

KOZJANSKI ODRED

TOMAŽ TEROPŠIČ

Mag. Tomaž Teropšič, strokovni vodja Posavskega muzeja v Brežicah, se je rodil leta 1958 v Brežicah, kjer je tudi maturiral. Diplomiral je leta 1983 na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz zgodovine in etnologije. Najprej se je zaposlil v Muzeju političnih zapornikov, internirancev in izgnancev v Brestanici, nato v Posavskem muzeju v Brežicah kot kustos za sodobno zgodovino. Na osnovi zbiranja in preučevanja gradiva sta nastali dve temeljni razstavi: Gospodarstvo in začetki samoupravljanja v občini Brežice ter Kozjanski partizanski odred. Napisal je nekaj člankov, gesel za Enciklopedijo Slovenije in znanstvenih razprav. Leta 1988 je prejel štipendijo Raziskovalne skupnosti Slovenije za magistrski študij v okviru projekta 2000 mladih raziskovalcev. Sadovi uspešno zaključenega študija so zbrani v pričujoči monografiji.

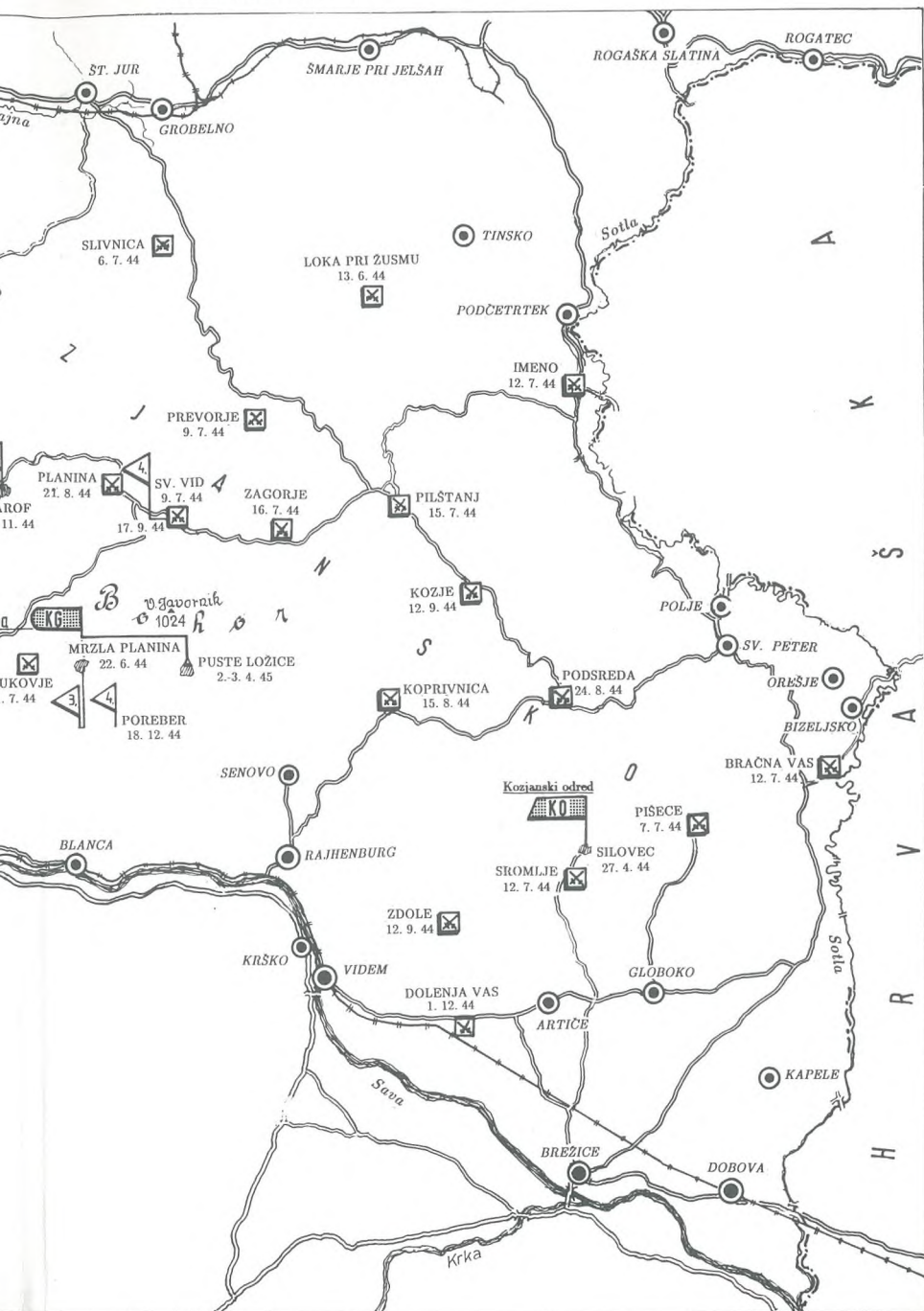

LEGENDA:

- Okupatorjeve postojanke
- Uničene okupatorjeve postojanke
in datum uničenja
- Datum in kraj ustanovitve enote

Merilo:

Teuf.

★
KNJIŽNICA
NOV IN POS

TOMAŽ TEROPŠIČ

KOZJANSKI ODRED

1. KNJIGA

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR 1993

Izid knjige je omogočilo Ministrstvo za znanost in tehnologijo

KOZJANSKI
ODRED

CIP — Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

949.712*1941/1945*

TEROPŠIČ, Tomaž

Kozjanski odred / Tomaž Teropšič. — V Mariboru : Obzorja,
1993. —
(Knjižica NOV in POS 29/3 ; 1, 2)

ISBN 86-377-0656-8

32562689

KAZALO

Uvodna beseda	
I. GOSPODARSKO-GEOGRAFSKI ORIS IN UPRAVNO-POLITIČNA RAZDELITEV KOZJANSKEGA	13
Opombe	19
II. PARTIZANSKE ENOTE NA KOZJANSKEM DO APRILA 1944	20
Opombe	37
III. USTANOVITEV KOZJANSKEGA ODREDA	39
Opombe	54
IV. VELIKA OFENZIVNOST KOZJANSKEGA ODREDA IN IZBOJEVANJE OSVOBOJENEGA OZEMLJA NA KOZJANSKEM	57
Tekmovanje	57
Osvoboditev Jurkloštra	63
Ustanovitev 3. bataljona	72
Veliki uspehi odreda v prvi polovici meseca julija	81
Vojaške akcije na Kozjanskem od srede julija do srede avgusta	90
Uničenje orožniške postojanke v Koprivnici in sovražnikovi vdori na svobodno ozemlje	100
Osvoboditev Kozjega	107
Mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko	117
Številčno stanje borcev in bork ter oborožitve Kozjanskega odreda do srede septembra 1944	125
Zaščitna četa štaba odreda	130
Opombe	132
V. KOZJANSKI ODRED OD SREDE SEPTEMBRA DO ZAČETKA DECEMBRA 1944	142
Bojna dejavnost	142
Reorganizacije	148

Napredovanja v višje čine, tečaji oficirske šole . . .	161
Mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko . . .	162
Sovražnikovi vdori na osvobojeno ozemlje . . .	168
Minerski vod Kozjanskega odreda . . .	171
Okupatorjeva gradnja utrjenih bojnih črt . . .	187
Kozjansko vojno področje . . .	194
Razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na osvobojenem ozemlju . . .	199
Opombe . . .	206
VI. KOZJANSKI ODRED IN SOVRAŽNIKOVA DECEMBRSKA OFENZIVA V LETU 1944 . . .	217
Opombe . . .	238
VII. KOZJANSKI ODRED IN OKUPATORJEVE OČIŠČEVALNE OPERACIJE OD KONCA DECEMBRA 1944 DO KONCA MARCA 1945 . . .	242
Četa Kozjanskega odreda v Halozah v zimi 1944—1945 . . .	257
Organiziranost enot ter številčno stanje borcev in bork odreda . . .	264
Opombe . . .	267
VIII. POHOD KOZJANSKE GRUPE V PREKMURJE . . .	271
Opombe . . .	284
IX. USTANOVITEV NOVEGA KOZJANSKEGA ODREDA IN NJEGOVA AKTIVNOST DO OSVOBODITVE . . .	286
Opombe . . .	311
X. OBVEŠČEVALNA SLUŽBA V KOZJANSKEM ODREDU . . .	314
Opombe . . .	336
XI. KURIRJI IN ZVEZE V KOZJANSKEM ODREDU . . .	340
Opombe . . .	354
XII. PRESKRBA IN NAČINI PREBIVANJA V KOZJANSKEM ODREDU . . .	357
Opombe . . .	372
XIII. ZDRAVSTVO V KOZJANSKEM ODREDU . . .	376
Opombe . . .	397
XIV. SODSTVO V KOZJANSKEM ODREDU . . .	402
Opombe . . .	412

UVODNA BESEDA

Za zgodovino me je, če prav pomislim, navdušil moj oče. Že v otroštvu mi je pripovedoval o raznih zgodovinskih dogodkih. Pozneje sem začel tudi sam prebirati tovrstno literaturo, predvsem za starejša obdobja. Z zgodovino narodnoosvobodilnega boja pa sem se začel ukvarjati v času študija na filozofski fakulteti v Ljubljani. Na oddelku za etnologijo sem napisal seminarско nalogo »Prispevek k podobi načina življenja partizanov na Kozjanskem v letih 1942—1943« in jo nato kot razpravo objavil v Borcu št. 10/1983. Istega leta sem diplomiral na oddelku za zgodovino pri prof. dr. Tonetu Ferencu. Naslov diplomske naloge je bil »Partijske tehnike, kurirske postaje ter agitacija in propaganda na Kozjanskem«.

Najprej sem se zaposlil kot kustos pripravnik v Muzeju političnih zapornikov, internirancev in izgnancev v Brestanici, nato v Posavskem muzeju v Brežicah kot kustos za sodobno zgodovino. Z muzeološkega stališča je bila postavitev oddelka NOB zastarela, zato smo se odločili, da jo posodobimo in dopolnimo. V večji meri smo želeli prikazati tudi nasprotno stran oz. okupatorja. Vse to je zahtevalo poglobljen študij. Leta 1988 sem dobil štipendijo Raziskovalne skupnosti Slovenije za magistrski študij v okviru projekta 2000 mladih raziskovalcev. Priprave na študij so bile temeljite, med drugim sem si ustvaril tudi bibliografijo prispevkov o narodnoosvobodilnem boju na Kozjanskem. Šteje okoli 500 enot, od tega je polovica hemerotečnih. Na predvečer 50. obletnice napada na Kraljevino Jugoslavijo sem zagovarjal magistrsko nalogo z naslovom Kozjanski partizanski odred. Delo sem uspešno branil pred strokovno javnostjo in tričlansko ko-

misijo, v kateri so bili prof. dr. Miroslav Stiplovšek, prof. dr. Tone Ferenc in prof. dr. Milan Ževart.

Monografija je glede na vsebinski in kronološki vidik razdeljena na štiri dele, vsak del se deli še na poglavja. V prvem delu sem najprej prikazal gospodarsko-geografski oris in upravno-politično razdelitev Kozjanskega. V drugem poglavju na zgoščen način prikazujem razvoj partizanskih enot na Kozjanskem vse do ustanovitve odreda. Tu je pojasnjena povezava med Kozjanskim bataljonom s konca leta 1943 in Kozjanskim bataljonom iz marca 1944. Manjkal je vmesni člen oz. Kozjanska četa, ki so jo ustanovili pred 7. januarjem 1944. To vprašanje je begalo tudi mnoge borce, rešili pa smo ga takrat, ko smo v muzeju odkrili življenjepis komandirja imenovane čete Ivana Rožmana-Janeza. Drugi del monografije je osrednji del, v sedmih poglavjih obravnavam zgodovino odreda od ustanovitve 27. aprila 1944 na Silovcu pri Sromljah do ukinitve 28. maja 1945. Tu obravnavam predvsem organizacijski razvoj in operativno dejavnost odreda vseh trinajst mesecev njegovega obstoja. V teh poglavjih je obdelano tudi delovanje organov zalednih vojaških oblasti — Kozjanskega vojnega področja. Tretji del ima prav tako sedem poglavij. Posvečen je t. i. spremljajočim dejavnostim odreda: obveščevalni službi, kurirjem in zvezam, preskrbi in načinom prebivanja, zdravstvu, sodstvu, propagandni in kulturno-prosvetni dejavnosti ter organizacijama KPS in SKOJ. Četrty, zadnji in najobsežnejši del monografije je namenjen prilogam. Te so: Viri in literatura, seznam borcev in bork odreda, kazalo oseb, krajev in drugih geografskih imen, enot, ustanov in organizacij, kazalo preimenovanj krajev ter razlaga kratic in okrajšav.

Podobno nalogo sta si v preteklosti naložila že prof. Stanko Škaler in Milan Kostevc. Vendar je nista uresničila, saj ju je smrt prehitela. Kljub temu sta zbrala precej gradiva, ki sem ga koristno uporabil. Pri zbiranju gradiva so mi pomagali še vsi odbori ZZB NOV v občinah, kjer ima Kozjanski odred domicil, klub Kozjancev v Ljubljani in mnogi posamezniki. Vseh ne morem našteti, a vsem, ki so mi kakorkoli pomagali, velja iskrena hvala. Mnogi delavci v arhivih, muzejih in knjižnicah so mi omogočili vpogled v gradivo, ki ga hranijo njihove ustanove. Precej so mi pomagali, zato se zahvaljujem tudi njim.

Pri pripravi monografije sem ves čas sodeloval s predsedstvom skupnosti borcev Kozjanskega odreda in njegovim uredniškim odborom. Člani uredniškega odbora so marljivo brali poglavje za poglavjem in nanj dajali pisne pripombe. Dogovorili pa smo se, da bom pripombe upošteval po lastni presoji. Vsi smo se tega dogovora držali. Velike zasluge pri celotnem projektu ima predsednik uredniškega odbora Marjan Seliškar. Žrtvoval je ogromno energije in prostega časa, da bi monografija zagledala luč sveta. Njemu in vsem članom odbora najlepša hvala. Zahvaljujem se tudi Založbi Obzorja Maribor ter direktorju založniške dejavnosti Francu Filipiču in uredniku Branku Avsenaku, ki sta to delo sprejela v knjižni program.

Koristne nasvete in pripombe so mi dali prof. dr. Milan Ževart, prof. dr. Miroslav Stiplovšek in polkovnik Zdravko Klanjšček, za kar se jim zahvaljujem. Posebej se zahvaljujem mentorju prof. dr. Tonetu Ferencu za njegov trud v času mojega podiplomskega študija. Zahvaljujem se tudi Posavskemu muzeju v Brežicah in Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, saj sta mi omogočila študij.

Veliko naporov sem vložil v to, da bi se približal resnici o boju Kozjancev za svobodo. Mnogi so za svobodo dali veliko, tudi življenje, zato upam, da bodo bralci spoznali pomen in veličino tega boja in ga temu primerno tudi cenili.

I.

Gospodarsko-geografski oris in upravno-politična razdelitev Kozjanskega

Ime Kozjansko pred 2. svetovno vojno ni bilo znano, če pa so ga uporabljali, je pomenilo le najbližjo okolico Kozjega. Ime je dal pokrajini narodnoosvobodilni boj, ko so v letu 1942 na obravnavanem območju na jugu Štajerske ustanovili okrožni komite KPS Kozje oz. Kozjansko, na katerem sta delovala Kozjanska partizanska četa in Kozjanski partizanski bataljon 2. grupe odredov. V letih 1944 in 1945 se je ime Kozjansko uveljavilo zaradi uspešnega delovanja enot Kozjanskega partizanskega odreda za območje, ki so ga omejevale tri reke, Savinja, Sava in Sotla. Na severu ga je omejevala Voglajna oz. železniška proga Celje—Grobello—Rogatec. Širše se je ime uveljavilo po osvoboditvi in je zajelo kar šest t. i. kozjanskih občin, kakor jih danes radi imenujemo. To so občine Brežice, Krško, Laško, Sevnica, Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah.

Kozjansko je hribovito — gričevnat svet, v grobem omejen z Orlico in Bohorjem na jugu ter Rudnico in Žužmom na severu. Pokrajina je precej poraščena z gozdom, saj se strnjene gozdne površine vlečejo na severnih pobočjih vzhodnega dela Posavskega hribovja, od Lisce in Rudenika, prek Bohorja in Orlice do Sotle. Tudi južna pobočja Rudnice so večinoma gozdnata, na Bohorju, kjer gre za največje površine in najvišjo nadmorsko višino, je pretežno mešan gozd, v njem prevladujejo listavci. Od tod tudi značilno ime za Veliki Javornik, najvišji vrh na Bohorju.¹

Kozjansko ima zanimivo vodovje, saj je skoraj v celoti omejeno z rekami. Sava je v preteklosti delila deželi Kranjsko in Štajersko, Sotla pa je še danes državna, etnična in zgodovinska meja. Vode tečejo na vse štiri strani neba: v Savo na jug, v Savinjo na zahod, v Voglajno in Tinski potok na sever in v Bistrico ter Sotlo na vzhod. Veliko je potočkov, nekateri ob izrednih nalivih narastejo in prestopijo bregove. Manjših ruralnih naselij je na Kozjanskem veliko, vmes pa je nekaj manjših srednjeveških urbanih centrov. Na lego, tip in velikost kmečkih naselij je seveda vplivalo naravno okolje, ki še danes nudi osnovo za agrarno gospodarstvo. Pokrajina je gospodarsko zaostala, vzrok je v oddaljenosti od gospodarskih in kulturnih središč, težki prometni dostopnosti, predvsem pa v oddaljenosti od železnice, ki je speljana le ob obrobju pokrajine, kjer so tudi vsa mesta. Ceste so slabe in redke ter vodijo prek znatnih klancev. Ta prometna odročnost je dala pokrajini pečat kulturne in gospodarske zaostalosti, zato se je njeno prebivalstvo v preteklosti selilo v tuje kraje. V večji meri so se začeli izseljevati šele v 20. stoletju. Pred 1. svetovno vojno je bil glavni tok izseljencev usmerjen v ZDA, v nekoliko manjši meri v Nemčijo, Francijo in druge evropske dežele. Po 1. svetovni vojni so se selitve nadaljevale in postale še številnejše, le smer selitve se je spremenila. Med prekomorskimi deželami je bila glavni cilj Argentina, med evropskimi pa Nizozemska, Nemčija, Francija, Belgija in v manjši meri druge države.²

Velika večina prebivalstva se je pred 2. svetovno vojno ukvarjala s poljedelstvom in živinorejo. Večji industrijski obrati, ki so zaposlovali delavce, so bili večinoma na obrobju pokrajine ob železnici Zidani Most—Dobova in Zidani Most—Maribor. Če izvezamo Celje, ki je bilo za Ljubljano in Mariborom največje gospodarsko, prometno in kulturno najpomembnejše mesto Dravske banovine, so bili industrijski obrati z največ zaposlenimi delavci: premogovnik Senovo, ki je v letu 1924 zaposloval kar 1264 delavcev, Bonačeva tovarna celuloze na Vidmu, rudnik in železarna Štore, tovarna za dokumentni in kartni

papir bratov Piatnik v Radečah pri Zidanem Mostu ter banovinsko zdravilišče Rogaška Slatina z nekaj manj kot 200 zaposlenimi. Največ pa je bilo podjetij, tako v notranjosti kot na obrobju pokrajine, ki so se ukvarjala s predelavo lesa, ki ga je tu bilo v izobilju. To so bila: podjetje Josip Borlak, lesna industrija, Sv. Jurij pri Celju; Falter, tovarna lesnih izdelkov, Jurklošter pri Rimskih Toplicah; Vladimir Kobi, parna žaga, Kozje; Kopitarna, prva jugoslovanska tovarna kopit in drugih lesnih izdelkov, Loka pri Žusmu; Josip Osolin, lesna industrija in žaga, Laško; Parna žaga v Sevnici; Peta, tovarna lesenih pet in drugih lesenih izdelkov, Radeče pri Zidanem Mostu; prva jugoslovanska tovarna podpetnikov in drugih lesenih izdelkov, Rimske Toplice, ter Winkle, tovarna kopit in lesna industrija, Sevnica ob Savi. Vsa ta podjetja in tovarne so bile v glavnem manjši obrati z majhnim številom zaposlenih. Ta podjetja so dajala zaslužek še voznikom, ki so vozili les ali izdelke od obratov do železnice. Omenimo lahko še premogovnika Globoko—Brežice in Trobni Dol—Laško, Lavo—tekstilno tovarno Laško, usnjarno v Brežicah, tiskarno v Krškem, gostilničarsko pivovarno v Laškem, tovarno Jugotantin v Sevnici, tovarno čokolade in likerjev v Rajhenburgu in še kakšno bi lahko našli.³

Vendar pa vsi ti obrati niso mogli zaposliti veliko ljudi, zato so mnogi odhajali na delo tudi v Zagreb in še dlje. V Zagreb so odhajale celo hčerke srednjih in neredko večjih kmetov, tam so se zaposlile predvsem kot služkinje, kuharice, sobarice in natakarice. Poprijeti pa so morali tudi za sezonska dela (npr.: obiranje hmelja v Savinjski dolini).⁴

Za časa Kraljevine Jugoslavije je bilo Kozjansko vključeno v sreze ali okraje Brežice, Celje, Laško in Šmarje pri Jelšah v Dravski banovini.⁵

V letu 1941, po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, so Slovenijo okupirali trije okupatorji, ki so najprej uvedli vojaško okupacijsko upravo. Z ozemljem, ki ga je zasedla nemška vojska, je upravljal vrhovni poveljnik suhozemne vojske generalfeldmaršal Walther von Brauchitsch. Vendar je vojaška uprava na nemškem zasedbenem

ozemlju, kamor je spadalo Kozjansko, obstajala je le nekaj dni in je skorajda ni bilo čutiti: lepila je razglase o ukrepih za vzdrževanje reda in miru, o obvezni oddaji orožja, streliva in vojaške opreme, plenila skladišča in drugo zapuščino bivše jugoslovanske vojske, rekvirirala stanovanja za vojaške oddelke itd. Nato je bila na slovenskem Štajerskem, ki so ga nemški okupatorji imenovali Spodnja ali Južna Štajerska, s 14. aprilom 1941, uvedena začasna civilna uprava in za vodjo imenovan pokrajinski vodja NSDAP in državni namestnik za Štajersko dr. Sigfried Uiberreither. Ta je kot bodoči šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko že od konca marca 1941 vodil neposredne priprave za zasedbo in upravo Spodnje Štajerske. Začasna civilna uprava naj bi obstajala le do formalno-pravne priključitve Spodnje Štajerske k nemškemu rajhu, ki bi sledila očiščenju dežele nezaželenih ljudi, nato pa bi se uprava prilagodila upravi na avstrijskem Štajerskem. Vendar zaradi narodnoosvobodilnega boja do te priključitve, predvidene najprej za 1. oktober 1941 in nato dvakrat odložene, ni nikoli prišlo, tako da je začasna upravna tvorba Spodnja Štajerska s šefom civilne uprave v Mariboru oz. Gradcu obstajala ves čas vojne.⁶

Šef civilne uprave Spodnje Štajerske je za nekaj časa pustil v glavnem takšno upravno-teritorialno razdelitev zasedenega ozemlja (okraji in občine), kot jo je našel ob prevzemu dolžnosti. Pač pa je popolnoma spremenil vodstveno sestavo teh uradov: na vodilna mesta je postavil Nemce — domače ali prišleke, v uradih pa je pustil le tiste Slovence, ki so bili nujno potrebni in niso bili razglašeni kot narodno zelo zavedni. Na sedeže okrajev je postavil politične komisarje, ki so v svojih okrajih imeli enake pristojnosti kot njihov nadrejeni za celo pokrajino. Le-ti so takoj po prihodu na svoja službena mesta prevzeli upravo iz rok jugoslovanskih sreskih načelnikov ali iz rok volksdeutscherjev, ki so se bili medtem že sami polastili oblasti in po odredbi šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko z dne 14. aprila 1941 razpustili v stari Jugoslaviji izvoljene občinske odbore in imenovali nove župane.⁷

Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem enaka kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so na slovenskem Štajerskem 1. julija 1941 ukinili okraje in ustanovili okrožja. Območje Kozjanskega so zajemala kar tri okrožja: okrožje Brežice (Kreis Rann), Celje (Cilli) in Trbovlje (Trifail). Na čelu okrožij so bili okrožni politični komisarji do 1. februarja 1942, ko so se preimenovali v deželne svetnike. V okrožju Brežice je po odhodu okrajnega političnega komisarja dr. Huga Suetteja v nemško vojsko postal okrožni politični komisar in nato deželni svetnik esesovski major dr. Wilhelm Kern. Leta 1943 ga je nasledil dr. Hermann Lutz, dotedanji deležni svetnik iz Voitsberga. V celjskem okrožju, ki ga je imel nemški okupator za eno najpomembnejših okrožij v Spodnji Štajerski, je šef civilne uprave imenoval za njegovega političnega komisarja oz. deželnega svetnika Antona Dorfmeistra. Ko so ga februarja 1945 ubili partizani, ga je nasledil visoki častnik SA Heinrich Mayerhöfer. V trboveljskem okrožju pa je to dolžnost opravljal dr. Ernst Frohner.⁸

Med NOB je bila Slovenija razdeljena na pokrajine, te pa na okrožja. Kozjansko je spadalo pod Štajersko in je bilo vključeno v celjsko in brežiško oz. posavsko okrožje. Meja med okrožjema naj bi potekala v smeri od Radeč proti Sotli. Sekretar posavskega je bil najprej Maks Stermecki, nato Jože Borštinar in za njim Rudi Janhuba. Potem ko je bila v novembru 1941 uničena Brežiška četa, je okrožje prenehalo obstajati. Celjsko okrožje je bilo ob okupaciji teritorialno največje okrožje na Štajerskem, obsegalo je Savinjsko dolino in širšo okolico Celja, tako da je okrožje zajemalo tudi del Kozjanskega. Vodil ga je Franjo Vrunč. V začetku leta 1942 sta bili na tem območju ustanovljeni dve novi okrožji. Okrožje Rogaška Slatina, ki ga je vodil sekretar Alojz Platinovšek, je obstajalo le kratek čas, saj je bilo že v maju 1942 razbito. Okrožje Kozje je zajemalo predvsem območje med Voglajno, Savinjo, Savo in Sotlo in je vključevalo del celjskega ter bivše brežiško okrožje. Sekretarka je bila Tončka Čečeva,

v letu 1943 Svetozar Čoporda in v začetku naslednjega leta Miha Berčič.⁹

Aprila 1944 so na Štajerskem preuredili okrožja, tako da je Kozjansko imelo poslej tri okrožja s po več okraji. Okrožje Kozje—Brežice je vodil Miha Berčič, okrožje Radeče—Laško Pavel Baloh in okrožje Šmarje—Rogatec Ivan Agrež.¹⁰ Ob manjši spremembi glede okrajev je takšna razdelitev ostala vse do srede avgusta 1944, ko so iz vseh treh okrožij naredili eno samo — okrožje Bohor. Sekretar je postal Vladko Majhen in za njim Sergej Kraigher.¹¹ Že čez mesec dni, konec septembra 1944, je prišlo na Štajerskem do nove reorganizacije okrožij. Okrožje Bohor so preimenovali v okrožje Kozje, sekretar pa je postal Dušan Spindler. Nekaj tednov pred koncem vojne so na to dolžnost ponovno imenovali Miho Berčiča.¹² Okrožje je imelo osem okrajev: Planina—Sevnica, Senovo—Blanca, Videm—Brežice, Jurkloster—Zidani Most, Pilštanj, Šmarje pri Jelšah, Rogatec in Makole. Konec leta so priključili še okraj Št. Rupert, odpadel pa je okraj Makole, ki so ga vključili v mariborsko okrožje.¹³

Opombe

- ¹ Marjan Žagar: Kozjansko, gospodarsko-geografska problematika. Geografski zbornik X, Ljubljana 1967.
- ² Prav tam.
- ³ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937; Marjan Gregorič: Napredno kmečko in delavsko gibanje v Posavju med obema vojnama 1918—1941. Maks Strmecki, Posavski muzej Brežice 1987, str. 11—25.
- ⁴ Glej op. 1.
- ⁵ Krajevni leksikon Dravske banovine.
- ⁶ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945. Maribor 1968, str. 138 (dalje: Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika); Tone Ferenc: Nemška okupacija. Zbornik med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984, str. 248—249 (dalje: Ferenc, Nemška okupacija).
- ⁷ Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika, str. 145—146.
- ⁸ Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika, str. 146—147; Tone Ferenc: Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Zbornik Krško skozi čas. Krško 1977, str. 390; Ferenc: Nemška okupacija, str. 254—255.
- ⁹ Vida Deželak-Barič: Organizacijski razvoj komunistične partije Slovenije 1941—1943. Magistrska naloga na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1985, str. 159—203.
- ¹⁰ Zgodovinski arhiv centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije (dalje: ZA CK ZKS), a. e. 2125, poročilo oblastnega komiteja KPS za Štajersko centralnemu komiteju KPS 17. 4. 1944; Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Ljubljana 1966, str. 257.
- ¹¹ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino (dalje: Arhiv INZ), f. 329/I, dopis štaba 4. operativne cone NOV in POS 20. 8. 1944; Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško. Zbornik Krško skozi čas. Krško 1977, str. 511 (dalje: Ferenc, NOB na območju sedanje občine Krško).
- ¹² ZA CK ZKS, a. e. 2167, okrožnica oblastnega komiteja PKS za Štajersko št. 27/44 centralnemu komiteju KPS 27. 9. 1944; ZA CK ZKS, življenjepis Mihe Berčiča.
- ¹³ Ferenc: NOB na območju sedanje občine Krško, str. 514.

II.

Partizanske enote na Kozjanskem do aprila 1944

Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije je bila ena najpomembnejših nalog nemške civilne uprave uničenje slovenskega naroda kot etnične enote. Na kratko jo je izražalo naročilo Adolfa Hitlerja šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko konec marca ali v začetku aprila 1941: »Machen Sie mir dieses Land deutsch!« (Napravite mi to deželo nemško!). Med okupatorjevimi ukrepi za uničenje slovenskega naroda kot etnične enote naj bi bili odločilni trije: množično izganjanje Slovencev, množično naseljevanje Nemcev in ponemčevanje tistih Slovencev, ki bi še ostali na slovenski zemlji.¹

Kmalu zatem so začeli izganjati prebivalce iz Posavja in Obsotelja. Do 30. julija 1942, ko je odpeljal poslednji transport, je v devet nemških pokrajin odpeljalo z brestaniške železniške postaje 62 transportov (vlakov) z okrog 37.000 izgnanci. Nemški okupator je prek svojega preselitvenega taborišča Rajhenburg izgnal v Srbijo, Hrvaško in Nemčijo v 70 transportih okrog 41.200 ljudi. Na izselitvenem območju je ostalo po takrat zbranih okupatorjevih podatkih 1728 družin s 6507 osebami. Iz Posavja in Obsotelja so torej nacisti pregnali okrog 43.000 ljudi ali okrog 83 odstotkov prebivalstva, kolikor ga je tam živelo ob zadnjem predvojnem popisu leta 1931.²

Skoraj vzporedno z izganjanjem Slovencev je potekalo preseljevanje kočevskih Nemcev v Posavje in Obsotelje. Od novembra 1941 do januarja 1942 so s Kočevskega na izpraznjene slovenske domove preselili 2833 nemških in

tudi mešanih družin z 11.509 osebami. V Spodnjo Štajersko so preselili še nekaj nemških družin iz južne Bukovine, Dobrudže, Južne Tirolske, Zgornje Štajerske in Besarabije.³

Okupatorju so se uprli komunisti, skojevci in drugi rodoljubi. V Posavju se je zgodaj začela propagandna dejavnost za Osvobodilno fronto. O tem priča podatek iz okupatorjevega vira, da so 24. julija 1941 našli v občini Rajhenburg dva izvoda 7. številke Slovenskega poročevalca in na vratih občinskega urada v Rajhenburgu nalepljeno komunistično znamenje.⁴

Osemindvajsetega julija je v Krško pripotovala kurirka pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Ivanka Uranjek-Angelca. Prinesla je propagandni material, vendar je na dogovorjeni javki na Vidmu — brivski lokal je bil ob ponedeljkih zaprt — ni nihče čakal. Zato je šla iskat Rada Kaplana v brivski salon v Krškem, kjer ga prav tako ni našla. Tam je pozabila torbico s propagand-

V tej zgradbi je bil brivski salon Kreutza v Krškem.

nim materialom, in ker se je zdela tamkajšnjemu brivskemu pomočniku sumljiva, je torbico izročil policiji v Krškem.⁵

Policija je začela Rada Kaplana iskati; prišla je njegovega brata Milana, ki ji je moral obljubiti, da ji ga bo pomagal iskati. Milan Kaplan je takoj obvestil vse člane skupine, ki so se nemudoma umaknili v tabor v gozdu Rore nad Krškim. Tam so imeli skrito tudi orožje in strelivo. Naslednje jutro se je Preskar skrivaj namenil domov po neke potrebščine. Ko se je vračal, ga je opazil in mu vse do tabora sledil neki cestni delavec. Izdal ga je krški policiji ki je 29. julija dopoldne zajela devet članov krške partizanske skupine in kurirko Uranjekovo. Zaprli so jih v krške sodnijske zapore in vso noč zasliševali. Zgodaj zjutraj 30. julija so jih s tovornim avtomobilom odpeljali v gozd Dobrava in jih postrelili.⁶

Vendar pa ta udarec ni popolnoma zavrnil uporniških misli in dejanj na tem območju. Španska borca Dušan Kveder in Rudi Janhuba sta 28. oktobra 1941 ustanovila Brežiško četo. V njej so bili komunisti, skojevci in njihovi simpatizerji iz Brežic in okolice, Rajhenburga in Senovega. Borci čete so izvedli nekaj oboroženih akcij, ki so bile podobne akcijam drugih partizanskih čet na Slovenskem v tistem času, in s tem povzročili okupatorju nemalo skrbi. Brata Milavca, kasnejša borca čete, sta 13. septembra z razstrelivom poškodovala železniški most na Vidmu. V času svojega obstoja so izvedli nekaj rekvizicij hrane in drugega materiala ter požgali nekaj okupatorjevih gospodarskih poslopij. Usmrtili so okupatorjevega sodelavca, sredi novembra pa so pod vodstvom komandirja čete Dušana Kvedra vdrli v sodne zapore v Sevnici. Z drzno in zvijačno akcijo so iz njih rešili pet svojih ljudi. Konec novembra so z dinamitom razstrelili železniško progo pri Blanci, nato pa se premaknili na Mali Kamen, od koder so odšli v Gorjane pri Podsredi. Počivali so v hramu Jožeta Kuneja. Po treh ali štirih dneh pa je izdajstvo pripeljalo pred hram 1. vod 1. čete 93. rezervnega policijskega bataljona, ki je četo v polurnem boju uničil. Padli so štirje

borci, ujeli pa so jih enajst. Rešili so se le trije, ki so bili tačas zunaj sovražnikovega obročja.⁷

Dejavnost Brežiške čete, v kateri so bili razen dveh združeni samo borci iz Posavja, je sicer skromen, a vendarle junaški poskus dvigniti prebivalstvo tega območja v oborožen upor in preprečiti množično izganjanje Slovencev. Akcije te čete so bile le del široko zasnovanega načrta, ki ga je pripravljalo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, da bi okupatorju onemogočilo izganjanje Slovencev iz Posavja in Obsotelja.⁸

Železniška čuvajnica v Brezini je bila dom družine Milavec. Tu so 28. oktobra 1941 ustanovili Brežiško četo.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je zaradi izganjanja slovenskega prebivalstva s tega območja pripravilo obsežen načrt za osredotočenje vseh razpoložljivih partizanskih čet in bataljonov. Štajerski partizanski bataljon, ki naj bi se mu pridružila tudi Radomeljska četa Kamniškega bataljona, naj bi krenil na izselitveno območje in se tam združil z Brežiško četo. Hkrati naj bi

se vse razpoložljive in novooblikovane čete na Dolenjskem (Molniška, Novomeška, Belokranjska, Mokronoška, Ribniška in Grosupeljska četa) zbrale na zbornem mestu na Otavniku pri Tržišču na Dolenjskem. Oblikovale naj bi Dolenjski bataljon in pod vodstvom operativnega štaba, ki sta ga sestavljala komandant dr. Aleš Bebler in politični komisar Miha Marinko, krenile v izselitveni predel južno od Save.⁹

Zaradi težkih in nepredvidenih razmer, ki so jih povzročili zgodnji in visok sneg, velike oddaljenosti partizanskih enot do dogovorjenih zbirališč ter zaradi okupatorjeve trdne odločenosti, da partizane uniči, partizanske enote svoje naloge niso opravile. Zaradi visokega snega, zaigranega nemškega zasledovanja in izčrpanosti borcev se je Štajerski bataljon umaknil s Kozjanskega, ne da bi dobil zvezo ne z Brežiško četo in ne z inštruktorjem pokrajinskega komiteja za celjsko okrožje Janezom Pečnikom. Bil je na terenu okrog Kozjega in pripravljaj vse potrebno za sprejem Štajerskega bataljona. Zaradi izdaje ga je sovražnik 3. novembra 1941 ujel pri Sv. Petru pod Sv. gorami in v decembru istega leta ustrelil v Mariboru.¹⁰

Na zborni mesto na Otavnik sta prišli le Novomeška in Mokronoška četa ter nekaj članov narodne zaščite. Operativni štab glavnega poveljstva je uvidel, da poklicanih partizanskih čet zaradi neugodnih vremenskih razmer ne bo, zato tudi ni mogel ustanoviti Dolenjskega bataljona, prav tako pa tudi ne uresničiti široko zamišljenega pohoda čez izselitveno območje, ki naj bi pokazal moč osvobodilnih sil in tam zanetil plamen upora. Sklenili so napraviti akcijo manjšega obsega. V noči na 3. november 1941 so napadli okupatorjevo postojanko na Bučki. Postojanka se je obdržala zaradi pomoči iz sosednjih postojank, partizani pa so se umaknili na italijansko zasedbeno območje.¹¹

V letu 1941 je na Kozjanskem delovala tudi Celjska četa. Ustanovili so jo 20. julija 1941 na Resevni nad Šentjurjem pri Celju. Sestavljali so jo celjski delavci, povečini člani KPS in SKOJ. Prvo večjo akcijo so izvedli v noči na

4. avgust. Na veleposestvu »Bežigrad« v Bukovžlaku pri Teharjih so požgali gospodarsko poslopje. V naslednjih dneh so požgali še nekaj gospodarskih poslopij in s tem prizadejali okupatorju precejšnjo gmotno škodo. Sedemindvajsetega avgusta jih je sovražnik obkolil pri Sv. Rupertu¹² in uničil jedro čete s komandirjem Vilkom Šlاندrom-Gromom na čelu. S tem je Celjska partizanska četa prenehala obstajati.¹³ Z uničenjem omenjenih čet v pozni jeseni 1941 je bilo na Kozjanskem konec oboroženega partizanstva.

V razmerah, kakršne so se izoblikovale v pozni jeseni 1941 na Kozjanskem, je bilo delovanje aktivistov Osvobodilne fronte, ki so si v začetku leta 1942 prizadevali ustvariti na Kozjanskem pogoje za nadaljevanje oboroženega boja, zelo težavno. Zanesljivih zaupnikov OF je bilo le malo, mnogi so iz strahu pred okupatorjevim nasiljem bili pasivni in nezaupljivi, ni pa manjkalo ne izdajalcev ne odkritih okupatorjevih sodelavcev. Vse hujši udarci, ki jih je leta 1941 doživel narodnoosvobodilni boj na Kozjanskem, so bili namreč posledica izdajstva.¹⁴

Z namenom, da bi narodnoosvobodilni boj na Kozjanskem znova razvilo, je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja pošiljalo tja politične delavce iz dveh središč: iz sosednjih slovenskih okrožij, predvsem iz revirskega, in iz Zagreba.¹⁵

Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo je aprila 1942 poslal na Kozjansko politično delavko, dotedanjo sekretarko okrožnega komiteja KPS Celje Tončko Čeč-Pavlo, ki je že predtem imela stike z nekaterimi postojankami narodnoosvobodilnega gibanja na Kozjanskem. V začetku aprila je iz Revirske partizanske čete poslal skupino partizanov, ki jih je vodil Janko Škvarča-Modras, in nato v prvi polovici maja novo skupino pod vodstvom Antona Vratanarja-Antoneska. Obe skupini sta postali jedro Kozjanske čete. Pod vodstvom Čečeve pa je bil ustanovljen tudi okrožni komite KPS za Kozjansko, sestavljala sta ga še Pavel Baloh-Peter in Svetozar Čoporda — Miha. Prvi je prišel s Škvarčevo skupino, drugi je bil zaposlen v Kozjem, od koder je zbežal pred gestapom. Drugo središ-

če, od koder so aktivisti OF prišli v letu 1942 na Kozjansko, je bil Zagreb. Že pred vojno je živel tam nekaj slovenskih komunistov, po okupaciji pa jih je bilo še več. Tam je nekaj mesecev v letu 1941 in znova v začetku leta 1942 živel Edvard Kardelj, s katerim je bil povezan Miha Korošec. Po njegovem navodilu so iz Zagreba odšli na Kozjansko prvi politični delavci: najprej, marca ali aprila 1942, Rudi Rožanc-Slavo iz Celja, kmalu za njim Ivan Rožman-Peter, Jože Preskar-Fekež in drugi. Toda od vseh, ki so prišli, sta na Kozjanskem ostala le Preskar in Rožanc, ki sta delovala predvsem v jugovzhodnem delu okrožja, od Bizeljskega do Vidma.¹⁶

Uspeh političnega dela aktivistov OF in akcij Kozjanske čete je bil nastanek večjega števila odborov OF in vključevanje domačinov v to partizansko enoto. Ko se je četa, ki sta jo vodila komandir Anton Vratanar-Antonesko (julija 1942 ga je zamenjal Janko Škvarča-Modras) in politični komisar Janko Škvarča-Modras (julija ga je zamenjal Franc Sorčan-Tomaž), junija 1942 nastanila na Bohorju, je dobivala hrano in perilo iz Brestanice in s Senovega, ko pa je kmalu odšla na Rudnico, se je oskrbovala na enak način. Po vključitvi devetih novincev iz Rajhenburga in s Senovega ter šestih iz Lesičnega je Kozjanska četa štela 33 ali 34 borcev. Od maja do avgusta 1942 je četa izvedla precej oboroženih akcij: požgala je šolo v Zagorju, razstrelila železniško progo pri Blanci, usmrtila nemškega učitelja in funkcionarja SA Martina Buhrbancka v Zabukovju, v noči na 24. junij požgala planinski dom in lovsko kočo na Bohorju, 23. julija poskusila usmrtiti A. Fridla v Ravnem logu, 12. avgusta razstrelila elektrarno v Bistriškem grabnu pri Kozjem itd.¹⁷

Sovražnik se je nekajkrat lotil hajke v različnih predelih Kozjanskega, da bi četo in politične delavce uničil. To mu je uspelo šele avgusta 1942, ko je 4. avgusta pri Gornji Pohanci zaradi izdajstva padel najprej Rudi Rožanc, 28. avgusta pa je po izdaji Franca Mirnika-Marka nemška policija (1. in 3. četa 72. rezervnega policijskega bataljona in 10. četa vermanšafta) smrtno ranila Franca Sorčana, ujela ranjeno Tončko Čeč in političnega delavca

Ivana Ivanuša-Vida ter nato razbila še partizansko četo. Čečevo so zaprli v Celju in jo nato poslali v koncentracijsko taborišče Auschwitz, kjer je 3. novembra 1943 umrla.¹⁸

V nekaj tednih je nemški okupator odkril skoraj vse postojanke narodnoosvobodilnega gibanja na Kozjanskem. V Celju in Mariboru so samo v treh skupinah postrelili okrog 74 oseb s Kozjanskega. Med prijetimi in ustreljenimi privrženci narodnoosvobodilnega gibanja jih je bilo največ z območja Planine, Lesičnega in Kozjega. Po uničenju Kozjanske čete je nemški okupator prijel tudi svojce padlih partizanov in postreljenih privržencev narodnoosvobodilnega gibanja. Odpeljal jih je v koncentracijska taborišča, kjer so jih skoraj vse usmrtili v plinskih celicah. Otroke pa je odpeljal v taborišča v Nemčijo ali pa v posebne domove esesovske organizacije »Lebensborn«, kjer so bili nemškim ljudem na voljo za posvojitve.¹⁹

Do srede avgusta 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet zbralo iz partizanskih enot v Ljubljanski pokrajini skupino borcev, povečini doma iz Štajerske. Skupino okoli 20 borcev je glavno poveljstvo oblikovalo v četo in jo 13. avgusta napotilo na Štajersko. Vodila sta jo komandir Branko in politični komisar Janko Žagar-Iztok. Nemški naselitveni pas ob Savi naj bi obšla prek ozemlja NDH, nato pa delovala na Kozjanskem v povezavi s Kozjansko četo in se povezala s štabom 2. grupe odredov. Četa je krenila iz Starega Loga na Gorjance in dalje v Žumberk, kjer je iskala zveze za nadaljevanje poti. Ko je nekaj časa sodelovala z enoto Žumberačko-pokupskega odreda, je dobila vodnika in 10. septembra krenila prek Save pri Samoboru. Takoj po prehodu reke pa je četo izsledila in napadla ustaška patrulja. Četa se je razbila. Glavnina se je prebila na Medvednico in Sljeme ter 17. septembra prišla na Kozjansko. Čez dva dni pa je bila napadena pri Jurkloštru in razbita na dva dela. V kozjansko partizansko enoto se ni vključil nihče.²⁰

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet se je zelo zanimalo za jugovzhodni del Štajerske, kjer je name-

ravalo ustanoviti 4. grupo partizanskih odredov s Ptujskim, Haloškim in Kozjanskim odredom. To nalogo naj bi izvedla 2. grupa odredov. Njen štab je takoj po svojem prihodu na Štajersko sklenil poslati večje število partizanov na Kozjansko. Sredi septembra 1942 je na Dobrovljah ustanovil Kozjanski bataljon z dvema četama, ki sta ga vodila komandant Franc Mazovec-Risto in politični komisar Jože Babič-Vojteh, in ga poslal na Kozjansko. Vanj naj bi se kot 3. četa vključila Kozjanska četa, ki pa je ni bilo več. Po prihodu bataljona na Kozjansko pa sta se četi ločili. Štab je namreč sklenil, naj 1. četa skupaj z bataljonskim štabom ostane v gozdovih okoli Kozjega, druga pa naj odide na Bizeljsko.²¹

V 2. četi, ki je odšla na Bizeljsko in sta jo vodila komandir Hinko Zakšek-Miloš iz Leskovca pri Krškem in politični komisar Janez Slovinc-Popaj, je bilo 11 borcev. Četa je precej časa iskala zvezo z bivšo Kozjansko četo, saj ni vedela za njeno usodo, dobila pa je stik s terenskimi delavci Jožetom Preskarjem, Svetozarjem Čopordo in Ivanom Agrežem-Brkom. Toda četa je svojega komandirja Zakška kmalu izgubila. Pri Zdolah je nanj naletel neki kmet in ga izročil nemški policiji; ustrelili so ga 1. maja 1943 v Pišecah. Operacijsko območje čete je bilo med Bizeljskim in Vidmom, kjer je napravila nekaj oboroženih akcij. Med njimi je bila ponoči 22. oktobra 1942 pomembna akcija na Zdolah, kjer je v župnišču napadla, razorožila in slekla deželno stražo ter pridobila sedem pušk, strelivo in opremo. Akcije 2. čete so naletele na velik odmev pri okupatorju in med prebivalstvom ter so aktivistom OF olajšale politično delo na terenu. Četa je po prihodu na svojem operativno območje sicer izgubila skoraj polovico moštva, vendar se je večkrat okrepila z novinci, tako da je v začetku februarja 1943 štela 29 borcev. Imela je dobro zvezo s hrvaškimi partizani onkraj Sotle, ni pa ji uspelo dobiti zveze s štabom Kozjanskega bataljona in njegovo prvo četo v zahodnem delu Kozjanskega.²²

Okupator si je močno prizadeval, da bi to četo izsledil. Gestapo v Brežicah je zaposlil dva ali celo več svojih oglednikov, da so okrog Osredka vohljali za partizanskim

taborom. Ker gestapo na ta način ni uspel, se je poslužil zvijače. Poslal je tja gestapovsko vohunko Vido Jošt iz Celja, ki se ji je zaradi premajhne budnosti četnega komandirja posrečilo priti v partizanski tabor in se tudi vrniti v Brežice, nato pa gestapu povedati za tabor v Rakonci pri Osredku. Med sovražnikovim napadom na četo 19. februarja 1943 (del 1. bataljona 19. policijskega polka in 1. orožniške motorizirane čete Alpenland) je bila četa uničena. Padlo je 15 borcev, 7 pa je bilo ranjenih in ujetih. Večina preživelih se je priključila 1. četi Kozjanskega bataljona.²³

Operacijsko območje 1. čete Kozjanskega bataljona, ki je s štabom bataljona ostala na Vetrniku, je bilo sovražniku manj izpostavljeno kot območje med Bizeljskim in Pišecami. Večino njenih akcij, ki so ponavadi potekale na južnih pobočjih Bohorja, je sovražnik precej časa pripisoval 2. četi. Prezimili so v glavnem v taboru v Medvednici pod Pokojnikom. V začetku leta 1943 se je 1. četa preimenovala v 3. četo Kozjanskega bataljona, za usodo 2. čete pa so izvedeli šele 20. aprila. Tretja četa je od marca do septembra 1943 usmrtila okrog 12 narodnih izdajalcev, ena največjih njenih akcij pa je bila 28. aprila, ko je uničila poslopje Štajerske domovinske zveze v Pišecah. Pri tem je zaplenila 15 pušk in strelivo, razdejala pošto ter ubila vodjo kočevarske obrambe in gestapovskega zaupnika Karla Retzerja, za kar je okupator 1. maja 1943 v Pišecah ustrelil 10 talcev. Sedmega maja je napadla orožniško patruljo na cesti Jurklošter-Planina, 5. junija napadla deželno stražo v Št. Vidu pri Planini, 4. avgusta uničila rudniške naprave v Globokem itd.²⁴

Kozjanski partizani so se do jeseni 1943 precej okrepili. Vendar so v drugi polovici septembra 1943 morali oditi na Dolenjsko vsi, ki jih je na Kozjansko poslal štab 2. grupe odredov. Takrat je prišlo do razformiranja bataljona.²⁵

Iz preostalih borcev je bila ustanovljena nova Kozjanska četa. Vodil jo je Ivan Rožman-Janez, politični komisar pa je bil Božidar Gorjan. Ta je moral 2. decembra 1943 v štab 4. operativne cone, odkoder sta se vrnila Jan-

ko Škvarča-Modras in Jože Planinc-Kostja ter prevzela poveljstvo nad četo, prvi kot komandir in drugi kot politični komisar. Njuna skupina je četo nekoliko okrepila, še bolj pa jo je 9. decembra 1943 okrepil prihod 11 slovenskih partizanov iz Hrvaške. Šibka Kozjanska četa jeseni 1943 ni izvedla večjih oboroženih akcij, temveč le manjše, zlasti preskrbovalne akcije. Ena takih je bila 12. novembra v Agreževi trgovini v Lokvah pri Rajhenburgu. Okrepljena četa je izvajala tudi večje oborožene akcije: 6. novembra je napadla orožniško patruljo na Pavlovi gori, 30. novembra v Koprivnici in 13. decembra v Sv. Petru pod Sv. gorami.²⁶

Sredi decembra je imela četa že 47 mož, pričakovali pa so še okrog 10 novincev. Zato je bil 16. decembra ustanovljen Kozjanski bataljon in imenovan njegov štab. Za komandanta bataljona je bil imenovan Marjan Jerin, njegov namestnik pa je postal Janko Škvarča-Krom, politični komisar Jože Planinc-Kostja, pomočnik političnega komisarja pa Ivan Grizolt-Vlatko in za njim Pavel Baloh-Peter. Bataljon je imel dve četi. Komandir prve je bil Ivan Rožman-Janez, druge Anton Agrež-Brkič, politični komisar pa Ivan Kostevc-Ciril. Ker je Jerin ostal še nekaj časa na Hrvaškem, je bil pravi poveljnik bataljona Škvarča.²⁷

Že naslednji dan so se spopadli z orožniki v Pavlovi vasi pri Pišecah, padlo je 5 orožnikov, 4 pa so bili ranjeni. V desno koleno je bil ranjen puškomitraljezec Martin Sumrak-Franci. Njegovo orožje je prevzel komandir čete Agrež in na orožnike streljal stoje, pri tem pa so ga orožniki zadeli v trebuh. Trpel je neznosne bolečine, zato je prosil svojega starejšega brata Ivana, naj ga ustreli. Ker je Ivan Agrež-Brko videl, da bratu ni pomoči, ga je s strelom rešil muk.²⁸

V okviru sodelovanja slovenskih in hrvaških partizanskih enot sta štaba Kozjanskega bataljona in 2. hrvaške operativne cone sklenila, da bo bataljon hrvaških partizanov prišel za nekaj časa na Kozjansko. Bataljona naj bi izvajala skupne akcije, v katerih bi mobilizirali nove borce za Kozjanski bataljon, ustvarili osvobojeno ozem-

lje in pospešili razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Kozjanskem. S tem v zvezi je sredi decembra iz Zagorskih sel prišel v bližino Kumrovca 1. bataljon Zagorskega partizanskega odreda, štaba bataljonov pa sta se nato dogovorila za skupen napad na sovražnikovo postojanko v Sv. Petru pod Sv. gorami. Napad naj bi se začel že v noči na 20. december opolnoči. Ker pa je sovražnik odkril razmestitev obeh slovenskih čet, sta ti začeli napad predčasno, ko so se hrvaške sile šele prebijale čez Sotlo. Kakor hitro so slišali, da se je boj že začel, je štab 1. bataljona Zagorskega partizanskega odreda poslal četo, da bi pomagala slovenskim partizanom, ki so obkolili stavbe, iz katerih so se sovražniki ogorčeno branili. Druga četa 1. bataljona je postavila zasede na cesti Sv. Peter-Kozje.²⁹

V Černeličevi in Harlanderjevi hiši v Sv. Petru pod Sv. Gorami sta bili postojanki nemških graničarjev in policije.

Slovenskim in hrvaškim partizanom je uspelo zažgati eno stavbo in prodreti v pritličje stavbe, kjer so ujeli štiri orožnike. Boj je trajal okrog tri ure, ko je bil izdan ukaz za umik, saj ni bilo možnosti, da bi sovražnikov odpor str-

li. Hrvaški partizani so imeli pri napadu dva huje ranjena, kozjanci pa tri. Padel je Janko Škvarča-Krom. Oba bataljona sta se proti jutru umaknila čez Sv. gore proti Osredku. Zasledoval ju je lovski odred vermanšafta. Na Kozjansko je prišel že 18. decembra 1943. V gosti megli je obkolil Šulčevo hišo na Preski, v kateri je bil del štaba Kozjanskega bataljona, in jo napadel od blizu. V hudem boju so padli politični komisar bataljona Planinc in dva borca, medtem ko sta bila dva ranjena. Sovražnik je imel 4 mrtve in 6 ranjenih. Do novega spopada je prišlo na Drenovcu, kjer je sovražniku uspelo ločiti partizanske sile. Bataljona sta se umaknila na Hrvaško, del Kozjanskega bataljona pa je ostal na slovenski strani. Napad na sovražnikovo postojanko v Sv. Petru pod Sv. gorami ter boj slovenskih in hrvaških partizanov na Bizeljskem v drugi polovici decembra 1943 sta bili do tistega časa največji partizanski akciji na Kozjanskem.³⁰

Na slovenski strani je ostalo 19 borcev Kozjanskega bataljona.³¹ Iz njih je Ivan Rožman-Janez na novega leta dan oblikoval vod. Po vrnitvi kozjancev s Hrvaške so pred 7. januarjem 1944 ustanovili novo Kozjansko partizansko četo. Komandir te čete je postal Rožman, politični komisar Ivan Kostevc-Ciril, pomočnik političnega komisarja pa Marjan Jerin. Četa je štela okrog 30 ljudi, vsi so bili prostovoljci, precej je bilo dezertterjev iz nemške vojske.³²

Zaradi varnosti so se borci čete premikali ponoči, ponedelki pa so počivali in se izobraževali. Pri političnih urah so največ govorili o vlogah Osvobodilne fronte in Rdeče armade. Izvajali so rekvizicije hrane na državnih posestvih in imeli nekaj mitingov.³³

Dvajsetega januarja so javno ustrelili ekonoma državnih posestev pri Sv. Lenartu pri Laškem izdajalca Franca Kučerja, 28. februarja pa še izdajalca Brežiške čete Grzino. Javno so usmrtili tudi vse tri izdajalce brata Ivana Doberška-Janka.³⁴ Šestindvajsetega februarja je četa pred Pišecami zaustavila poštni avtobus. Ljudem so pojasnili cilje narodnoosvobodilne vojske, nato pa so jih izpustili, štirje od njih so se prostovoljno javili v enoto. Če-

ta je nato avtobus in vso pošto zažgala. V njej je bilo okoli 100 pozivov za dekleta za nemško državno delovno službo.³⁵ Drugega marca 1944 je v četno zasedo na kolovozni poti med Sromljami in Zgornjo Pohanco padla orožniška patrulja. Kozjanci so ustrelili orožnika, več pa so jih raniili. Zaplenili so puško in 30 nabojev.³⁶

Ponoči 6. februarja 1944 je 14. divizija NOV in POJ pri Sedlarjevem prešla Sotlo in na Bohorju vzpostavila stik s Kozjansko četo in s političnimi delavci. Na Kozjanskem se je bojevala teden dni in izvedla akcijo, ki je bila med njenim pohodom na Štajersko največja. V dneh 9. in 10. februarja je namreč napadla in poškodovala premogovnik Senovo. Zaklov jašek v Reštanju je napadla in ga zelo poškodovala Šerčerjeva brigada, medtem ko se je njen del spoprijel z vermani pri Malem Kamnu in zato ni mogel napasti postojanke v Koprivnici. Bračičeva brigada je uničila poslopje orožniške postaje v Zabukovju, iz katerega so orožniki malo prej zbežali v Sevnico, in opustošila občinski urad. Del Tomšičeve brigade je zavaroval akcijo pred Rajhenburgom in se bojeval s sovražnikovimi silami, ki so hotele prodreti do Senovega, njen drugi del pa je napadel in poškodoval separacijo Rudnika na Senovem ter naskakoval orožniško postajo. Orožniki so se v zgornjem delu postojanke močno upirali, imeli so enega mrtvega in enega ranjenega, vendar so se kljub petim partizanskim napadom obdržali v postojanki.³⁷

Škoda, ki jo je 14. divizija napravila v premogovniku Senovo, je bila zelo velika, saj so jo ocenili najprej na 496.000 in pozneje na tričetrto milijona mark. Divizija je namreč popolnoma uničila prevozne naprave Zaklovega jaška, zažgala električni dvigalni stroj, razstrelila kompresor v prezračevalnem oddelku, zažgala separacijo in premog v skladišču, pretrgala telefonsko in električno napeljavo, poškodovala rudniško lokomotivo itd. Izpraznila je tudi konzumno trgovino. Po tej akciji se je na Senovem za nekaj časa, tj. od 10. do 29. februarja 1944, ustavil izkop premoga. Škoda je bila ocenjena na 200.000 mark, zmanjšala pa se je tudi delovna sila, kajti rudarji, zlasti mlajši, niso prišli več na delo.³⁸

Po napadu na Senovo se je divizija vrnila na Bohor in v Pustih Ložicah pustila 15 ranjenih partizanov. Ker so jih prevzeli borci Kozjanske čete, ni noben ranjenec ali bolnik padel v roke sovražniku. Nato se je divizija, vodili so jo vodniki Kozjanske čete, v bojih prebijala na severozahod, in ker se ji pri Rimskih Toplicah ni posrečilo prebiti čez Savinjo v Revirje, je odšla na vzhod in nato v bližini Štor zapustila Kozjansko.³⁹

Kozjanska četa je v začetku februarja 1944 štela 38 borcev, od tega jih je bilo 5 članov KPS in 12 SKOJ.⁴⁰ V drugi polovici februarja je četa številčno precej narasla, saj se je vanjo vključilo okoli 50 prostovoljcev. Med njimi so bili tudi izgnanci, ki so na Kozjansko prišli prek zveze na Dunaju in v Gradcu, ter dezertjerji iz nemške vojske.⁴¹

Po odhodu 14. divizije NOV in POJ s Kozjanskega so se priseljenci, zlasti kočevski Nemci, večkrat pritožili Heinrichu Himmlerju, češ da so premalo zavarovani. Himmler je to očital Erwinu Rösenerju, ta pa mu je 26. aprila odgovoril, da na nemški strani nemško-hrvaške meje ni partizanov. Le na Kozjanskem se zadržujejo manjše partizanske skupine, ki se lotevajo prehranjevalnih akcij. Bizeljsko ni ogroženo. »Vse ozemlje je močno zavarovano s policijo, žandarmerijo in deli 18. SS oklepne grenadirske divizije Horst Wessel. Niti enkrat ni bilo sproženo vprašanje, da bi bilo treba preseliti Kočevarje, saj lahko povsem v miru opravljajo svoje delo.«⁴²

General Rösener se je motil, kajti Kozjanska četa je že sredi marca 1944 štela 106 borcev in bork.⁴³ Zato so 16. marca pri gozdarski koči na Bohorju ustanovili Kozjanski bataljon.⁴⁴ Komandant je postal Ivan Rožman-Janez, politični komisar Ivan Kostevc-Ciril in pomočnik političnega komisarja Marjan Jerin. Ta je po smrti Kostevca opravljal še dolžnosti bataljonskega političnega komisarja.⁴⁵ Bataljon je imel tri čete. Komandir 1. čete je bil Andrej Šepetavc-Andi, politični komisar pa Tone Račič-Zvone. Komandir 2. čete je bil Martin Sumrak-Franci, politični komisar pa Karel Žmavc-Gorazd. Komandir 3. čete je bil Jože Deržič-Marjan.⁴⁶

Po ustanovitvi bataljona je 1. četa s komandantom bataljona Rožmanom krenila proti Globokemu, kjer so 20. marca napadli vermane. Svojo postojanko so imeli v stavbi občine. V spopadu je bilo zaplenjenih 14 pušk, 23 bomb, 1.900 nabojev, 10 šotorskih kril, 12 uniform in 2 pisalna stroja.⁴⁷

Glavnina bataljona se je premaknila proti Reštanju. Nastanili so se pri bratrancih Jožetu in Martinu Šušteršiču v zaselku Jevša. S sestreljenega zavezniškega letala so nameravali odviti in nato popraviti strojnici. Pri tem delu so se zadržali dlje, kot so nameravali. Ob 6. uri zjutraj 24. marca 1944 jih je napadel vod SS.⁴⁸ Kozjanci so v spopadu imeli 20 mrtvih in 8 ujetih, med padlimi je bil tudi bataljonski politični komisar Ivan Kostevc-Ciril. Po končanem boju so padle partizane naložili na vprežna vozova in jih odpeljali v Reštanj na ogled prebivalcem. Nato so jih Reštanjčani na sovražnikov ukaz pokopali v brezno nad Belim, kjer je bilo nekdanje rudniško jalovišče.

Šušteršičeva domačija v zaselku Jevša pod Bohorjem.

Po vojni so jih odkopali in položili v skupno grobnico na Senovem.⁴⁹

Del glavnine bataljona se je s 1. četo sešel v Podgorju pri Pišecah. Komandantu Rožmanu so povedali za tragedijo, ki so jo doživeli. Skupaj so se umaknili v gozd Dobravo pri Brežicah, kjer so počivali nekaj dni, nato pa v noči na 1. april pri vasi Župelevec preplavali Sotlo. V vasi Strmec Sutlanski so se povezali s hrvaškimi političnimi delavci.⁵⁰ Tretjega aprila 1944 so se priključili 1. udarnemu bataljonu Zagorske brigade in skupaj z njimi sodelovali v boju proti ustašem pri Klanjcu. Ponoči 21. aprila so pri vasi Gornji Čemehovec ponovno preplavali Sotlo in stopili na slovenska tla. Vključili so se v snujoči se odred.⁵¹

Opombe

- ¹ Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika.
- ² Prav tam.
- ³ Prav tam.
- ⁴ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 462.
- ⁵ Stanko Škaler: Iz revolucionarne preteklosti krške pokrajine. Padli v ognju revolucije. Krško 1971, str. 20; Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 462—464.
- ⁶ Prav tam. Poslovilna pisma žrtev za svobodo. Maribor 1978, str. 19 in 40—41.
- ⁷ Stanko Škaler: Uničenje Brežiške čete. Posavje I, Brežice 1957, str. 91—97; Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 465—466.
- ⁸ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 466.
- ⁹ Zdravko Klanjšček in sodelavci: Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945. Ljubljana 1978, str. 152—158; Tone Ferenc: Usodno leto 1941 v Spodnjem Posavju, Bučka 41—81. Bučka 1981, str. 41—52.
- ¹⁰ Lojze Požun: Trbovlje v NOB, 1941—1942. Trbovlje 1986, str. 299 (dalje: Požun, Trbovlje v NOB 1941—1942); Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 466—467.
- ¹¹ Glej op. 9.
- ¹² Breze.
- ¹³ Lojze Požun: Celjska partizanska četa in njeno obdobje. Celje 1976.
- ¹⁴ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 472—474; Poslovilna pisma žrtev za svobodo, str. 31.
- ¹⁵ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 472—474.
- ¹⁶ Prav tam.
- ¹⁷ Prav tam.
- ¹⁸ Prav tam.
- ¹⁹ Prav tam.
- ²⁰ Damijan Guštin: Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev, magistrska naloga, Ljubljana 1986; Požun: Trbovlje v NOB 1941—1942, str. 555—558.
- ²¹ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 476—482.
- ²² Prav tam.
- ²³ Prav tam.
- ²⁴ Prav tam.
- ²⁵ Prav tam. To ni bil za Kozjansko nikakršen poseben ukrep, kajti v enaki meri je veljal za vsa območja 4. operativne cone, pa tudi za Gorenjsko in Primorsko [Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (dalje: Zbornik NOV), del VI, dok. 40, 41, 42 in 43]. Ta ukrep pa je precej neugodno vplival na razvoj partizanstva na Kozjanskem, saj so vsi tisti partizani, ki so bili preizkušeni že v 2. grupi odredov in v Kozjanskem bataljonu, odšli na Dolenjsko. Na Kozjanskem so ostali sami novinci.

- ²⁶ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 498—501.
- ²⁷ Prav tam.
- ²⁸ Prav tam; Martin Sumrak, ustni vir 27. 1. 1989.
- ²⁹ Glej op. 26.
- ³⁰ Prav tam.
- ³¹ Arhiv INZ, f. 334/II, poročilo štabu 4. operativne cone NOV in POS 28. 12. 1943.
- ³² Arhiv Posavskega muzeja v Brežicah (dalje: Arhiv PMB), f. 8/VII, življenjepis Janeza Rožmana; Arhiv INZ, fond SKOJ, f. 21/I, poročilo aktiva ZKM Kozjanske čete 14. 1. 1944 in f. 24/X, poročilo pokrajinskem komiteju SKOJ za Slovenijo 22. 3. 1944.
- ³³ Arhiv INZ, fond SKOJ, f. 21/I, poročilo aktiva ZKM Kozjanske čete 29. 2. 1944 in f. 331/II, poročilo Kozjanske čete 5. 2. 1944.
- ³⁴ Zbornik NOV, VI/11, dok. 35 in VI/12, dok. 32; Tone Račič, ustni vir 19. 1. 1989 in Ivan Cerjak, ustni vir 9. 3. 1989.
- ³⁵ Zbornik NOV, VI/12, dok. 32.
- ³⁶ Arhiv INZ, f. 25/II, poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS 25. 3. 1944.
- ³⁷ Glej op. 26.
- ³⁸ Prav tam.
- ³⁹ Prav tam.
- ⁴⁰ Arhiv INZ, fond SKOJ, f. 21/I, poročilo pomočnika političnega komisarja Kozjanske čete 5. 2. 1944.
- ⁴¹ Glej op. 35; Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Ljubljana 1966, str. 246.
- ⁴² Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, 4. del. Ljubljana 1973, str. 671.
- ⁴³ Zbornik NOV, VI/12, dok. 51.
- ⁴⁴ Arhiv PMB, f. 7/IV, odredba št. 542 štaba 4. operativne cone NOV in POS štabu Kozjanske čete in f. 8/VII, življenjepis Janeza Rožmana.
- ⁴⁵ Prav tam; Tone Račič, ustni vir 19. 1. 1989; ZA CK ZKS, življenjepis Marjana Jerina.
- ⁴⁶ Tone Račič, ustni vir 19. 1. 1989; Arhiv PMB, f. 8/II, Spominsko gradivo, Karel Žmavc, Prispevek kozjanskega ljudstva o skupnih bojih naših narodov in narodnosti pri osvoboditvi naše domovine.
- ⁴⁷ Zbornik NOV, VI/12, dok. 95 in 142; Tone Račič, ustni vir 19. 1. 1989.
- ⁴⁸ Po pričevanju Ivana Žabkarja iz Mosteca je bil vod SS iz Brdovca na Hrvaškem. Žabkar je bil v tem boju ranjen in ujet. Najprej so ga odpeljali v krško bolnišnico, naslednji dan pa v Brdovec. Nato so ga odpeljali v brežiško bolnišnico, kjer je ozdravel. Arhiv PMB, f. 8/III, Spominsko gradivo, Milan Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona 16. marca 1944 in borbe do ustanovitve Kozjanskega odreda 27. aprila 1944. leta.
- ⁴⁹ Zbornik NOV, VI/12, dok. 154; Anton Kostevc, ustni vir 26. 7. 1989; Bohor v borbi, Krško 1977, str. 19.
- ⁵⁰ Arhiv PMB, f. 8/VII, življenjepis Janeza Rožmana; Tone Račič, ustni vir 19. 1. 1989.
- ⁵¹ Hrvatsko Zagorje u revoluciji, Zagreb 1981, str. 349; Tone Račič, ustni vir 19. 1. 1989; Arhiv PMB, f. 8/VII, življenjepis Janeza Rožmana.

III.

Ustanovitev Kozjanskega odreda

Po hudih udarcih, ki jih je okupator prizadel osvobodilnemu gibanju na Štajerskem 1942 in v začetku leta 1943, je osvobodilno gibanje ponovno počasi, a vztrajno naraščalo. Jeseni 1943. leta je zaradi uspehov protifašistične koalicije in še zlasti zaradi kapitulacije Italije, pa tudi uspehov narodnoosvobodilne vojske v Jugoslaviji in v Sloveniji prišlo do temeljitega preobrata v razpoloženju množic v korist osvobodilnega gibanja. Preobrat v razpoloženju množic pa zaradi pomanjkanja aktivistov in zaradi tega, ker so bile partizanske enote na Štajerskem v primerjavi z obsežnostjo ozemlja in s številom prebivalstva številčno prešibke, ni prišel do pravega izraza v širjenju osvobodilnega boja. Zato je bil pomemben prihod 14. divizije NOV in POJ, katere februarški pohod je razgibal velik del Štajerske in močno pospešil razmah osvobodilnega gibanja.¹

Centralni komite KPS se je zavedal, da na tako pomembnem območju, kot je Kozjansko, primanjkuje ustreznega političnega kadra, zato je konec leta 1943 napotil tja Miho Berčiča-Maksa, ki je na to območje prispel v začetku februarja 1944. Postal je sekretar OK KPS Kozje, medtem ko je sekretar OO OF postal Marko Gerjevič-Tine, ki je padel 3. marca

1944 v Pustih Ložicah. Nasledil ga je Jože Preskar-Ilija. Kmalu je prišla še Marica Vidovič-Mica in postala sekretarka OO SPŽZ Kozje. Vsi ti so začeli usmerjati delo komunistov in jih izobraževati v partijskih tečajih. Aprila 1944 sta oblastni komite KPS za Štajersko in poverjenišvo IO OF za Štajersko preuredila okrožja, tako da je Kozjansko imelo poslej za nekaj mesecev tri okrožja, Kozje—Brežice, Radeče—Laško in Šmarje—Rogatec. Sekretarji okrožnih komitejev KPS so postali dotedanji člani OK KPS in OO OF za Kozjansko, in to Miha Berčič-Maks za okrožje Kozje—Brežice, Pavel Baloh-Peter za okrožje Radeče—Laško in Ivan Agrež-Brko za okrožje Šmarje—Rogatec.²

Okrožje Kozje—Brežice je imelo več okrajev: Brežice, Rajhenburg, Senovo in Kozje. O organiziranosti okrožja je sekretar Miha Berčič 24. aprila 1944 poročal, da je še malo poprej vse slonelo na nekakšnem sistemu zaupnikov, a da jim je po dveh tečajih in s pritegnitvijo ljudi v ilegalo uspelo vzpostaviti okrajne komiteje KPS in okrajne odbore OF v okrajih Brežice, Senovo, Rajhenburg in Sevnica (ta okraj je kmalu prišel v okrožje Radeče—Laško).³

V okrožju Radeče—Laško je sprva deloval samo sekretar Pavel Baloh-Peter, čez nekaj dni mu je bil dodeljen v pomoč aktivist Ivan Doberšek-Janko, s katerim sta pridobivala nove sodelavce, z mobilizacijo pa borce za Kozjanski bataljon in nato za odred. V aprilu in v začetku maja 1944 so v okrožju delovali okrajni odbori OF Rimske Toplice, Zidani Most, Radeče, Loka in Planina—Sevnica. V okrajnem odboru OF Zidani Most so bili trije krajevni odbori OF, ki so imeli skupaj 12 članov. V okviru okrajnega odbora OF Radeče sta delovala dva krajevna odbora OF in odbor Delavske enotnosti v papirnici v Radečah. Največ krajevnih odborov OF je delovalo na območju okrajnega odbora OF Planina—Sevnica, in to kar pet s skupaj 21 člani. Delo omenjenih aktivistov se je v tem času omejevalo v glavnem na zbiranje hrane, denarnih prispevkov in drugih potrebščin, trosenju letakov in na vzpostavljanju osebnih stikov z enakomiselnimi. V

okrožju razen sekretarja ni bilo organiziranih članov KPS.⁴

O okrožju Šmarje—Rogatec iz tega časa nimamo podatkov, kajti okrožje se je organizacijsko in politično začelo prebujati šele konec junija in v začetku julija 1944.⁵

V začetku leta 1944 in seveda tudi nato vse leto je bila ena od glavnih nalog štaba 4. operativne cone NOV in POS mobilizacija novincev v partizansko vojsko. To nalog naj bi na Štajerskem opravljale teritorialne enote, ki pa niso pokrivalle vseh območij. Na Kozjanskem je bila v tem času le majhna četa, ki naj bi po mnenju glavnega štaba NOV in POS postala jedro Kozjanskega odreda. Štab 4. operativne cone NOV in POS naj bi ga ustanovil čimprej in mu nudil čimvečjo pomoč, saj je bilo Kozjansko s strateškega vidika zelo pomembno za celoten NOB na Štajerskem. Kozjansko je imelo najboljše zveze s Hrvaško, saj bi lahko močne hrvaške partizanske enote, v tem času že združene v 10. korpusu NOV in POJ, predstavljale najmočnejše zaledje za narodnoosvobodilno vojsko na Štajerskem. Novoustanovljeni Kozjanski odred bi moral tudi izvajati diverzantsko-minerske akcije na progah Celje—Krapina in Celje—Zidani Most—Zagreb.⁶

Razmere na Štajerskem in še posebej na Kozjanskem v januarju in februarju 1944 niso dovoljevale ustanovitve Kozjanskega odreda. Zato je glavni štab NOV in POS v drugi polovici marca 1944 ponovno ukazal ustanovitev Kozjanskega odreda. V odredbi št. 23/44 z dne 21. marca 1944 je glavni štab NOV in POS zapisal: »Treba je čimprej misliti na formiranje močnejšega Kozjanskega odreda.«⁷

Konec marca 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS, komandat je bil major Mile Kilibarda, politični komisar pa Jože Borštnar, ustanovil Kozjanski odred. Odredba o ustanovitvi se ni ohranila, več o tem izvemo le iz poročila štaba 4. operativne cone NOV in POS št. 607 glavnemu štabu NOV in POS z dne 29. marca 1944. Kozjanski bataljon je v tem času narasel na 142 borcev, zato je bila izdana odredba o ustanovitvi Kozjanskega odreda, ki naj bi imel dva bataljona in minersko četo. Za koman-

danta odreda je bil imenovan Marjan Jerin, dotedanji politični komisar Kozjanskega bataljona, za namestnika komandanta Ivan Rožman-Janez, dotedanji komandant Kozjanskega bataljona, za političnega komisarja Djordje Vuković, dotedanji politični komisar čete v 5. SNOUB Ivana Cankarja, za pomočnika političnega komisarja pa član okrožnega komiteja KPS Celje Svetozar Čoporda-Miha, ki je že 27. marca odšel na Hrvaško in se je v Slovenijo vrnil šele po vojni. Glavne naloge novoustanovljenega odreda naj bi bile napadi na železniške proge in Transporte, napadi na manjše sovražnikove postojanke, kolone in patrulje, uničevanje prometnic in čimvečja mobilizacija novincev v partizansko vojsko. Eno četo pa bi moral kmalu poslati v okolico Ptuja oz. na odsek Donačke gore in Haloz. Vse te smernice je štab 4. operativne cone NOV in POS prenesel ustno tudi političnemu komisarju Djordju Vukoviću, ki je na Kozjansko prišel v prvi polovici aprila 1944.⁸

Vendar se Kozjanski odred v tem času še ni oblikoval, kljub temu da so ga vsi njemu nadrejeni organi vodili kot odred že od konca marca 1944. Kdaj je štab Kozjanskega bataljona prejel odredbo o ustanovitvi Kozjanskega odreda, ne vemo, znan nam je le dokument, ki v svoji glavi nosi naslov Štab Kozjanskega odreda in je datiran z 20. aprilom 1944.⁹ Kozjanski odred se niti ni mogel oblikovati, saj je nemški okupator v zgodnjih jutranjih urah 24. marca 1944 napadel glavnino Kozjanskega bataljona na Jevši pod Oslico in mu prizadejal hude izgube. Komandant bataljona Ivan Rožman-Janez se je z eno četo po uspešno izvedeni akciji 20. marca 1944 v Globokem premaknil v Podgorje pri Pišecah, kjer je zvedel za usodo glavnine bataljona, in se s preostalimi borci umaknil prek Sotle na Hrvaško. Na Kozjanskem pa je ostal večji del razpršene glavnine Kozjanskega bataljona.

Štab 4. operativne cone NOV in POS od konca marca 1944 ni prejel nobenega poročila od kozjancev, predvideval je le, da so se umaknili na Bizeljsko. Zato so na Kozjansko v prvi polovici aprila poslali operativnega oficirja Jožeta Berkopca-Mišela »z direktivami in z nalogo, da

prekontrolira stanje in delo odreda in da mu postavi konkretne naloge v zvezi z našimi direktivami«. ¹⁰ Španski borec Jože Berkopec se je po prihodu na Kozjansko pogovarjal z Jerinom in Berčičem in tako dobil vpogled v vojaški položaj na Kozjanskem. ¹¹ Takrat so verjetno tudi sklenili, naj bi čimprej oblikovali odred. Vendar pa so morali počakati na obljubljeni poveljniški kader in na prihod Kozjancev s Hrvaškega. Le-ti so na slovenska tla ponovno stopili v noči 21. aprila 1944. ¹²

Kozjanski odred so oblikovali v popoldanskih urah 27. aprila 1944 v gozdu nad vasjo Silovec pri Sromljah. Kraj, kjer so bili borci postavljeni, imenujejo domačini Zajčje. Odred je bil sestavljen iz dveh bataljonov, ki sta imela po dve četi. Vsaka četa je imela po dva voda s po dvema desetinama. ¹³ Zbranim borcem je operativni oficir štaba 4. operativne cone NOV in POS prebral imena poveljniškega kadra Kozjanskega odreda. Za komandanta odreda je bil imenovan Marjan Jerin, rojen 1914. leta v Podčetrtku v družini podeželskega učitelja. Tudi sam je postal učitelj in bil rezervni pehotni poročnik. Kot tak je bil ob kapitulaciji tudi zajet. Po prihodu iz vojnega taborišča se je v začetku leta 1942 zaposlil na železniški postaji v Sevnici in navezal stike s sekretarko okrožnega komiteja KPS Kozje Tončko Čeč-Pavlo, ki ga je julija 1942 tudi sprejela v KPS. V letu 1943 ga srečamo kot operativnega oficirja bataljona v Kalniškem odredu na Hrvaškem. V letu 1944 pa je najprej postal pomočnik političnega komisarja Kozjanske čete in nato pomočnik političnega komisarja Kozjanskega bataljona. ¹⁴

Za političnega komisarja Kozjanskega odreda je bil imenovan študent prava Djordje Vuković, rojen 1920. leta v Peči v Črni Gori. V letu 1942 so ga internirali v Italijo, v NOV pa je stopil po kapitulaciji Italije. V Cankarjevi brigadi je bil politični delegat, bataljonski propagandist in politični komisar čete. V aprilu 1944 je prišel na Kozjansko, član KPS pa je bil od oktobra 1943. ¹⁵ Namestnik komandanta odreda je postal poročnik Janez Janežič-Orjak, roj. 1912 v vasi Klada pri Želimljah v kmečki družini. V NOV je stopil v maju 1942 in hitro napredoval, saj je bil

Marjan Jerin, komandant odreda.

najprej vodnik, nato namestnik komandirja in komandir čete, pa namestnik komandanta bataljona in v novembru 1943 še komandant 1. bataljona 1. SNOUB Toneta Tomšiča.¹⁶ Približno v istem času kot Janežič je na Kozjansko prišel Ljubo Jovan-Saša in postal pomočnik političnega komisarja odreda.¹⁷ Operativni oficir odreda je postal Albin Bravc, rojen 1912. leta v Sv. Juriju pod Kumom. Bil je rezervni topniški podporočnik in se je do prihoda na Kozjansko bojeval v enotah 10. korpusa NOV in POJ. Že 29. aprila je s še petimi borci nameraval napasti nemško postojanko v Sromljah, a so jih pripadniki vermanshafta obkolili že v Pohanci. V boju je bil Bravc ranjen v desno ramo, rešil ga je kurir Pavel Lepšina-Triglav s kurirske postaje S-28 in ga odpeljal v Desinič na Hrvaškem, kjer je ozdravel. Na Kozjansko se je znova vrnil konec maja 1944 s kurirjem Lepšino, štab odreda pa ga je imenoval za operativnega oficirja 2. bataljona Kozjanskega odreda.¹⁸

In kaj se je zgodilo s komandantom Kozjanskega bataljona oz. z namestnikom komandanta Kozjanskega odreda Ivanom Rožmanom-Janezom? Štab 4. operativne cone

*Djordje Vuković,
politični komisar odreda.*

NOV in POS je 19. aprila 1944 poslal odredbo štabu Kozjanskega odreda z naslednjo vsebino: »Z ozirom na nediscipliniranost in brezpotrebno umikanje bataljona na ozemlje Hrvatske razrešujemo namestnika komandanta tov. Janeza njegove funkcije. Dosedanjega namestnika komandanta tov. Janeza zaslišite in ga pošljite v štab cone, kjer bo razpodeljen na drugo dolžnost.«¹⁹ Karel Žmavc je v svojem spominskem zapisu Bizeljsko v boju za svobodo na str. 43 zapisal, da se je Ivan Rožman-Janez po oblikovanju odreda s solzami v očeh poslovil od soborcev s Kozjanskega.²⁰ Rožman se je nato v štabu 4. operativne cone NOV in POS zagovarjal zaradi razbitja glavnine Kozjanskega bataljona na Jevši, vendar je bilo ugotovljeno, da za to pač ni bil on kriv, bil je oproščen in imenovan za načelnika štaba Kozjanskega odreda. To dolžnost je opravljal od 24. maja do 18. septembra 1944. Rodil se je 1908. v Stari vasi na Bizeljskem. Najprej je bil trgovski vajenec v Trbovljah in nato pomočnik v Ljubljani. Leta 1927 je stopil v aktivno vojaško službo in služboval po vsej Jugoslaviji. V letih 1929—1935 je služboval v Makedoniji, kjer se je bojeval proti komitom in si prislužil

čin narednika-vodnika III. razreda. Tu si je pridobil veliko vojaškega znanja, ki ga je z uspehom prenašal na svoje soborce, za kar so mu bili hvaležni. Kako bi mu tudi ne bili, saj jim je zaradi poznavanja gverilskega načina bojevanja večkrat rešil življenja. Od leta 1941 do srede leta 1943 je aktivno deloval na terenu, nato pa se priključil NOV. Najprej je bil komandir voda, potem komandir čete in v letu 1944 še komandant bataljona. Ker je bil Rožman med NOV na Kozjanskem bolj znan kot Kozjanski Janez, zanimiva osebnost, ga predstavimo še malo bolje. Nekateri funkcionarji so mu zamerili nekatera neodgovorna dejanja, zlasti v drugi polovici leta 1944 in 1945. Bil je goreč zagovornik ustanovitve Kozjanske brigade, a nekateri so o njem mislili, da ni sposoben niti za dobrega komandirja voda. Mnenja o njem so torej različna, priznati pa mu je treba, da je bil agilen in hraber ter ves predan boju proti okupatorju.²¹

*Anton Žlindra-Janoš,
komandant 1. bataljona.*

Ob oblikovanju Kozjanskega odreda je bil za komandanta 1. bataljona imenovan podporočnik Anton Žlindra-Janoš, roj. 1923 v Ljubljani. Po poklicu je bil mehanik, v

NOV je stopil sredi leta 1942 in bil od oktobra 1943 do marca 1944 kurir in spremljevalec komandanta glavnega štaba NOV in POS generalmajorja Franca Rozmana-Staneta.²² Politični komisar in hkrati pomočnik političnega komisarja 1. bataljona je postal Anton Račič-Zvone, roj. 1921 v Župeči vasi v kmečki družini. Leta 1943 je z družino pobegnil iz Nemčije in v decembru 1943 stopil v Kozjanski bataljon, kjer je bil mitraljezec. V marcu 1944 je postal politični komisar čete in bil sprejet v KPS.²³ Operativni oficir v 1. bataljonu je postal Albin Resnik-Svoboda. To dolžnost je opravljal do 1. julija 1944, ko je postal referent odseka za zveze Kozjanskega odreda.²⁴ Za vršilca dolžnosti komandanta 2. bataljona Kozjanskega odreda je bil imenovan starejši vodnik Andrej Šepetavc-Andi, rojen 1920. leta v Župelevcu v kmečki družini. V partizane je stopil februarja 1943, kjer je bil najprej desetar, nato vodnik in namestnik komandirja čete ter nazadnje komandir čete v Kozjanskem bataljonu v začetku leta 1944.²⁵ Za političnega komisarja je bil imenovan Ivan Grižolt-Vlatko.²⁶

*Andrej Šepetavc-Andi,
komandant 2. bataljona.*

Natančnih podatkov o tem, koliko borcev in orožja je imel Kozjanski odred, nimamo, pač pa si za približno oceno pomagajmo z dvema dokumentoma. To sta številčna pregleda moštev, orožja, streliva in živine v enotah NOV in POS. Prvi je datiran s 14. aprilom, drugi s 26. majem 1944. Štirinajstega aprila 1944 je štel Kozjanski odred (takrat še vedno Kozjanski bataljon — op. T. T.) 120 borcev in bork, ki so bili oboroženi s 3 lahkimi strojnicami, 3 brzostrelkami, 65 puškami, 6 pištolami in 12 bombami. Za to orožje so imeli na voljo 2.100 nabojev za lahke strojnice, 150 nabojev za pištole in brzostrelke ter 2.570 nabojev za puške. Šestindvajsetega maja je štel Kozjanski odred 153 borcev in bork, ki so imeli še vedno 3 lahke strojnice in 3 brzostrelke, 95 pušk, 6 pištol in 12 bomb. Za omenjeno orožje so imeli na voljo 2.100 nabojev za lahke strojnice, 200 nabojev za pištole in brzostrelke ter 3.200 nabojev za puške.²⁷

Kozjanski bataljon je ob nastanku Kozjanskega odreda postal njegovo bojno jedro, s tem pa je prevzel tudi njegovo operacijsko območje, ki so ga omejevale tri reke, Savinja, Sava in Sotla, na severu pa ga je omejevala Voglajna oz. železniška proga Celje—Rogatec. Konec leta 1944 in v začetku leta 1945 je operacijsko območje odreda postalo še območje Boča, Haloz in Dravskega polja, kamor je decembra 1944 štab Kozjanskega odreda poslal 3. četo 1. bataljona. V obveščevalnem pogledu je bilo njihovo območje še večje, saj je obveščevalna točka obveščevalnega centra Kozjanskega odreda III F pokrivala odsek Ormož.

V glavnem štabu NOV in POS so v začetku leta 1944 pred prihodom 14. divizije NOV in POJ na Štajersko razmišljali o tem, da bi Kozjanski odred podredili štabu 14. divizije NOV in POJ, če bi se to kasneje pokazalo za potrebno in koristno. To se ni zgodilo, saj je bil Kozjanski odred ves čas svojega delovanja podrejen štabu 4. operativne cone NOV in POS.²⁸ O nalogah odreda smo že nekaj povedali, o bojni taktiki odredov na Štajerskem pa nekaj več izvemo iz odredbe glavnega štaba NOV in POS s konca julija 1944, kjer je bilo zapisano: »Odredi ne smejo biti

brigade, ne smejo pa se tudi spremeniti v zaledno vojsko. Treba jih je formirati tako, da z njimi kontroliramo ves teritorij 4. operativne cone in jim je treba posvetiti mnogo večjo pažnjo kot doslej.

Odredi naj imajo dva do tri, po potrebi tudi štiri lahko gibljive bataljone, ki operirajo samostojno, od časa do časa pa jih lahko tudi štab odreda skoncentrira za eno ali drugo večjo operacijo. S temi bataljoni naj odred kontrolira svoj teritorij, na položajih pa naj jih stalno menjava. Štab odreda naj se stalno nahaja pri enem od svojih bataljonov.²⁹

In kako so nemške vojaške oblasti zaznale ustanovitvev oz. oblikovanje Kozjanskega odreda? V vojnem dnevniku 18. polka deželnih strelcev iz Celja je za dan 27. aprila 1944 zapisano: »Sporočeno nam je bilo, da je v Križah,³⁰ južno od Koprivnice 100 banditov.« Za 30. april pa so zapisali, da »na območju Bohorja lahko zasledimo le običajno dejavnost tamkajšnjih lokalnih band«.³¹

Po oblikovanju Kozjanskega odreda sta se bataljona razšla. Prvi bataljon je odšel na Bizeljsko, kjer je izvedel rekvizicijo med kočevskimi Nemci,³² drugi bataljon je 28. aprila ob 22. uri izvedel sabotažno in ekonomsko akcijo v Dečnih selah. V trgovini (telefonsko zvezo so prekinili z obeh strani) so zaplenili precejšnjo količino usnja, podplatov, živeža, perila, denarja ter pištolo 6,35 mm s 15 naboji. Nato so dva dni počivali, medtem pa mobilizirali štiri novince. Zvečer 30. aprila so odšli proti Bohorju in se po celonočnem pohodu ustavili v gozdu nad Pokojnikom, kjer so se sestali z borci 1. bataljona. Čez dan so počivali, ob 21. uri pa krenili na sabotažno in ekonomsko akcijo v Veliki Kamen, kamor so prispeli ob pol enajstih zvečer. V zavarovanje akcije so poslali 1. četo 1. bataljona, ki je postavila zasedi v smeri proti Koprivnici in Senovemu. Vsi drugi so pod vodstvom političnega komisarja odreda Vukovića in namestnika komandanta odreda Janežiča izpraznili obe trgovini in rekvirirali še pri vseh tistih vaščanih, ki so bili Nemcem naklonjeni. V tem času je odšla desetina borcev na čelu s komandirjem 1. čete 2. bataljo-

na v Mali Kamen »po nekega elementa, ki je za sebe pobiral hrano na račun partizanov«. Nato so se odpravili v tovarno za obdelavo lesa, kjer so izdelovali ščetke za čiščenje topovskih cevi. Razstrelivo, ki so ga podstavili pod veliki stroj, je le-tega dobesedno razneslo, zažgali so tudi tovarniško skladišče in uničili pisarno Štajerske domovinske zveze in zažgali vse dokumente. Po akciji so mobilizirali štiri novince, na visoki smreki so razobesili slovenski zastavi z rdečima zvezdama in prebivalstvu razdelili precej propagandnega gradiva. Ob vrnitvi v tabor je 1. bataljon za varovanje postavil štiri stražarska mesta, nato pa so veseli zaradi uspele akcije ob tabornem ognju in ob spremljavi harmonike zapeli nekaj pesmi.³³

Nemške vojaške oblasti so spremljale akcije novoustanovljenega Kozjanskega odreda. Domnevali so, da je »banditski« tabor na območju Javorje—Špiček—Osredek, zato je 2. maja komandant 649. bataljona deželnih strelcev izdal vsem štirim četam povelja za akcijo na območju Bohorja. Prva četa pod poveljstvom narednika Neutznerja je dobila nalogo, da krene iz Kozjega v smeri potoka Bistrica—Pokojnik—Oslica, druga četa pod poveljstvom narednika vodnika Santelmanna naj bi pregledala odsek Skalica—Travniki—Fledermaus—Bohor—Puste Ložice—Mrzla Planina, tretja četa pod poveljstvom kapetana Kalmbacha odsek Veliki Kamen—Mrčna sela—Ravni Log—Oslica in četrta četa pod poveljstvom nadporočnika Uhla odsek prelaz Sv. Gora—Vrhovnica—Špiček—Javorje—Osredek—Preska Gora. Čete so bile dobro opremljene in oborožene, saj so njihovi pripadniki morali vzeti s sabo zraven oblek za pohode še plašče, čelade, krušne torbice, suho hrano za dva dni, po 60 nabojev za vsako puško in po 500 nabojev za vsako strojnico. Posebej je v ukazu bila zapisana potreba po pregledu civilnega prebivalstva, če imajo morda pri sebi orožje in propagandno gradivo (všito v obleki). Vse sumljive osebe so morali prijeti in jih odpeljati s sabo. Ker je nemško poveljstvo v tej akciji predvidelo tudi bojni stik s partizani, so četam določili in pojasnili pomene svetlobnih signalov. Dvojni bel svetlobni signal s signalno pištolo je označeval

1071.

lasten položaj, dvojni rdeči svetlobni signal je pomenil stik s sovražnikom, večkratni rdeči svetlobni signal je izražal zahtevo po pomoči.³⁴

Dopoldne 3. maja 1944 sta oba bataljona počivala v svojem taboru pod Velikim Javornikom v bližini točke 1023, ki je najvišja točka na Bohorju, vmes pa so imeli še ure vojaških vaj.³⁵ Ob 14. uri je 2. četa 649. bataljona deželnih strelcev pod poveljstvom narednika vodnika Santelmana presenetila partizansko zasedo v moči desetine na vrhu Velikega Javornika in ustrelila izpostavljenega stražarja.³⁶ Do presenečenja je prišlo zaradi pravkar opravljenе zamenjave zased. Zaradi presenečenja in sovražnikove premoči se je začela zaseda umikati v smeri tabora, kjer sta oba bataljona že bila pokonci in se pod vodstvom svojih poveljnikov v koloni po eden bližala mestu spopada. Tu sta se oba bataljona razvrstila v strelce in zasedla položaje za drevesi. Začelo se je medsebojno obstreljevanje s pehotnim orožjem, le minometov niso mogli uspešno uporabljati zaradi premajhne razdalje, saj so tako eni kot drugi razločno slišali povelja nasprotnikovih oficirjev. Partizani so v več naskokih poskušali zavzeti vrh, a so jih nemški vojaki vedno odbili. V takem naskoku je padel eden najboljših puškomitraljezcev Anton Kostrevc, ki se je preveč in predolgo izpostavljajal. Med bojem je hotel odvzeti mrtvemu sovražniku orožje, takrat pa ga je smrtno zadel nemški vojak, ki pa tudi ni bil previden, saj ga je ustrelil namestnik komandirja 1. četa 1. bataljona Franc Ogorevc, ki so mu pravili »Perva četa«. Boj je trajal že dve uri in pol, zmaga pa se ni nagnila še na nobeno stran. Zaradi tega je operativni oficir štaba 4. operativne cone NOV in POS Berkopec postal zaskrbljen, po kurirju je poklical komandanta odreda Jerina in ga opozoril na morebitno nevarnost. Toda komandant Jerin se je odločil še za zadnji poskus. Poklical je svojega namestnika poročnika Janežiča in mu ukazal, naj neopazno izvleče iz boja eno desetino 2. bataljona in napade sovražnika v hrbet. Že čez pol ure je z velikim hrupom in močnim streljanjem z nasprotne strani napadel nemško četo v hrbet. Sovražnik se je zaradi tega s hudimi izgubami

v moštvu in orožju začel umikati iz boja na jug. Še hitrejši je bil umik po naskoku glavnine odreda na vrh točke.³⁷

Druga četa 649. bataljona deželnih strelcev je imela po lastnih virih 11 mrtvih in 8 ranjenih, v kroniki 2. bataljona Kozjanskega odreda je zapisano, da je imela nemška enota 14 mrtvih in 1 ranjenega. Ranjenec je bil v nemško vojsko mobiliziran Poljak, ki je imel prestreljena gležnja. Obvezali so ga in ga Nemcem pustili kot vzgled, kako se ravna z ranjenci. Poleg večjega števila nahrbtnikov in drugega vojaškega materiala so na bojišču partizani zaplenili še 9 pušk, 1 brzostrelko, 16 bomb, 2 pištoli, 2 signalni pištoli, 6 nožev, 21 nabojnikov za puškomitraljez in 680 nabojev. Imeli so dva mrtva in štiri ranjene,³⁸ medtem ko najdemo v vojnem dnevniku 18. polka deželnih strelcev podatek, da so bile izgube »banditov« v tem boju po sporočilu nemške varnostne službe naslednje: 16 mrtvih in 20 ranjenih.³⁹ Število mrtvih in ranjenih partizanov je seveda močno pretirano, kot je pretiran tudi podatek v istem dnevniku, da so imeli partizani petkratno premoč. Tu se srečujemo z zanimivim pojavom, ki je že zelo star in ga poznamo še danes. Gre za nenatančno prikazovanje izgub predvsem v živi sili. Obe vojskujoči se strani sta že od nekdaj radi prikazovali manjše izgube na svoji strani in čimvečje izgube na nasprotnikovi strani.

Rezultat boja na Bohorju je bil za Kozjanski odred nadvse zadovoljiv. Dobili so precej orožja, streliva in druge opreme, zraven tega se je močno dvignila morala borcev, saj je bil to prvi in uspešen frontalni boj novoustanovljenega odreda. Mnogi borci so ravno v tem boju prestali svoj ognjeni krst, sovražniku pa dokazali svojo moč. Vest o uspešnem boju z okupatorjevimi vojaki se je med prebivalstvom na Kozjanskem hitro razširila in s tem je začel rasti tudi ugled kozjanskih borcev.

Naslednji dan, 4. maja, je štab Kozjanskega odreda v pričakovanju sovražnikove reakcije po Bohorju razpostavil straže in zasede ter razposlal patrolje. Ker bojnega stika s sovražnikom ni bilo, se je odred istega dne zvečer premaknil prek ceste Sevnica—Planina na Rudenik, kamor je prišel zjutraj 5. maja 1944.⁴⁰ Do bojnega stika enot

Kozjanskega odreda s sovražnikovimi enotami 4. maja ni moglo priti, kajti poveljstvo 18. polka deželnih strelcev je šele 5. maja poslalo na bojišče pet oddelkov bojne skupine kapetana Kalmbacha (3. četa 649. bataljona deželnih strelcev in 18. zasledovalni oddelek), da bi pobrali mrtve. Omenjene enote naj bi se pri tem spopadle z neko »banditsko« skupino. Partizani naj bi imeli enega mrtvega in več ranjenih, vendar ta spopad v ohranjenem partizanskem gradivu ni omenjen. Na bojišču na točki 1023 so našli 10 mrtvih iz 2. čete 649. bataljona deželnih strelcev, enajstega je šele 7. maja našla četa vermanšafta. Osem so jih Nemci 8. maja ob 14. uri ob navzočnosti uslužbencev civilnih oblasti in z vojaškimi častmi pokopali na pokopališču na Planini, ostale tri padle pa so prepeljali v domovino.⁴¹

Omenili smo že, kaj je poveljstvo 18. polka deželnih strelcev zapisalo o kozjanskih borcih v vojnem dnevniku 30. aprila 1944, samo osem dni kasneje 8. maja pa so že bili drugačnega mnenja in so zapisali, »da se banda na področju 649. bataljona enkrat pojavi v strnjenih skupinah do 200 mož, drugič pa z manjšimi akcijami (ropi, požigi, umori) terorizira prebivalstvo. Prostovoljni odhodi k bandam, ki se največkrat prikazujejo kot prisilne mobilizacije, na območju bataljona neprestano rastejo. Poročila prebivalstva so nezanesljiva. Velik del je na strani banditov in jih podpira z dostavljanjem poročil in obvestil. Če sovražnik čuti, da je številčno slabši ali pa enako močan, se ne spušča v boj«.⁴²

Partizani so po boju 3. maja na Bohorju svojim ranjenim nudili prvo pomoč, mrtva pa so položili pod Velikim Javornikom v grob, ki so ga skopali z bajoneti, ker niso imeli pri roki drugega orodja.⁴³

- ¹ Milan Ževart: Največji razmah narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem. Osvoboditev Slovenije 1945, Ljubljana 1977, str. 85—86.
- ² Ferenc: NOB na območju sedanje občine Krško, str. 508.
- ³ Ferenc: NOB na območju sedanje občine Krško, str. 508—509.
- ⁴ Arhiv INZ, f. 654/IV, poročilo sekretarja okrožnega komiteja KPS Radeče—Laško oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 8. 5. 1944; Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Ljubljana 1966, str. 257.
- ⁵ Arhiv INZ, f. 654/IV, poročilo okrožnega komiteja KPS Šmarje—Rogatec oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 20. 6. 1944.
- ⁶ Arhiv INZ, f. 13/I, odredba št. 328/II glavnega štaba NOV in POS štabu 4. operativne cone NOV in POS 20. 1. 1944 in odredba št. 24 glavnega štaba NOV in POS štabu 4. operativne cone NOV in POS 4. 2. 1944.
- ⁷ Arhiv INZ, f. 11/I, odredba št. 23/44 glavnega štaba NOV in POS štabu 4. operativne cone NOV in POS 21. 3. 1944.
- ⁸ Arhiv INZ, f. 329/I, poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS št. 607 glavnemu štabu NOV in POS 29. 3. 1944; Arhiv NOB Spominski park Trebče, življenjepis Svetozarja Čoporde.
- ⁹ Gre za dopis obveščevalnega centra štaba Kozjanskega odreda načelniku OK VOS Kozje (Arhiv PMB, f. 7/V).
- ¹⁰ Arhiv INZ, f. 25/II, poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS št. 684 glavnemu štabu NOV in POS 18. 4. 1944.
- ¹¹ ZA CK ZKS, a. e. 2222, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje—Brežice centralnemu komiteju KPS 24. 4. 1944.
- ¹² Arhiv PMB, f. 8/VII, življenjepis Janeza Rožmana. Njegov življenjepis se je ohranil le v prepisu, in sicer v dnevniku kustosa Posavskega muzeja Brežice Stanka Škalerja iz leta 1958.
- ¹³ Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 27. 4. 1944; Stanko Škaler: Kozjanski odred. Celje 1967, str. 12.
- ¹⁴ Arhiv INZ, f. 16/I, vprašalna pola Marjana Jerina, nedat.; ZA CK ZKS, življenjepis Marjana Jerina.
- ¹⁵ Arhiv INZ, personalni odsek glavnega štaba NOV in POS, kartoteka oficirjev in podoficirjev.
- ¹⁶ Arhiv INZ, f. 126/VI, dopis odseka za kadre štaba 4. operativne cone NOV in POS odseku za kadre glavnega štaba NOV in POS 24. 4. 1944; ZA CK ZKS, življenjepis Janeza Janežiča.
- ¹⁷ ZA CK ZKS, življenjepis Ljuba Jovana. Njegov življenjepis je podan v poglavju KPS in SKOJ v Kozjanskem odredu.
- ¹⁸ Arhiv Muzeja revolucije Celje (dalje: Arhiv MRC), f. Č/V, kartotečni list Albina Bravca, nedat.; Albin Bravc, ustni vir 17. 4. 1990. V kartotečnem listu je zapisano, da je Albin Bravc stopil v Kozjanski odred 28. 4. 1944, medtem ko on sam pravi, da je na Kozjansko prišel skupaj z Ivanom Rožmanom in njegovimi borci (21. 4. 1944 — op. T. T.).
- ¹⁹ Arhiv PMB, f. 7/IV, odredba štaba 4. operativne cone NOV in POS št. 691 štabu Kozjanskega odreda 19. 4. 1944. Gre za povojni prepis dokumenta, ki je brez žiga in podpisov. Vendar pa se vsebinsko ujema z Rožmanovim življenjepisom, kar mu daje avtentičnost.
- ²⁰ Arhiv PMB, f. 8/II, Spominsko gradivo, Karel Žmavc, Bizeljsko v boju za svobodo.
- ²¹ Osnovni podatki so vzeti iz njegovega življenjepisa. Glej op. št. 12.

- ²² ZA CK ZKS, življenjepis Antona Žlindre; Arhiv INZ, f. 126/VI, dopis odseka za kadre 4. operativne cone NOV in POS oddelku za kadre glavnega štaba NOV in POS 15. 6. 1944.
- ²³ ZA CK ZKS, življenjepis Antona Račiča.
- ²⁴ ZA CK ZKS, življenjepis Albina Resnika.
- ²⁵ Arhiv INZ, f. 126/VI, dopis odseka za kadre 4. operativne cone NOV in POS oddelku za kadre glavnega štaba NOV in POS 15. 6. 1944.
- ²⁶ ZA CK ZKS, življenjepis Ivana Grizolta. Seznam štaba odreda in bataljonov je v glavnem narejen po življenjepisih, ki so nastali kmalu po vojni in jih hrani ZA CK ZKS, zato ker ni iz tega časa ustreznega arhivskega gradiva. Prvi dokument, ki nam o tem celovito govori, je odredba glavnega štaba NOV in POS št. 331 o imenovanju in potrditvi štabov 4. operativne cone NOV in POS s 23. 7. 1944. Z njo so potrdili štab Kozjanskega odreda v naslednji sestavi: komandant Jerin, politični komisar Vuković, namestnik komandanta Janežič, pomočnik političnega komisarja Jovan in načelnik štaba Rožman (Arhiv INZ, f. 11/I).
- ²⁷ Arhiv INZ, f. 33/IV, pregled številčnega stanja moštva, orožja, streliva in živine NOV in POS 14. 4. in 26. 5. 1944.
- ²⁸ Arhiv INZ, f. 13/I, odredba glavnega štaba NOV in POS št. 24 štabu 4. operativne cone NOV in POS 4. 2. 1944.
- ²⁹ Arhiv INZ, f. 13/I, odredba glavnega štaba NOV in POS št. 329/4 štabu 4. operativne cone NOV in POS 23. 7. 1944.
- ³⁰ Križe so oddaljene od Silovca nad Sromljami okoli 3—3,5 km zračne razdalje.
- ³¹ Zbornik NOV, VI/13, dok. 202.
- ³² Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 28. 4. 1944.
- ³³ Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda 28. 4.—1. 5. 1944; Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 15. 6. 1944 in f. 89/III, poročilo štaba Kozjanskega odreda, nečit.; Zbornik NOV, VI/13, dok. 181; Milan Kostevc je v brošuri Kratek oris Kozjanskega narodnoosvobodilnega boja na str. 35 zapisal, da je bila tovarna last Bogomirja Drobniča, borci Kozjanskega odreda pa naj bi v Velikem Kamnu porušili še mlaj, ki je bil okrašen z nemškimi zastavami in Hitlerjevo sliko.
- ³⁴ Zbornik NOV, VI/13, dok. 174—177.
- ³⁵ Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda 3. 5. 1944.
- ³⁶ Prav tam; Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 3. 5. 1944; Zbornik NOV, VI/13, dok. 202; Arhiv INZ, f. 109/II, Opis akcije 4. maja na Bohorju, ki ga je napisal poročnik Anton Ž(lindra) na X. višjem oficirskem tečaju oficirske šole GŠ NOV in POS, trajal je od 5. 12. 1944—29. 1. 1945.
- ³⁷ Zbornik NOV, VI/13, dok. 202; Arhiv INZ, f. 109/II, Opis akcije 4. maja na Bohorju, ki ga je napisal poročnik Anton Ž(lindra); Arhiv PMB, f. 8/I, Spominsko gradivo, Marjan Jerin, Bohorski gozdovi in f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB II.
- ³⁸ Zbornik NOV, VI/13, dok. 202; Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda 3. 5. 1944 in f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB II; Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski

dnevnik Kozjanskega odreda 3. 5. 1944. V kroniki drugega bataljona je zapisano, da so imeli 2 mrtva, 2 ranjena in 2 pogrešana.

³⁹ Zbornik NOV, VI/13, dok. 202.

⁴⁰ Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda 3.—4. 5. 1944; Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 5. 5. 1944.

⁴¹ Glej op. 39.

⁴² Prav tam.

⁴³ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB II.

IV.

Velika ofenzivnost Kozjanskega odreda in izbojevanje osvobojenega ozemlja na Kozjanskem

Tekmovanje

Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda je 7. aprila 1944 razpisal za proslavo tretje obletnice ustanovitve Osvobodilne fronte narodno tekmovanje z namenom spodbujati samoiniciativnost slovenskega ljudstva v narodnoosvobodilnem boju pri graditvi narodne oblasti ter pri stopnjevanju njegovih bojnih naporov. Tekmovanje naj bi trajalo od 27. aprila do 27. junija 1944, v njem naj bi sodeloval vsak Slovenec.¹ Istega dne, 7. aprila, je IO OF slovenskega naroda izdal še navodila za organiziranje narodnega tekmovanja, v njih je podrobneje opredelil cilje, naloge in izvedbeno stran tekmovanja, ki ga v nekaterih dokumentih omenjajo tudi kot tekmovanje zmage ali kot tekmovanje za zmago.²

Vzporedno z narodnim tekmovanjem, ki ga je razpisal IO OF slovenskega naroda, je glavni štab NOV in POS 12. aprila 1944 razpisal 1. vojaško tekmovanje za čas od 27. aprila do 27. junija in ga nato podaljšal do 27. julija 1944. Razpis vojaškega tekmovanja slovenskih partizanskih enot in ustanov je imel namen spodbujati samoiniciativnost vojakov, podoficirjev, oficirjev in politi-

čnih komisarjev pri organiziranju vojske, pri dviganju njene vojaške sposobnosti, bojne pripravljenosti in pri njenem notranjem utrjevanju.³

V zadnji točki omenjenega razpisa je glavni štab NOV in POS za uspehe v tekmovanju obljubil posebna priznanja in nagrade. Najbolj uspešne enote bi dobile kakšno posebno orožje, starešine pa brzostrelke z vgraviranim spominskim besedilom. Vsi partizani odlikovanega bataljona, kot tudi vse starešine »drugih višje rednih odlikovanih edinic«, bi dobili za nagrado posebno plaketo oz. spominski znak kot priznanje za doseženi uspeh.⁴ Zraven tega bi po končanem tekmovanju odsek za prosveto pri predsedstvu slovenskega narodnoosvobodilnega sveta organiziral vseslovenski festival ljudske tvornosti, udeležile naj bi se ga tudi zmagovalne enote 1. vojaškega tekmovanja.⁵ Rezultate vojaškega tekmovanja so nameravali objaviti po radiu RSJ⁶ ter v vseh publikacijah in listih.⁷

Dne 12. aprila 1944 je glavni štab NOV in POS svojim podrejenim enotam poslal še navodila za organiziranje vojaškega tekmovanja. V njih je zapisal, naj se vsi štabi NOV in POS zavedajo, da razpis vojaškega tekmovanja ne predstavlja nove naloge pri njihovem delu, niti novega bremena, pač pa samo vnašanje novega tempa, novega sistema in metode v delu, ki naj pomaga štabom, vsem podoficirjem, oficirjem in političnim komisarjem, da se delo po vseh panogah vojaškega življenja in graditve naše vojske izvaja čim uspešnejše in hitreje.⁸

Kozjanski partizanski odred se je po svoji ustanovitvi in po prejemu gradiva glavnega štaba NOV in POS takoj vključil v 1. vojaško tekmovanje. Ustanovili so tekmovalno komisijo, njen predsednik je postal sanitetni referent odreda Adolf Drolc. Kot bomo ugotovili iz nadaljevanja, je svoje delo opravila odlično. Seveda so komisiji pri tem delu pomagali vsi, od komandanta odreda Jerina, ki je na setankih opozarjal na potrebo po še večjem sodelovanju vseh na tekmovanju, do drugih komandantov in komandirjev, političnih komisarjev, namestnikov političnih komisarjev bataljonov in čet, referentov in šefov služb v odredu do referenta propagandnega odseka v odredu Jo-

žeta Sinkoviča in njegovih propagandistov. Svoje dopise in poročila so objavljali v več partizanskih glasilih.⁹

Štab Kozjanskega odreda je svojim nadrejenim o izvajanju tekmovanja poslal dve poročili. Za raziskovalca sta zanimivi po tem, ker na zgoščen način prikazujeta akcije odreda in aktivnosti služb v obdobju omenjenih treh mesecev. Za obravnavo določenih tem so edini vir, ki nam je na voljo.¹⁰ Na podlagi podobnih poročil iz drugih enot 4. operativne cone NOV in POS je komisija za tekmovanja 4. operativne cone NOV in POS, ki jo je vodil načelnik štaba cone major Franc Poglajen-Kranjc, pošiljala poročila komisiji za tekmovanje glavnega štaba NOV in POS.¹¹ Le-ta je nato sproti objavljala izide tekmovanj enot in ustanov 7. in 9. korpusa ter 4. operativne cone NOV in POS v glasilu glavnega štaba NOV in POS, Slovenskem partizanu.¹² Objavljamo nekaj primerov za odrede 4. operativne cone NOV in POS za čas od 27. aprila do 15. junija 1944:¹³

IZGUBE

odredi	izgube sovražnika			lastne izgube		
	mrtvi	ranjeni	ujeti	mrtvi	ranjeni	ujeti
Koroška grupa odredov	36	31	/	2	3	/
Kamniško-zasavski odred	20	2	/	1	/	/
Kozjanski odred	24	18	1	2	4	1

ZAPLENJENO OROŽJE

odredi	težki mitral.	PM	puške	pištole	brzo-strelke	strelivo	bombe
K.G.O.	/	1	27	8	2	1.500	15
K.Z.O.	/	/	2	/	/	15	/
K.O.	/	1	45	1	2	2.000	20

UNIČENO

odredi	tovornja- ki	osebni avtom.	motoci- kel	lokomoti- ve	vagoni
K.G.O.	1	1	1	5	15
K.Z.O.	/	/	/	3	8
K.O.	/	/	/	1	2

NAPADI

odredi	postojanke in želez. post.	sabotažne akcije na progah in električnih daljnovodih
odredi		
K.G.O.	/	7
K.Z.O.	/	8
K.O.	/	3

MOBILIZACIJA

odredi	
K.G.O.	111
K.Z.O.	64
K.O.	27

Prvo vojaško tekmovanje se je končalo 27. julija 1944. Tekmovalna komisija glavnega štaba NOV in POS, katere predsednik je bil generallajtnant Jaka Avšič, sekretar pa Lojze Gerbec,¹⁴ je nato zbrala poročila in vse gradivo skrbno pregledala. Glavni štab NOV in POS je 21. oktobra 1944 izdal dnevno povelje ob zaključku 1. vojaškega tekmovanja, v katerem so bili objavljeni vsi uspehi. Med odredi se je Kozjanski odred izkazal kot najboljši odred v vsej Sloveniji (pri tem je treba povedati, da v tekmovanju niso upoštevali doseženih uspehov 9. korpusa NOV in POJ, ker ni poslal poročil — op. T. T.), saj je zasedel 1. mesto v tekmovanju za najbolj uspešno izvedene akcije in dosežene uspehe v teh akcijah. Pri tem že omenjeni

dokument navaja: »V borbah, ki jih je imel Kozjanski partizanski odred s sovražnikom v obdobju prvega tekmovanja, je ujel 11 sovražnikovih vojakov; zaplenil 4 strojnice, 17 brzostrelk, 254 pušk, 20 pištol, 54 bomb, 3 za-boje municije, 140 garnitur sovražnikove opreme in 9 pi-salnih strojev; uničil 1 sovražni tovorni avtomobil.« Če se-daj primerjamo te podatke s podatki iz razpredelnic, ugo-tovimo, da je bil Kozjanski odred veliko uspešnejši v dru-gi polovici tekmovanja. V tekmovanju za najbolj uspešno izvedeno mobilizacijo pa je zasedel 2. mesto, takoj za Istrskim partizanskim odredom. V drugih tekmovanjih (za odpravljanje dezerterstva, za najpopolnejše izvajanje vojaških vaj, za najboljšo skrb in organizacijo vzdrževa-nja in preskrbovanja z orožjem in strelivom, za najbolje organizirano obveščevalno službo, v organizaciji službe zveze, v organizaciji intendantske službe, v organizaciji veterinarske službe, za največjo samoiniciativo, požrtvo-valnost in delavnost v vojaškem in političnem propa-gandnem delu, za najbolj uspešno sodelovanje s civilnim prebivalstvom in političnimi oblastmi), se odred ni odre-zal tako dobro, vendar je s svojima uspehoma veliko pri-speval v tekmovanju za najbolj uspešno izvedene akcije in dosežene uspehe v teh akcijah v razredu korpusov in cone 4. operativni coni NOV in POS, ki je osvojila 1. me-sto.¹⁵

Kozjanskemu odredu je glavni štab NOV in POS za do-seženo 1. mesto v tekmovanju za najbolj uspešno izvede-ne akcije in dosežene uspehe v njih dodelil spominsko za-stavo. Bil je edini odred, ki jo je prejel, v razredu brigad jo je prejela 5. slovenska narodnoosvobodilna udarna bri-gada Ivana Cankarja. Kozjanski odred je prejel še spo-minsko diplomu za doseženo drugo mesto v tekmovanju za najbolj uspešno izvedeno mobilizacijo.¹⁶ Vendar ne v dokumentih in tudi v spominskem gradivu ni podatkov o tem, ali so Kozjanci to spominsko zastavo tudi prejeli in jo prenašali iz boja v boj.

Izid 1. vojaškega tekmovanja, seveda v krajši obliki, je glavni štab objavil še v svojem glasilu Naša vojska, kjer je na koncu članka Rezultati vojaškega tekmovanja zapi-

GLAVNI ŠTAB NOV IN PO
SLOVENIJE
Dne 21. oktobra 1944.

DNEVNO POVELJE

Glavnega štaba NOV in PO Slovenije za
21. oktober 1944.

Ob priliki prvega vojaškega tekmovanja, ki ga je odredil Glavni štab NOV in PO Slovenije je v izvezi "Tekmovanja zmage", ki ga je razpisal Izvršni odbor Osvobodilne Fronte, ocenjevalna komisija po skrbnem in vsestranskem ogledu doseženih uspehov v tekmovanju našin enot, in ustanov razen IX. korpusa, ker ni poslal poročil, ugotovila, da so enote in ustanove NOV in PO Slovenije dosegle sledeče uspehe:

...

2./ Od odredov:

Prvo mesto. Kozjanski partizanski odred.

V borbah, ki jih je imel Kozjanski partizanski odred s sovražnikom v obdobju prvega tekmovanja, je ujel 11 sovražnikovih vojakov; zaplenil 4 strojnice, 17 brzo strelk, 254 pušk, 20 pištol, 54 bomb, 3 zabojev municije, 140 garnitur sovražnikove opreme in 9 pisalnih strojev; uničil 1 sovražni tovorni avtomobil.

...

II.

Z ozirom na dosežene uspehe v prvem vojaškem tekmovanju v okviru tekmovanja "Za zmago" v znak priznanja,

D O D E L J U J E M O :

1./ SPOMINSKO ZASTAVO ZA DOSEŽENO PRVO MESTO v tekmovanju za najbolj uspešno izvedene akcije in dosežene uspehe v istih.

a./ V. Slovenski narodni osvobodilni udarni brigadi "Ivana Cankarja".

b./ Kozjanskemu partizanskemu odredu.

Dnevno povelje GŠ NOV in POS, 21. oktober 1944.

sal: »S tem so dosegle gornje enote višjo stopnjo v svojem razvoju. K uspehu jim čestitamo s prepričanjem, da bodo iz te stopnje stremele stalno naprej in tako ostale vzor vsem ostalim enotam.«¹⁷

Še preden so objavili rezultate 1. vojaškega tekmovanja,¹⁸ je glavni štab NOV in POS 11. avgusta 1944 razpisal 2. vojaško tekmovanje enot NOV in PO Slovenije. Trajalo naj bi od 1. septembra do 1. novembra 1944,¹⁹ a so ga nato podaljšali do 31. januarja 1945. Tokrat so iz tekmovanja izpadle enote 4. operativne cone NOV in POS.²⁰

Osvoboditev Jurkloštra

Po boju na Bohorju 3. maja 1944 se je Kozjanski odred premaknil na Rudenik, kamor je prišel zjutraj 5. maja. Čez dan so počivali, zvečer pa so odšli v Novi Marof²¹ in izpraznili trgovino ter zažgali velik avtobus. Bil je last nekega Nemca in je vozil na progi Rimske Toplice—Jurklošter—Planina.²² Po uspešno opravljeni prehranjevalni in sabotažni akciji so se vrnili v tabor.²³ Sedmega maja se je odred razdelil. Prvi bataljon s štabom odreda je ostal v taboru, drugi pa je krenil v smeri proti Celju. Z njim je šel komandant odreda Jerin, ki se je naslednji dan na podlagi dobljenih podatkov obveščevalcev odločil za vojaško akcijo v vasi Svetina, kamor so prišli ob 19. uri. Bataljon je razdelil na 4 dele: prvi je bil zadolžen za napad na vilo Sturmführerja Eugena Himmerja, drugi za napad na Heimatbund²⁴ in Wehrmannschaft,²⁵ tu je bilo skladišče orožja in streliva. Tretji in četrti del sta obkolila vas in postavila zasedi na cestah v smeri proti Celju in Laškemu. Ko so bili vsi na svojih mestih, so natanko ob 19.30 izvedli napad. Eugen Himmer je ravno dajal navodila blockführerjem,²⁶ ko sta v vilo vdrla intendant Fric Suša in obveščevalec Ivan Repar-Sam. Zaradi upiranja sta ga partizana ustrelila. Ob napadu drugega dela partizanov na stavbo ni bilo težav, saj so se takoj predali trije vermani. V akciji so zaplenili 36 pušk, 2 pištoli, 14 bomb, 360 nabojev, 13 vermanskih uniform in še 10 hlač povrhu, pi-

salni stroj, šotorsko krilo in nosila za ranjence. Zatem so odšli proti šoli in osvobodili 8 zapornikov, ki so jih Nemci ta dan pripeljali iz Celja, da bi delali v gozdu. V glavnem so bili zaprti zaradi »klanja živine na črno«. V partizane jih je prostovoljno stopilo šest. Nato so borci sklicali vaščane na miting. Govoril je komandant odreda. Po mitingu so mobilizirali 10 ljudi in odšli.²⁷

Drugi bataljon je vse do 12. maja, ko se je sestel s 1. bataljonom, ponoči izvajal prehranjevalne akcije in mobiliziral, podnevi pa počival. Akcije so izvajali po četah, vedno pa je bil z njimi eden od članov ožjega štaba bataljona ali odreda. Naslednji dan je odred odšel na rekvizicijo trgovine v Dobje, zaplenili so tudi avtomobil, s katerim so stvari odpeljali.²⁸

Devetnajstega maja zvečer je 1. bataljon zaprl vse poti od Sv. Lovrenca proti Štoram. Na njih je ustavljal delavce in jih mobiliziral v partizansko vojsko. Takrat je močnejša nemška patrulja prišla partizanski zasedi za hrbet in jo napadla. Ker je bil napad premočan, se je partizanska patrulja umaknila brez izgub.²⁹ Tej akciji je sledila nova akcija 1. bataljona, ki je zvečer 25. maja napadel

stavbo občine v Loki pri Zidanem Mostu. Najprej so akcijo ustrezno vojaško zavarovali, nato pobrali iz stavbe vse za njih potrebne in uporabne predmete. Ker so stavbo tudi minirali, se je njena prednja stran porušila, tako da je postala popolnoma neuporabna. Proti vasi je prodirala nemška železniška patrulja in padla v partizansko zasedo. V kratkem spopadu je padel nemški vojak, nato pa se je partizanska zaseda zaradi svoje šibkosti začela umikati proti vasi. Štab bataljona jim je na pomoč poslal vod partizanov, ki je nemško patruljo prisilil k umiku. Nato so izvedli rekvizicijo v trgovini.³⁰

Isti večer je 2. bataljon zasedel železniško postajo Breg, zaplenil 3 telefone in mobiliziral 18 delavcev, ki so

bili tam zaposleni. V bližnji trgovini so zaplenili nekaj tobaka, saj so ga v partizanih zelo pogrešali. Oba bataljona sta se po uspešnih akcijah brez izgub vrnila na izhodiščne položaje.³¹

Poveljstvo 18. polka deželnih strelcev je ti partizanski akciji opisalo takole: »Okoli 20 banditov je napadlo postajo Breg (med 24. in 1. uro). V istem času so banditi vdrli tudi v Loko in zažgali občinsko hišo. Zaseda je pri Rimskih Toplicah streljala na skupino banditov 14 mož in 2 partizanki.«³²

Že čez dva dni je odred šel v novo akcijo, tokrat si je za cilj izbral Jurklošter. V večernih urah je najprej obkolil postojanko, nato je del 1. bataljona napadel stavbo občine, zaplenil je 34 kompletnih gasilskih uniform, 4 pisalne stroje, ciklostil in precej pisarniškega materiala, del 2. bataljona pa je rekviriral v trgovini. V Jurkloštru so ostali do jutranjih ur, ob spremljavi harmonike so pred trgovino in občino peli partizanske in narodne pesmi. V prostorih občinske stavbe so razobesili na papir napisane »parole«³³ in nekaj sten v uradih popisali z raznimi gesli.³⁴ Do 2. junija, ko sta zaradi mobilizacije odšla 1. bataljon proti Rajhenburgu,³⁵ 2. bataljon pa proti Celju, je odred izvajal prehranjevalne in sabotažne akcije ter vojaške vaje. Borci, posebno novinci, so poslušali vojaške in politične ure. Oba bataljona sta še 30. maja zvečer vdrla v občino in na pošto v Blanci, zaplenila sta ciklostil, tri pisalne stroje, dva telefona in 4.800 RM.³⁶ V kočevarski trgovini sta rekvirirala, zatem pa imela miting, ki je pri prebivalstvu naletel na velik odziv.³⁷

Štab Kozjanskega odreda je v poročilu štabu 4. operativne cone NOV in POS 3. junija 1944 zapisal, da bo glavna naloga odreda v naslednjem tednu mobilizacija na odseku od Planine proti Celju in Bizeljskemu. Zapisali so še: »Mobilizacija se je začela izvajati, vendar so v obeh predelih vasi oziroma hiše zelo razkropljene in dogajajo se dosti česte dezertacije. Organizirali smo vsled tega bazo, v kateri se bodo mobiliziranci vojaško izvežbali in politično prepričali o potrebi po mobilizaciji. V sledečem tednu

bomo v glavnem izvedli mobilizacijo in nato vse nezanesljive poslali z oboroženim spremstvom na Dolenjsko.«³⁸

Vermani, v glavnem kočevski Nemci³⁹, so voznika Naceta Dolinška iz Sevnice prisilili, da jih je peljal proti Zabukovju. Dolinšek, aktivist OF, se je tiste dni ravno pripravljaj na odhod v partizansko vojsko, zato je sklenil, da si jih bo pošteno privoščil. Stranice tovornega avtomobila je le na rahlo pritrdil, nato je odpeljal proti Šmarju. V ovinku, ki pelje proti Planini, je z vso hitrostjo zelo ostro zavil, stranice so se ob močnem sunku odpele in vseh 19 vermanov je popadalo na cesto. Ustavil je pri Planinčevi gostilni in zbežal v hrib proti Zajčji gori. V partizane je prispel srečno, kljub temu da so streljali za njim. Poškodovane vermane so odpeljali v bolnišnico.⁴⁰

Štab Kozjanskega odreda je bil zaradi priliva prostovoljcev in mobilizirancev v odred zaskrbljen, saj ni imel zanje na voljo dovolj orožja. Štabni oficirji so zato z zanimanjem poslušali zasliševanje dveh nemških orožnikov, Franca Greglja in Drobniča, ki sta bila Slovenca. Dobro sta poznala razmere na orožniški postaji v Jurklostru, zato sta predlagala napad na postajo v večernih urah, ko je bila polovica orožnikov na večerji v gostilni.⁴¹ Po dobljenih podatkih so se v štabu odreda brž odločili za napad na postojanko. Komandant odreda je za izvedbo akcije določil komandanta Žlindro in njegov 1. bataljon.⁴² Najprej so bataljon razdelili na štiri dele. Prvemu je poveljeval komandant Žlindra, ob njem je bil še politični komisar odreda Vuković. Naloga borcev te skupine je bila, da zajame orožnike, ki so večerjali v bližnji gostilni. Po nemških podatkih naj bi jih bilo šest, po partizanskih podatkih pa štirje. Brezskrbno so jedli v gostilni. Brez enega samega strela so jih zajeli, saj so bili brez straže, orožje pa so imeli obešeno na obešalnikih. Drugi del bataljona je vodil operativni oficir 1. bataljona Resnik. Njihova naloga je bila obkoliti in zavzeti orožniške postaje. Tretja skupina, ki jo je vodil načelnik štaba odreda Rožman, je imela za nalogo varovanje akcije. Postavil je zasedi na cesti proti Rimskih Toplicam in proti Planini. Ceste je dodatno zaprl še z obcestnimi smrekami, ki so jih podrli.

Seveda so prerezali tudi telefonske žice. Četrta skupina je bila najmanjša, njena naloga je bila zajetje orožnika, ki je bil v času napada v svojem stanovanju. Tudi njega so ujeli brez težav. Druga skupina se je orožniški postojanki približevala z leve oz. zadnje strani. Tu so naleteli na orožnika, ki je v senci na klopi bral knjigo. Partizani so bili od njega oddaljeni okoli 25 metrov in le s težavo so se zadrževali, da ga niso »pihnili«. Toda ukazano jim je bilo, da morajo čakati na znak za napad. V tem čakanju se je neki borec nerodno premaknil in pod njegovimi nogami se je zlomila suha veja. Ko je orožnik to slišal, se je najprej prestrašil, nato pa kot blisk skočil v stavbo. Nekaj trenutkov zatem so že začeli orožniki iz postojanke streljati proti partizanom, ki so jim enako odgovorili. Medsebojno obstreljevanje je trajalo kake pol ure, nato pa so orožniki privolili v pogajanja. Z njimi se je pogajal Albin Resnik-Svoboda, pozval jih je k predaji. Orožniki so zahtevali 15 minut časa za posvet, v resnici pa so čakali na pomoč iz bližnjih postojank. Ker po pretečenem času partizani niso dobili odgovora, so ponovno na vso moč začeli streljati iz vsega orožja. V pomoč so jim priskočili

Komandant Marjan Jerin govori na mitingu po osvoboditvi Jurkloštra.

še borci prvega dela bataljona, ki so zajete orožnike zastražili, sami pa napadli orožniško stavbo z desne strani. Pod zaščito strojničnega ognja je prvi do stavbe prišel odredni politični komisar Vuković in vanjo vrgel ročno bombo. To je orožnikom najbrž vzelo pogum, saj se je nato predal višji orožniški stražmojster Franz Suppanz skupaj z drugimi orožniki.⁴³

Po boju so partizani zajete orožnike postavili v vrsto, jim odvzeli službene osebne izkaznice in pojasnili cilje narodnoosvobodilnega boja. Kmalu zatem so jih izpustili in usmerili proti Zidanemu Mostu, kamor so se tudi zatekli. Zadržali so le višjega orožniškega stražmojstra Suppanza, ki so ga nato ustrelili. Obveščevalec Ivan Repar-Sam je o njem vedel povedati, da je nekoč ustrelil nekega partizana. To je v svojem poročilu o napadu na orožniško postajo v Jurkloštru omenil z naslednjimi besedami poveljnik orožniškega okrožja Trbovlje stotnik Hirschhofer: »Suppanz je res 1942. leta ustrelil nekega bandita, kar pa temu banditskemu odredu ni bilo znano.«⁴⁴

V nasprotju s partizanskimi viri nemški pripisujejo zaslugo oz. krivdo za uničenje jurkloštrske orožniške postaje drugima dvema orožnikoma. O tem zvemo več iz že zgoraj omenjenega nemškega poročila. »Pri banditih sta tudi rezervna orožniška stražmojstra Josef Kandolf in Johann Polanz iz Jurkloštra, ki naj bi ju zamenjali, vendar sta v sredo, 7. 6. 1944, zbežala iz Celja in se pridružila banditom. Ker sta poznala krajevene razmere in navade na orožniški postaji v Jurkloštru, sta močno koristila banditom. Svetovala sta jim, naj se očitno že dolgo načrtovani napad na postojanko ne opravi ponoči, ko so vsi orožniki v postojanki ali okoli nje, marveč podnevi, ko so patrulje zunaj kasarne. Kandolf je tudi vedel, kje je motor s prikolico. Sam je vdrl v garažo in odpeljal z državnim motorjem komandanta in političnega komisarja banditov.« Zadnja trditev vsekakor drži, saj se tega spominja tudi sekretar okrožnega komiteja KPS Radeče—Laško Pavel Baloh-Peter. V knjigi Po poteh revolucije je zapisal, da se je štab Kozjanskega odreda v času akcije zadrževal na sedežu okrožnega centra pri Ribci,⁴⁵ kjer je tudi

bil zasnovan načrt za uničenje postojanke. Tu so vsi nestrpno čakali na izid boja. Nenadoma so skozi daljnogled zagledali motor s prikolico, ki je drvel iz Jurkloštra. V njem sta sedela dva nemška orožnika. Vsem se je čudno zdelo, da sta si ob tem času upala voziti proti njim. Vendar so kmalu spoznali, da sta to Janoš in Djordje, preoblečena v novi orožniški uniformi. Pohiteli so jima naproti, da bi čimprej izvedeli, kako je bilo z akcijo. Djordje jim je na hitro opisal potek boja, nato pa so skupaj odšli v gostilno Grad, ki jo je vodila Dragica Legvart, kjer so se odžejali.⁴⁶

V omenjeni akciji so borci Kozjanskega odreda sovražniku zaplenili puškomitraljez, 2 brzostrelki, 44 pušk, 7 pištol, signalno pištolo s 50 naboji, 18 bomb, 2.280 nabojev, 36 kompletnih uniform in veliko druge vojaške opreme. Motor s prikolico smo že omenili.⁴⁷ To je bila prva sovražnikova postojanka, ki jo je Kozjanski odred uničil na Kozjanskem. S tem, ko so zavzeli orožniško postajo v Jurkloštru, je v okrožju Radeče—Laško oz. v njegovem okraju Jurklošter nastalo prvo manjše svobodno ozemlje na Štajerskem, ki se je imenovalo — Jurkloštrska republika. Zaradi vedno močnejše dejavnosti Kozjanskega odreda in drugih enot 4. operativne cone NOV in POS je kmalu iz Jurkloštrske republike nastalo eno od treh večjih svobodnih ozemelj na Štajerskem — Kozjansko.

Po nočnem pohodu sta 2. bataljon in 1. četa 1. bataljona 13. junija zjutraj ob 3. uri prišla v Žusem. Počivala sta do 8. ure. Kuharji so pripravljali kotle za kuhanje hrane. Dežurna sta razporejala straže in določevala smeri patroljam. Ob pol devetih so se vrnile s sporočili, da se Žusmu bližajo močne nemške sile. Partizani so v vasi brž zasedli položaje in čakali na nemške vojake, ki so se približevali razporejeni v strelce. Kmalu so opazili, da je sovražnik številčno močnejši, zato so pričakovali vroč dan (v vojaškem žargonu — op. T. T.). Vendar pa okupatorjevi vojaški niso začeli napada z jurišem kot navadno, ampak so polegli in od daleč streljali proti partizanskim položajem. Streljali so s precejšnje razdalje, zato je bilo njihovo streljanje nenatančno in ni prizadejalo nobene škode. Parti-

zani so zaradi tega hitro ugotovili njihove namere. Na severozahodni strani partizanskih položajev je bil visok hrib, na njem je stala cerkev sv. Valentina. Predvidevali so daljši spopad in kaj kmalu ugotovili, da bo zmagal tisti, ki bo obvladal bojišče. Morali so zasesti hrib oz. vrh grebena. To nalogo je dobila četa, ki je bila v rezervi. Kar tekli so na vrh hriba, kajti zavedali so se, da je od njihove hitrosti odvisna usoda boja. Komaj so prvi borci zasedli vrh grebena, so že začeli streljati po sovražniku, ki je hotel zasesti vrh grebena z nasprotne strani. A bili so prepočasni.⁴⁸

Kmalu zatem je začel sovražnik naskakovati partizanske položaje. Ti so njegove napade odbijali in mu z rafalnim streljanjem povzročili precejšnje izgube. Sovražniku se je posrečilo mrtve potegniti iz boja s pomočjo dresiranih psov. Pri tem je bil eden od psov zadet. Po triurnem obstreljevanju so partizani z eno četo začeli obkoljevati sovražnika, ki je to brž ugotovil in urno zapustil bojišče.⁴⁹

V boju so partizani zaplenili puškomitraljez zbrojevko, 18 polnih okvirov streliva, 4 puške mavzer s po 50 naboji in 3 ročne bombe.⁵⁰ Puškomitraljez sta v boju zaplenila namestnik komandirja čete Franc Ogorevc in borec Blaž Lipar. Z vrha grebena so borci opazili precej izpostavljenega nemškega puškomitraljezca, ki je s pomočnikom negibno ležal ob orožju. Ugibali so, ali sta morda mrtva, ker sta bila popolnoma negibna. Da gresta ponju, sta se odločila Franc Ogorevc, oborožen samo z oficirsko sabljo, ki jo je nekje zaplenil in nosil za pasom, ter Blaž Lipar. Slednji je bil oborožen s kratko italijansko puško. Iskala sta kritje in se počasi približevala puškomitraljezu, ki ju je močno pritegnil. Ko sta mu prišla v neposredno bližino, sta se dvignila in stekla, Lipar s puško, pripravljeno na strel, Ogorevc pa je potegnil sabljo iz nožnice in jo zavihtel visoko nad glavo. Kaj sta si takrat mislila nemška vojaka, ko sta zagledala sabljo nad glavo, je težko ugotoviti, saj je bil Ogorevc videti kot kak srednjeveški vitez. Pomočnik puškomitraljezca jo je takoj ucvrl za bližnja drevesa, puškomitraljezec pa je nekajkrat ustrelil s pištolo, nato je tudi sam pobegnil. Lipar je brž zagrabil zbro-

jevko in skupaj sta jo mahnila nazaj k enoti. Politični komisar bataljona Anton Račič-Zvone je preizkusil puško mitraljez in ugotovil, da brezhibno deluje, nato pa ga je zaupal v varstvo presrečnemu borcu Liparju.⁵¹

V boju so imeli partizani dva lažje ranjena, dva borca so pogrešali, eden je dezertiral. En ranjenec je bil iz 1. bataljona, drugi je bil borec Peter Ocvirk iz 2. čete 2. bataljona. Strel iz puške ga je ranil v desno roko nad komolcem. Obležal je nezavesten na čistini. Na varno sta ga spravila bolničarka in Ivan Žibert. V bolnico Zajesele na Bohorju so ga sprejeli 15. junija, zaradi tetanusa pa je umrl 20. istega meseca. Pokopali so ga nad mlinom v Pustih Ložicah.⁵² O nemških izgubah imamo na voljo le podatek prebivalcev, ki so izjavili, da je sovražnik odpeljal dva voza ranjenih in voz mrtvih. Partizani so ujeli dva vermana, ki sta nato prestopila v vrste NOV.⁵³

Zvečer je okupator zbral nove močnejše sile z namenom, da bi odred obkolil. Vendar mu ni uspelo. Borci Kozjanskega odreda so se ob 21. uri uspeli brez bojov in novih izgub umakniti na nove položaje. Ostanek 1. bataljona, ki ni mogel prepeljati mobilizirancev na Dolenjsko, je izvajal zaščitna dela. S prekopavanjem in podiranjem dreves so zaprli ceste Rimske Toplice—Jurklošter, Loka⁵⁴—Jurklošter, Laško—Št. Lenart⁵⁵ in Jurklošter—Planina. Sovražnik je poskušal s tanki in tovornjaki prodreti v Jurklošter, a se je vrnil, ker so pred Jurkloštrom partizani porušili velik kamnit most.⁵⁶

Zaradi povečane vojaške in politične aktivnosti enot Kozjanskega odreda so okupatorjeve oblasti ukinile občino, pošto in orožniško postojanko v Jurkloštru. Ukinile so tudi občino in pošto v Loki pri Zidanem Mostu in prenesli njihova sedeža in dejavnost v Zidani Most. Občinski urad je po preselitvi iz Jurkloštra nato deloval v Laškem. Povečalo se je tudi število vojaštva na postojankah, v Senovem na 180 vermanov, v Zabukovju nad Sevnico pa za 27 policistov.⁵⁷

Ustanovitev 3. bataljona

Postojanko v Rimskih Toplicah, ki je varovala tovarno kopit, je 19. junija z borci bodočega 3. bataljona Kozjanskega odreda napadel načelnik štaba odreda Rožman. Napad na postojanko je bil načrtovan med 12. in 13. uro, ko je večina vojakov odšla na kosilo v oddaljeno gostilno. Postavil je zasede in izvedel še druge zavarovalne ukrepe, desetina, odrejena za juriš, je naskočila sovražnikovo postojanko, a so se zaradi premočnega odpora po 15-minutnem boju iz nje morali umakniti. Branilcem so na pomoč prišli še vojaki iz gostilne, ki jih partizanske zasede niso mogle zaustaviti. V tistem je iz Zidanega Mosta pripeljal še oklepni vlak in vodja akcije Rožman je ukazal umik. V boju je padel vodja postojanke, dva partizana sta bila lažje ranjena, štiri pa so pogrešali. Bili so mobilizirani, zato so domnevali, da so izkoristili priložnost in dezertirali. V akciji so porabili okrog 300 nabojev. Opravili so jo brez vednosti ožjega štaba odreda, zato so po vrnitvi zaslišali starešine in nekatere borce. Ugotovili so, da je načelnik štaba odreda Rožman opravil akcijo zaradi prevelike želje po uveljavljanju, saj je bil prepričan o popolnem uspehu. Pri tem ga je spodbujal uspešen napad na postojanko v Jurkloštru. Napad na postojanko v Rimskih Toplicah je bil sicer uspešno izveden, do neuspeha je prišlo zaradi nepopolnih podatkov, saj je bilo v postojanki prek 20 vojakov.⁵⁸

V juniju 1944 je Kozjanski odred zaradi mobilizacije v partizansko vojsko številčno precej narasel. To je bil prvi razlog za ustanovitev 3. bataljona Kozjanskega odreda, drugi je bil v slabem nadzorovanju ozemlja, ki je bilo preveliko za samo dva bataljona. Štab 4. operativne cone NOV in POS je v začetku junija 1944 odobril ustanovitev 3. bataljona in za komandanta imenoval podporočnika Franca Godlerja-Bliska⁵⁹, rojenega 1920. leta v Petrovčah. Kozjansko je dobro poznal, saj je tu partizanal že leta 1942. Najprej je bil kurir, od konca leta 1943 pa organizator kurirskih zvez na Štajerskem oz. šef odseka za zveze 4. operativne cone NOV in POS. Na Kozjansko je pri-

šel pred 13. junijem 1944.⁶⁰ Nekaj dni kasneje je politični komisar bataljona postal gimnazijski maturant Ivan Verdelj-Jovo, roj. 1922. leta v Šaleku. V Kozjanski bataljon je prišel marca 1944 in kmalu postal politični komisar čete 1. bataljona Kozjanskega odreda.⁶¹ Namestnik komandanta bataljona je bil zastavnik Milan Makovec, roj. leta 1915 v Ljubljani. Po poklicu je bil tiskar, v NOV pa je stopil septembra 1942. S 14. divizijo NOV in POJ, v kateri si je prislužil prvi oficirski čin, je prišel na Štajersko. Nato je bil kuhar v bolnici Zajesele na Bohorju. V času od 7. avgusta do 27. septembra 1944 je obiskoval 8. višji oficirski tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS. Po končanem tečaju je postal šef obveščevalne točke v Savinjski dolini.⁶²

*Komandant 3. bataljona
Franc Godler-Blisk in
njegov namestnik Milan Makovec.*

Drugi bataljon je 19. junija po kosilu krenil iz vasi Lokavec in okoli 17. ure prišel v Paneče. Tu so se naslednjega dne zbrali oba bataljona in vsi novinci. Preuredili so bataljone. Dan zatem so razporedili še poveljniški kader po bataljonih in četah.⁶³

Tretji bataljon ni imel na voljo dovolj orožja, zato so v štab odreda poklicali komandanta Godlerja. Dejali so

mu, da ga hočejo preizkusiti kot komandanta, zato mu predlagajo akcijo. Godlerju takšen nastop s pripombo ni bil všeč in je dejal: »Da vidimo, v čem je stvar, sicer pa če ste imeli namen, da formirate še tretji batajon, bi bili morali tudi za orožje prej poskrbeti.« Nato ga je Saša⁶⁴ premeril od nog do glave, Janežič⁶⁵ pa se je nasmejal in dejal: »Le počasi, fant, orožja imamo dosti, samo prinesi ga je treba bliže, da ti vidiš, kako so polni magacini.«⁶⁶

*Politični komisar 3. bataljona
Ivan Verdelj-Jovo.*

Terenski politični delavci so odredu sporočili, da je v tovarni kopit v Šmarju pri Sevnici orožje in strelivo, namenjeno obrambi tovarne. Ponj je 21. junija zvečer⁶⁷ krenil s 1. četo bataljona komandant Godler. Imel je navdilo, naj se akcija začne naslednjega dne ob 5. uri zjutraj, in tako so jo tudi opravili. Na hitro so zajeli oba tovarniška vratarja in ju prisilili, da sta pokazala skladišče orožja in streliva. V njem je bilo 29 pušk francoske izdelave, 23 ročnih bomb, signalna pištola, 1.152 nabojev in ročna ambulanta, vse so partizani zaplenili. Potem so odšli v proizvodne prostore in opravili sabotažno dejanje. Prerezali so široke kožne jermene na turbini in parnem stroju,

iz njih bi lahko naredili vsaj 50 parov podplatov. Zrušili so vodno zapornico, da bi onemogočili gašenje, ter zažgali tovarno, ki pa ni v celoti zgorela.⁶⁸

Od tod je bataljon krenil na Mrzlo Planino, kamor sta v dopoldanskem času prišla še 1. in 2. bataljon. Počivali so do kosila. Popoldne istega dne, 22. junija 1944, so ustanovili 3. bataljon Kozjanskega odreda. Razdelili so orožje, ki so ga zjutraj zaplenili, z dobro razporeženimi borci pa je politični komisar odreda Vukovič imel politično uro.⁶⁹ Komandir 1. čete je postal Karel Jamšek-Miloš, 2. čete pa Avgustin Grbec. Na Kozjansko sta prišla v februarju 1944 s 14. divizijo NOV in POJ, v bojih na Kozjanskem sta bila odrezana od Šercerjeve brigade, in sta se vključili v Kozjansko četo.⁷⁰

Šestindvajsetega junija je dobil 2. bataljon nalogo, da postavi zasedo na cesti Planina—Sevnica. Nemške oblasti so na Planini zbirale nabornike, rojene 1927. leta, nato pa so jih odpeljali proti Sevnici. Ob pol 12. uri so njihov voz na cesti v gozdu prestregli borci 2. bataljona. Vseh 12 mobilizirancev je z veseljem prestopilo v narodnoosvobodilno vojsko. Povedali so še, da gre za njimi spremstvo 11 nemških policistov in vojakov. In res! Za njimi so zaostajali 15 minut. Vendar je neki nemški vojak opazil partizanskega vodnika in začel streljati nanj s puško. Takrat so borci izvedli juriš proti cesti, sovražnik je poskušal pobegniti prek potoka, a so jih kozjanci prehiteli in obkolili. S tem je bilo spopada konec, na nemški strani je bilo 6 mrtvih in eden ranjen. Štiri vojake so ujeli, zaplenili pa 1 puškomitraljez, 2 brzostrelki, 7 pušk, 3 pištole, 4 bombe, 3 daljnogleda, 500 nabojev, 11 uniform in drugo vojaško opremo.⁷¹

Zadnje dni junija 1944 je štab odreda sklenil poslati bataljone na njihova operacijska območja. Prvemu bataljonu je določil odsek od hrvaške meje oz. Bizelskega do ceste Podsreda—Rajhenburg,⁷² drugemu odsek ceste Podsreda—Rajhenburg do ceste Sevnica—Planina⁷³ in tretjemu odsek od ceste Sevnica—Planina proti Celju. Njihova glavna naloga je bila mobilizacija, vzporedno s tem pa vo-

jaško in politično delo po bataljonih, posebno z novinci. Če od obveščevalne službe ali od političnih delavcev na terenu dobijo natančne in koristne podatke, lahko opravijo tudi kakšno vojaško akcijo. S 1. bataljonom je na pot krenil komandant odreda Jerin, z drugim pomočnik političnega komisarja odreda Jovan in s tretjim namestnik komandanta odreda Janežič. V taboru je ostal politični komisar odreda Vuković za usklajevanje dela in urejevanja administrativnih zadev.⁷⁴

V času do 6. julija, ko je bila uničena nova sovražnikova postojanka na Kozjanskem, so po bataljonih opravljali prehranjevalne in sabotažne akcije, mobilizirali v NOV, prirejali mitinge in pisali prispevke za odredna in bataljonska glasila, imeli več političnih ur, se urili v vojaških veščinah — predvsem novinci, ki so se s tem privajali na vojaški način življenja, izvajali nočne pohode, nato počivali in skrbeli za osebno higieno. Obleko so parili, saj so bile uši precejšnja nadlega. Četa 1. bataljona je 5. julija 1944 napadla kolono vermanov, bilo naj bi jih 90, ki so prišli mobilizirat v nemško vojsko v vas Silovec pri Pišecah.⁷⁵ Sporočilo je prišlo v enoto prepozno, saj so vermani že odhajali iz vasi, ko so začeli partizani nanje streljati. Ti so se dokaj hitro razporedili in odgovorili s streljanjem. Takrat so partizani izvedli juriš in pognali vermane v beg. Na bojišču so pustili enega mrtvega. Kozjanci niso imeli izgub, boj je trajal 20 minut. Borci 1. bataljona so izvedli več zaplemb na državnih posestvih. Omenimo naj zaplembo šestih vozov »špecerije« za žandarmarijsko postojanko v Pišecah na cesti Brežice—Pišece in zaplembo šestih po 150 kg težkih prašičev, treh parov volov in štirih krav na državnem posestvu v Dečnih selih.⁷⁶

Drugi bataljon je mobiliziral in veliko vojaško vadil. Prvega julija, ko so bili v vasi Plešivec, je bilo v enoti navsezgodaj zelo veselo. Zvedeli so, da je Radovan Gobec spisal in uglasbil Himno Kozjanskega odreda. S tem se je tudi Kozjanski odred uvrstil med tiste partizanske enote, ki so imele svojo himno. Bila je mogočna, da so bili kozjanci nanjo zelo ponosni, in že v času vojne precej znana. Dajala je moralno spodbudo pri nalogah, ki so jih

morali partizani izvesti, da bi osvobodili slovenski narod izpod nemškega okupatorja.

Himna Kozjanskega odreda

Bohor je spal, Bohor šumi,
Bohor je vstal, Bohor žari.
Preko Bohorja zaoril je klic po svobodi,
sem od Bohorja že vstajajo novi narodi.
Bohor je vstal, Bohor šumi,
Bohor žari.

Le naprej, odred Kozjanski,
le naprej od zmag do zmag.
Samo preko trupel nemških
naš svoboden gre korak.

Dom je požgan, brat je ustreljen,
oče zaklan, jaz izseljen.
Taka je nemška kultura iz dvajst'ga stoletja,
doba terorja, krivic in svinčenega petja.
Hej partizan, hej partizan,
stopi na plan!

Le naprej, odred Kozjanski,
le naprej od zmag do zmag.
Samo preko trupel nemških
naš svoboden gre korak.⁷⁷

V noči od 3. na 4. julij so prekinili telefonsko zvezo Pilštanj—Kozje in Pilštanj—Planina.⁷⁸ Rekvirirali so v trgovini Kolar v Lesičnem, dobili so veliko življenjskih potrebščin in drugih stvari. Drugo zaplembo so izvedli v trafiki v Pilštanju, oddaljeni komaj 300 m od orožniške postaje. Naslednjega dne, 5. julija, je oficirska patrulja mobilizirala 15 novincev, prostovoljno pa jih je v partizane stopilo 45.⁷⁹

Tretji bataljon je zjutraj 26. junija pred zborom razvil svojo zastavo. Čez dan so počivali, zvečer pa pod vod-

stvom Ivana Reparja-Sama krenili proti Celju. Nekateri borci so v času pohoda kar odložili ob poti svoj del »kolektiva« oz. skupne lastnine. Kronist 3. bataljona je odmetavanje skupne lastnine zaradi lažje hoje komentiral takole: »Pa kaj čemo pomagati, saj smo popolnoma novi bataljon. Bo že boljše!« Zjutraj je bil pa cirkus, ko kuharji niso imeli ne loncev in ne kotlov na voljo, da bi skuhali zajtrk. Poslali so patroljo, ki je nekje staknila kotel in okrog poldneva so le jedli zajtrk in kosilo obenem. Dopoldne so imeli vojaške vaje in poročnik Janežič se je potrudil in nazorno prikazal potrebo po nošenju »kolektiva«. Od takrat naprej v bataljonu ni bilo več večjih težav s prenašanjem »kolektiva«. Zvečer so sredi vasi razobesili zastavo in se pripravljali na miting. Zaklali so bika in meso porazdelili po hišah, da so jim naredili večerjo. Večerja je bila zelo dobra, saj so se vsi predolgo mudili ob njej, zato je miting odpadel. Morali so na pot. Naslednje dni so se redno premikali iz kraja v kraj, opravljali oskrbovalne akcije, poslušali politične ure, se vadili v vojaških veščinah in skrbeli za higieno. Prebiral so bataljonsko glasilo Naši borci.⁸⁰

Minerski vod (njegovo ustanovitev in delo obravnavam v posebnem podpoglavju) je bil v prvi polovici julija manj aktiven, ker mu je primanjkovalo razstreliva. Opravil je tri akcije, dve na železniški progi Zidani Most—Brežice in eno pri uničenju sovražnikove postojanke v Pilštanju.⁸¹

Bataljoni Kozjanskega odreda so bili po svojih ustanovitvah zelo aktivni, kar potrjuje tudi vojni dnevnik 18. polka deželnih strelcev. V njem so za 30. junij 1944 zapisali: »Bohorska banda gospodari nad vsemi cestami na svojem območju, tako da so dejansko odsekane čete 649. bataljona deželnih strelcev na Planini, v Kozjem, Sv. Petru⁸² in na Bizeljskem. Trenutno je vsa patroljna dejavnost ustavljena. Za oskrbovanje in prenos uradne pošte se uporabljajo močne spremljevalne patrolje, ki od časa do časa hodijo od čete do čete. Območje ropov za oskrbovanje se je premaknilo vse do proge Celje—Maribor, ker je bilo območje južno od Bohorja v zimskih in spomla-

danskih mesecih popolnoma izčrpano. S tega novega oskrbovalnega območja si je banda preskrbela zelo velike rezerve klavne živine.«⁸³ Tem trditvam je vsekakor potrebno pripisati pripombe. Netočne so zadnje trditve. Kozjanski odred je širil svoje operacijsko območje predvsem zaradi glavne naloge, ki mu je bila zaupana, to je mobilizacije v partizansko vojsko, in ne zaradi tega, »ker je bilo območje južno od Bohorja v zimskih in spomladanskih mesecih popolnoma izčrpano«. Pa tudi trditev, da je bilo to območje popolnoma izčrpano ne drži. Kozjanska četa, ki je štela februarja 1944 le 38 borcev, ga ni mogla izčrpati. To bi lahko storila samo tako številčna enota, kot je bila 14. divizija NOV in POJ, če bi se na tem območju zadrževala več tednov. Toda divizija je bila na Kozjanskem le teden dni. Ker so jo nenehno napadali, tudi ni bilo časa za velike plenitvene akcije življenjskih potrebščin. Kozjanski odred je konec maja 1944 imel 153 borcev in bork, poleg nekaj terenskih političnih delavcev drugih partizanskih enot na Kozjanskem v tem času ni bilo. K temu dodajmo še to, da so nemške oblasti v omenjenem obdobju po vsaki ekonomski akciji partizanov v trgovinah ali trafikah te znova napolnile z blagom.

Konec junija 1944 je višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju oz. njegov operativni štab za boj proti bandam izdal navodila za boj proti bandam in za odpravljanje pomanjkljivosti v boju z njimi. V njem so poudarili, da se neznatni uspehi v izvajanju akcij, ki v mnogih primerih niso bili sorazmerni z uporabljenimi silami, lahko v veliki meri pripišejo temu, da so enote med akcijami delale napake. Teh je bilo kar nekaj, omenimo le nekatere. Policijske enote v mnogih primerih niso delovale v skladu s previdnostjo in preudarnostjo, kot je to zahteval teren. Poveljniki enot so v boju s partizani posvečali premalo pozornosti brezšumnemu prodiranju oz. lovskemu zasledovanju. Pri obhodih terena so se vojaki glasno pogovarjali, tudi povelja so bila preveč glasna, čelade so nosili obešene na pasu in z njimi kakor tudi z drugo opremo povzročali hrup, ki se je daleč slišal. Operativni štab za boj proti bandam je svoje podrejene opozarjal tudi na to,

da morajo vojaki v akcijah brezpogojno nositi orožje v rokah, pripravljeno na strel, in ne obešeno na ramah. Na koncu navodil so izrazili pričakovanje, da bodo podrejeni poveljniki enot odpravili omenjene pomanjkljivosti.⁸⁴

Dne 10. julija 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS izdal dnevno povelje, s katerim je izrekel vsem borce, podoficirjem, oficirjem in političnim komisarjem

Glavni štab
NOV in PO Slovenije
St. 343.

Na položaju 1. avgusta 1944.

Dnevno povelje

Edinice Kozjanskega odreda so v mesecu juniju in juliju pokazale izredno aktivnost in dosegle velike uspehe. Posebno so se izkazale v sledečih akcijah:

Dne 9. VI. izvršen napad na nemško orožniško postajo Jurklošter, severno od Sevnice, kjer je bilo razoroženih 12 orožnikov in zaplenjen 1 puškomitraljez, 46 pušk in oprema.

Dne 13. VI. je pri vasi Žusem, vzhodno od Zidanega mosta razbil sovražno kolono 200 mož. Sovražnik je imel tri vozove mrtvih in ranjenih. Ujeta sta bila dva Wehrmanna in zaplenjen 1 puškomitraljez in 4 puške.

Dne 5. VII. je bila likvidirana orožniška postaja Slivnica, južno od Šent Jurija pri Celju. Zaplenjeno je 40 pušk in 3 brzostrelke in ujeta vsa posadka.

Dne 28. VII. je porušeno 200 m železniške proge na progi Zidani most—Zagreb in s tem popolnoma prekinjen promet.

Likvidirana je bila postojanka Pišce s popolnim uspehom. Zaplenjeno: 56 pušk, velika količina municije, 18 uniform, 1 radioaparat in drugo.

Dne 26. 6. napadena sovražna kolona v Planini, sev. od Sevnice, kjer je ubitih 11 policistov, zaplenjen puškomitraljez, 2 brzostrelki, 7 pušk, 3 pištole, 3 daljnogledi, 1500 kom. municije, vsi rešeni naborniki pa so se takoj javili v našo vojsko.

Dne 13. VI. je bil porušen velik kamenit most na cesti od Savinje proti Jurkloštru.

Dne 21. VI. zaplenjeno v Šmarju pri Sevnici 29 pušk, 23 bomb in 1500 kom. municije.

Poleg teh večjih akcij je bilo izvršeno večje število manjših, kar je imelo za posledico, da je osvobojeni teritorij tega odreda močno razširjen.

Za odlično borbënost in vodstvo edinic

pohvalimo

vse borce in šlabe Kozjanskega odreda in jih dajemo za vzgled vsem našim odredom s pozivom, da svojo borbo stopnjujejo na čim večjo mero in tako prispevajo k osvoboditvi našega naroda in čimprejšnjemu uničenju fašističnega okupatorja in domačih izdajalcev.

Smrt fašizmu - svobodo narodu!

Politkomisar:
Boris Kraigher l. r.

Komandant:
generalmajor Franc Rozman l. r.

Dnevno povelje GŠ NOV in POS, 1. avgust 1944.

Kozjanskega odreda za njihovo uspešno delovanje proti sovražniku priznanje in pohvalo. Na začetku povelja je zapisal, da so enote Kozjanskega odreda, ki je v kratkem času iz majhne čete prerastel v odred, pod vodstvom komandanta Jerina in političnega komisarja Vukovića, uspešno nastopale in uničevale okupatorje na svojem odseku. Temu sledi seznam uspešno izvedenih akcij odreda, na koncu pa navodilo, naj se dnevno povelje prebere pred zborom v vseh enotah 4. operativne cone NOV in POS.⁸⁵

Z ukazom št. 13 glavnega štaba NOV in POS o imenovanju in napredovanju podoficirjev NOV in POS iz julija 1944 je v čin starejšega vodnika napredoval komandir čete v Kozjanskem odredu Martin Sumrak, v čin vodnika so napredovali vodnik (opravljal je dolžnost vodnika oz. komandirja voda — op. T. T.) Slavko Horvat, vodnik Alojz Pikelc, mitraljezec Albert Krapež, namestnik komandirja čete Franc Ogorevc, v čin mlajšega vodnika vodnik Rafko Habjan, četna bolničarka Minka Grmošek, bolničarka v bataljonu Mira Cerjak, intendant bataljona Jože Kostanjšek, vodnik Anton Molan, vodnik Franc Vretič, bataljonski intendant Mirko Suša, vodnik Miha Kostanjšek, v čin desetarja pa so napredovali mitraljezec Miha Kostevc, četni bolničar Miha Petančič, kurir Alojz Petan, desetar Ivan Jurkas in desetar Anton Travnikar.⁸⁶

Veliki uspehi odreda v prvi polovici meseca julija

V noči od 5. na 6. julij je 3. bataljon Kozjanskega odreda napadel sovražnikovo postojanko v Slivnici pri Celju. Najprej so borci postavili zasede na cestah, ki vodijo iz Celja, Šentjurja pri Celju in iz Loke pri Žusmu proti Slivnici pri Celju. Glavnina bataljona je imela nalogo, da se razporedi na položajih okoli postojanke. V njej je bilo po partizanskih virih 8 orožnikov in 8 pripadnikov Landwache,⁸⁷ po nemških virih pa 10 orožnikov. Ko so se partizani

razporejali okoli postojanke, so jih pripadniki deželne straže zaradi mesečine opazili in pobegnili v postojanko. Jurišniki bataljona so stekli za njimi z namenom, da bi jim preprečili zapiranje vrat, a niso uspeli. Zato so se porazdelili ob zidovih postojanke in vrgli nekaj bomb v pritličje, orožniki so jim vrnili z enako mero in vrgli nekaj bomb iz prvega nadstropja, vendar na napačni strani. Da se podobna sovražnikova dejanja ne bi ponovila, so partizani začeli močno streljati proti oknom na postojanki in jih nato pozvali, naj se predajo. Niso odgovorili. Z lestvijo, ki so jo od nekod prinesli, so borci hoteli vdreti v prvo nadstropje. Vendar bi tako dejanje zahtevalo preveč žrtev, zato so to misel hitro opustili. Naslednja ideja, ki so jo uresničili, je bila zažig postojanke. V trgovini so zaplenili bencin in ga zažgali pred stavbo. Ko se je ogenj razgorel, so vdrli skozi nezamreženo okno v pritličje stavbe. Tokrat so se obleganci predali. Z dvignjenimi rokami so se spustili v pritličje, od koder so jih napadalci odgnali ven in razorožili. Napad je trajal eno uro.⁸⁸

V postojanki so zaplenili 40 pušk in 755 nabojev zanje, 20 defenzivnih in 15 ofenzivnih bomb, 6 pištol in 90 pištolnih nabojev, 2 češki brzostrelki in 250 nabojev zanju, 8 orožniških uniform in 8 kosov vojaške opreme, 3 vermanske uniforme ter 11 gasilskih oblek.⁸⁹ V dokumentih partizanskega izvora prihaja do netočnega navajanja števila branilcev postojanke. Z analizo dokumentov

lahko ugotovimo, da je bilo branilcev 10, kot navaja omenjeni nemški dokument. Partizani so v svojem izrednem vojnem poročilu zapisali, da so zaplenili 8 orožniških uniform, razliko do 10 je treba pripisati dvema orožnikoma, ki sta prestopila k partizanom, in ju zato niso slekli, nju ni uniformi pa tudi niso vpisali med vojni plen.

Orožnike so po boju zasliševali obveščevalci. Iz zaslišanj lahko izluščimo nekaj podatkov. Večina orožnikov je

prišla v to postojanko v začetku julija 1944, drugi pa kakšen mesec prej. Eden je bil po narodnosti Nemec, trije Slovenci, drugi pa Avstrijci, v glavnem sami starejši letniki. V partizane sta prestopila Slovenca Matija Štukl in Mihael Koder. Vsi so na zaslišanju izjavili, da že dalj časa niso dobili novic od doma, da ne poznajo razmer drugod po Nemčiji in da želijo čimprejšnji konec vojne. Na predlog namestnika komandanta odreda Janežiča, komandanta bataljona Godlerja in obveščevalcev so jim dali nekaj civilne obleke in jih spustili, in to zaradi slabe zveze z Dolenjsko, kamor bi jih morali odpeljati. Dalj časa stražiti pa jih tudi ne bi bilo smiselno.⁹⁰

Še isti večer so v vaški trgovini zaplenili precej hrane in raznovrstnega blaga ter ga naložili na voz in odpeljali v tabor. Vdrli so še v občinski urad in pošto. Tu so zaplenili dva mala in en veliki pisalni stroj, razmnoževalni stroj in tri radijske aparate. Bili so zadovoljni, akcije so uspele, uničili so postojanko in zaplenili precej stvari, vse brez človeških žrtev.⁹¹

Prvi bataljon je bil v tem času na Bizeljskem. Sedmega julija je imel postavljeno zasedo pod Sv. gorami. Nadzorovala je cesto Bizeljsko—Sv. Peter pod Sv. gorami⁹² in dopoldne zajela dva nemška graničarja. Bila sta slabo oborožena, saj je samo eden imel pištolo. Poslali so ju v štab odreda na zaslihanje.⁹³

Glavnina bataljona se je istega dne premaknila na novi položaj nad Pišece. Eno četo so iz varnostnih razlogov poslali proti Globokemu, tam naj bi demonstrativno napadli vermane, ki so plenili živino slovenskim družinam. S terena so dobili obvestilo oz. podatke obveščevalne narave o postojanki v Pišecah. Sporočili so jim, da so orožniki obzirni do slovenskega prebivalstva. Obstajala je velika možnost, da se v primeru napada ne bi preveč upirali. Ustanovili so dve skupini po okoli 15 borcev, ki naj bi obkolili postojanko iz smeri Pavlove vasi in Podgorja pri Pišecah. Manjša skupina borcev je odšla proti Brežicam in prerezala telefonske žice. Nato so imeli kratek sestanek, na katerem so do podrobnosti obdelali bojni načrt in določili naloge posameznim borcem. V popoldanskih

urah so krenili v akcijo. Prvo skupino je po Pečarjevem bregu proti vasi vodil politični komisar bataljona Račič, drugo je čez Podgorje vodil namestnik komandanta bataljona Jože Deržič-Marjan. Račič je imel s sabo pismo v nemščini, napisal ga je komandant odreda Jerin, naslovljeno pa je bilo na poveljnika postojanke. V njem ga je pozival na predajo skupaj z moštvo, v nasprotnem primeru jih bodo obstreljevali s težkimi minometi, stavbo pa bodo dvignili v zrak z angleškim razstrelivom. Pismo je izročil Jagodičevi hčerki, ki se je najprej branila oddati pismo, ko pa ji je to zapovedal, je med jokom stekla proti postojanki in pismo oddala.⁹⁴

Obe skupini sta zasedli določena položaja in vaščani so se čudili, saj do takrat še ni bilo partizanov podnevi v Pišecah. Ob dogovorjeni uri so začeli obstreljevati postojanko, orožniki so se za debelimi zidovi stavbe počutili varne, niso streljali na partizane, le z raketami so klicali na pomoč, ker so bile telefonske linije prekinjene. Tudi na ponovne pozive k predaji niso odgovarjali. Z lahkim orožjem in ročnimi bombami postojanke ni bilo mogoče zavzeti. Zvezali so več bomb skupaj in jih vrgli pred vhodna vrata, a ni nič zaleгло. Zato so ob močni ognjeni podpori skočili proti vratom trije borci in s sekirami razbili vrata. Prva sta v stavbo skočila Ivan Petančič in Miha Kostevc, za njima pa še drugi. Na ponovni poziv k predaji so se vsi orožniki predali na stopnišču, ki vodi v prvo nadstropje.⁹⁵

Orožnike so odvedli na dvorišče in jih zastražili. Med prvimi je v skladišče stopil politični komisar bataljona Račič in zadržal zase eno od štirih zaplenjenih brzostrelk. Ko so na dvorišču nalagali vojni plen na voz, da ga odpeljejo proti Podgorju pri Pišecah, je na konju prijezdil komandant bataljona Žlindra in se skupaj z drugimi veselil ob uspehu in veliki količini zaplenjenega orožja in streliva. Kako se tudi ne bi, saj so zajeli 12 orožnikov in zaplenili kar 56 pušk, 4 brzostrelke, 3 pištole, 2.500 raznih nabojev, 21 ofenzivnih bomb, 17 kompletnih uniform s plašči, 6 bluz, 3 pare škornjev, 21 kocev, 64 rjuh, 10 brišač, prenosni pisalni stroj, radijski aparat, telefon in dru-

*V župnišču v Pišecah je bila
orožniška postojanka.*

go vojaško opremo. V postojanki in na občinskem uradu so sežgali vse dokumente, podobno so storili na pošti, od koder so se pred dvema dnevoma izselili. Vse to, posebno uničenje postojanke, je prebivalstvo Pišec z navdušenjem pozdravilo.⁹⁶

Kozjanci so tudi to postojanko uničili brez lastnih izgub v moštvu. Ujete orožnike so odvedli v Podgorje pri Pišecah, kjer jim je komandant Jerin pojasnil cilje narodnoosvobodilnega boja. Preden so orožnike izpustili, so še naredili zamenjavo obleke. Orožniki so dobili obleke partizanov, ki so bile v precej slabem stanju, borci pa so dobili prave uniforme — čeprav nemške. Med menjavo je k političnemu komisarju Račiču pristopil borec Filip Polšak, nosil je kratke hlače, v katerih je pred dnevi prišel v partizane, in si zaželel uniformo. Ker je bil visoke postave, mu je Račič pokazal najvišjega orožnika, s katerim sta menjala obleki. Kmalu zatem so jim zavezali oči in jih odpeljali proti Podsredi, kjer so jih izpustili.⁹⁷

Nekje na cesti od Henine proti Jurkloštru v juliju 1944. Od desne proti levi so: Marjan Seliškar-Črt, Anton Žlindra-Janoš, Ljubo Jovan-Saša, Djordje Vuković in kurir.

Devetega julija je okupator iz strahu pred napadom umaknil svojo vojsko iz postojank Sv. Vid (občina Plani-na pri Sevnici — op. T. T.) in Prevorje.⁹⁸ Tega dne je bila nedelja in propagandisti 3. bataljona Kozjanskega odre-da so sklenili v Jurkloštru prirediti miting. Ob dveh po-poldne so krenili v koloni po dva z zastavo na čelu. Sku-paj z vaščani so preživeli lep popoldan ob pesmi in plesu. V sobi, v kateri je v preteklosti nemški politični komisar govoril slovenskima mladoporočencema, je znova odme-vala slovenska beseda in slovenska pesem. Ob povratku jih je zajel dež, a so se še pravočasno zatekli v gostoljub-ne hiše, kjer so jim ponudili kruh in vino. »Sicer pa, če smo mokri na zunaj, zakaj bi ne bili še na znotraj?« je za-pisal kronist v kroniko 3. bataljona.⁹⁹ Naslednji dan so imeli vojaško in politično uro, dopoldne 11. julija so zve-deli, da se okupator seli oz. umika iz postojanke Zabuko-vje nad Sevnico. Kar tako jih niso hoteli pustiti, zato so jim krenili naproti. Bili so pozni, a še vedno pravočasni, da so napadli nemško kolono, ki je štela nad 70 mož. Spo-pad je bil kratek, sovražnik je pobegnil proti Sevnici in partizanom na treh vozovih zapustil vojni plen. Zaplenili so 20 pušk, 200 nabojev, pištolo, 9 kompletnih uniform, pisalni stroj, ciklostil in drugo vojaško opremo. Partizani

niso imeli izgub, le sovražnik je imel dva mrtva. Na povratku so zažgali zapuščeno postojanko, da se ne bi mogel vanjo ponovno naseliti.¹⁰⁰

Drugi bataljon je 11. julija ob 23. uri napadel sovražnikovo postojanko v Blanci. Napadli so jo na predlog terenskih političnih delavcev, ki so sporočili, da bo v postojanki le 7 vermanov in še ti se bodo najverjetneje predali brez odpora. Vendar sporočilo ni bilo natančno, saj je bilo v postojanki 42 vermanov. Boj je trajal dve uri, in ko tudi z jurišem niso uspeli prodreti v postojanko, so odnehali. Imeli so štiri lažje ranjene.¹⁰¹ Operativni oficir bataljona Albin Bravc je bil ranjen od drobcev min, miner Leopold Drstvenšek pa v desno nogo in križ. Oba sta bolnico zapustila konec meseca.^{101a}

*Operativni oficir 2. bataljona
Albin Bravc.*

Dvanajstega julija se je na Pokojniku zbral cel odred. Drugemu bataljonu sta se ob 9. uri pridružila še 1. in 3. bataljon. Prvi bataljon je istega dne ob cesti Koprivnica—Podsreda podrl več »brzojavnih«¹⁰² drogov, drugi bataljon je imel dopoldne vojaško uro, popoldne pa politično

uro.¹⁰² Sovražnik se je sam umaknil iz postojank Sromlje, Imeno, Bračna vas.¹⁰³

Ob 11. uri 14. julija¹⁰⁴ se je v sestavo 2. bataljona vrnila 3. četa. Spremljala je 30 novincev na Dolenjsko in na Kozjansko prinesla 15 puškomitraljezov in veliko streliva. Borce 3. čete so porazdelili med prvi dve četi bataljona in iz novincev ustanovili novo 3. četo 2. bataljona. Novih šarcev¹⁰⁵ so se razveselili tudi v 3. bataljonu, ki je tega dne tudi ustanovil 3. četo. Popoldne se je odred zbral na Pokojniku, imeli so vojaško uro, v kateri je imel govor sekretar okrožnega komiteja KPS Radeče—Laško Pavel Baloh-Peter. Borcem in starešinam je spregovoril o notranjem in zunanjem političnem položaju.¹⁰⁶

Drugi bataljon je na Pokojniku naslednji dan imel od 9. do 11. ure vojaško uro, in od 15. do 16. ure politično uro. V štab odreda je bil premeščen Radovan Gobec. Ob 16. uri so imeli »pokret« za vojaško akcijo na orožniško postajo Pilštanj. Po načrtu akcije naj bi 1. četa obkolila postojanko, jo napadla in uničila, 2. četa je morala zajeti tri orožnike, ki so hodili na hrano v Lesično, nato pa zasesti cesto na križišču Šentjur pri Celju—Zagorje—Planina. Tretja četa naj bi zasedla cesto Pilštanj—Kozje in prekinila telefonsko zvezo, kar je opravila solidno, saj je le-to uničila v razdalji 500 metrov.¹⁰⁷

Prva četa, ki jo je vodil komandant odreda Jerin, se je okoli 20. ure približala postojanki z dveh strani in jo obkolila. Na partizansko obkoljevanje postojanke je orožnike opozoril neki domačin in kmalu zatem so v zrak v smeri proti Kozjemu izstrelili tri rakete. Borci 1. čete so takoj ukrepali in začeli stavbo obstreljevat. Nato so orožnike pozvali k predaji, vendar so ti odgovorili s streljanjem in še naprej čakali na pomoč. Jerin je zato napisal pismo, v katerem je zahteval, da se orožniki predajo v 5 minutah. V postojanko je pismo odnesla neka vaščanka. Po petih minutah so iz puškomitraljezov sprožili nekaj strellov in nato se je poveljnik orožniške postojanke predal. Z dvignjenimi rokami so iz postojanke prišli štirje orožniki. Kakor hitro so zapustili Pilštanj, so jih izpustili, kot jim je to v pismu obljubil komandant odreda.¹⁰⁸

Ko je bilo skladišče izpraznjeno, so vanj minerji nanesli razstrelivo in ga v celoti porušili. Zaplenili so 43 pušk, 4 brzostrelke, 3 pištole, 25 ofenzivnih bomb, 3.400 nabojev, 15 kompletov uniform in še posebej 7 bluz, 7 plaščev in 10 parov čevljev ter 3 pisalne stroje. Vse to so naložili na dva voza z volovsko vprego in odpeljali proti taboru. Kot navadno so tudi tokrat odšli proti občinskemu uradu in pošti ter uničili ves arhiv. Stavbi niso zažgali, ker sta stali sredi trga. Temu je sledil miting, prisostvovalo je okrog 50 vaščanov, z uspehi partizanske vojske sta jih seznanila komandant odreda Jerin in namestnik političnega komisarja odreda Jovan. V tem času so borci v trgovini rekvirirali blago, v glavnem moko in sladkor, in vse naložili na sedem vozov in 16. julija ob 3. uri zjutraj zapustili Pilštanj. Minerji so razrušili kamniti most pri Lešičnem in podrli okoli 30 brzojavnih drogov.¹⁰⁹

Pri spravljanju vojnega plena je drugemu bataljonu pomagal še del tretjega bataljona, z delom so končali šele ob 10. uri. Po opravljenem delu so borci 2. bataljona počivali, 3. bataljon je imel politično uro, zvečer pa je odšel napadat orožniško postojanko v Zagorje. V pomoč sta mu bili dodeljeni 2. in 3. četa 2. bataljona, ki sta postavili zasedi na cesti proti Kozjemu. Prva četa tega bataljona je bila v rezervi in je čakala nad Zagorjem.¹¹⁰

Eno četo 3. bataljona so poslali v zasedo proti Planini, desetino borcev s puškomitraljezom pa proti Prevorju. Dve četi preostanek bataljona, sta okrog 22.30 napadli postojanko. Orožniki so na napad odgovorili z močnim streljanjem, ki je trajalo približno 15 minut. Nato so na vso moč začeli streljati partizani in po krajšem odlašanju so se orožniki predali, ker jim ni nihče prišel na pomoč, čeprav so v zrak spustili več rdečih raket. Iz postojanke je prišlo vseh sedem orožnikov z dvignjenimi rokami nad glavo. Akcijo je vodil politični komisar Vuković.¹¹¹

V desno nogo nad kolenom je bil ranjen borec 2. čete 2. bataljona Ivan Mulac, ki je 17. julija prišel v bolnico in se v njej zdravil natanko mesec dni.¹¹² V postojanki so zaplenili 21 pušk, 3 pištole, 3 brzostrelke, 2.000 nabojev, 13 kompletnih uniform, 6 plaščev, 3 pare čevljev, radijski

aparati na baterije in drugo vojaško opremo. Vse to so na hrbtih znosili v tabor.¹¹³

Zaradi povečane ofenzivne dejavnosti Kozjanskega partizanskega odreda je nemški okupator samo v juniju in juliju 1944 izgubil kar 12 svojih postojank. Pri tem so partizani zajeli več orožnikov, večje količine prepotrebnega orožja, streliva in opreme. V tem času je minerski vod na več mestih večkrat razstrelil železniško progo Zidani Most—Dobova, tako da je bil promet zaustavljen za nekaj 10 ur. Izbojeval je prvo osvobodeno ozemlje na Kozjanskem in Štajerskem, odstranil okupatorjevo civilno upravo, uspešno mobiliziral v NOV nekaj sto ljudi in še bolj uspešno oviral mobilizacijo v nemško vojsko na obravnavanem območju.

Vojaške akcije na Kozjanskem od srede julija do srede avgusta

Temu delovanju je okupator nameraval narediti konec in v ofenzivni operaciji, ki jo je načrtoval za 18. in 19. julij 1944, uničiti Kozjanski partizanski odred. Predvideval je, da šteje do 400 mož in da je težišče njegovega delovanja na odseku Bohor—Oslica.¹¹⁴ Okupator se je pri tem zmotil vsaj dvakrat. Prvič se je zmotil pri navajanju števila borcev, saj je 15. julija bilo v odredu 328 borcev in bork. Oboroženi so bili z 202 puškama, 13 brzostrelkami in 6 puškomitraljezi. Poleg tega so imeli še 24 pištol in 96 bomb, v glavnem ofenzivnih.¹¹⁵ In drugič se je hudo zmotil, ko je mislil, da bo uničil odred. Uspelo mu ni prizadeti nobene odredove enote, saj je štel že 23. julija kar 492 borcev in bork.¹¹⁶

Sovražnik je imel za omenjeno akcijo na voljo naslednje enote: 3 čete 1. bataljona »Cholm« 25. SS policijskega polka, orožniško akcijsko četo Celje, 4. četo 14. SS policijskega polka ter 2. in 3. alarmno četo Ptuj-sever vermanšatskega polka »Spodnja Štajerska«. Na voljo nimamo dokumentov vseh sodelujočih enot, zato ne moremo v celoti obnoviti poteka akcije. Omenjene enote so morale po-

staviti zaporo na črti Oslica—potok Bistrica—Podlog—Sv. Vid—Galgenberg—kota 560—Žaga—kota 920 zahodno od Bohorja in preprečiti preboj z območja Bohorja. V akciji je bila predvidena tudi uporaba težkih minometov. Izvedba akcije je potekala po tem zaporedju. Ena skupina okrepljenega 1. bataljona »Cholm« 25. SS policijskega polka se je zbrala v Celju, druga v Brežicah. Prvo skupino so prepeljali z vozili v smeri Sv. Jurij pri Celju—Šmarje pri Jelšah—Podčetrtek—Sv. Peter—Podsreda—Kozje, drugo v smeri Bizeljsko—Sv. Peter—Podsreda—Kozje—Pilštanj. Prva skupina se je pred Šmarjem pri Jelšah spopadla z deli 2. SNOUB Ljube Šercerja, druga skupina pa je ob 6.30 trčila na Pokojniku pod Oslico na 3. bataljon Kozjanskega odreda.¹¹⁷

Napadalci borcev 3. bataljona niso zalotili pri spanju, kajti zgodaj zjutraj so bili že budni zaradi tragičnega dogodka, ki se je zgodil na kozolcu, kjer so spali. Nesrečo je v svojih spominih opisal komandant bataljona Godler. Zapisal je, da sta skupaj v senu spala puškomitraljezec in pomočnik. Puškomitraljezcu se je odvil vijak na nemški bombi »štilarci«, vrstica se je odvila, obroček na koncu vrvice se je zataknil za pomočnikov pas. Ko je le-ta vstal, se je bomba aktivirala in eskplodirala na trebuhu puškomitraljezca.¹¹⁸ Bil je takoj mrtev, več borcev je bilo lažje ranjenih. Enega so odpeljali v bolnico.¹¹⁹

Nemške enote so se bataljonu že močno približale in borci so krenili na položaje. Zasedli so boljše položaje, ki so bili višje od nemških. V tistem trenutku sta prišla k bataljonu politični komisar odreda Vuković in načelnik štaba Rožman. Po ogledu položajev je načelnik Rožman odšel in se kmalu vrnil z mitraljezom »švarcloze«, ki ga je imel shranjenega nekje v bližini. S skupino borcev je ves dan ščitil bok bataljonu, politični komisar Vuković pa je z desetino borcev jurišal na nasprotni breg, s katerega je hotel pregnati sovražnika in zavarovati drugi bok bataljona. Njegov napad je onemogočilo močno streljanje in desetina se je morala umakniti, Vuković pa je bil pri tem ranjen v desno ramo. S še enim ranjencem ga je patrulja odvedla v bolnico. Spotoma so padli v nemško zasedo, a

so se umaknili brez izgub in na cilj prišli po drugi poti. Proti večeru je sovražnik najbolj pritiskal na četo, ki jo je vodil Ivan Rožman-Janez. Pritisk je bil tako močan, da se je četa morala umakniti. Rožman je mitraljezu odvzel zaklep in ga s tem onеспособil za nadaljnje delovanje, nato so se umaknili na višje položaje proti Oslici. Tu so v gozdu ostali vse do 20. julija. Razposlal je patrulje, ki naj bi vzpostavile zvezo z bataljonom, a jim to zaradi vsepovsod razpostavljenih nemških zased ni uspelo, vendar so se vedno umaknile brez izgub.¹²⁰

Sovražnik je zaradi umika Rožmanove čete prodril v vas Pokojnik, glavnina bataljona pa se je v mraku umaknila na nove položaje, na greben nad Zagorjem.¹²¹

Drugi bataljon ni imel bojnega stika z nemško vojsko. Zjutraj so postavili dve zasedi in več stražarskih mest in čakali na prihod sovražnika. Ker so poslušali odmeve boja, so poslali obveščevalce, da bi vzpostavili stik s 3. bataljonom. Zaradi nemških zased jim to ni uspelo. Nekaj časa so še čakali na svojem položaju, nato so se premaknili proti Zalogu. Med potjo so naleteli na sovražnikovo zasedo, a jo je predhodnica pravočasno opazila. Bataljon je na nasprotni strani zasede zavzel položaje in tam ostal do 22. ure. Nato se je premaknil na nove položaje.¹²²

Istega dne je patrulja štaba odreda pod vodstvom kurirja Vinka Stupice zaustavila na cesti Celje—Sv. Jurij pri Celju—Planina poln voz hrane, namenjene sovražnikovi vojski. Zaplenili so ga in umaknili s ceste ter čakali na prihod drugega voza. Pripeljala sta se dva osebna avtomobila, v katerih je bilo šest nemških častnikov. Streljali so nanje in pri tem naj bi ranili dva in ubili prav tako dva častnika. Obveščevalec Stanislav Zupančič-Iztok je v poročilu zapisal, da se je v avtu, ki je odpeljal naprej, vozil Bundesführer Franz Steindl. Verjetno si je hotel ogledati akcijo, ki so jo izvajale nemške enote proti partizanom. Kurirja Vinka Stupico je štab odreda predlagal za odlikovanje. V vseh zadnjih bojih, posebno pri napadih na sovražnikove postojanke, se je zelo izkazal. V napadu na postojanko Blanca je rešil življenje dvema bor-

cema, ko sta se pod zaščito njegovega streljanja s kritičnega položaja umaknila na varno.¹²³

Naslednji dan, 19. julija, je med 13. in 14. uro prišlo do spopada med glavnino 3. bataljona Kozjanskega odreda in udarno skupino 1. čete 1. bataljona »Cholm« 25. SS policijskega polka pri Brediču na grebenu, ki se razteza od Kozjega do Zagorja. Tu je sovražnik udaril v bok glavnini bataljona, uprl pa se mu je vod partizanov, vendar so se morali umakniti. Ker nekateri borci niso poslušali povelj, so ob umiku ponovno naleteli na zasedo, ki je streljala nanje, in se razkropili. Partizani so imeli tri ranjene, ranjeno bolničarko je okupator uspel zajeti.¹²⁴ Istega dne je sovražniku prišel na pomoč 2. bataljon 13. SS policijskega polka s Koroškega, 3. bataljon se je v popoldanskih urah izmuznil iz obroča in oba nemška policijska bataljona sta brezuspešno čistila teren.¹²⁵ Akcija je bila zaključena 19. julija 1944 ob 20. uri, ko so bile v Kozjem odpuščene iz sestave 1. bataljona »Cholm« 25. SS policijske

*Štab 3. bataljona, v sredi
pomočnik političnega
komisarja odreda Lju-
bo Jovan-Saša.*

ga polka čete vermanšafta, 4. četa 14. SS policijskega polka in orožniška akcijska četa Celje. Prvi bataljon »Cholm« 25. SS policijskega polka je bil nato s tovarnjaki prepeljan na nov izhodiščni odsek severno od Sv. Jurija pri Celju.¹²⁶

Tretji bataljon Kozjanskega odreda je imel v nemški ofenzivni operaciji na Bohorju 4 ranjene, od tega je bil eden huje, 4 pa je okupator ujel.¹²⁷ In nasprotnik? Orožniška akcijska četa Celje je imela enega mrtvega in tri lažje ranjene. Od tega sta bila dva iz orožniške akcijske čete Celje in eden iz 1. bataljona »Cholm« 25. SS policijskega polka. V akciji so zajeli 2 avstrijski puški s strelivom, pištolo, 2 konja in nekaj posode. Glede izgub nasprotnika so navedli naslednje podatke: »11 mrtvih — ugotovljeno, 6 ujetih (med njimi ranjena bolničarka), 2 ranjena — ugotovljeno; po krikih sodeč so bile izgube verjetno znatno večje; 1 prebežnik, 4 osumljene (podpirali bandite?) smo prijeli in predali SD.«¹²⁸ Število mrtvih je pretirano, še bolj je glede tega pretiraval štab odreda, ki je v poročilo zapisal: »Po uradnih izjavah sovražnika so bili v teh bojih pogrešani 103 vermani, policisti in vojaki, od tega 23 policistov s Senovega. Ranjenih je bilo enkrat toliko.«¹²⁹

Po prihodu v vas Rudnica se je štab 2. bataljona povezal s terenskimi aktivisti OF zaradi načrtovane akcije na Loko pri Žusmu. Aktivisti so izjavili, da vermani komaj čakajo, da pridejo partizani. V akcijo so šli ob 19. uri, razdeljeni v dve skupini. Naloga prve skupine je bila obkoliti in zasesti tovarno, v kateri so bili vermani. Druga skupina bi v tem času morala obkoliti orožniško postajo, jo držati pod ognjem oz. ne dovoliti izhoda iz postojanke orožnikom toliko časa, dokler traja akcija. Akcija naj bi se začela takrat, ko bodo vermani odšli na večerjo. Glede na dogovor bi morala oditi na večerjo najprej ena polovica vermanov, nato še druga, vendar ta ni hotela zapustiti tovarne. Zato je ob 20.30 prva skupina partizanov napadla tovarno in naletela na močan odpor vermanov iz 3. alarmne čete Celje-vzhod. Kozjanci so jih pozivali na predajo, a ti o tem niso hoteli nič slišati, pa še zmerjali so

jih za naméček. Druga skupina partizanov je v tem času obkolila orožniško postojanko in v gostilni zajela dva orožnika, v privatnem stanovanju pa še obersturmführerja. Orožnika sta izjavila, da so o njihovem prihodu v Rudnico bili pravočasno obveščeni, tako da je bila cela postojanka od takrat v stanju popolne pripravljenosti. Štiriindvajsetega julija ob 21. uri so partizani z ujetniki in štirimi ranjenimi zapustili Loko pri Žusmu. Dva borca so pogrešali.¹³⁰ Ranjene so naslednji dan sprejeli v bolnico, kjer je 30. julija zaradi posledic strellov v pljuča, vrat in rame umrl Anton Droma. Ranjeni so bili še komandir Ivan Brečko ter desetarja Franc Savnik in Janez Petrovič. Prva dva sta zapustila bolnico v prvi polovici avgusta 1944, o tretjem ranjencu ni podatkov, kdaj je zapustil bolnico.¹³¹

V nemškem poročilu o napadu na Loko pri Žusmu je zapisano, da je skupna bojna moč branilcev štela 35 obo-roženih mož. Trije vermani so bili lažje ranjeni. Po akciji so »banditi« izpraznili trgovino Kosmus, lastnika pa od-peljali.¹³² Zadnje trditve ne navaja ne kronika 2. bataljo-na in ne operativni dnevnik Kozjanskega odreda. Pač pa je v kroniki 2. bataljona Kozjanskega odreda za 25. julij zapisano, da so ob 10. uri zaslišali vse tri ujete in jih nato poslali v 13. bataljon.¹³³

Kozjanski odred je poleg priznanja in pohvale, ki jo je prejel od štaba 4. operativne cone NOV in POS zaradi svoje povečane ofenzivne aktivnosti in doseženih velikih uspehov proti nemškemu okupatorju v juniju in juliju prejel še pohvalo glavnega štaba NOV in POS. Dne 1. av-gusta 1944 je izdal dnevno povelje, v katerem je navedel uspešno izvedene akcije enot Kozjanskega odreda v me-secu juniju in juliju 1944. Na koncu povelja je zapisal: »Za odlično borbenost in vodstvo enot pohvalimo vse bor-ce in štabe Kozjanskega odreda in jih dajemo za vzgled vsem našim odredom s pozivom, da svojo borbo stopnju-jejo na čim večjo mero in tako prispevajo k osvoboditvi našega naroda in čimprejšnjemu uničenju fašističnega okupatorja in domačih izdajalcev.« Dnevno povelje sta podpisala komandant glavnega štaba NOV in POS gene-

S T A B

IV. operativne zone NOV in POS
 Položaj, dne 10. julija 1944.
 štev. 928.

Dnevno povelje.

Edinice Kozjanskega odreda, ki je v zadnjem času iz majhne čete narastel v odred, so pod vodstvom komandanta, tov. Jerina Marjana in politkomisarja, tov. Vukovića Djordja uspešno nastopale in tolkle okupatorja na svojem sektorju.

Tako je dne 3.V.1944. ves odred imel frontalno borbo z večjo kolono Nemcev v Bohorju. Borci odreda so sovražnika deloma obkolili in ga prisilili, da je v paničnem begu zapustil svoje položaje. Sovražnik je imel v tej borbi večje število mrtvih in ranjenih. Zaplenjen je bil 1 puškomitraljez, 1 brzostrelka, 8 pušk, 1.500 kom. municije, več opreme, obleke in obutve.

Dne 8.V.t.l. je II. bataljon istega odreda izvršil uspešno akcijo na skladišče orožja v vasi Svetina pri Celju. Pri tem je zaplenil 37 pušk, 1 parabolo, 1 pištolo, 500 kom. municije, več oblek in opreme.

Dne 11.V.t.l. je II. bataljon zaplenil veliko zalogo sanitetnega materiala v bližini Sevnice.

V noči dne 9.VI.t.l. je odred izvršil napad na sovražni kovo postojanko v Jurkloštru. Po kratki borbi se je sovražnikova posadka predala, ujetih je bilo 10 vojakov, zaplenjeno: 1 puškomitraljez, 2 brzostrelki, 44 pušk, 2.200 kom. municije in mnogo oblek in opreme.

Dne 13.VI.t.l. je II. bataljon odreda pri vasi Žužem vodil borbo s sovražnikovo kolono in po tridni borbi sovražnika prisilil v paničen beg. Ujeta sta bila dva sovražnika, število mrtvih in ranjenih se ni dalo ugotoviti. Zaplenjeno je bilo: 3 puškomitraljezi, 4 puške, več bomb in opreme.

Dne 31.VI.t.l. je novoformirani III. bataljon odreda izvršil sabotažno akcijo na tovarno kopit v Smarju pri Sevnici. Zaplenil je 29 pušk, večje količine bomb in nabojev.

Dne 26.VI.t.l. je II. bataljon odreda v zasedi napadel sovražno patrulo iz položajev, ki so pripravljali nabornike v Sevnici. Robil je vseh 11 in zaplenil mnogo orožja.

Minerski vod Kozjanskega odreda je ponovno porušil železniško progo med Zidanim mostom in Brežicami ter s tem prizadejal sovražniku veliko materialne in časovne izgube.

Štab IV. operativne zone izreka vsem borcem, podoficirjem, oficirjem in politkomisarjem Kozjanskega odreda za njihovo uspešno delovanje proti sovražniku svoje

p r i z n a n j e i n p o h v a l o !

Zgornje dnevno povelje naj se prečita pred zborom v vseh edinicah IV. operativne zone.

Smrt fašizmu — svoboda narodu !

Politkomisar:
 Jože Borštnar l.r

Komandant — podpolkovnik:
 Mile Kilibarda l.r.

Dnevno povelje štaba 4. operativne cone NOV in POS, 10. julija 1944.

ralmajor Franc Rozman in politični komisar Boris Kraigher, objavljeno je bilo na prvi strani glasila Slovenski partizan.¹³⁴ Posredno je bil odred pohvaljen še 6. avgusta 1944 v poročilu štaba 4. operativne cone NOV in POS o delu podrejenih enot, kjer je bilo zapisano, da je bil v akcijah najbolj uspešen Kozjanski odred, ki ima tri dobre bataljone.¹³⁵

V noči iz 31. 7. na 1. 8. so borci 2. in 3. bataljona opravljali delovne akcije na cesti Jurklošter—Laško in Jurklošter—Rimske Toplice. To so ob primerni vojaški zaščiti delali predvsem neoboroženi novinci, ki so podirali drevesa ob cestah ali prekopavali ceste in s tem onemogočali hitre in motorizirane premike nemških enot. Tudi na tak način, in ne samo z orožjem, so varovali svobodno ozemlje na Kozjanskem.¹³⁶ Promet na železniški progi je uspešno oviral minerski vod Kozjanskega odreda, prvi bataljon pa je bil na Dolenjskem in se je na Kozjansko vrnil zvečer 3. avgusta 1944. V zasedah, ki so varovale prehod, sta bili 2. in 3. četa 2. bataljona ter 3. bataljon. Prvi bataljon je med potjo pri kočevskih Nemcih zaplenil dva vola.¹³⁷

Po nočnem pohodu je 2. bataljon 2. avgusta prišel v vas Veče Brdo. Ob 5.30 sta šli 1. in 3. četa v zasedo na cesto Sv. Jurij pri Celju—Planina in čakali na sovražnikovo kolono. V vasi je v rezervi ostala 2. četa. Ob 12. uri se je zasedi približala nemška oskrbovalna kolona 7 tovornih avtomobilov. V dveh tovornjakih so vozili hrano na Planino, v ostalih je bilo oboroženo spremstvo 90 mož, od tega 79 vojakov, 10 podčastnikov in častnik. S sabo so imeli strojnico in minomet. V primernem trenutku so partizani začeli streljati po sovražnikovi koloni, ki se je takoj ustavila. Nemški vojaki so se branili in pri tem uporabljali tudi minomet. Čez uro in pol so borci prisilili okupatorja na umik v smeri Žusma. Na bojišču je pustil tovrnjake, partizani pa so jih s pomočjo prebivalstva izpraznili in zažgali, zaplenili so 33 okvirjev za puškomitraljez zbrojevko, polnih streliva, in 20 praznih. Prebivalci okoliških vasi so spopad opazovali iz primerne oddaljenosti in bili navdušeni nad zmago partizanov. Nato so pomagali pri

prevozu hrane, ki so jo predali intendantom. Zanimivo je, da napadenim ni prišlo na pomoč moštvo postojanke na Planini, ki je bila oddaljena le pol ure hoda.¹³⁸

Partizani so v spopadu imeli 2 mrtva in 2 ranjena. Padla sta borca Alojz Pirnat in Martin Moškon. Prvi je bil zadet z minometom v prsni koš, drugi v trebuh. Pokopana sta v gozdu ob cesti proti Večjemu Brdu. Grobova so označili na skici, ki se je ohranila.¹³⁹ V poročilu štaba Kozjanskega odreda o spopadu so zapisali, da je imel sovražnik 14 mrtvih in 6 ranjenih.¹⁴⁰ Vojni dnevnik 18. polka deželnih strelcev v Celju omenja le en uničen tovarnjak. V istem dnevniku je naslednji dan, 3. avgusta 1944, zapisano: »Pri reševanju avtomobila (častnik, 10 podčastnikov, 82 vojakov) v rajonu Planina smo se spopadli s sovražnikom.« Istega dne je bil na istem odseku napaden lovski oddelek, ki je bil poslan, da prenese povelje 2. četi 649. bataljona za premestitev na Planino. Njemu se je priključila oskrbovalna kolona treh tovarnjakov iz Brežic in pri Dobjem so bili napadeni. Po triinpolurnem spopadu se je moral lovski oddelek zaradi pomanjkanja streliva umakniti.¹⁴¹

V spopadih 3. avgusta 1944 niso sodelovale enote Kozjanskega odreda in ne enote 14. divizije NOV in POJ. Predvidevamo, da je to bil prvi udarni bataljon Zagorske brigade iz Hrvaške, ki je pod vodstvom brigadnega političnega komisarja Ivice Gretića in komandanta bataljona Stjepana Krkača deloval v avgustu 1944 na tem odseku Kozjanskega.¹⁴²

Druga četa 2. bataljona, ki ni sodelovala v napadu na nemško oskrbovalno kolono 2. avgusta 1944, je ob 21. uri krenila v nočno akcijo. Porušila je most na cesti Planina—Dobje—Sv. Jurij pri Celju.¹⁴³ Zaradi reorganizacije je štab odreda 5. avgusta 1944 zbral vse tri bataljone. Popoldne so razdelili prineseno orožje iz Dolenjske, izbrali novince za transport v 7. korpus, nato so bataljoni krenili na svoja operacijska območja. Minerski vod je odšel v akcijo na železniško progo proti Zidanemu Mostu, a je naletel na zasedo in se vrnil.¹⁴⁴

Sedmega avgusta je 1. bataljon opravljal sabotažne akcije. Porušil je dva 9 metrov dolga mostova na cesti Planina—Sevnica in požagal 25 brzojavnih drogov. Minerji so minirali cesto in promet na njej je bil zaustavljen za več dni. Tretji bataljon je na cesti Jurklošter—Rimske Toplice porušil daljši most, na cesti Laško—Št. Rupert¹⁴⁵ pa štiri manjše.¹⁴⁶ V nočni akciji 3. bataljona je operativni oficir Albin Bravc ujel izdajalca. Zasliševali so ga, a je le delno priznal. Odvedli so ga v štab odreda. Med potjo je poskušal pobegniti, a mu ni uspelo, saj sta ga spremljevalca na begu ustrelila.¹⁴⁷ V času med dvema akcijama so bataljoni Kozjanskega odreda mobilizirali, izvajali sabotažne in oskrbovalne akcije na državnih posestvih ali pri kočevskih Nemcih, imeli politične in vojaške ure in prirejali mitinge.

V večernih urah 10. avgusta sta 1. SNOUB Toneta Tomšiča in 13. SNOB Mirka Bračiča napadli sovražnikovo postojanko Šmarje pri Jelšah. Tomšičeva brigada je v jurišu zasedla bunkerje, ki so bili izkopani okrog prvih hiš, in nato zasedla del Šmarja, med drugim tudi železniško postajo, sodnijo in glavno trafiko. Drugih stavb partizani niso mogli zasesti zaradi prehudega nemškega odpora. Zato so uničili železniške naprave na postaji in rešili ujetnike iz sodnije. Zavrnilo so vse poskuse preboja sovražnikovih enot v Šmarje pri Jelšah, ki so ga zapustili ob 4. uri naslednjega dne.¹⁴⁸ V noči iz 11. na 12. avgust je 2. bataljon Kozjanskega odreda na osnovi poročil obveščevalcev izvedel akcijo na postojanko v Stari vasi ob Sotli. V postojanki naj bi bilo 50 vermanov. Dve četi je v napad vodil komandant bataljona Andrej Šepetavc-Andi. Vendar so že pol ure pred prihodom na cilj naleteli na oviro. Vodnik predhodnice je komandanta Šepetavca opozoril na bližino vermanov. Takrat so začeli vermani streljati, partizani so jim odgovorili. Komandant je brž

ocenil položaj in izdal ukaz za umik. Umaknili so se brez žrtev, a so izvedli rekvizicijo pri kočevskih Nemcih in Besarabcih, ki so bili tu naseljeni na slovenskih domovih. Naslednji dan so od obveščevalcev zvedeli za razloge neuspele akcije. Na Bizeljskem verjamejo niso prenočevali v postojankah, ampak v vinogradih in gozdovih, kjer so imeli postavljene straže in patrulje. Začeli so uporabljati partizansko taktiko in niso prenočevali v postojanki, ampak vsakič na drugem mestu.¹⁴⁹

Štirinajstega avgusta so sklenili izvesti akcijo v Pohanci pri sturmführerju Martinu Sturmu. Izbrali so prostovoljce, bilo jih je za celo četo. Na cilj so prišli v mraku in vrata hiše so bila že zaklenjena. Na poziv borca, ki je nastopil kot kočevski Nemec, naj odprejo vrata, so odgovorili, naj pride podnevi. Borec se je umaknil, prostovoljci pa so začeli streljati na hišo. »Kočevarji« so se umaknili na podstrešje, od koder so streljali s puškami in metali ročne bombe. Tudi partizani so vrgli nekaj bomb, a so se od oken odbile, ker so bila vsa okna v pritličju gosto zamrežena. Predno so utegnili s streljanjem iz puškomitraljeza prodreti skozi okovana vhodna vrata, so dobili obvestilo o bližajočih se štirih avtomobilih. Umaknili so se brez izgub.¹⁵⁰

Uničenje orožniške postojanke v Koprivnici in sovražnikovi vdori na svobodno ozemlje

Prvi bataljon je v noči 15. avgusta 1944 napadel orožniško postojanko v Koprivnici. Dve četi sta bili določeni za napad in ena četa naj bi varovala akcijo pred prihodom sovražnika iz smeri Veliki Kamen—Senovo—Rajhenburg. Točno ob 23. uri so na znak bele rakete napadli župnišče, kjer naj bi bilo 20 orožnikov. Na partizansko streljanje orožniki niso odgovarjali, saj niso bili v neposredni nevarnosti. Zidovi so bili debeli, okna zabetonirana, v njih pa strelne line. Takšna so bila tudi vrata, razen vhodnih. Ko so se partizani osredotočili na ta vrata, so orožniki skozi streho župnišča začeli spuščati v zrak ra-

kete, s katerimi so klicali na pomoč. Pri tem je ena rake-
ta padla na zvonik cerkve nasproti župnišča oz. postojan-
ke. Zvonik se je vžgal in pričel goreti, tleči ogorki pa so
padali na skedenj, krit s slamo, ki se je vnela. Ogenj je
dajal tolikšno svetlobo, da je bilo okoli postojanke svetlo
kot podnevi. To je okupatorju ustrezalo, saj je obvladoval
položaj in preprečeval vsako akcijo partizanov. Celotne
stavbe niso mogli minirati, tudi zaradi župnika ne, ki je
bil v župnišču, do vrat pa ni bilo mogoče priti, saj so to s
streljanjem preprečevali orožniki. Kozjanci so se zaradi
tega umaknili. Akcija je bila kljub temu uspešna, kajti
orožniki so naslednji dan dobili pomoč iz Rajhenburga in
se iz postojanke umaknili.¹⁵¹

Partizani so imeli dva mrtva in dva ranjena.¹⁵² Petnaj-
stega avgusta je padel borec Ivan Finžgar, pokopali so ga
v Koprivnici, naslednji dan ob 9. uri pa je zaradi strela v
trebuh in srce umrl priljubljeni namestnik komandanta
bataljona Jože Deržič-Marjan iz Dobove. Napravili so kr-
sto in ga v njej prinesli pred razvrščen bataljon. V imenu
bataljona sta se poslovila komandant Žlindra in njegov
najboljši prijatelj politični komisar Račič. Častni vod je
izstrelil tri salve. Pokopali so ga v gozdu nad Plešivcem
in grob zakrili.¹⁵³ Sanitetni referent odreda je v avgustov-
skem poročilu zapisal, da so bili v napadu na postojanko
v Koprivnici ranjeni trije borci. Zaradi sovražnikove
ofenzivne operacije so bili šele čez tri dni prineseni v bol-
nico. Zato so jih morali začasno namestiti na varno me-
sto v gozdu, kjer so jim nudili primerno zaščito in oskrbo.
Enega je strel oplazil po hrbtu in je bil poslan v premično
sprejemališče. Druga dva sta bila poslana v bolnico, eden
je bil ranjen v mišičevje stegna, drugi pa je imel prestre-
ljena pljuča.¹⁵⁴

Sredi meseca so enote Kozjanskega odreda napadle še
sovražnikovo postojanko v Orehovem. Napad ni bil uspe-
šen, ker so bile postojanke ob železniški progi precej
močne, saj so varovale železniško progo Dobova—Zidani
Most, ki je bila za nemške oblasti izredno pomembna.¹⁵⁵
V noči od 15. na 16. avgust je 1. četa 2. bataljona Kozjan-
skega odreda opravila akcijo na cesti Globoko—Dečna

sela. Porušila je dva mostova, eden je bil za dalj časa neuporaben za ves promet.¹⁵⁶

Novo ofenzivno operacijo proti osvobojenemu ozemlju na Kozjanskem je sovražnik začel 17. avgusta 1944. V ta namen je zbral enote 14. SS policijskega polka, dele 18. polka deželnih strelcev, enote vermanskega polka »Spodnja Štajerska« in slovenskega domobranstva. Po partizanskih podatkih naj bi imel sovražnik okoli 3.000 oboroženih mož. Poleg osebne oborožitve so imeli na voljo še minomete, hitrostrelne topove in lahke tanke.¹⁵⁷ Šestnajstega avgusta so zbrali svoje sile v Sv. Juriju pri Celju, Laškem, Rimskih Toplicah, Radečah in Sevnici ter naslednji dan krenili proti svobodnemu ozemlju na območja občine Jurklošter. Ena kolona 150 ljudi je prodirala iz Brega, druga kolona, prav tako močna, iz Loke. Ker so bile ceste prekopane, sta koloni pustili avtomobile blizu izhodišč in proti vrhu Lisce krenili peš. Obveščevalci so o premikih sovražnih enot pravočasno obvestili 3. bataljon, ki se je zadrževal v vasi Kremen pri Jurkloštru, kjer je prejšnje dneve mobiliziral v NOV. Komandant odreda Jerin je takoj odredil četo z nalogo, da zaustavi prodirajočega sovražnika. S tem bi bataljon pridobil na času in se z 250 neoboroženimi novinci umaknil na varnejše mesto. V spopadu, ki je sledil, je padel puškomitraljezec Franc Sotelšek in šest nemških vojakov.¹⁵⁸

Prvi bataljon je dobil ukaz, da krene od Rudenika proti Ješovcu. Na Njivcah je prišlo do boja, ki je trajal do 18. ure. Sovražnik je trdovratno napadal ob podpori minometov ter hitrostrelnih topov in imel precejšnje izgube.¹⁵⁹ Tudi partizani so imeli izgube. Padlo je šest borcev in bork, dva sta bila ranjena. Iz seznama padlih lahko za večino ugotovimo vzroke njihovih smrti. Puškomitraljezec Miha Bračun je umrl zaradi strela v desno nogo in treh vbodov z nožem v vrat, borec Franc Horžen zaradi strela v nogo in štirih vbodov z nožem v vrat, pomočnik puškomitraljezca Franc Fašker zaradi strela v prsni koš in vboda v vrat, borec Rudolf Brkovič pa zaradi strela v srce in prsni koš. Bolničarko 2. čete bataljona Milko Goriup so napadalci vrgli v gorečo hišo. Ranjena sta bila po-

močnik puškomitraljezca Franc Petančič in politični delegat Ivan Polanc.¹⁶⁰

Prvi in tretji bataljon Kozjanskega odreda sta se proti večeru umaknila proti Volušu in dalje proti Trobnemu Dolu in Celju, ker so po smeri sovražnikovih kolon sklepali, da bodo le-ti ofenzivo razširili proti Bohorju. Nemška vojska je 18. avgusta 1944 s pehoto in dvema tankoma vdrla v Jurklošter in tu ostala dva dni, ko se je vrnila v Laško.¹⁶¹

Partizanskih enot v avgustovski ofenzivni operaciji niso uspeli uničiti. Le-te so najprej sprejele boj, s čimer so pridobile na času, da so lahko mobilizirance spravile na varno, nato pa se s spretnim izmikanjem umaknile iz obročja.

Ker nimamo na voljo nemških dokumentov, iz katerih bi ugotovili njihove namene v akciji, si pogledjmo, kaj je o tem zapisal štab Kozjanskega odreda: »Namen ofenzive je bil v glavnem ta, da bi Nemci izpraznili Planino (21. avgusta 1944 — op. T. T.), v kateri je bila posadka preko 100 mož vojske in okrog 15 žandarmerije. Posadko so izpraznili zaradi naše stalne blokade, kar je

onemogočalo redno prehrano vojaštva. Po drugi strani je bilo opaziti, da je bila izvedena ofenziva tudi zaradi naših sabotažnih akcij na železniško progo, po kateri je šlo v času od 17. do 20. t. m., ko so Nemci s tem dobro zavarovali progo, več transportov vojaštva.«¹⁶² To misel je v svojem poročilu vrhovnemu štabu NOV in POJ zapisal tudi obveščevalni oddelek glavnega štaba NOV in POS 31. avgusta 1944.¹⁶³

Operativni oddelek glavnega štaba NOV in POS je zadnje dni julija 1944 poslal navodila za delo štabu 4. operativne cone NOV in POS. V njih je glede Kozjanskega odreda zapisal: »Kozjanski odred ima veliko možnosti razvoja z zelo ugodnimi pogoji za mobilizacijo. Potrebno je pre-

nesti središče odreda na železniško progo Celje—Rogatec in stremeti za tem, da se proga popolnoma poruši. Potrebno je formirati najmanj štiri bataljone, od katerih bodo trije operirali na sektorju med Savo—Savinjo in Sotlo preko žel. proge Celje—Rogatec, en bataljon pa bo prešel v Haloze kot svoje izhodišče. Naloga odreda je, da organizira prehode prek Save za prenos materiala in transport mobilizirancev. Rušiti mora žel. progo Celje—Zidani Most in Krško—Brežice—Dobova in Celje—Rogatec. Izvajati mora širokopotezno mobilizacijo na celokupnem sektorju. Zveze naj vzdržuje s hrvaškimi enotami. Vzdržuje naj radio zvezo z X. hrvaškim korpusom, ki bo služila za posredovanje informacij sovražnih premikov na hrvaškem teritoriju. Haloški bataljon bo dejstvoval v Halozah in na Ptujskem polju. Vzdrževal bo zvezo preko Drave z Lackovim odredom. Njegova naloga je napadanje nemških enot, rušenje proge od Rogatca proti Krapini in mobilizacija.«¹⁶⁴

Sredi avgusta je glavni štab NOV in POS poslal štabu 4. operativne cone NOV in POS nova navodila, v katerih je zapisal, da morajo vso pozornost posvečati odredom. »Pri tem ne mislimo, da je treba odrede samo številčno krepiti, ampak je predvsem treba posvečati pozornost pravi partizanski odredni taktiki. Odredi morajo kontrolirati čim širši teren, posamezne čete morajo stalno menjavati svoja taborišča, pripravljati resnično konspirativne zasede, tako da povzročajo sovražniku izgube predvsem na terenu in v manjših postojankah. S tem lahko tudi odredi kontrolirajo dovolj širok teren in prisilijo sovražnika k zadrževanju v postojanki, oziroma patroljiranju po terenu samo v večjih kolonah.«¹⁶⁵

In kako je ta navodila oz. ukaze nadrejenih izvajal štab odreda? Del odgovorov najdemo v poglavju o ustanovitvi odreda, del v poglavju o obveščevalni službi in podpoglavju o minerskem vodu odreda. Tu pa omenimo vprašanje odredne taktike bojevanja. Dvaindvajsetega avgusta 1944 sta imela štab Kozjanskega odreda in okrožni komite KPS Bohor skupni sestanek. V imenu okrožnega komiteja KPS Bohor sta se sestanka udeležila sekretar Vlad-

ko Majhen-Rafael in Sergej Kraigher. Na sestanku so obravnavali poleg sedaj nam že znanih navodil o delu glavnega štaba NOV in POS še poročilo o bojih in delu Kozjanskega odreda v zadnjem času. Ugotovili so, da je štab odreda v času zadnje sovražnikove ofenzivne operacije položaj popolnoma obvladal. V svoji sestavi je imel odred v tem času več kot 500 neoboroženih novincev, zaradi spretnega vodenja enot ni bilo med njimi nobene izgube, kar je ugodno vplivalo na prebivalstvo in na novince. K temu sta poleg dobrega vodenja partizanskih enot pomagali še dve stvari: predhodno rušenje mostov in prekopavanje cest ter dobro organizirana obveščevalna služba. Sklenili so, da bodo še naprej ovirali promet in uničevali prometnice ter izpopolnjevali obveščevalno službo v odredu in na terenu.¹⁶⁶

Glede partizanske odredne taktike bojevanja so ugotovili, da je odred le-to zanemarjal in se bojeval bolj kot brigada, kar se je pokazalo v slabem nadzorovanju terena na odseku Šmarje pri Jelšah—Rogatec in v predelih okoli sovražnikovih postojank. Na to so politični delavci na terenu večkrat opozarjali štab odreda. Kritiko je štab odreda sprejel in že konec avgusta in v začetku septembra začel izvajati sklep o boljšem nadzorovanju terena.¹⁶⁷

Menimo, da je kritika glede zanemarjanja partizanske taktike točna, a preostra. Kozjanski odred je veliko mobiliziral v enote NOV, zato mu je vedno primanjkovalo orožja za izpopolnitev bojne moči svojih enot. Do orožja so lahko prišli, če so ga jemali okupatorju. Bilo ga je precej v okupatorjevih postojankah po vsem Kozjanskem, le odvzeti mu ga je bilo treba. To so lahko storili le tako, da so zbrali enote in zavzemali postojanke. Tako so prišli do prepotrebne orožja, svobodno ozemlje pa se je širilo. Iz bataljonskih kronik in raznih vojaških poročil vidimo, da so se bataljoni v glavnem premikali vsak dan iz kraja v kraj na svojih operacijskih območjih. V glavnem le bataljon kot celota, redkeje čete same. Pozno poleti 1944 se je svobodno ozemlje na Kozjanskem še povečalo in pred Kozjanskim odredom so se pojavile nove naloge. Na raznih ravneh so začeli razmišljati o oblikovanju 4. bataljo-

na, s katerim bi lažje nadzorovali Kozjansko in širše območje, ter o ustanovitvi vojaških zalednih organov oblasti, s katerimi bi razbremenili odred. Vojno področje in komande mest bi s tem prevzele del nalog Kozjanskega partizanskega odreda in odborov Osvobodilne fronte.

Sovražnik je v avgustu 1944 na svobodno ozemlje vdrl še nekajkrat, a s precej manjšimi silami. Enaindvajsetega avgusta je z delom sil, ki so sodelovale v akciji od 17. do 20. avgusta, na osvobojeno ozemlje prodiral iz Celja proti Planini. Pod njihovo zaščito se je moštvo postojanke Planina še istega dne umaknilo in izpraznilo postojanko, ki je bila že dalj časa obkoljena. Partizani so okoli postojanke postavili zasede in cesto prekopali ter s tem onemogočili dovoz hrane.¹⁶⁸ Tega dne je 2. bataljon Kozjanskega odreda stopil v stik s 1. udarnim bataljonom Zagorske brigade na odseku Bizeljsko.¹⁶⁹ V noči od 21. na 22. avgust je 1. bataljon Kozjanskega odreda zažgal dva lesena mostova na cesti proti Planini, 3. bataljon pa je z miniranjem uničil železobetonski most. Dvaindvajsetega avgusta se je premikala proti Pišecam nemška kolona z okoli 100 vermani in policisti. Štab 2. bataljona je takoj po obvestilu obveščevalcev poslal v zasedo 2. četo, ki je kmalu po 9. uri napadla sovražnika. Po kratkem boju je sovražnik zasedel ugodnejše položaje, od koder je z minometi začel obstreljevati partizanske položaje. To je trajalo do 16. ure. V tem času sta si bojišče ogledala štab 2. bataljona Kozjanskega odreda in štab 1. udarnega bataljona Zagorske brigade. Sklenila sta, da bodo sovražnika napadli ob vračanju v postojanko. Oba sta določila po eno četo, ki sta odšli na zasedo nad cesto v Blatno. Tu so sovražnika napadli, a ker je politični komisar 1. udarnega bataljona Zagorske brigade prehitro začel streljati na premikajočo se nemško kolono, je bil uspeh manjši, kot so pričakovali. Poročilo 2. bataljona navaja 20 mrtvih in 10 ujetih nemških vojakov. Zaplenili so 10 pušk in 300 nabojev ter 3 vozove naropanega blaga. Partizani so ga vrnili oropanim vaščanom, ki so bili nad partizansko zmago in vrnjenim blagom navdušeni.¹⁷⁰

Prvi bataljon je 27. avgusta izvajal sabotaže pri Dobju.¹⁷¹ Popoldne istega dne sta se premikali dve precej močni sovražni koloni iz Sv. Jurija¹⁷² proti Jezercam¹⁷³ in iz Laškega proti Planini.¹⁷⁴ Štab 1. bataljona je proti sovražniku poslal eno četo borcev. Ti so sovražnika s primernege mesta napadli, mu povzročili izgube, nato pa so se zaradi okupatorjeve premoči umaknili.¹⁷⁵ Zaradi odsotnosti 2. bataljona in dveh čet 3. bataljona, ki so zadnje dni avgusta peljali novince na Dolenjsko, je okupator 30. avgusta vdrl v vas Mali Kamen, 1. septembra pa v vas Reštanj, kjer je nemoteno požigal in ropal. V Malem Kamnu so Jožefu Radeju požgali stanovanjsko hišo, gospodarsko poslopje, kozolec, svinjake in drvarnico, Antonu Hlebcu stanovanjsko hišo, hlev, svinjake in kozolec. V Reštanju so požgali Francu Zakšku stanovanjsko hišo in gospodarsko poslopje, Martinu Hlastanu stanovanjsko hišo in svinjake, Mariji Čepin stanovanjsko hišo, hlev, gospodarsko poslopje in svinjake, Leopoldu Hlastanu stanovanjsko hišo in svinjake, Janezu Koprivcu stanovanjsko hišo, Francu Žvaru hlev, kozolec in svinjake, Alojzu Ajdovniku stanovanjsko hišo, hlev, svinjake in gospodarsko poslopje ter gospodarsko poslopje Trboveljske premogokopne družbe. Istega dne so Francu Jankoviču na Senovem požgali stanovanjsko hišo.¹⁷⁶

Osvoboditev Kozjega

Prvi udarni bataljon Zagorske brigade in 2. bataljon Kozjanskega odreda sta zvečer 23. avgusta krenila v napad na orožniško postojanko v Podsredi. Glede na to, da so bili hrvaški partizani tako rekoč v gosteh, so jim kozjanci prepustili napad na postojanko, sami pa so zavarovali akcijo. Postavili so tri zasede na cestah Podsreda—Koprivnica, Podsreda—Kozje in Podsreda—Sv. Peter pod Svetimi gorami. Postojanko je ob enih ponoči napadlo 40 mož z dvema minometoma in s šestimi puškomitraljezi, vendar niso uspeli, saj je stavba imela predebele zidove in bila še dodatno utrjena. Nato so stopili v akcijo

minerji minerskega voda Kozjanskega odreda. Miner Tone Kozmus-Mihec je v strelno lino vrgel dva kilograma razstreliva, a ni naredil veliko škode, le močno se je kadilo in orožniki so manj streljali, ker od dima niso nič videli. Podobno akcijo je kmalu zatem naredil komandir minerskega voda Jože Vidmar-Boštjan, a tudi njemu ni uspelo vsaj delno razrušiti stavbe. Ob petih zjutraj so ugotovili, da postojanke ne bodo mogli zavzeti, zato so se umaknili. Orožniki so še istega dne postojanko zapustili.¹⁷⁷

Zjutraj, 24. avgusta 1944, po neuspelem napadu na postojanko v Podsredi, so partizani na poti v tabor naleteli na vermansko patruljo. Ta se je takoj umaknila in s sosednjega hriba začela z minometi obstreljevati partizane. Okoli 30 borcev 2. bataljona se je razkropilo in so se šele 26. avgusta vrnili v enoto. Karel Žmavc v svojih spominih navaja, da se je to zgodilo v vasi Trebče, v zborniku Hrvatsko Zagorje u revoluciji pa najdemo podatek, da je do spopada prišlo v Slovenskem Leskovcu.¹⁷⁸ Zvečer so hrvaški partizani pod vodstvom slovenskega vodnika srečno prekoračili Sotlo, novico o tem je 26. avgusta v štab 2. bataljona prinesel omenjeni vodnik. Dan po napadu na postojanko je 2. bataljon prispel v vas Podlog pri Sv. Vidu,¹⁷⁹ kjer je ves dan počival. Zvečer so borci prekopali cesto med Sv. Vidom¹⁸⁰ in Zagorjem, minerji so uničili dva mostova na cesti Pilštanj—Kozje in Lesično—Sv. Jurij pri Celju.¹⁸¹

V napadu na postojanko v Podsredi so bili ranjeni trije borci 1. čete 1. bataljona Zagorske brigade. To so bili starejši vodnik Viktor Bratković, ranjen v desno nogo, desetar Dragutin Drenšk, ranjen v desno nogo, in partijski sekretar čete Vjekoslav Markus, ranjen v levo roko in nogo. Prvo pomoč jim je na nestrokoven način nudila njihova bolničarka, saj ran ni očistila, le povila jih je. Po prehodu Sotle so jih prepustili v oskrbo kozjancem, v bolnico so prišli 26. avgusta. Minila sta že dva dneva, kar so bili ranjeni, in pri starejšem vodniku Bratkoviću so se pojavili znaki tetanusa, kljub temu da je takoj ob prihodu v bolnico dobil antitetanično injekcijo. Umrl je 5. septem-

bra, druga dva borca sta ozdravela in 18. septembra 1944 zapustila bolnico.¹⁸²

Prva in druga četa 3. bataljona sta v noči od 25. na 26. avgust prekoračili Savo, s seboj sta imeli 200 novincev in jih predali 7. korpusu. Dvestošestinsšestdeset novincev je na Dolenjsko vodil 2. bataljon in je Savo prekoračil ponoči 28. avgusta. Oba bataljona sta se na Štajersko prek Savinje vrnila šele 15. septembra.¹⁸³ Druge enote so 28. avgusta začele izpolnjevati sklepe skupnega sestanka štaba odreda in okrožnega komiteja KPS Bohor in se razdelile z namenom, da bi učinkoviteje nadzorovale teren. Čete 1. bataljona so odšle na odseke Brežice, Rudnica—Boč in Celje. Tretja četa 3. bataljona je odšla na odsek Planina. Enote so mobilizirale za potrebe NOV, vadile v ravnanju z orožjem in imele politične ure. Izvedle so tekmovanje v razstavljanju in sestavljanju nemškega puškomitraljeza šarca. Najboljši čas 21 sekund je dosegel puškomitraljezec Miha Kostrevc.¹⁸⁴ Omenjene enote so na teh odsekih delovale do srede septembra 1944.¹⁸⁵

Okupatorjeva postojanka Kozje je bila na vrsti 11. septembra, ko je Kozjanskemu odredu prišla na pomoč Bra-

1. vod 1. čete 1. bataljona junija 1944 v Prevorju.

čičeva brigada iz 14. divizije. Trinajsta SNOB Mirka Bračiča je imela v tem času tri bataljone in okoli 500 mož.¹⁸⁶

Štab Bračičeve brigade je 10. septembra poslal štabom podrejenih bataljonov povelje o napadu na sovražnikovo postojanko v Kozjem. V njem je ukazal napad ob 23. uri istega dne. Drugi bataljon je moral napasti orožniško postajo, 1. in 3. bataljon pa župnišče, v katerem so bili vermani, in zavarovati obe akciji.¹⁸⁷ V zavarovanje akcije so šle tudi čete 1. bataljona Kozjanskega odreda. Ena četa je postavila zasedo na cesti Podsreda—Sv. Peter pod Svetimi gorami, druga, ki je bila postavljena v smeri Velikega Kamna, je izvedla demonstrativen napad na Senovo.¹⁸⁸

V Kozjem sta bili, kot smo že omenili, dve postojanki. Župnišče, kjer je bilo okoli 70 vermanov, sta ob 23.30 obkolili 1. četa 1. bataljona in 2. četa 3. bataljona Bračičeve brigade in ga opolnoči napadli. V prvem naskoku so partizani minirali bunker pri župnišču, iz katerega je sovražnik obstreljeval cesto proti pošti. Da bi si olajšali nadaljnje napade, so zažgali pošto in bližnji skedenj. Ob svitu 11. septembra se je hotel sovražnik prebiti iz župnišča v cerkev, kar sta mu s soborci preprečila zlasti komandant 3. bataljona podporočnik Rudolf Bunc in mitraljezec Vodeb. Ob 9. uri so borci s protitankovsko puško razbili streho, skozi odprtino metali steklenice bencina in v notranjosti je zagorelo. Branilci so se bili prisiljeni umakniti v kletne prostore, od koder so se še naprej trdovratno upirali. Ob 16. uri so partizani osvojili še zadnji bunker in v prostorih kuhinje minirali stavbo. Skozi nastalo odprtino so opravili nadaljnje miniranje stavbe, nato so se začeli vermani predajati.¹⁸⁹ Sandi Medved je v sestavku Schaferjeva poslednja bitka zapisal, da se je med prvimi iz stavbe prikazal zagrizeni poveljnik postojanke Schafer. Bil je v brezhibni uniformi z železnim križcem in značko ranjenca. Po rodu je bil kočevski Nemec in v Kozje je prišel potem, ko je bil ranjen na vzhodni fronti. Do Slovencev je bil izredno sovražen, in tako je postal pravi priganjač slovenskih ljudi. Prav takšen je bil njegov namestnik Kump. Schaferju so izpraznili žepe in z žico zvezali

roke na hrbtu. Kozjani so bili nanj tako besni, da so ga hoteli kar ubiti. Zato so ga brž vtaknili v avtomobil zdravnika dr. Stanka Pogrujca in odpeljali v štab brigade.¹⁹⁰ V napadu je padlo 14 vermanov, 45 so jih ujeli. Partizani so zaplenili 30 pušk, 3 puškomitraljeze, 1 lahki minomet z 68 minami, 3 brzostrelke, 33 bomb in 6.000 nabojev.¹⁹¹

Po boju v Kozjem sredi septembra 1944.

Drugi bataljon je ob 23. uri obkolil orožniško postojanko in jo napadel, orožniki pa so se trdovratno branili. Postojanke ni zavzel kljub večkratnim poskusom vse do zore 12. septembra. Poleg tega so bataljonske zasede 11. septembra zavrnile prodor kočevarske kolone in nato še prodor ustaške kolone iz smeri Sv. Peter pod Svetimi gorami. Zjutraj 12. septembra je štab divizije zaradi prodora močne ustaške kolone iz Klanjca in zato, ker ni bilo mogoče pričakovati, da bo postojanka padla v kratkem času, pa tudi zaradi utrujenosti borcev ukazal, da se boj konča, bataljon pa umakne na nove položaje. Od tod se je

Bračičeva brigada na povelje štaba divizije premaknila na položaje v Topolovo.¹⁹²

V času napada na postojanko v Kozjem je 1. vod 2. čete 1. bataljona Bračičeve brigade demonstrativno napadel sovražnikovo postojanko v Polju. Brigada je utrpela precejšnje izgube. Imela je 6 mrtvih, 22 ranjenih in 4 pogrešane.¹⁹³ Ranjence je brigada pustila v oskrbo kozjancem. Deset nepremičnih in težjih ranjencev so sprejeli v svojo bolnico, šest lažje ranjenih pa v sprejemališče za rekonvalescente. Od težjih ranjencev je umrl borec 1. bataljona Franc Ostrožnik. Kozjanci so v oskrbo sprejeli še 18 opešanih in revmatičnih borcev. Ker so bili sposobni za lažja dela, so jih razporedili po zanesljivih kmetijah. Vsak tretji dan so imeli zdravniški pregled. Na zahtevo brigadnega zdravnika so 15 borcev 23. septembra poslali nazaj, 3 pa so zadržali v sprejemališču za rekonvalescente.¹⁹⁴

V napadu na Kozje so bili ranjeni tudi intendant pri glavnem štabu NOV in POS Mirko Frankič-Tilen, politični komisar 14. divizije Alojz Žokalj-Džidži, komandant Bračičeve brigade Milenko Knežević in komandant 3. bataljona Rudolf Bunc.¹⁹⁵

Sovražnikovi postojanki v Podčetrtku je sočasno napadla Šercerjeva brigada. Druga SNOUB Ljuba Šercerja je imela v tem času tri bataljone in okoli 550 borcev in bork.¹⁹⁶ Desetega septembra so bile enote na položajih Lekmarje—Stara Glažuta. Iz Stare Glažute so enote krenile proti Podčetrtku in ga opolnoči napadle. Prvi bataljon je napadel postojanko carinske obmejne zaščite. Vse tri čete so zasedle položaje v dveh hišah nasproti postojanke in jo obstreljevale s puškomitraljezi ter minometi. Graničarji so jim z enako mero odgovorili, zato partizani niso mogli minirati stavbe. Ob 9. uri se je bataljon umaknil in ob umiku zažgal občinsko stavbo. Na položaju so pustili četo, ki je nadzorovala postojanko, katere moštvo se je trdovratno branilo. Postojanko so trikrat minirali in skoraj popolnoma porušili, sovražnik pa se je še vedno branil. Ob svitu 11. septembra se je bataljon umaknil. Tretji bataljon je bil v zasedi nad Prelaskim. Pretrgal je

vse telefonske in telegrafske zveze in z zaseko zaprl dohod k postojanki. Dve minerski skupini sta minirali železobetonski most pri Hajnšku¹⁹⁷ na cesti Podčetrtek—Cigajnerbirt¹⁹⁸ in leseni most pod Sv. Urbanom na cesti med Podčetrtkom in Pristavo.¹⁹⁹ Tretji bataljon je 11. septembra dopoldne zavrnil nemško izvidniško skupino, popoldne pa nekaj časa zadrževal prodor 2. čete Treeckovega polka, nato pa se je bataljon umaknil. Dvanajstega septembra ob 3. uri sta se 1. in 2. bataljon Šercerjeve brigade vrnila v Podčetrtek, da bi postojanki dokončno uničila. Bataljona sta naletela na močno nemško zasedo, zato se je 1. bataljon umaknil na Žusem, 2. bataljon pa na Brezje pri Lekmarju.²⁰⁰

V hiši Jakoba Pregrada v Podčetrtku št. 31 je imel nemški okupator občinski urad.

Šercerjeva brigada je v napadu na Podčetrtek imela 2 mrtva in 18 ranjenih, nemške izgube pa so bile ocenjene na 10 mrtvih in večje število ranjenih.²⁰¹ Po nemških podatkih so imeli orožniki 4 mrtve in 1 ranjenega.²⁰²

Nemški okupator je na omenjeno območje poslal 2. bataljon Treeckovega polka, ki je nato s severa napadal osvobojeno zemljo, medtem ko ga je 4. bataljon vermanšafata napadal z juga. Četrty bataljon vermanskega polka »Spodnja Štajerska« je deloval v okrožju Brežice. Poveljnik je bil SA — sturmbannführer Bammer, ki so mu bile v septembru 1944 podrejene štiri alarmne čete. Poveljnik 1. alarmne čete v Arnovih selih je bil Krabich, 2. v Brežicah je bil König, 3. na Zdolah Leonusio in 4. v Sv. Petru pod Svetimi gorami Rottmann.²⁰³

Nemške enote, ki so prišle na pomoč postojankam v Podčetrtku, so nato izvajale utrdbeno dela, kopale so bunkerje, a so se 20. septembra umaknile iz postojank. Odšle so v postojanko v Sv. Peter pod Svetimi gorami. Del moštva se je naslednji dan vrnil in se začel utrjevati na gradu v Podčetrtku.²⁰⁴ Sovražnik je po napadu Bračičeve brigade Kozje močno zavaroval, še posebno močno pa cesto Kozje—Sv. Peter pod Svetimi gorami. Nato so ljudem, ki so se pred njimi umaknili, začeli pobirati živino, obleko in druge vredne stvari. Naropano blago so odvažali v Buče in Sv. Peter pod Svetimi gorami. Vermani iz Buč so za to uporabljali celo traktor. Petnajstega septembra so zapustili Kozje, predtem pa so na roparski pohod v Pilštanj poslali močno patruljo. Ponovno so se v Kozje vrnili 19. septembra, začeli so obnavljati postojanko, zidali so bunkerje in kopali strelske järke. Vso bližnjo okolico so zavarovali z močnimi zasedami. Naslednji dan so dobili močne okrepitve iz Celja, kar 10 avtomobilov orožnikov in vermanov. Z njimi se je pripeljal tudi župan. Petega oktobra 1944 ob 10. uri je okoli 100 vermanov prišlo iz Sv. Petra pod Svetimi gorami v Kozje. Prebivalstvu so pobrali še preostalo živino in celo pohištvo. Zvečer so se vermani ob streljanju z minometom po bližnji okolici umaknili iz Kozjega skupaj z moštvom postojanke. Kozje je za nekaj časa postalo svobodno.²⁰⁵ V začetku septembra so na Resi pri Vidmu postavili novo postojanko. Vanjo so namestili italijanske vojake, ki so že v drugi polovici septembra izvajali aktivnosti, po katerih so obveščevalci sklepali, da se selijo. Prav tako tudi orožniki iz Zdol.²⁰⁶

Potem ko je sovražnik opustil svojo postojanko v Kozjem, je svobodno ozemlje na Kozjanskem imelo svoj največji obseg. Obsegalo je 11 okupatorjevih občin. Razen krajev ob železniški progi in ob meji z Neodvisno državo Hrvaško je obsegalo večino Kozjanskega. Izvzeti je treba jugovzhodni del oz. spodnji trikotnik Kozjanskega, kjer so bile sovražnikove postojanke Artiče, Globoko in Kapele. Od večjih krajev, ki leže že bolj v notranjosti Kozjanskega, ni bilo osvobojeno le Senovo, ki ga je sovražnik okrepil z novimi silami. Natančnih mej svobodnega ozemlja na Kozjanskem ni mogoče zarisati, tako kot so te zarisane med dvema državama, kljub temu da je to ozemlje bilo res »država v državi«. V grobem lahko svobodno ozemlje na Kozjanskem v času njegovega največjega obsega omejimo s črto Kozje—Rudnica—Slivnica pri Celju—Svetina—Veliko Kozje—Okroglice—Razbor—Žurkov Dol—Veliki Kamen—Sromlje—Pišce—Kozje. Zaradi svoje lege med pomembnimi prometnimi zvezami in še zlasti prometnicami Maribor—Celje—Zidani Most—Zagreb, a tudi zaradi bližine z Nemci naseljenega pasu ob Savi in Sotli, je bilo kozjansko svobodno ozemlje zelo izpostavljeno. Bilo je tudi v zaledju utrjenih črt ob Sotli in Savi, ki jih je okupator začel graditi v jeseni 1944.

Z uničenjem orožniških postaj je okupator na Kozjanskem izgubil vsak nadzor. Civilno upravo 11 občin, ki so bile zdaj na svobodnem partizanskem ozemlju, je prenesel v večja središča v dolini Save in Sotle. Občinska uprava za Slivnico pri Celju je po uničenju orožniške postojanke »poslovala« iz strojne lope pri Sv. Juriju pri Celju, občinske uprave za Kozje, Podsredo in Pilštanj so »delovale« v Sv. Petru pod Svetimi gorami in za občino Planina iz Sevnice. Dejansko oblast na Kozjanskem so imeli odbori Osvobodilne fronte slovenskega naroda in demokratično izvoljeni krajevni narodnoosvobodilni odbori.²⁰⁷

Uničenje orožniških postojank in širjenje svobodnega ozemlja na Kozjanskem in s tem tudi na Štajerskem je bistveno pospešilo razkroj vermanšafta Štajerske domovinske zveze. Proces razkroja vermanšafta, kar se je kazalo posebno v prebegih iz alarmnih čet in z odhodom v

partizane, se je začel v začetku leta 1944 s prihodom 14. divizije NOV in POJ. Nato se je samo še nadaljeval zaradi uspešno izvedenih akcij enot 4. operativne cone NOV in POS.

Omenjeni proces nam ponazarja tudi poročilo poveljnika 4. bataljona vermanskega polka. »Spodnja Štajerska« z dne 3. septembra 1944. Kurirji kurirske postaje Kozjanskega odreda so pri Reštanju napadli patroljo 11 vermanov iz 3. alarmne čete Brežice. Poveljnik bataljona je v poročilu najprej navedel razloge, zakaj ne more več pošiljati patrolj za zavarovanje jaškov Zakel in Reštanj, nato pa zraven še dopisal: »Razen tega pa vermani, v glavnem Spodnještajerci, niso popolnoma zanesljivi. Zanesljivo moštvo se upira oditi na te položaje in izjavlja, da radi vršijo svojo dolžnost, ne žele pa biti kandidati smrti. Ko bodo v bližnji prihodnosti v vermanšaft vpoklicani letniki 19 in mlajši, bo iz čete odšlo okoli 40 % moštva, in to najboljši možje, ki jih z doseljenci ne morem nadomestiti, tako da bo četa v najboljšem slučaju štela le 100 mož. [...] Razen tega vermani ne morejo razumeti, da se v Rajhenburgu in Krškem nahajajo vojaške enote, kjer ni nikakršne nevarnosti, oni pa so razporejeni na izpostavljenih položajih in razdeljeni na mnogih oporiščih. Dobi se vtis, kot da mora vermanšaft varovati vojsko. Drugo vprašanje je Kozje, kjer se nahaja 2. alarmna četa Brežice. To četo sestavlja 70 % Spodnještajercev, ki jih je prebivalstvo Kozjega tako demoraliziralo, da je nujno, da se jih zamenja. Iz te čete vsak dan dezertirajo Spodnještajerci k banditom. Zanesljivi možje se boje, da jih bodo v slučaju napada drugi pustili na cedilu ali pa jih izdali. [...] Poskušal sem že, da četo zamenjam z drugo vermansko četo. Ko pa je moštvo slišalo, da bi naj odšlo v Kozje, so izjavili, če morajo tja, gredo raje v vojsko. Da ne bi zopet izgubil najboljših mož, sem moral odstopiti od zamenjave čet. Že ko je 2. alarmna četa odhajala v Kozje, je dezertiralo 26 mož, med njimi vsi komandirji desetin, in se prostovoljno javili v vojsko, kjer so bili takoj sprejeti.«²⁰⁸

Mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko

Načelnik glavnega štaba NOV in POS generalmajor Dušan Kveder-Tomaž je bil v aprilu 1944 v štabu 4. operativne cone NOV in POS. Pregledal je enote cone in ugotovil, da so možnosti za mobilizacijo v partizansko vojsko zelo velike. Potrebno je bilo samo rešiti problem oborožitve teh enot in pošiljanja neoboroženih novincev na območje 7. korpusa NOV in POJ.²⁰⁹ Oba problema je štab 4. operativne cone NOV in POS uspešno rešil s pomočjo Kamniško-zasavskega in Kozjanskega odreda. Enote cone so od maja do srede oktobra 1944 mobilizirale 13.886 novincev, od tega so jih 8.571 poslale prek Save. Navedene številke ne zajemajo prav vseh, ker so se nekateri na svojem terenu neposredno vključili v partizanske ustanove.²¹⁰

Poverjenišтво IO OF za Štajersko je izdalo 16. aprila 1944 sklep o mobilizaciji od 17. do 45. leta starosti. Zapisalo je, naj mobilizirajo postopoma, najprej obveznike, ki delajo v okupatorjevi industriji, in vse dezertarje iz nemške vojske, ker je treba odpravljati pojav skrivaštva. Zlasti je treba upoštevati obveznike iz nižinskih krajev. Mobilizirajo naj odgovorni politični delavci s pomočjo odborov OF, »kolikor je največ mogoče na bazi prostovoljnosti«. Kjer deluje NOV, naj mobilizirajo z njeno pomočjo.²¹¹ Tudi oblastni komite KPS za Štajersko je okrožnim komitejem KPS pomagal po najboljših močeh. Poleg poverjenišтва za vzhodno Štajersko je ustanovil tudi poverjenišтво za jugozahodni del te pokrajine oz. za okrožja Celje, Revirji in Kozje. V tem poverjeništvu sta bila Vladko Majhen-Rafael in Sergej Kraigher. Oblastni komite KPS za Štajersko jima je 8. julija 1944, še preden sta prišla na Kozjansko, dal nalogo, naj na Kozjanskem pospešita mobilizacijo v NOV in ostro nastopita proti vsakemu popuščanju. Dobila sta pravico, da Kozjanskemu odredu dajeta navodila, morata pa seveda upoštevati odredbe in povelja, ki jih ta dobiva od štaba 4. operativne cone NOV in POS.²¹²

Uspešna mobilizacija v NOV je bila v letu 1944 ena najvažnejših nalog Kozjanskega odreda. V prid temu dejstvu govori tudi to, da je glavni štab NOV in POS na Kozjansko poslal za izvedbo popolne mobilizacije na omenjenem odseku pomočnika načelnika organizacijskega oddelka kapetana Mirana Brinarja, ki je bil tudi šef sekcije za oborožitev v organizacijskem oddelku glavnega štaba NOV in POS. Kapetan Brinar je od glavnega štaba prejel navodila, ki so bila kratka in jasna. Kozjanski odred je moral v čim krajšem času na svojem odseku izvesti popolno mobilizacijo v NOV in po najbližji poti vzpostaviti redno zvezo za pošiljanje mobilizirancev na ozemlje 7. korpusa. Kozjanski odred je na tej osnovi moral takoj opraviti vse naloge, ki mu jih je v zvezi z mobilizacijo zastavil kapetan Brinar.²¹³ Podobno pooblastilo o pospešitvi partizanske mobilizacije je dobil operativni oficir štaba 7. korpusa NOV in POJ poročnik Franc Avbelj-Lojko. Na Kozjansko sta s spremstvom prišla 11. julija 1944 in se takoj lotila dela.²¹⁴ Kapetan Brinar je s Kozjanskega odpotoval že 31. julija, vrniti se je moral v glavni štab. Tu je napredoval v majorja in sredi septembra postal referent za mobilizacijo v organizacijskem odseku operacijskega oddelka glavnega štaba NOV in POS.²¹⁵

Pri izvajanju mobilizacije so bili Kozjanskemu odredu v veliko pomoč odbori Osvobodilne fronte. Delo so si razdelili. Aktivisti so prevzeli skrb za propagando za mobilizacijo, razmnoževali in raznašali so letake, namenjene predvsem vermanom, in izdelovali mobilizacijske sezname. Izvedbeni del mobilizacije je prevzel odred.²¹⁶ Skupaj so naredili načrt dela. Prvi bataljon odreda naj bi mobiliziral v okraju Blanca od 14. do 19. avgusta in v okrajih Pilštanj in Podsreda od 19. do 27. avgusta. Drugi bataljon bi mobiliziral od 14. do 20. avgusta v okrajih Videm, Brežice in Podsreda ter od 27. do 28. avgusta 1944 v okrajih Senovo in Rajhenburg. Dogovorili so se tudi, naj bi po izvedeni mobilizaciji v kozjansko-brežiškem okrožju mobilizirali tudi v šmarsko-rogaškem okrožju. Ker so aktivisti prevzeli skrb za propagando za mobilizacijo, so v okrožju Kozje—Brežice 13. avgusta izvedli delovno konferenco za

aktiviste OF. Udeležilo se je je prek 150 delegatov iz vseh okrajev, prvi dve točki dnevnega reda sta bili posvečeni mobilizaciji. Dva dni kasneje so imeli v istem okrožju še mobilizacijsko konferenco ZSM za okraje Rajhenburg,

Mobilizacija.

Videm in Brežice. Udeležilo se je je 40 mladincev in 15 ilegalcev. Udeležba bi bila večja, vendar je bil dan deževen in napovedana je bila nemška »hajka«. Do srede avgusta so politični delavci na terenu mobilizirali: v okrožju Radeče—Laško 250, v okrožju Šmarje—Rogatec 130 in v okrožju Kozje—Brežice 590 mož. Po okrajih tega okrožja so mobilizirali takole:

okraj Brežice	320 mož
okraj Videm	105 mož
okraj Rajhenburg	40 mož
okraj Podsreda	20 mož
okraj Blanca	65 mož
okraj Pilštanj	40 mož
SKUPAJ	590 mož²¹⁷

Kozjanski odred je po vsem Kozjanskem postavil več »prihvatnic« oz. sprejemališč. V njih so zbirali tako prostovoljce kot mobilizirance in jih nato pošiljali v zbirni center. Ko se jih je nabralo večje število, so jih z močnim oboroženim spremstvom poslali prek Save. Na Dolenjskem in Notranjskem so bile v tem času možnosti za partizansko mobilizacijo že izčrpane, zato je dotok novih borcev iz Štajerske pomenil znatno okrepitev 7. korpusa. Mobilizacija seveda ni bila v vseh okrajih enako intenzivna in v celoti splošne mobilizacije tudi niso mogli izvesti. Še najmanj je mobilizacija zajela obrobje Kozjanskega in večja središča. Partizanska mobilizacija ni le onemogočala nemške, ampak je hkrati močno škodovala okupatorjevemu gospodarstvu. Tu je treba omeniti še dezertarje iz nemške vojske. Slovenske fante so nasilno mobilizirali v nemško vojsko, od koder so ti bežali in se nato skrivali ali pa vstopali v partizansko vojsko. Vršilec dolžnosti načelnika obveščevalnega centra je v juliju 1944 zapisal, da je Kozjanski odred imel skoraj polovico vojakov ubežnikov iz nemške vojske.²¹⁸

Na Kozjanskem so od maja do srede septembra 1944 mobilizirali v NOV 2.297 moških, od tega v maju 135, junija 120, julija 400, avgusta 156 in septembra kar 1.486 moških. Od septembra mobiliziranih 1.486 moških so jih 322 poslali v 14. divizijo, druge pa na Dolenjsko.²¹⁹ Po podatkih okrožnega komiteja KPS Kozje je bila do srede septembra izvedena mobilizacija v naslednjih okrajih (uspešnost izvedbe je izražena v odstotkih): okraj Jurklošter—Zidani Most 90 %, okraj Planina—Sevnica 95—97 %, okraj Senovo—Blanca 90 %, okraj Videm—Brežice 75 % in Pilštanj—Kozje 80 %. Za okraje Makole, Rogatec in Šmarje pri Jelšah ni podatkov, le v poročilu odrednega biroja KPS zasledimo podatek, da so v okraju Rogatec izvedli mobilizacijo 60 %.²²⁰

Kozjanci so bili v tem času na tem območju precej uspešni. To potrjuje osvojenost 2. mesta v tekmovanju za najbolj uspešno izvedeno mobilizacijo na 1. vojaškem tekmovanju.²²¹

Novincem so na Kozjanskem pravili »klobuki«, ker so v partizane prihajali s klobuki.²²² Prvič so poslali »klobuke« na Dolenjsko 10. junija 1944. Sava je bila močno zastražena, zato se je načelnik štaba odreda Rožman moral z vsemi novinci vrniti.²²³ V začetku julija je 30 novincev uspešno spravil na Dolenjsko komandir čete Avgustin Grbec.²²⁴

Na povelje kapetana Mirana Brinarja je 15. julija odšlo na Dolenjsko 152 mobilizirancev. Za spremstvo so dali cel 1. bataljon. Z njim je šel še namestnik komandanta odreda Janez Janežič-Orjak. Cel bataljon je bil potreben zaradi težavnega prehoda Save in gostote sovražnikovih postojank, pa tudi zaradi mobilizirancev, ki niso bili navdušeni nad odhodom na Dolenjsko. Raje bi se bojevali na Štajerskem, kjer so se bolje počutili. Poznali so ljudi, teren in bili so bližje domu. Pri premagovanju lokalnega patriotizma so imeli veliko vlogo politični komisarji. Borce so prepričevali, da je boj proti okupatorju povsod enakovreden.²²⁵

V štabu odreda so se odločili, da je najprimernejši prehod prek Save z brodom v Rajhenburgu. To je bila precej

Del čete 1. bataljona in novi borci v Praprotnem v juniju 1944.

drzna in nevarna odločitev, saj je imel okupator v Rajhenburgu precej vojaštva, v bližnjem Krškem pa še več. Štab odreda je za organizacijo prehoda zadolžil referenta odreda za zvezo Albina Resnika-Svobodo, ki je prehod dobro organiziral, vendar je okupator dan pred prihodom novincev aretirал brodarja. V poznih večernih urah se je dolga kolona partizanov premikala proti Rajhenburgu. Prišli so do broda, ki je vozil na drugo stran natanko pod brestaniškim gradom. Brodarja seveda iz razumljivih razlogov ni bilo, vendar partizani tega niso vedeli. Oficirji so preklinjali in se jezili na organizatorje. Zraven tega so še po progi patroljirale nemške patrolje. Partizani so bili v nevarnem položaju. Takrat sta v vodo skočila dva prostovoljca in prepeljala brod na štajersko stran. Bila sta nevešča vožnje, a sta kljub temu po treh vožnjah prepegljala vse. Danilo se je že, zato so brž krenili mimo Studenca proti Hubajnici, kjer naj bi prekoračili nekdanjo nemško-italijansko mejo. Partizani so hodili skozi vasi, naseljene s kočevskimi Nemci, ki so bežali pred njimi ali pa se poskrili po hišah. Zadrževati se niso utegnili, le nekaj goveje živine so jim zaplenili. Ustavili so se šele v Hubajnici,²²⁶ predtem pa poslali četo, ki bi zavarovala prehod na mestu, kjer so bile žične ovire odstranjene. Četi, ki jo je vodil Avguštin Grbec, so dodelili še kurirja komandanta bataljona. Ta se je po postavitvi zasede vrnil h glavnini s sporočilom o opravljeni nalogi. Tedaj bi po dogovoru glavnina morala kreniti prek prehoda. Po dveh urah čakanja je poslal h glavnini novega kurirja. Po 4 urah čakanja sta četo napadli dve koloni 70 nemških vojakov iz smeri Krškega in Mokronoga. Ko so četo napadli še domobranci, se je umaknila na Dolenjsko. Nato so nemški vojaki in domobranci napadli glavnino bataljona in mobilizirance, ki so v Hubajnici počivali in čakali na kosilo. Toda še preden se je skuhalo, jih je sovražnik napadel. Partizani so boj sprejeli, čez nekaj časa pa so se umaknili na Dolenjsko pri Bučki po lestvi prek žice. Vodila sta jih Jože Miklič in Jože Štojs. V Hubajnici so pustili zaplenjeno živino, nekaj mobilizirancev pa se je razkropilo.²²⁷ Imeli so dva ranjena. Eden je bil lažje ranjen

in je nadaljeval pot z bataljonom, huje ranjenega so pustili v domači oskrbi. Ob vrnitvi je imel bataljon v spopadu pri Podturnu še enega ranjenega. Oddali so ga v oskrbo partizanski bolnici na Dolenjskem.²²⁸

Kozjanci so se znova združili v Beli krajini. Tu so oddali mobilizirance in dobili 16 nemških puškomitraljezov. Ob vračanju bataljona so pri Podturnu padli v zasedo. Ker zaseda ni bila premočna, so jo pregnali. Ujeli so vermana, zaplenili puško, dve bombi in nekaj vojaške opreme. Ob 19. uri so naleteli na kolono 70 domobrancev. Ker so kozjanci bili izredno dobro oboroženi, saj so v Beli krajini dobili večje količine orožja in streliva, je bil izid boja že vnaprej določen. V kratkem spopadu so imeli domobranci 2 mrtva, števila ranjenih pa se ni dalo ugotoviti.²²⁹

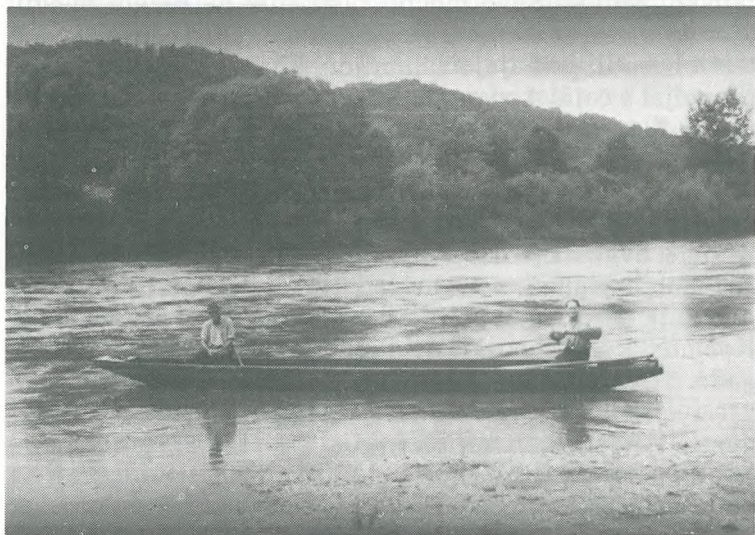
Nemške oblasti so vedele za prihod bataljona na Kozjansko, zato so Savo močno zastražile na tistem mestu, kjer je bataljon odšel s Kozjanskega. Obveščevalci so o tem obvestili prihajajoči bataljon, ki se je zato prek Save prepeljal s čolni 4. avgusta pri Vrhovem.²³⁰ Prehod sta varovali 2. in 3. četa 2. in 3. bataljona Kozjanskega odreda.²³¹

V začetku avgusta je štab Kozjanskega odreda poslal nove mobilizirance v spremstvu ene čete na Dolenjsko.²³² Okoli 8. avgusta je 3. bataljon Kozjanskega odreda poslal 130 mobilizirancev v 13. brigado 14. divizije. Z njimi je šel poročnik Franc Avbelj-Lojko. Trinajstega avgusta je Kozjanski odred poslal novih 90 mobilizirancev v 13. brigado.²³³

Nove mobilizirance so na Dolenjsko poslali konec avgusta. V noči od 25. na 26. avgust sta 1. in 2. četa 3. bataljona prebredli Savo. S sabo sta imeli 200 novincev. Prvi bataljon je bil v zasedi in varoval prehod na Dolenjsko. Ko so bili novinci na varnem, so minerji, dodeljeni 1. bataljonu, minirali vlak in pri tem močno poškodovali lokomotivo. Nato so napadli stoječi vlak. Zaradi premočnega odpora pa ga niso mogli zavzeti. Partizani so v napadu imeli dva lažje ranjena.²³⁴

Tokrat prek Save niso šli z brodom ali čolni, ampak s pomočjo vrvi. Najprej so močno vrv privezali za drevo na

štajerski strani, na kranjski strani sta to opravila dva dobra plavalca. Za njima je šla četa, nahrbtnike, obleko in orožje so borci dali na glavo in na nasprotni strani brega postavili zasede, ki so varovale prehod. Za njimi so šli mobiliziranci. Sredi opravila je prišlo do nezgode, ki je terjala nekaj življenj, nekaj kurirjev in oficirjev pa je tisto noč večkrat bredlo hladno Savo. Vrv se je pretrgala in nekaj tistih novincev, ki vrvi niso dobro držali, je rečni tok odnesel, druge pa je tok zanesel proti nasprotni obali. Tu so jih borci potegnili na suho. Po ogledu vrvi so ugotovili, da je bila vrv prerezana. Osumili so dva mobilizirana vermana, ki sta že izginila v noč. Na srečo je bila vrv dolga, zvezali so jo in nato so vsi drugi srečno prišli na nasprotni breg Save.²³⁵

Organizatorja prehodov prek Save pri Dolenjem Brezovu Jože Slemenšek in Alojz Círnski.

Drugi bataljon je popoldne 27. avgusta 1944 prispel v Jurklošter. Dobil je nova navodila za delo štaba odreda in se nato reorganiziral. Zvečer so skupaj z 260 novinci kre-

nili na celonočni pohod proti Savi. Prehod prek Save pri Dolenjem Brezovem so organizirali domačina Alojz Cirkovski in Jože Slemenšek ter sprejemališče pri Boštanju. Ob 22. uri 28. avgusta so najprej prekoračili železniško progo, nato so se s čolni prepeljali prek Save. Prevoz s čolni je trajal le tričetrt ure. Od tod so krenili proti nekdanji meji, spotoma je vod 1. čete izvedel rekvizicijo pri kočevskih Nemcih. Zaplenili so jim 4 govedi in jih odpeljali prek meje. Končale so v želodcih 349 borcev in novincev 2. bataljona.²³⁶

Drugi bataljon je v Meniško vas prišel 31. avgusta in zjutraj naslednjega dne oddal novince. Tretji bataljon je v vas prišel popoldne. Najprej je oddal novince, nato pa sta oba bataljona prevzela pošiljko orožja za odred. Oba bataljona sta se nato vračala in 3. septembra prišla v vas Trbinc. Naslednji dan sta prekoračila nekdanjo mejo, kjer sta se spopadla z močnejšo nemško patruljo in jo razbila. Nato so kozjanci krenili proti Savi, a so jih 5. septembra obveščevalci opozorili, da je Sava narasla za tričetrt metra. Ker je bila tudi močno zastražena, sta se oba bataljona vrnila na Dolenjsko. Spotoma sta rekvirirala pri kočevskih Nemcih. Nekaj dni so počivali v vasi Trbinc, imeli so vojaške in politične ure. Devetega septembra sta oba bataljona priredila miting v Mirni. Enajstega septembra so Kozjanci odšli iz vasi Mala Štanga in ob 21. uri prekoračili Savo. Ustavili so se v vasi Čemšenik in nato 14. septembra pri Rečici prekoračili Savinjo in »Dolenjci« so stopili na Kozjansko. Cel odred se je 16. septembra zbral na Marofu. Ker so iz Dolenjske prinesli precej orožja, je bil izpolnjen še zadnji pogoj za ustanovitev 4. bataljona Kozjanskega odreda.²³⁷

Številčno stanje borcev in bork ter oborožitve Kozjanskega odreda do srede septembra 1944

Ohranila so se petnajstdnevna poročila oz. pregledi številčnega stanja moštev in oborožitve enot 4. operativne cone NOV in POS, zaradi teh ohranjenih podatkov

lahko precej natančno sledimo razvoju omenjenih enot. V poglavju o ustanovitvi Kozjanskega odreda smo že zapisali podatke o številčnem stanju moštva in njegove oborožitve za april in maj. Na dan 15. junija 1944 je štel Kozjanski odred 230 borcev, navzočih je bilo 220, oboroženi so bili s 4 puškomitraljezi zbrojevkami, 9 brzostrelkami in 18 pištolami in revolverji. Pušk so imeli 137, od tega 63 mavzeric, 43 avstrijskih in 30 italijanskih, ter 83 ofenzivnih bomb. Za zbrojevke so imeli na voljo 1.250 nabojev, za brzostrelke 1.260, za pištole in revolverje 286 in za puške 4.563 nabojev. Po pregledih dne 1. julija je bilo stanje nespremenjeno.²³⁸

V pregledu 15. julija je bil že upoštevan tretji bataljon, ki je bil ustanovljen konec junija. Odred je imel na seznamu 345 ljudi, navzočih je bilo 328, 319 borcev in 9 bork. Povečalo se je tudi število orožja. Zbrojevk so imeli 6, brzostrelk 13, pištol in revolverjev 24 in 2 signalni pištoli. Pušk so imeli 202 (76 mavzeric, 65 avstrijskih, 20 italijanskih, 39 francoskih, 2 lovski) ter 71 ofenzivnih in 25 defenzivnih bomb. Opazimo nove vrste orožja v odredu, ki jih prej niso imeli. Gre za signalni pištoli, francoske in lovske puške ter defenzivne ročne bombe. Za zbrojevke so imeli na voljo 2.480 nabojev, za brzostrelke 805, za pištole in revolverje 725, za signalni pištoli 42 in za puške 5.553 nabojev.²³⁹

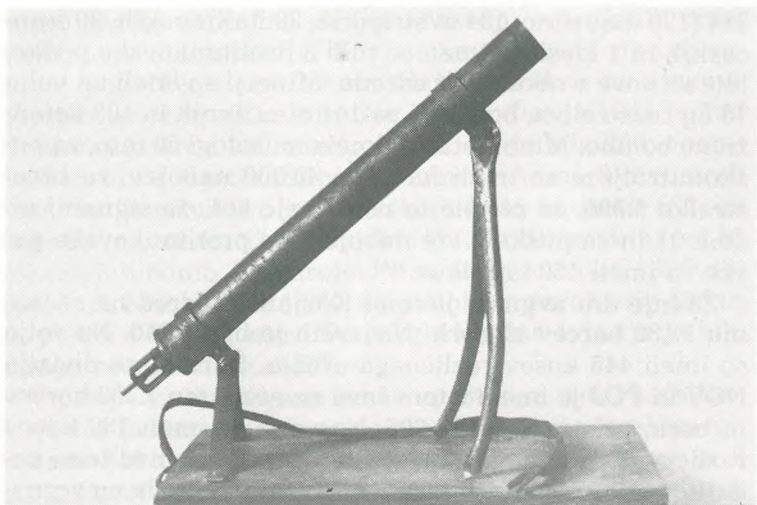
V pregledu številčnega stanja ljudi 4. operativne cone NOV in POS dne 1. avgusta so zapisali, da je imel Kozjanski odred na seznamu 502 človeka, navzočih je bilo 489. Bork so imeli že 15. Večina odsotnih je bila na tečajih. Število puškomitraljezov se je povečalo za eno bredo, imeli so 3 brzostrelke več, 14 pištol in revolverjev ter 2 signalni pištoli. Skupno število pušk je ostalo enako. Minerji so imeli na voljo 77 kg razstreliva. Sredi avgusta 1944 naj bi štel odred 646 ljudi, navzoč je bil 601 borec, med njimi je bilo navzočih 22 bork. Imeli so 2 minometa 45 mm, kar je bilo novo orožje v oborožitvi odreda. Puškomitraljezov so imeli 30. Prejšnje število puškomitraljezov se je povečalo za 23 šarcev. Brzostrelk so imeli 26, pištol in revolverjev 49 in 2 signalni pištoli. Pušk so imeli

314 (120 mavzeric, 134 avstrijskih, 39 italijanskih, 20 francoskih in 1 lovska). Imeli so tudi 3 protitankovske puške, bile so nove v oborožitvi odreda. Minerji so imeli na voljo 75 kg razstreliva, bombaši pa 144 ofenzivnih in 103 defenzivne bombe. Minometa sta imela na zalogi 50 min, za puškomitraljeze so imeli na voljo 40.300 nabojev, za brzostrelke 5.990, za pištole in revolverje 801, za signalni pištoli 31 in za puške 8.124 nabojev. Za protitankovske puške so imeli 150 istrelkov.²⁴⁰

Zadnje dni avgusta je imel Kozjanski odred na seznamu 1.182 borcev in bork. Navzočih je bilo 1.046. Na voljo so imeli 445 kosov različnega orožja. Štirinajsta divizija NOV in POJ je imela v tem času na seznamu 1.263 borcev in bork, prisotnih pa le 909. Na voljo so imeli 739 kosov različnega orožja. Če naredimo primerjavo med temi podatki, ugotovimo naslednje: 14. divizija je imela na seznamu 81 ljudi več kot Kozjanski odred, a je imela navzočih v enotah kar 137 ljudi manj kot Kozjanski odred, kar pomeni, da je bil *Kozjanski odred najštevilnejša enota v tem času v 4. operativni coni NOV in POS*. Oborožen seveda ni bil tako dobro kot celotna divizija, pač pa v povprečju malo bolje kot njene brigade. Najbolje oboroženi enoti sta bili 6. SNOUB Slavka Šlandra (680 kosov različnega orožja, od tega 42 puškomitraljezov in 56 brzostrelk) in Koroška grupa odredov (656 kosov različnega orožja, od tega 47 puškomitraljezov in kar 137 brzostrelk).²⁴¹

Že sredi septembra je bilo stanje precej drugačno. Štirinajsta divizija je imela na seznamu 2.193, navzočih pa 1.971 ljudi in na voljo so imeli 1.120 kosov različnega orožja. Kozjanski odred je imel na seznamu 982, navzočih 858 ljudi. Imeli so 2 minometa 45 mm in 14 min, 24 puškomitraljezov in 9.210 nabojev, 27 brzostrelk in 4.380 nabojev, 50 pištol in revolverjev ter 722 nabojev, 3 signalne pištole in 24 nabojev, 330 pušk in 8.073 nabojev, 2 protitankovske puške in 110 izstrelkov.²⁴²

Kozjanski odred je do orožja prihajal v glavnem samo na dva načina. Borci so ga v boju jemali sovražniku, iz postojank, ki so bile v boju uničene, ali iz raznih tovarniških skladišč, kar smo že opisali. Kozjanci so orožje dobi-

Minomet domače izdelave, izdelal ga je Franc Čepin iz Sv. Petra pod Sv. Goro.

vali tudi iz skladišč orožja glavnega štaba NOV in POS. Nekaj o tem smo že povedali. Omenim naj še orožje oz. muzejski predmet, ki je razstavljen v zbirki Posavskega muzeja v Brežicah. To je minomet domače izdelave. Izdelal ga je Franc Čepin iz Sv. Petra pod Svetimi gorami. V Kozjem je imel ključavničarsko delavnico. Kozjanci so v septembru, po napadu na postojanko v Kozjem našli zaboj min za minomete. Franc Čepin je takrat iz 2 mm železne cevi naredil minomet. Cev minometa je skupaj s sprožilnim mehanizmom dolga 57 cm. Za nogi minometa je uporabil vilice kolesa. Prvič so ga preizkusili v bistriškem grabnu. Zaradi morebitne nesreče so prvo mino izstrelili s primerne razdalje s pomočjo dolge vrvice. Ali so Kozjanci ta minomet preizkusili tudi v boju, ni podatkov.^{242a}

Po pričevanju Avgušтина Grbca so Kozjanci po orožje na Dolenjsko šli prvič za veliko noč leta 1944.²⁴³ Skupini 25 borcev je poveljeval Avguštin Grbec, vodil pa jo je kurir glavnega štaba NOV in POS, bil je na poti iz štaba

4. operativne cone NOV in POS na Dolenjsko. Razen poveljniškega kadra ni bil nihče oborožen, ker so želeli odnesti čim več orožja. Zaradi tega so se neoboroženi partizani počutili precej neprijetno. S čolni so se med Sevnico in Blanco prepeljali na Dolenjsko. Pot jih je vodila skozi Hubajnico do Tajčbirta v vasi Pribišje severno od Semiča v Črnomelj. Z Mavrlena so jim 18. aprila pripeljali 20 pušk in 1.600 nabojev.²⁴⁴ Na Kozjansko so se vrnili konec aprila. Sprejeli so jih prisrčno, saj so v tem času ustanovili odred in jim je bilo orožje še kako potrebno. Še bolj so se jih veselili, kadar so jim prinesli »šarce«.²⁴⁵

V začetku julija 1944 je moral Grbec znova na Dolenjsko po orožje. S sabo je vzel celo četo. Takrat so dobili 25 nemških puškomitraljezov M 34 in pripadajoče strelivo. Kljub temu da je bilo borcev precej, niso mogli vsega odnesti. V komandi mesta Črnomelj je Grbec srečal nekdanjega komandirja čete iz Dolomitskega odreda in ga prosil za uslugo. Seveda mu je pomagal shraniti 10 puškomitraljezov in strelivo. Precej nabojev so vtaknili v nabojnike in jih ovili okoli teles, da so lahko čimveč odnesli. Ko

*Avguštin Grbec, vodja skupin
partizanov, ki so prinašali orožje
in strelivo na Kozjansko.*

so prišli na Kozjansko, komandant odreda Jerin kar ni mogel verjeti svojim očem. Pohvalil jih je pred celim odredom.²⁴⁶

Grbec se ni niti dobro spočil, že je moral spet na pot. Petnajstega julija je odšel s 1. bataljonom, ki je na Dolenjsko vodil mobilizirance. Nazaj so spet prinesli večje količine orožja in streliva.²⁴⁷ Konec avgusta so šli na Dolenjsko 2. bataljon in dve četi 3. bataljona Kozjanskega odreda. Ko so se sredi septembra vrnili na Kozjansko, so prinesli s sabo 10 puškomitraljezov, 1 brzostrelko, 60 pušk in 7.500 nabojev, dva minometa in 40 min, 1.000 ročnih bomb in precej razstreliva.²⁴⁸ Precej tega orožja in razstreliva so nato oddali enotam 14. divizije NOV in POJ.

Zaščitna četa štaba odreda

Konec julija 1944 so za zaščito štaba Kozjanskega odreda ustanovili zaščitno četo.²⁴⁹ Komandir čete je po-

*Komandir zaščitne čete štaba
odreda Milan Alič-Matevž.*

stal Drago Kovačič, roj. leta 1919 v Kapelah. Bil je tovarniški delavec in v aprilu 1942 je prišel v Žumberški partizanski odred na Hrvaškem.²⁵⁰ Politični komisar čete je bil delavec Niko Pertinač, roj. 1925. leta v Sevnici. Po pobegu iz nemške vojske je junija 1944 prišel v Kozjanski odred. Vodnik v četi je bil Janez Benedik, desetar pa Anton Rožič.²⁵¹ Četa je v septembru 1944 imela 20 borcev. Oborožena je bila s puškomitraljezom in puškami. Naloga borcev te čete je bila varovanje štaba odreda. Če je štab odreda bival v stavbi, so stavbo zastražili in zavarovali pred morebitnimi napadi sovražnika. Na pohodih je del čete hodil pred štabom, del pa za njim.²⁵²

Šestega decembra 1944 je komandir zaščitne čete postal starejši vodnik Milan Alič, roj. 1922. leta v Sostrem. Po poklicu je bil mizar, v partizane je stopil maja 1942. Z 2. grupo odredov je prišel na Kozjansko. Najprej je bil kurir in od decembra 1943 bataljonski obveščevalec v Kozjanskem bataljonu. Marca 1945 je komandir čete postal Alojz Mirt.²⁵³

Opombe

- ¹ To ni bilo možno in je bil bolj izraz želje kot pa realna naloga. Arhiv INZ, f. 432/III, razpis narodnega tekmovanja IO OF slovenskega naroda 7. 4. 1944.
- ² Arhiv INZ, f. 432/III, navodila za organiziranje narodnega tekmovanja IO OF slovenskega naroda 7. 4. 1944.
- ³ Arhiv INZ, f. 11/I, razpis vojaškega tekmovanja glavnega štaba NOV in POS 12. 4. 1944; Arhiv INZ, f. 87/I, okrožnica komisije za tekmovanje glavnega štaba NOV in POS vsem ocenjevalnim komisijam za tekmovanje pri brigadah, odredih, divizijah, korpusih in coni, nedat.
- ⁴ Prav tam.
- ⁵ Arhiv INZ, f. 87/IV, dopis odseka za prosveto predsedstva SNOS propagandnemu oddelku GŠ NOV in POS 20. 4. 1944.
- ⁶ Radio svobodna Jugoslavija.
- ⁷ Arhiv INZ, f. 87/I, okrožnica komisije za tekmovanje glavnega štaba NOV in POS vsem ocenjevalnim komisijam za tekmovanje pri brigadah, odredih, divizijah, korpusih in coni, nedat.
- ⁸ Arhiv INZ, f. 11/I, navodila za organiziranje vojaškega tekmovanja glavnega štaba NOV in POS 12. 4. 1944.
- ⁹ Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo o tekmovanju štaba Kozjanskega odreda, nedat; ZA CK ZKS, a. e. 4142, polmesečno poročilo pomočnika političnega komisarja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 12. 6. 1944; Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo propagandnega odseka Kozjanskega odreda 17. 7. 1944.
- ¹⁰ Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo o tekmovanju štaba Kozjanskega odreda, nedat. in poročilo o tekmovanju štaba Kozjanskega odreda 25. 7. 1944.
- ¹¹ Arhiv INZ, f. 329/III, poročilo komisije za tekmovanja 4. operativne cone NOV in POS komisiji za tekmovanja glavnega štaba NOV in POS 22. 6. 1944.
- ¹² Arhiv INZ, Tisk NOB, f. S 4, Slovenski partizan, 15. 5. 1944, str. 6; 19. 7. 1944, str. 2–3 in 20. 8. 1944, str. 5.
- ¹³ Glej op. 11.
- ¹⁴ Arhiv INZ, f. 87/I, okrožnica komisije za tekmovanje glavnega štaba NOV in POS vsem ocenjevalnim komisijam za tekmovanje pri brigadah, odredih, divizijah, korpusih in coni, nedat.
- ¹⁵ Arhiv PMB, f. 7/IV, dnevno povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije za 21. oktober 1944, izdano ob zaključku 1. tekmovanja.
- ¹⁶ Prav tam.
- ¹⁷ Arhiv INZ, Tisk NOB, f. N 3, Naša vojska, 31. 10. 1944, str. 4.
- ¹⁸ Objava rezultatov 1. vojaškega tekmovanja se je zavlekla zaradi čakanja na izide tekmovanja 9. korpusa NOV in POJ, ki pa jih tudi po dobrih dveh mesecih po zaključku tekmovanja ni poslal. (Arhiv INZ, f. 87/I, dopis komisije za tekmovanja glavnega štaba NOV in POS komisijam za tekmovanje pri 7., 9. korpusu in 4. operativni coni NOV in POS 4. 10. 1944.)
- ¹⁹ Arhiv INZ, f. 11/I, razpis 2. vojaškega tekmovanja enot NOV in POS glavnega štaba NOV in POS 11. 8. 1944.
- ²⁰ ZA CK ZKS, a. št. 6648, dnevno povelje glavnega štaba NOV in POS za 1. 3. 1945.
- ²¹ Mišljen je zaselek Marof, ki je skupaj z zaselki Črni Dol, Guča vas, Meniško in Peč tvoril vas Podpeč v občini Jurklošter.

- ²² Planina pri Sevnici.
- ²³ Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda; Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.
- ²⁴ Steirischer Heimatbund — Štajerska domovinska zveza, nemška nacistična raznarodovalna organizacija.
- ²⁵ Polvojaška organizacija Štajerske domovinske zveze.
- ²⁶ Vodje naselij Štajerske domovinske zveze.
- ²⁷ Glej op. 23.
- ²⁸ Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda.
- ²⁹ Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda. Ker ne obstaja kronika 1. bataljona Kozjanskega odreda, ne moremo preveriti, ali gre za isto akcijo ali za dve podobni akciji.
- ³⁰ Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.
- ³¹ Glej op. 23.
- ³² Zbornik NOV, VI/13, dok. 202.
- ³³ V partizanih velikokrat uporabljen izraz za kratka propagandna rekla ali napise.
- ³⁴ Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda in f. 342/II, poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 3. 6. 1944.
- ³⁵ Brestanica.
- ³⁶ Reichsmark — nemških mark.
- ³⁷ Glej op. 23 in 34.
- ³⁸ Arhiv INZ, f. 342/II, poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 3. 6. 1944.
- ³⁹ Nemška narodnostna manjšina iz Kočevja, ki so jo nemške oblasti v letu 1941 in 1942 naselile na izpraznjene domove slovenskih izgnancev na Štajerskem.
- ⁴⁰ Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda; Arhiv PMB, topografija NOB občine Sevnica. V njej so zapisali, da se je dogodek zgodil 9. 6. 1944.
- ⁴¹ Arhiv PMB, f. 8/II, Spominsko gradivo, Karel Žmavc, Bizeljsko v boju za svobodo in pisna izjava Albina Resnika 8. 7. 1989. Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje z dne 11. junija 1944 orožniškem glavarstvu v Celju o napadu na orožniško postajo v Jurkloštru orožnika Drobniča ne omenja.
- ⁴² Arhiv INZ, f. 342/II, tedensko vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda 13. 6. 1944.
- ⁴³ Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda; Zbornik NOV, del VI, knjiga 14, dok. 136; Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Ivan Žibert, Tri akcije Kozjanskega odreda in pisna izjava Albina Resnika 8. 7. 1989.
- ⁴⁴ Pisna izjava Albina Resnika 8. 7. 1989; Zbornik NOV, VI/14, dok. 136.
- ⁴⁵ Petanovo domačijo v Lahovem grabnu je poznal vsak partizan na Kozjanskem. Hčerki Emici so pravili Ribca, njeni sestre Justi pa Sinička.
- ⁴⁶ Zbornik NOV, VI/14, dok. 136; Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Ljubljana 1966, str. 264–265.
- ⁴⁷ Glej op. 30.
- ⁴⁸ Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda in f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB III.
- ⁴⁹ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB III; Arhiv INZ, f. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega

- odreda in f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 17. 6. 1944.
- ⁵⁰ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 17. 6. 1944.
- ⁵¹ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Racič, Kozjansko v NOB III.
- ⁵² Peter Ocvirk je bil rojen 16. 6. 1907 v Teharjih. Bil je delavec, samski, v NOV so ga mobilizirali 9. 5. 1944; Glej op. 23; Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Ivan Žibert, Tri akcije Kozjanskega odreda; Arhiv INZ, f. 400/V, knjiga padlih in umrlih 1944; Arhiv MRC, f. 35, seznam ranjencev 1944.
- ⁵³ Glej op. 28 in 50. V dnevniku pokrajinskega svetnika v Celju je zapisano, da je do boja prišlo 12. 6. 1944. Imeli so pet ranjenih in tri, ki so od naporov zboleli. »Banditi« naj bi imeli enega mrtvega in več ranjenih. (Zbornik NOV, VI/14, dok. 156)
- ⁵⁴ Loka pri Zidanem Mostu.
- ⁵⁵ Vrh nad Laškim.
- ⁵⁶ Glej op. 50.
- ⁵⁷ Prav tam.
- ⁵⁸ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone 24. 6. 1944.
- ⁵⁹ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda 13. 6. 1944.
- ⁶⁰ Arhiv INZ, f. 126/VI, dopis štaba 4. operativne cone NOV in POS odseku za kadre glavnega štaba NOV in POS 8. 1. 1944; Arhiv PMB, f. 8/IV, Spominsko gradivo, Franc Godler, Spomini iz NOB — 1. štajerski bataljon in Kozjanski odred.
- ⁶¹ Ustna izjava Ivana Verdelja 10. 5. 1989; Arhiv PMB, f. 8/IV, Spominsko gradivo, Franc Godler, Spomini iz NOB — 1. štajerski bataljon in Kozjanski odred.
- ⁶² Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda; ZA CK ZKS, življenjepis Milana Makovca.
- ⁶³ Glej op. 28.
- ⁶⁴ Ljubo Jovan-Saša, pomočnik političnega komisarja Kozjanskega odreda.
- ⁶⁵ Janez Janežič-Orjak, namestnik komandanta Kozjanskega odreda.
- ⁶⁶ Arhiv PMB, f. 8/IV, Spominsko gradivo, Franc Godler, Spomini iz NOB — 1. štajerski bataljon in Kozjanski odred.
- ⁶⁷ V kroniki 2. bataljona Kozjanskega odreda je zapisano, da so akcijo opravili v noči od 20. na 21. junij 1944.
- ⁶⁸ Glej op. 30 in 58.
- ⁶⁹ Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda in f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda.
- ⁷⁰ Pisna izjava Karla Jamška 4. 6. 1990.
- ⁷¹ Glej op. 23. Zajeti so bili nemški vojaki Theodor Rikother, Johan Classen, Ernest Gerber in Gustav Oetken. (Arhiv INZ, f. 63/III, zapisnik o zaslišanjih obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 26. 6. 1944)
- ⁷² Brestanica.
- ⁷³ Planina pri Sevnici.
- ⁷⁴ Arhiv INZ, f. 342/II, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. 7. 1944.
- ⁷⁵ Mišljena je vas Silovec nad Sromljami.

- ⁷⁶ Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo štaba Kozjanskega odreda 25. 7. 1944.
- ⁷⁷ Himna Kozjanskega odreda je bila prvič objavljena v odrednem glasilu Od Savinje do Sotle št. 3 iz avgusta 1944. Originalno besedilo, notno opremljeno, je shranjeno v arhivu INZ, f. 89/III. Objavil ga je Tone Ferenc na str. 505 v zborniku Krško skozi čas, Krško 1977.
- ⁷⁸ Planina pri Sevnici.
- ⁷⁹ Glej op. 28.
- ⁸⁰ Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda.
- ⁸¹ Glej op. 74.
- ⁸² Bistrica ob Sotli.
- ⁸³ Zbornik NOV, VI/14, dok. 155.
- ⁸⁴ Zbornik NOV, VI/14, dok. 143.
- ⁸⁵ Muzejska zbirka Laško, Štajerski kurir, 14. 7. 1944, str. 4.
- ⁸⁶ Arhiv INZ, Tisk NOB, f. V 1, Vestnik, 5. 7. 1944, str. 2—3.
- ⁸⁷ Deželna straža, v katero so bili vključeni starejši letniki. Naloga deželne straže je bila zaščita kraja. Ponoči so pod vodstvom nemških orožnikov patroljirali po terenu in varovali nemške ustanove, podnevi pa opravljali svoje poklicno delo.
- ⁸⁸ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 7. 7. 1944; Zbornik NOV, VI/14, dok. 150.
- ⁸⁹ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 7. 7. 1944.
- ⁹⁰ Arhiv INZ, f. 63/III, zapisnik o zaslišanjih obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 8. 7. 1944.
- ⁹¹ Glej op. 89.
- ⁹² Bistrica ob Sotli.
- ⁹³ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 8. 7. 1944.
- ⁹⁴ Prav tam; Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB V.
- ⁹⁵ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB V.
- ⁹⁶ Glej op. 94; Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo štaba Kozjanskega odreda 25. 7. 1944.
- ⁹⁷ Glej op. 94.
- ⁹⁸ Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo propagandnega odseka Kozjanskega odreda 17. 7. 1944.
- ⁹⁹ Glej op. 80.
- ¹⁰⁰ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 13. 7. 1944; Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda; Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo štaba Kozjanskega odreda 25. 7. 1944.
- ¹⁰¹ Glej op. 74; Arhiv INZ, f. 25/III, petnajstdnevno poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku GŠ NOV in POS 15. 8. 1944.
- ^{101a} Arhiv MRC, f. 35, seznam ranjencev iz leta 1944.
- ¹⁰² Arhiv PMB, f. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda; Arhiv INZ, f. 89/III, poročilo štaba Kozjanskega odreda 25. 7. 1944.
- ¹⁰³ Glej op. 98.
- ¹⁰⁴ V izrednem vojnem poročilu je komandant odreda Marjan Jerin zapisal, da se je omenjena četa vrnila 13. julija 1944. (Arhiv INZ,

- f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 13. 7. 1944)
- ¹⁰⁵ Popularno ime za nemški puškomitraljez M 42 (MG 42), ki se je uradno imenoval Maschinengewehr Model 42. Nemški vojaki so mu pravili »zvajundfirciger«. To ime so na Kozjansko prinesli dezertjerji iz nemške vojske in je bilo prav tako znano kot »šarc«. Zavezniki so mu pravili »spandau«, bil je precej težek (11,5 kg) in je bil gotovo najbolj slavno pehotno orožje 2. svetovne vojne. V svojo oborožitev so ga Nemci začeli uvajati leta 1942.
- ¹⁰⁶ Glej op. 69 in 104.
- ¹⁰⁷ Glej op. 23; Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 17. 7. 1944.
- ¹⁰⁸ Prav tam.
- ¹⁰⁹ Prav tam.
- ¹¹⁰ Glej op. 69.
- ¹¹¹ Arhiv INZ, f. 329/I, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 19. 7. 1944.
- ¹¹² Arhiv MRC, f. 35, seznam ranjencev iz leta 1944.
- ¹¹³ Glej op. 111, Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda.
- ¹¹⁴ Zbornik NOV, del VI, knjiga 15, dok. 148.
- ¹¹⁵ Arhiv INZ, f. 330/III, pregled številčnega stanja ljudstva 4. operativne cone NOV in POS na dan 15. 7. 1944 in pregled stanja orožja enot 4. operativne cone NOV in POS na dan 15. 7. 1944.
- ¹¹⁶ Arhiv INZ, f. 46/I, depeša 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 23. 7. 1944.
- ¹¹⁷ Zbornik NOV, del VI, knjiga 15, dok. 148; Arhiv INZ, f. 329/I, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 24. 7. 1944.
- ¹¹⁸ Arhiv PMB, f. 8/IV, Spominsko gradivo, Franc Godler, Spomini iz NOB — 1. štajerski bataljon in Kozjanski odred.
- ¹¹⁹ Arhiv INZ, f. 399/I, mesečno poročilo za julij sanitetnega referenta Kozjanskega odreda 5. 8. 1944.
- ¹²⁰ Glej op. 30; Arhiv INZ, f. 329/I, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 24. 7. 1944.
- ¹²¹ Prav tam.
- ¹²² Glej op. 28.
- ¹²³ Arhiv INZ, f. 329/I, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 24. 7. 1944 in f. 81/I, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda glavnemu štabu NOV in POS 18. 7. 1944.
- ¹²⁴ Glej op. 30 in 117.
- ¹²⁵ Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, Lj. 1958, str. 129—130.
- ¹²⁶ Zbornik NOV, VI/15, dok. 148.
- ¹²⁷ Arhiv INZ, f. 329/I, vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 9. 8. 1944 in f. 399/I, mesečno poročilo za julij sanitetnega referenta Kozjanskega odreda 5. 8. 1944.
- ¹²⁸ Glej op. 126.
- ¹²⁹ Arhiv INZ, f. 329/I, vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 9. 8. 1944.
- ¹³⁰ Glej op. 23.

- ¹³¹ Glej op. 112.
- ¹³² Zbornik NOV, VI/15, dok. 156.
- ¹³³ Izraz za ustrelitev. Glej op. 28.
- ¹³⁴ Arhiv INZ, Tisk NOB, f. S 4, Slovenski partizan, 20. 8. 1944, str. 1.
- ¹³⁵ Zbornik NOV, VI/15, dok. 63.
- ¹³⁶ Glej op. 69.
- ¹³⁷ Glej op. 30; Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda in f. 7/II, vojaško poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 4. 8. 1944.
- ¹³⁸ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 3. 7. 1944; Arhiv INZ, f. 329/I, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 4. 8. 1944; Zbornik NOV, VI/15, dok. 178.
- ¹³⁹ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 3. 7. 1944; Arhiv INZ, f. 399/I, dopis s priloženo skico 2. bataljona Kozjanskega odreda 4. 8. 1944 in f. 400/V, knjiga padlih in umrlih iz leta 1944.
- ¹⁴⁰ Arhiv INZ, f. 329/I, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 4. 8. 1944.
- ¹⁴¹ Zbornik NOV, VI/15, dok. 178.
- ¹⁴² Hrvatsko Zagorje u revoluciji. Školska knjiga, Zagreb 1981, str. 349.
- ¹⁴³ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 3. 8. 1944.
- ¹⁴⁴ Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 15. 8. 1944.
- ¹⁴⁵ Breze.
- ¹⁴⁶ Glej op. 144.
- ¹⁴⁷ Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda.
- ¹⁴⁸ Zbornik NOV, del VI, knjiga 15, dok. 145.
- ¹⁴⁹ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 12. 8. 1944.
- ¹⁵⁰ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 15. 8. 1944.
- ¹⁵¹ Glej op. 30; Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Ivan Žibert, Tri akcije Kozjanskega odreda; Anton Račič, ustni vir 19. 1. 1989.
- ¹⁵² Glej op. 30.
- ¹⁵³ Arhiv INZ, f. 399/I, dopis 1. bataljona Kozjanskega odreda 16. 8. 1944, in f. 400/V, knjiga padlih in umrlih iz leta 1944; Anton Račič, ustni vir 19. 1. 1989.
- ¹⁵⁴ Arhiv INZ, f. 399/I, mesečno sanitetno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda 8. 9. 1944. Eden od treh ranjenih je bil pomočnik - puškomitraljezca Ivan Lepšina iz Brežic. (Arhiv INZ, f. 399/I, seznam padlih 1. bataljona Kozjanskega odreda 24. 8. 1944)
- ¹⁵⁵ Arhiv INZ, f. 329/I, dopis štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 22. 8. 1944. Postojanko je 15. 8. napadel 3. bataljon. Četo prostovoljcev so vodili trije konjeniki — komandant odreda, komandant bataljona in operativni oficir. Postojanka je bila močno utrjena, zato so se skoraj brez boja umaknili, je v kroniko zapisal kronist 3. bataljona.
- ¹⁵⁶ Glej op. 28.
- ¹⁵⁷ Arhiv INZ, f. 329/I, poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 22. 8. 1944; Zbornik NOV, del VI, knjiga 15, dok. 113.

- ¹⁵⁸ Zbornik NOV, VI/15, dok. 113; Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo 3. bataljona štabu Kozjanskega odreda 22. 8. 1944.
- ¹⁵⁹ Po pričevanju Antona Račiča so v tem boju sodelovali tudi Čerkezi, ki so bili močno vinjeni. Brez premora so jurišali in svoje padle kar preskakovali, tako da so partizani le s težavo branili svoje položaje.
- ¹⁶⁰ Arhiv INZ, f. 400/V, knjiga padlih in umrlih iz leta 1944 in f. 399/I, seznam padlih borcev 1. bataljona Kozjanskega odreda 24. 8. 1944. Gornja dokumenta omenjata, da je bil boj 18. 8., izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda pa navaja datum boja 17. 8. 1944.
- ¹⁶¹ Glej op. 30; Zbornik NOV, VI/15, dok. 113.
- ¹⁶² Zbornik NOV, VI/15, dok. 113; Arhiv INZ, f. 329/I, poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS 21. 9. 1944.
- ¹⁶³ Zbornik NOV, VI/15, dok. 143.
- ¹⁶⁴ Zbornik NOV, VI/15, dok. 36.
- ¹⁶⁵ Arhiv INZ, f. 13/I, navodila za delo glavnega štaba NOV in POS štabu 4. operativne cone NOV in POS 15. 8. 1944.
- ¹⁶⁶ ZA CK ZKS, a, e. 2156, poročilo poverjenišтва pokrajinskega odbora OF za Južno Štajersko pokrajinskemu odboru OF za Štajersko 21. avgusta 1944.
- ¹⁶⁷ Prav tam; Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 1. 9. 1944.
- ¹⁶⁸ Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 1. 9. 1944; Zbornik NOV, del VI, knjiga 15, dok. 113.
- ¹⁶⁹ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 22. 8. 1944.
- ¹⁷⁰ Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 1. 9. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, izredno vojaško poročilo štaba 2. bataljona Kozjanskega odreda 23. avgust 1944; Hrvatsko Zagorje u revoluciji. Školska knjiga, Zagreb 1981, str. 350. Tu so avtorji zapisali: »V zasedi pri Brežicah, ki je bila postavljena fašistični kaznovalni ekspediciji, so odvzeli 10 vozov plena, naropanega v slovenskih vaseh. Vse naropane stvari so bile vrnjene kmetom.«
- ¹⁷¹ Dobje pri Planini.
- ¹⁷² Šentjur pri Celju.
- ¹⁷³ Jezerce pri Dobjem.
- ¹⁷⁴ Planina pri Sevnici.
- ¹⁷⁵ Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 1. 9. 1944.
- ¹⁷⁶ Prav tam; Arhiv INZ, f. 659/I, poročilo referenta za obnovo okraja Senovo 18. 1. 1945.
- ¹⁷⁷ Glej op. 175; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 1. bataljona Kozjanskega odreda 26. 8. 1944; Tone Kozmus, ustni vir 10. 7. 1989 in Jože Vidmar, ustni vir 5. 9. 1989. V zborniku Hrvatsko Zagorje u revoluciji na str. 350 navajajo napačen datum — 28. 8. 1944.
- ¹⁷⁸ Zaselek Leskovec blizu vasi Veliki Dol.
- ¹⁷⁹ Podlog pod Bohorjem.
- ¹⁸⁰ Šentvid pri Planini.
- ¹⁸¹ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 26. 8. 1944 in f. 8/II, Spominsko gradivo, Karel Žmavc, Bizeljsko v boju za svobodo; Hrvatsko Zagorje u revoluciji. Školska knjiga, Zagreb 1981, str. 350.

- ¹⁸² Muzejska zbirka Laško, seznam ranjencev iz leta 1944; Arhiv MRC, f. 35, seznam ranjencev iz leta 1944; Arhiv INZ, f. 399/I, sanitetno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda 8. 9. 1944.
- ¹⁸³ Glej op. 175; Zbornik NOV, VI/16, dok. 81.
- ¹⁸⁴ Glej op. 175.
- ¹⁸⁵ Arhiv INZ, f. 329/I, poročilo štaba Kozjanskega odreda 8. 9. 1944 o razporedu svojih enot.
- ¹⁸⁶ Arhiv INZ, f. 330/III, pregled številčnega stanja ljudstva 4. operativne cone NOV in POS na dan 1. 10. 1944. Za enote 14. divizije so podatki od 15. 9. 1944.
- ¹⁸⁷ Zbornik NOV, VI/16, dok. 30.
- ¹⁸⁸ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 1. 10. 1944.
- ¹⁸⁹ Zbornik NOV, VI/16, dok. 44.
- ¹⁹⁰ Sandi Medved: Schaferjeva poslednja bitka. TV—15, 2. 11. 1984, št. 41, str. 9.
- ¹⁹¹ Glej op. 189.
- ¹⁹² Prav tam.
- ¹⁹³ Prav tam.
- ¹⁹⁴ Arhiv INZ, f. 399/I, mesečno sanitetno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda 5. 10. 1944.
- ¹⁹⁵ Jože Vidic: Na Kozjanskem v drugi polovici 1944. leta. TV—15, 28. 11. 1985, št. 47, str. 6; Mirko Fajdiga: Napad na Kozje. Večer Maribor, 9. 9. 1988, str. 14.
- ¹⁹⁶ Glej op. 186.
- ¹⁹⁷ Kmetija 2 km severno od Podčetrтка.
- ¹⁹⁸ Hiša na križišču cest 3,5 km vzhodno od Šmarja pri Jelšah.
- ¹⁹⁹ Pristava pri Mestinju.
- ²⁰⁰ Glej op. 188; Arhiv INZ, f. 336/III, poročilo propagandnega odseka 2. SNOUB Ljube Šercerja propagandnemu odseku 14. divizije NOV in POJ 13. 9. 1944; Zbornik NOV, VI/16, dok. 131.
- ²⁰¹ Glej op. 188.
- ²⁰² Tone Ferenc: Nemška okupacija. Zbornik med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju—Šmarje pri Jelšah 1984, str. 259 (dalje: Ferenc, Nemška okupacija).
- ²⁰³ Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, Lj. 1958, str. 135—139 (dalje: Ferenc, Wehrmannschaft v boju).
- ²⁰⁴ Arhiv INZ, f. 342/II, položajni poročili obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 17. 9. in 21. 9. 1944 ter f. 80/II, položajno poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 26. 9. 1944.
- ²⁰⁵ Arhiv INZ, f. 342/II, položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 14., 15., 16. in 18. 9. 1944 in f. 46/III, brzojavka obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 19. 9. 1944 ter f. 81/I, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 6. 10. 1944.
- ²⁰⁶ Arhiv INZ, f. 432/II, položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 12., 16., 26. 9. 1944.
- ²⁰⁷ Ferenc: Nemška okupacija, str. 259.
- ²⁰⁸ Zbornik NOV, VI/16, dok. 127.
- ²⁰⁹ Zbornik NOV, VI/14, dok. 1.
- ²¹⁰ Milan Zevart: Največji razmah narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem. Osvoboditev Slovenije, Ljubljana 1977, str. 91.

- ²¹¹ Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. Ljubljana 1973, knjiga IV, str. 587.
- ²¹² Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško. Krško skozi čas, Krško 1977, str. 509.
- ²¹³ Arhiv INZ, f. 11/I, odredba št. 293 glavnega štaba NOV in POS 23. 6. 1944 in f. 29/I, povelje glavnega štaba NOV in POS štabu Kozjanskega odreda 27. 6. 1944.
- ²¹⁴ Arhiv INZ, f. 11/III, pooblastilo glavnega štaba NOV in POS 29. 6. 1944 in f. 342/II, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. 7. 1944.
- ²¹⁵ Arhiv INZ, f. 80/I, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 31. 7. 1944 in f. 11/I, odredba št. 417 glavnega štaba NOV in POS 18. 9. 1944.
- ²¹⁶ Arhiv INZ, f. 654/IV, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 23. 5. 1944; ZA CK ZKS, a. e. 2229, poročilo okrožnega odbora OF Kozje—Brežice 19. 7. 1944.
- ²¹⁷ ZA CK ZKS, a. e. 2156, poročilo poverjenistva PO OF za Južno Štajersko pokrajinskemu odboru OF za Štajersko 21. 8. 1944.
- ²¹⁸ Milan Ževart: Svobodna partizanska ozemlja na slovenskem Štajerskem v času narodnoosvobodilnega boja. ČZN, št. 2/1988, Maribor 1988, str. 181; Arhiv INZ, f. 63/III, poročilo o zaslišanju obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 27. 7. 1944.
- ²¹⁹ Arhiv INZ, f. 25/II, poročilo o poteku mobilizacije operacijskega odseka štaba 4. operativne cone NOV in POS 15. 8., 1. 9., 3. 9. in 4. 10. 1944; ZA CK ZKS, a. e. 4146, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 10. 10. 1944.
- ²²⁰ ZA CK ZKS, a. e. 2231, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje centralnemu komiteju KPS 21. 9. 1944 in a. e. 4146, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 10. 10. 1944.
- ²²¹ Arhiv PMB, f. 7/IV, dnevno povelje glavnega štaba NOV in POS za 21. oktober 1944, izdano ob zaključku 1. tekmovanja.
- ²²² Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Janez Janežič, Moji spomini na Kozjanski odred.
- ²²³ Arhiv INZ, f. 342/II, vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda 13. 6. 1944.
- ²²⁴ Arhiv INZ, f. 342/II, izredno vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 13. 7. 1944.
- ²²⁵ Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. 7. 1944.
- ²²⁶ V spominih borci navajajo le Hubajnico, v resnici pa sta dve vasi, Mala in Velika Hubajnica.
- ²²⁷ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB IV; pisna izjava Avgušтина Grbca 12. 1. 1989; Rudi Mejak: Studenec. Topografija NOB občine Sevnica iz leta 1962, str. 2.
- ²²⁸ Arhiv INZ, f. 399/I, mesečno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda sanitetnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 5. 8. 1944.
- ²²⁹ Glej op. 227; Zbornik NOV, VI/15, dok. 145.
- ²³⁰ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Anton Račič, Kozjansko v NOB IV; Arhiv INZ, f. 80/I, poročilo obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 31. 7. 1944 in f. 329/I, vojno poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 9. 8. 1944.

- ²³¹ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo štaba 2. bataljona Kozjanskega odreda 4. 8. 1944 in f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda.
- ²³² Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 15. 8. 1944. Iz ohranjenega gradiva se ne da ugotoviti, katera četa je vodila mobilizirance na Dolenjsko in koliko.
- ²³³ Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 15. 8. in 22. 8. 1944.
- ²³⁴ Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 1. 9. 1944.
- ²³⁵ Glej op. 66.
- ²³⁶ Arhiv PMB, f. 7/II, poročilo štaba 2. bataljona Kozjanskega odreda 30. 8. 1944; Rudi Mejak: Studenec. Topografija NOB občine Sevnica iz leta 1962, str. 2.
- ²³⁷ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS 1. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaški poročili štaba 2. bataljona Kozjanskega odreda 15. 9. in 18. 9. 1944.
- ²³⁸ Omenjena poročila oz. pregledi so shranjeni v arhivu INZ v fasciklih 330/III in 33/IV.
- ²³⁹ Prav tam.
- ²⁴⁰ Prav tam.
- ²⁴¹ Prav tam.
- ²⁴² Prav tam.
- ^{242a} Ustna izjava Zvoneta Božičnika 25. 7. 1990.
- ²⁴³ Velika noč leta 1944 je bila na nedeljo 9. aprila, na stoti dan v letu.
- ²⁴⁴ Ustna izjava Avgušтина Grbca 17. 4. 1989 in pisna izjava Avgušтина Grbca 12. 1. 1989; Arhiv INZ, f. 33/IV, pregled izdanega orožja in streliva do 21. 5. 1944.
- ²⁴⁵ Ustna izjava Avgušтина Grbca 17. 4. 1989 in pisna izjava Avgušтина Grbca 12. 1. 1989.
- ²⁴⁶ Prav tam; Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. 7. 1944.
- ²⁴⁷ Glej op. 229 in 245.
- ²⁴⁸ Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda za dan 31. 8. 1944.
- ²⁴⁹ ZA CK ZKS, a. e. 4144, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 29. 7. 1944.
- ²⁵⁰ Arhiv INZ, personalni odsek glavnega štaba NOV in POS, kartoteka oficirjev in podoficirjev NOV in POS.
- ²⁵¹ ZA CK ZKS, življenjepis Nika Petinača in a. e. 4151, seznam članov KPS zaščitne čete štaba Kozjanskega odreda, nedat.
- ²⁵² Arhiv INZ, f. 21/I, poročilo biroja SKOJ Kozjanskega odreda 6. 10. 1944; pisna izjava Alojza Kozinca 20. 7. 1990; ustna izjava Alojza Mirta 15. 8. 1989.
- ²⁵³ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, (dalje arhiv MNOM), predlog za imenovanje in napredovanje Milana Aliča, nedat.; ustna izjava Milana Aliča 24. 4. 1990; ustna izjava Alojza Mirta 15. 8. 1989.

V.

Kozjanski odred od srede septembra do začetka decembra 1944

Bojna dejavnost

Z nastankom svobodnega ozemlja je nemški okupator nad večino Kozjanskega izgubil vsak nadzor, zato je vanj nenehno vdiral s svojimi oddelki. Pri tem so jim pomagali ustaši. Odred je s svojimi enotami varoval svobodno ozemlje, na katerem so aktivisti OF vzpostavljali organe ljudske oblasti. Nadaljeval se je visok polet narodnoosvobodilnega gibanja. Odred je mobiliziral v NOV Slovenije in skrbel za varno spremstvo prostovoljcev in mobilizirancev prek Save in Savinje. Opravljal je minersko sabotažne akcije na prometnicah po vsem Kozjanskem. Napadal je železniško progo v dolini reke Save, a je ni mogel onesposobiti za dalj časa. Napadel in uničil pa je sovražnikovo postojanko v Dolenji vasi. To je bila tudi zadnja postojanka, ki jo je uspel uničiti v letu 1944.

Prva četa 3. bataljona Kozjanskega odreda se je 22. septembra ob 16. uri spopadla s sovražnikovo kolono v bližini Rucman Vrha.¹ Po dveurnem žilavem boju so se ustaši umaknili in s sabo odvlekli svoje mrtve in ranjene. Z ustaši se je ponovno spopadla 24. septembra in nato še 25. septembra ob 19. uri na položajih pri Pišecah. Čez dva dni je tretji bataljon rekviriral v vasi Silovec in zaplenjene stvari dostavil sredi septembra 1944 ustanovljenemu Kozjanskemu vojnemu področju.²

Devetindvajsetega septembra je vojaška kurirska postaja 1—23 s patroljo iz odreda ob 12.30 napadla okupa-

torjeve vojake v gostilni Jenčič v Loki pri Zidanem Mostu. Zaradi ročnih bomb, ki so jih vrgli skozi okna, je umrl podčastnik, ranjenih pa je bilo 6 vojakov. Sovražnik je nanje začel streljati iz šole, zato so se partizani umaknili.³

Tretjega oktobra 1944 je 2. bataljon odreda zasedel položaje v vasi Grahovše. Postavili so štiri stražarska mesta in krožno patruljo. Ob 6. uri sta šli 2. in 3. četa rušit cesto Marija Gradec—Laško—Sv. Lenart in cesto Laško—Sv. Rupert.⁴ Druga četa je na cesti Marija Gradec—Laško—Sv. Lenart porušila most in ga onesposobila za promet ter zasekala cesto Laško—Sv. Lenart. Naslednji dan je naredila zaseko tudi 3. četa. Tabor je zavarovala 1. četa, od 9.—11. ure je imela vojaško uro. Imeli so vojaške vaje, urjenje na mestu in v gibanju ter načine pozdravljanja.⁵

Šestega oktobra so borci 2. bataljona zasedli položaje na levi strani ceste Kozje—Podčetrtek, oddaljeni so bili kake 3 km od Kozjega. Poslali so patruljo treh borcev, ki se je ob 13. uri spopadla s sovražnikovo patruljo 20 mož. Partizanska patrulja se je zaradi sovražnikove premoči začela umikati proti položajem bataljona. Spustili so jih na razdaljo 500 m, nato so nanje začeli streljati s puško-mitraljezi. Okupatorjevi vojaki so se takoj umaknili na hrib na nasprotni strani ceste. Vojaško poročilo 2. bataljona navaja izjavo nekega civilista, ki je dejal, da je imel okupator v tem spopadu dva mrtva. Ob 16. uri je sovražnik dobil močne okrepitve, po približnih ocenah je štel od 100—150 mož. Napadli so položaje 2. bataljona in boj je trajal vse do mraka, ko se je sovražnik umaknil v postojanko.⁶ Prvi bataljon je imel tega dne vojaške in politične ure po četah, tretji bataljon pa je naslednjega dne izvedel rekvizicijo pri kočevskih Nemcih.⁷

Na dan vseh svetih⁸ je bil štab odreda na Planini. Prva četa 1. bataljona je bila v vasi Prevorje, 2. četa v vasi Olešče.⁹ Prva četa 2. bataljona je bila v vasi Pokojnik na Vetrniku, 2. četa pa v vasi Orehovo. Pri tej je bil tudi štab 2. bataljona. Tabor 2. čete je bil zavarovan zasedo, štiri-mi stražarskimi mesti, dvema patruljama proti Velikemu

Podgorju in Sv. Križu ter bojno patroljo v smeri proti Okroglicam. Po vstajanju so borci telovadili in se nato umivali. Od 8.—11. ure so imeli vojaško uro s temami o pravilnem gibanju patrolj, o stražarski službi in o tajnosti na pohodih, po kosilu od 14.—15. ure pa politično uro. Prebirali so literaturo. Ob 16. uri so pričeli s spominsko svečanostjo za padlimi borci. Najprej je govoril pomočnik političnega komisarja 2. bataljona Alojz Sotler, za njim pomočnik političnega komisarja odreda Jovan, ki je tudi pozval borce k enominutnem molku. Nato je pevski zbor zapel nekaj žalostink. Po svečanosti je vod partizanov odšel na Okroglice in na grob padlih kurirjev položil venec z napisom Med njimi ni bilo strašljivca.¹⁰

Prva četa 1. bataljona odreda je imela 10. novembra 1944 miting v Slivnici pri Celju. Civilnemu prebivalstvu so pojasnjevali cilje narodnoosvobodilnega gibanja ter vlogo komunistične partije Slovenije v njem. Pred odhodom so v NOV mobilizirali dva novinca. Istega dne je vod partizanov šel v napad na vlak pri Grobelnem, a uspeha ni bilo.¹¹

Štab 1. bataljona Kozjanskega odreda in štab 2. bataljona 3. VDV brigade sta se dogovorila o skupnem napadu na sovražnikovo postojanko v Bučah. Kozjanci so za akcijo določili vod 1. čete,¹² poveljstvo 2. bataljona VDV brigade pa bojno skupino, sestavljeno iz borcev 2. in 3. čete. Ko so se napadalci v noči iz 11. na 12. november po snegu približevali sovražnikovi postojanki, jih je ves čas spremljal lajež psov in jih izdajal stražarjem.¹³ V postojanki v Bučah je bila 2. alarmna četa Celje 3. bataljona vermanskega polka »Spodnja Štajerska«. Stražar Fritz Klakutschar je napadalce opazil in takoj obvestil namestnika komandirja čete Gautza. Vermani so takoj zasedli bunkerje in ob 2.30 začeli streljati na napadalce.¹⁴ Partizani so sicer odgovorili s streljanjem, a so kmalu ugotovili, da postojanke ne bodo mogli zavzeti brez težkega orožja. Kmalu nato je bojna skupina VDV bataljona zapustila položaje, ne da bi o tem obvestila Kozjance, ki so nato še nekaj časa vztrajali na položajih pred postojanko v Bučah. Partizani so v kratkem spopadu imeli enega ranje-

nega, bil je to puškomitraljezec Karel Zorko iz bojne skupine VDV bataljona.¹⁵ Na nemški strani je bil ranjen Oberscharführer Burndorfer, odpeljali so ga v brežiško bolnico. Postojanki v Bučah je priskočilo na pomoč 20 vojakov 4. alarmne čete Brežice iz postojanke Polje. Scharführerju Schoberju in njegovim vojakom se je za pomoč zahvalil in jim izrekel pohvalo komandir postojanke v Bučah Friedrich Bössner.¹⁶

1. bataljon v Prevorju.

SA sturmführer Friedrich Bössner je v poročilu konec novembra zapisal, da je 100—200 »banditov« v noči z 19. na 20. november napadlo oporišče, a so napad odbili.¹⁷ Ker o tem boju v poročilih štaba 4. operativne cone NOV in POS ne najdemo podatkov, pogledjmo, kaj je o tem zapisal Drago Vresnik v svoji knjigi: »Deset dni po poskusu napada na sovražnikovo postojanko v Bučah so nekateri obveščevalci spet trdili, da je posadka odšla in je postojanka skorajda prazna. Zato je poveljstvo bataljona določilo bojno patruljo, ki naj bi odšla v Buče. Če je sovražnikova posadka zares odšla, naj bi patrulja uničila objekte

in prinesla, kar bi še našla uporabnega. Bojna patrulja iz 2. čete, ki je štela 6 borcev, je odšla na pot 19. novembra. Prišla je do roba vasi, kjer se je ustavila pri kmetiji nasproti postojanke. Puškomitraljezec Alojz Popelar, ki je domneval, da postojanka ni prazna, je s svojim pomočnikom odšel niže od kmetije, medtem ko so drugi borci zavzeli položaje na vzpetini. Spustil je nekaj rafalov, da bi se prepričal, ali so utrdbe postojanke zares prazne. Ni bilo treba dolgo čakati, ko se je iz bunkerjev in jarkov oglasilo regljanje nemških puškomitraljezov, nato pa žvižganje min. Patrulja se je tako prepričala, da poročila obveščevalcev s tega terena spet niso bila točna.«¹⁸

Trinajstega novembra je zaseda 1. čete 1. bataljona ob 15. uri pregnala sovražnikovo patruljo na odseku Buče.¹⁹ Šestnajstega novembra je zaseda 2. čete 1. bataljona na cesti Breg—Loka pri Zidanem Mostu napadla intendantsko skupino 103. Baubataillona,²⁰ ki je imela s seboj 5 vozov raznega materiala. Sovražnikove izgube so bile: 3 mrtvi, 3 ranjeni in 3 ujeti. Partizani so jim zaplenili 3 puške,

1. četa 3. bataljona v Praprotnem. Na čelu je njen komandir Martin Su-mrak-Franci.

pištolo in nekaj obleke. Ker je v tistem času pripeljal oklepni vlak in so nanje streljali s topovi, so se brž umaknili.²¹ Dan kasneje je odšla desetina borcev 1. čete 1. bataljona v vas Sv. Štefan.²² Iz šole in župnišča je okupator hotel narediti svojo postojanko, zato so ju partizani zažgali.²³ Triindvajsetega novembra pa je bojna patrolja 1. čete 1. bataljona na odseku Zabukovje ujela dva nemška vojaka, ki sta ropala pri kmetih in zaplenila dve puški.²⁴

Osemindvajsetega novembra 1944 je Kozjanski odred poslal čestitko prek radijskih valov. Naslovil jo je na priljubljenega voditelja, vrhovnega komandanta NOV in POJ maršala Jugoslavije Josipa Broza-Tita. »S ponosom in velikim veseljem smo prejeli vest, da vam je, dragi maršal, podeljen odlok AVNOJ-a, našega edino pravnega parlamenta, naslov narodnega heroja, pridobljen s slavo in očitno skrbjo za naše trpinčene narode. Ob tej priliki vam pošljamo vroče borbene pozdrave in čestitke z obljubo, da bomo stopnjevali svoje udarce po sovražniku, pregnali jih in uničili. Smrt fašizmu — Svoboda narodu!«

Čestitko sta v imenu moštva Kozjanskega odreda podpisala komandant Janežič in politični komisar Vuković.²⁵

Istega dne je 1. četa 3. bataljona zažgala župnišče na Svetih gorah, ker se je vanj hotel naseliti okupator.²⁶

Prvega decembra zvečer je 1. četa 3. bataljona z 32 borci napadla in uničila sovražnikovo postojanko v Dolenji vasi. Partizani so bili oboroženi s puškami, dvema brzostrelkama in štirimi puškomitraljezi. Postavili so dve zasedi, preostali borci pa so se približali postojanki in izvedli juriš. Skozi okna postojanke so vrgli bombe in spustili nekaj rafalov. Sovražnik se je predal, imel je dva mrtva in enega ranjenega, štiri vojake pa so partizani ujeli. Zaplenili so 7 pušk, 200 nabojev, 7 nahrbtnikov, 4 šotorska krila, 6 kocev, 6 plaščev, nekaj perila in 6 ofenzivnih ročnih bomb. Kozjanci so imeli enega lažje ranjenega borca od drobcev lastne bombe, ko je eksplodirala na oknu postojanke. Akcijo so izvedli na pobudo namestnika komandanta bataljona Molana, a brez vednosti in odobritve štaba odreda. Po napadu so postojanki prišli na pomoč, a sta jih partizanski zasedi zaustavili in s tem dali

čas borcev, da so postojanko izpraznili in se umaknili. Nato sta se umaknili še zasedi.²⁷

Bojna patrulja 2. čete 3. bataljona je 1. decembra zavstavila in pregnala sovražnika. Iz Sevnice so krenili proti Zabukovju, hoteli so naropati hrano. V spopadu so partizani zaplenili eno puško.²⁸

Reorganizacije²⁹

V avgustu 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS razmišljal o ustanovitvi 4. bataljona Kozjanskega partizanskega odreda.³⁰ S štirimi bataljoni bi odred lahko nadzoroval široko območje Kozjanskega, po navodilih glavnega štaba NOV in POS bi lahko izvajal akcije vse do Boča in Haloz. Sredi septembra so bili pogoji za ustanovitev novega bataljona Kozjanskega odreda dani, saj so z Dolenjske prinesli večje količine orožja. Z njim so oborožili neoborožene novince, katerih pritok je bil posebno močan v septembru 1944.

Vsi trije bataljoni odreda in novinci so se 17. septembra 1944 zbrali pri stari žagi pod Sv. Vidom.³¹ Reorganizacija odreda je trajala cel dan, oblikovali so 4. bataljon.³² Komandant bataljona je postal podporočnik Franc Godler-Blisk, politični komisar pa Anton Račič-Zvone.³³ Na njuni prejšnji mesti so takoj imenovali namestnika komandanta 3. bataljona odreda Albina Bravca, postal je komandant 3. bataljona,³⁴ in Marijo Hostar, ki je postala politična komisarka 1. bataljona Kozjanskega odreda.³⁵

V bataljonu so bili, razen poveljniškega kadra, sami novinci. Štel je 921 ljudi, od tega 6 žensk, in je bil številčnejši kot posamezne brigade 4. operativne cone NOV in POS. Oborožen pa je bil slabo, saj je imel na voljo le en minomet 45 mm, eno zbrojevko in sedem šarcev, tri brzostrelke in eno pištolo ter 38 mavzeric, 25 avstrijskih in 14 italijanskih pušk. Za minomet je imel 20 min, 150 nabojev za zbrojevko in 1.280 nabojev za šarce, za brzostrelke 300 nabojev, za puške 1.618 nabojev ter 139 ofenzivnih in 15 defenzivnih ročnih bomb.³⁶

*Politični komisar 4. bataljona
Anton Račič-Zvone.*

Četrty bataljon se je zadrževal na odseku Zabukovje in se dnevno premikal iz vasi v vas. Pod vodstvom nekdanjih podoficirjev jugoslovanske kraljevske vojske so se novinci vadili v vojaških veščinah. V kratkem času obstoja bataljona so njegovi borci spoznali nekaj iz osnov bojevanja ter orožje, ki ga je imel na voljo bataljon. Na političnih urah, ki so jih vodili politični komisarji, so spoznavali cilje narodnoosvobodilnega boja.³⁷ Bataljonski sekretar SKOJ je bil Franc Ogorevc, s skojevci je imel en bataljonski organizacijski sestanek. Skojevcev je bilo v bataljonu 48 in so bili porazdeljeni po četah. V prvi četi jih je bilo 12, v drugi 17 in v tretji 19. Imeli so še dva četna organizacijska in dva četna zgrajevalna sestanka.³⁸

Zaradi okrepitve 14. divizije NOV in POJ je štab Kozjanskega odreda po navodilih štaba 4. operativne cone NOV in POS razpusil 4. bataljon. To so naredili popoldne 26. septembra 1944 v vasi Visoče. Starešinski kader so porazdelili med druge bataljone odreda ali pa so bili na voljo štabu odreda. Preostanek moštva bataljona so enakomerno porazdelili med vse tri bataljone.³⁹

Glavni štab NOV in POS je želel okrepiti 14. divizijo NOV in POJ, zato je izdal povelja o preoblikovanju odredov 4. operativne cone, posebno Koroške grupe odredov in Kozjanskega odreda. Na tej osnovi je štab 4. operativne cone NOV in POS izdal povelje o preoblikovanju Kozjanskega odreda.⁴⁰

*Komandant 3. bataljona
Ivan Duhanič-Anza.*

Omenili smo že, da je štab Kozjanskega odreda najprej razpustil 4. bataljon, nato pa je 3. oktobra 1944 v Planinski vasi preoblikoval 3. bataljon. Komandant je postal namestnik komandanta 2. bataljona Ivan Duhanič-Anza. Bil je sin viničarjev, rodil se je leta 1920 na Bizeljskem.⁴¹ Politična komisarka bataljona je postala Marija Hostar, roj. 1921. leta v Jarenini pri Mariboru. Pred vojno je bila zaposlena v Beogradu, kjer so jo jeseni 1940 sprejeli v SKOJ. V partizane je stopila novembra 1942 na Hrvaškem. Sredi leta 1943 je bila v Kalniškem odredu sprejeta v Komunistično partijo. V drugi polovici leta 1944 je prišla na Kozjansko in kmalu postala politična komisarka 1. bataljona.⁴² Karel Jamšek-Miloš je ostal namestnik

komandanta bataljona,⁴³ za pomočnika političnega komisarja pa so imenovali Ivana Grizolta-Vlatka.⁴⁴

V naslednjih dneh sta v Planinsko vas prišla še 1. in 2. bataljon, tam so ju preoblikovali in dopolnili še 3. bataljon. Šestega oktobra je bil 3. bataljon v vasi Loke pri Planini dokončno oblikovan.⁴⁵ Štel je 150 borcev, porazdeljeni so bili v tri čete. Komandirja čet sta bila Avguštin Grbec in Lojze Petan, o tretjem komandirju ni podatkov. Razen politične komisarke v bataljonu ni bilo žensk.⁴⁶ Oboroženi so bili z dvema minometoma 45 mm, 10 šarci, 3 brzostrelkami, 3 pištolami in signalno pištolo ter 97 puškami. Za minometa so imeli na voljo 14 min, 2.500 nabojev za pištole, 2.360 nabojev za puške ter 6 ročnih bomb. Nekaj borcev je bilo neoboroženih.⁴⁷

Tretji bataljon Kozjanskega odreda je 11. oktobra 1944 iz vasi Gubno krenil na pot, da bi se priključil Šerčerjevi brigadi.⁴⁸ Z njimi pa ni šel pomočnik političnega komisarja bataljona Ivan Grizolt-Vlatko. Devetega oktobra se je v vinjenem stanju močno sprl z nekim političnim delavcem na terenu, borcu Antonu Štusu pa je grozil z orožjem. Degradirali so ga in naslednji dan izključili iz Komunistične partije. Ostal je na Kozjanskem in tako ni bil udeleženec poloma, ki je doletel njegove borce na Pohorju.⁴⁹

Nemška ofenzivna akcija na Pohorju se je začela 18. oktobra 1944. V njej so sodelovale enote Treeckove bojne skupine, ki na Pohorju niso naletele na večji odpor, 20. oktobra so vdrle v Ribnico in Sv. Lovrenc, a so se potem iz teh krajev umaknile.⁵⁰

V času omenjene sovražnikove ofenzivne akcije je na Pohorje prišel 3. bataljon Kozjanskega odreda. Enaindvajsetega oktobra je bil na hribu, poraščenem z gozdom, v bližini Sv. Kunigunde.⁵¹ Nameraval se je priključiti 1. bataljonu 2. SNOUB Ljuba Šerčerja, ki je bil prav tako na odseku Sv. Kunigunde. Vse do kotline pod njimi je bila čistina. Ker Jamšek ni želel iti po čistini, se je sprl s politično komisarko bataljona Marijo Hostar. Z eno četo borcev se je vrnil tja, od koder so prišli. Glavnina bataljona pa je odšla po čistini v kotlino. Previdnost namestnika

komandanta bataljona Jamška ni bila odveč, saj je glavnino bataljona kmalu napadel sovražnik.⁵² Sedma četa 2. bataljona 14. SS policijskega polka je imela postavljene zasede na vseh okoliških hribih in s topovi ter minometi obstreljevala kozjance in šercerjevce. V spopadu je sodeloval tudi 2. bataljon Treeckovega gorskega lovskega polka.⁵³ Oba partizanska bataljona sta se ob izgubah začela v dveh kolonah umikati proti vrhu hriba, kjer jim je sovražnik znova zaprl pot. Umaknila sta se in po gozdu nadaljevala s premikom. Po dveurni hoji so ponovno naleteli na sovražnikovo zasedo. Okrog 30 borcev je uspešno prebilo obroč, drugi so se morali umakniti in so se nato po skupinah prebijali iz obroča.⁵⁴

*Namestnik komandanta
3. bataljona Karel Jamšek-Miloš.*

Tudi četa kozjancev pod Jamškovim vodstvom se je morala prebijati iz obroča. Ob preboju je imela manjše izgube.⁵⁵ V naslednjih dneh so se vključili v brigado. Takrat so preživeli iz glavnine Kozjanskega bataljona izjavili, da jih je med spopadom s sovražnikom politična komisarka nagovarjala, naj se predajo.⁵⁶ Leta 1950 je Mari-

ja Hostar dala izjavo in v njej zapisala: »V jutranjih urah, po celonočnem in dnevnem pohodu smo bili izdani ter smo naleteli na zasedo 2.000 Švabov s težkim orožjem, borba je trajala več ur. Ob 9. uri sem se nahajala v odstopnici, katera pa je bila odsekana od ostalih ter obkoljena in, kjer sem od udarca po glavi bila ranjena ter od spliterjev v noge in ujeta.

Pri ujetništvu nisem bila kompromitirana in izdana od 5 ujetih tovarišev, kateri so bili isto ranjeni, ker sem se izdala kot Srbkinja Mileva Sladić iz Beograda.« Pod tem imenom so jo obsodili na smrt v Celju in poslali v mari-borski zapor. Preden je prišla v koncentracijsko taborišče Ravensbrück, je šla skozi 10 zaporov. Po osvoboditvi se je vrnila v Slovenijo.⁵⁷

Partizansko poročilo navaja podatek, da sta imela oba bataljona 4 mrtve, 6 ranjenih, 97 pogrešanih in 18 ujetih. Pogrešali so tudi 6 puškomitraljezov in 65 pušk.⁵⁸ V vojni dnevnik Treeckovega polka so zapisali, da je »banda«, ki je imela velike krvave izgube, popolnoma razpršena. Dnevnik dalje navaja, da so ujeli 75 banditov in zajeli velik plen.⁵⁹

Preživele kozjance so porazdelili med enote Šerčerjeve brigade. Jamšek je postal najprej namestnik komandanta 1. bataljona in nato komandant 3. bataljona Šerčerjeve brigade. Komandant 3. bataljona Kozjanskega odreda Duhanič je kasneje postal komandant 2. bataljona Šerčerjeve brigade in padel pri Sv. Antonu pri Skornu 2. decembra 1944.⁶⁰

Konec oktobra, a najverjetneje 1. novembra 1944, je štab 4. operativne cone NOV in POS razrešil Marjana Jerina dolžnosti komandanta Kozjanskega partizanskega odreda⁶¹ zaradi neizvrševanja odredb in zaradi malomarnosti pri opravljanju njegovih dolžnosti. Kriv naj bi bil za razbitje 3. bataljona Kozjanskega odreda na Pohorju.⁶² Odvedli so ga v štab 4. operativne cone NOV in POS, kjer se je moral zagovarjati zaradi razbitja omenjenega bataljona. Očitali so mu, da je za politično komisarko 3. bataljona imenoval politično komisarko 1. bataljona Marijo Hostar in s tem zakrivil izgubo precejšnjega števila bor-

cev in orožja. Iz življenjepisa Marjana Jerina, ki ga je napisal tik po osvoboditvi, lahko razberemo njegov zagovor v štabu cone. Zapisal je, da je za vključitev bataljona v Šerčerjevo brigado bil zadolžen politični komisar, ki pa je tako hudo zbolel, da sploh ni bil več sposoben za operativne enote. Na podlagi sklepa s sestanka štaba odreda so na to mesto postavili politično komisarko 1. bataljona, ki je partizanila že od leta 1942.⁶³ Štab cone je menil drugače. Za njihovo stališče zvemo iz poročila pomočnika političnega komisarja cone Matevža Haceta. V njem so zapisali: »Komandanta Kozjanskega odreda je štab cone razrešil in ga dal na razpoloženje 14. diviziji, to pa zaradi tega, ker ni izpolnjeval dobljenih nalog od štaba cone. V sestav 14. divizije bi moral poslati določeno število moštva s pripadajočim kadrom. Tov. komandant ni poslal tištega kadra, kot mu je bilo naznačeno, temveč ga je sam poljubno izbral. Tako npr. je poslal neko komisarko bataljona, čeravno sta mu na zadnjem sestanku pom. politkomma zone Hace in nam. komandanta zone major Efenko rekla, da mora dotična komisarka ostati v Kozjanskem odredu. Komandant ni izvršil naloge, poslal je komisarko in še nekaj drugih funkcionarjev, ki jih je na novo postavil. V neki težji situaciji na Pohorju se je komisarka z 18 borci predala Nemcem. Neki mitraljezec, ki je zbežal iz obkoljenega obroča, jo je hotel ustreliti v trenutku, ko se je predajala, a je ni zadel.«⁶⁴ Jerin s svojim zagovorom ni uspel prepričati štaba cone. Prestavljen je bil v štab 14. divizije NOV in POJ, kjer je od 30. novembra opravljal administrativne posle za ožji štab divizije. V začetku januarja 1945 je postal poročnik Jerin (že pred vojno je bil rezervni pehotni poročnik — op. T. T.) načelnik štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča in to dolžnost opravljal vse do konca vojne.⁶⁵

Štab odreda je v začetku oktobra 1944 preoblikoval tudi 1. in 2. bataljon odreda. Iz tega časa se je ohranil seznam borcev 2. čete 1. bataljona, ki sta ga 5. oktobra sestavila komandir in politični komisar čete. Ker je to edini datirani seznam borcev in bork neke enote Kozjanskega odreda, si ga oglejmo natančneje. Četa je štela 21 borcev

in 2 borki. Razen dveh borcev so vsi stopili v partizane junija 1944 ali kasneje. Po narodnosti so bili vsi Slovenci, razen vodnika Jana Vlasaka, ki je bil Čeh. V glavnem so bili s Kozjanskega, nekaj je bilo tudi takih, ki so bili rojeni v Nemčiji in Ameriki. Vsi so bili rimskokatoliške veroizpovedi. V četi je bilo šest članov KPS in dva člana SKOJ, vsi sprejeti v letu 1944. Pred vojno je politično delovalo sedem članov čete, od tega pet v sokolski organizaciji in dva člana v fantovskem odseku. Poklicna sestava čete je bila naslednja: podoficir bivše jugoslovanske kraljevske vojske, 2 dijaka, kovač, mizar, železničar, 5 rudarjev, steklar, krojač, mlinar, mesar, 2 kuharici in šest borcev, ki so se opredelili kot delavci. Pet borcev je bilo oženjenih, ostali so bili samski. Najstarejši je bil star 42 let, najmlajši pa 18 let. Dekleti sta bili stari 20 in 19 let. Povprečna starost v četi je bila 26 let. Jugoslovanske kraljevske vojske niso služili samo štirje fantje in seveda dekleti.⁶⁶

Komandir je bil Ivan Hernaus, politični komisar Venceslav Bauer, namestnik komandirja Stanko Zupan, vodnik Jan Vlasak in politični delegat Ivan Zevnik. V četi je bilo pet desetarjev: Franc Denšič, Franc Žgalin, Anton Jurkas, Anton Kostevc in Avgust Zakšek. Borci so bili Franc Brglez, Franc Varlec, Franc Hernaus, Mirko Rožman, Ivan Dvoršak, Mirko Tovornik, Franc Kos, Rajmund Pečnik, Jože Cizelj, Paul Božičnik in Jože Lapuh. Ivanka Berinak je bila borka, Fani Kelhar pa bolničarka. V rubriko opombe sta avtorja seznama zapisala, da je v četi 19 prostovoljcev in 4 mobiliziranci.⁶⁷

V septembru in oktobru sta pomočnik političnega komisarja Hace in namestnik komandanta 4. operativne cone NOV in POS major Kovačič pregledovala enote cone. Po vrnitvi sta štabu cone poročala, da je **Kozjanski partizanski odred najboljši odred v coni**. Ugotovila sta, da ima dober kader in da je na svojem odseku opravil ogromno politično in vojaško delo. Med prebivalstvom je bil odred izredno priljubljen, saj niso delali napak. Po njunem mnenju štab odreda ni bil najboljše sestavljen, a je ustre-

zal, večina starešin je imela končane kratke politične in vojaške tečaje.⁶⁸

V začetku novembra 1944 je začel štab 4. operativne cone NOV in POS razmišljati o ustanovitvi jurišnega bataljona v Kozjanskem odredu. S tem bi povečali udarnost odreda, naloga jurišnega bataljona pa bi tudi bila nenehno vznemirjanje delavcev, zaposlenih pri gradnji utrjenih bojnih črt.⁶⁹ Bataljon naj bi štel od 40 do 60 zdravih in politično zanesljivih, do 25 let starih borcev. Sestavljen naj bi bil iz treh čet, četa iz dveh vodov, vod iz dveh desetlin. Bataljon bi moral imeti najmanj dva izurjena hrabra minerja, dva obveščevalca, intendanta, kuharja in bolničarja. Poleg pušk bi morali imeti še 5 puškomitraljezov in 8 brzostrelk, vsak borec pa še po 2 bombi in po možnosti nož.⁷⁰ Vendar dlje od razmišljanja niso prišli, saj na Kozjanskem niso ustanovili jurišnega bataljona.

V prvi polovici septembra 1944 je imel Kozjanski odred 3 bataljone in minerski vod. Bataljoni so imeli tri čete, četa pa 2 voda in vod po 4 desetine.⁷¹ Sedemnajste ga septembra so ustanovili 4. bataljon in ga že čez dober teden razpustili. V začetku oktobra so preoblikovali 3. bataljon in ga poslali v 2. SNOUB Ljube Šercerja kot kadrovsko popolnitev. Takrat so morali preoblikovati še druga

dva bataljona. Šteti sta smela po 200 borcev. Povelje so izpolnili in 1. in 2. bataljon odreda sta v začetku oktobra štela 378 borcev in bork. Oboroženi so bili s 188 puškami, 21 puškomitraljezi, 20 brzostrelkami in 38 pištolami. Na voljo so imeli še dva minometa, dve protitankovski puški in 357 ročnih bomb. Nato je štab odreda razposlal čete na njihove odseke z nalogo, da mobilizirajo in rušijo prometnice. V ta namen so v vsako četo določili po enega minerja. Ena četa je odšla proti Boču, druga proti Kozjemu, tretja na Bizeljsko in četrta na odsek Rimske Toplice—Celje.⁷²

Z mobilizacijo se je Kozjanski odred kmalu številčno okrepil. Enaindvajsetega oktobra je imel na seznamu 523 borcev in bork. Oboroženi so bili z dvema minometoma 45 mm, s 25 puškomitraljezi, s 37 pištolami in revolverji ter z dvema signalnima pištolama in z 274 puškami. Imeli so še 296 ofenzivnih in 156 defenzivnih ročnih bomb. Za minometa so imeli na voljo 34 min, za puškomitraljeze 10.330 nabojev, za brzostrelke 2.260 nabojev, za pištole in revolverje 936 nabojev, za signalni pištoli 10 nabojev in za puške 10.528 nabojev. V seznamu opazimo nove vrste orožja. To sta puškomitraljez bren in puška winchester.⁷³ Grški puškomitraljez 6,5 mm se je pojavil v oborožitvi Kozjanskega odreda sredi septembra 1944.⁷⁴

V začetku novembra je štel odred 572 borcev in bork. Od tega je štel štab 25, zaščitna četa 114, 1. bataljon 207, 2. bataljon 201 in minerski vod 25 članov. Zanimiv je podatek, da je imela zaščitna četa štaba odreda precej več borcev kot zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone NOV in POS. Domnevamo, da so kozjanci s tem zaobšli navodila nadrejenih o številčni omejenosti bataljonov in so z novinci zato okrepili zaščitno četo. Po pregledu številčnega stanja orožja lahko ugotovimo, da vsi borci niso bili oboroženi, kar ni logično glede na naloge, ki jih je opravljala omenjena četa. Odred je imel v oborožitvi dva minometa 45 mm, 26 puškomitraljezov, 26 brzostrelk, 56 pištol in revolverjev, 2 signalni pištoli ter 355 pušk. Imeli so še 273 ofenzivnih, 11 defenzivnih in 217 angleških ročnih bomb, ki so bile nove v oborožitvi Kozjanskega odreda. Za to orožje so imeli na voljo naslednje količine streliva: za minomete 31 min, za puškomitraljeze 10.310 nabojev, za brzostrelke 2.780, pištole in revolverje 811, za signalni pištoli 10 ter za razne vrste pušk 12.817 nabojev.⁷⁵

Glavni štab NOV in POS je štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. oktobra 1944 poslal nova navodila v zvezi z odredi. Zapisali so, da so na račun Kozjanskega odreda in Koroške grupe odredov okrepili 14. divizijo NOV in POJ, ki je postala tako močna, da je lahko s samostojnimi akcijami pridobivala orožje za svojo krepitev. Zato so štabu cone ukazali, naj posveti več pozornosti okrepitvi

Kozjanskega odreda z orožjem in mobiliziranci. Glavni štab je zraven pripisal, da je odred pokazal zelo veliko aktivnost na zelo velikem odseku, ki naj bi služil kot ena najpomembnejših baz za širjenje narodnoosvobodilnega gibanja proti severovzhodu.⁷⁶

Po razrešitvi Jerina je postal novi komandant Kozjanskega odreda kapetan Janez Janežič-Orjak. V čin kapetana je napredoval 28. oktobra 1944.⁷⁷ Dvaindvajsetega novembra 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS z odredbo št. 1429 imenoval nov štab odreda. Komandanta odreda smo že omenili, politični komisar je ostal Vuković, namestnik komandanta pa je postal podporočnik Žlindra. Pomočnik političnega komisarja je bil še naprej Jovan.⁷⁸ Načelnik štaba ni bil več Ivan Rožman, ki je septembra 1944 postal komandant Kozjanskega vojnega področja, ampak Alojz Poštrak, topovski narednik 3. razreda nekdanje jugoslovanske kraljevske vojske. Rodil se je leta 1910 v Vurbergu pri Ptujju in junija 1944 stopil v NOV. V dokumentih zasledimo, da je bil avgusta komandir 3. čete 1. bataljona, v začetku septembra operativni oficir v štabu odreda in konec septembra je že bil v. d. načelnika štaba Kozjanskega odreda. Po izjavah več borcev je bil nato odveden v Savinjsko dolino in ustreljen pod obtožbo, da je gestapovski vrinjenec.⁷⁹ V novembru so zaradi malomarnosti izvrševanja dolžnosti in skrajne neresnosti razrešili še komandanta Koroškega odreda Ivana Ribiča-Stojana. Poslali so ga v Kozjanski odred za načelnika štaba odreda. Rodil se je leta 1922 v Ljubljani. Bil je študent, v NOV je stopil avgusta 1943.⁸⁰ Konec novembra 1944 je Kozjanski odred obiskal načelnik štaba 4. operativne cone NOV in POS Petar Brajović. Za operativnega oficirja štaba odreda je imenoval Antona Račiča-Zvoneta.⁸¹

Petindvajsetega novembra 1944 so se na Marofu⁸² sešli 1. in 2. bataljon ter štab Kozjanskega odreda in zvečer ustanovili 3. bataljon. Na svečanosti so komandantu odreda Janežiču izročili odlikovanje-partizansko zvezdo 3. stopnje. Nato sta o slavni poti partizanske vojske in Kozjanskega odreda spregovorila načelnik štaba 4. ope-

*Komandant odreda
Janez Janežič-Orjak.*

rativne cone NOV in POS Brajović in politični komisar Vuković. Temu je sledil miting na Planini. Po mitingu je 1. bataljon odšel v vas Griče, 2. bataljon v vas Lipo in 3. bataljon v vas Visoče. Postavili so potrebna zavarovanja.⁸³

V tretjem bataljonu so dan po ustanovitvi izvedli popis orožja in ga očistili. Dan kasneje so imenovali nižji poveljniški kader in razdelili orožje. S tem so dokončno oblikovali 3. bataljon Kozjanskega odreda.⁸⁴ Komandant bataljona je postal mlajši vodnik Mirko Suša. Rodil se je leta 1914 v Artičah. Po poklicu je bil trgovec, v Kozjansko četo je prišel marca 1944 in bil čez dva meseca sprejet v KPS. Politični komisar je postal Ivan Žibert, rojen 1922. leta v Zagrebu. Po poklicu je bil mesar, v odred je stopil maja 1944, v KPS so ga sprejeli čez dva meseca. Namestnik komandanta je bil narednik Miha Molan, rojen 1913. leta v Libni. V Kozjansko četo je prišel marca 1944, v KPS so ga sprejeli čez dva meseca. Pomočnik političnega komisarja je bil Alojz Sotler. Rodil se je leta 1922 v Hrastniku. Bil je študent medicine, v januarju 1944 je postal član okrožnega odbora OF Kamnik, takrat je postal tudi član KPS.⁸⁵

Novembra 1944 na Planini. Z leve proti desni so: načelnik štaba 4. operativne cone NOV in POS Petar Brajović, Janez Janežič-Orjak in Djordje Vuković.

Komandir 1. čete je bil Anton Arh, politični komisar Riko Jerman. Komandir 2. čete je bil Stanko Ogorevc, politični komisar pa Zvonko Tržan.⁸⁶

Po ustanovitvi 3. bataljona in imenovanju njegovega poveljniškega kadra je prišlo tudi do sprememb v drugih enotah Kozjanskega odreda. Komandant 1. bataljona je postal Rudolf Dravčbaher, politični komisar pa Karel Slovinc. Pomočnik političnega komisarja je bil Ivan Cerjak. Komandir 1. čete je bil Franc Ogorevc, politični komisar Franc Jazbec. Komandir 2. čete je bil Ivan Hernaus, politični komisar pa Venceslav Bauer.⁸⁷

Komandant 2. bataljona je bil Andrej Šepetavc, politični komisar Ivan Verdelj, pomočnik političnega komisarja Albert Krapež, operativni oficir pa podporočnik Albin Bravc. Komandir 1. čete je bil Franc Račević, politični komisar pa Vinko Medved, ki pa so ga kmalu zamenjali in na njegovo mesto postavili Ivana Petana. Komandir 2. čete je bil Karel Pajk, politični komisar pa Nikolaj Pertinač.⁸⁸

Konec novembra 1944 je imel odred na voljo 2 minometa, 31 puškomitraljezov, 48 brzostrelk, 55 pištol, 400 pušk in 600 ročnih bomb.⁸⁹

Napredovanja v višje čine, tečaji oficirske šole

Konec leta 1944 sta v čin poročnika napredovala starejši vodnik Andrej Šepetavc-Andi in podporočnik Anton Žlindra-Janoš, in to na predlog odseka za kadre 4. operativne cone NOV in POS iz srede 1944.⁹⁰

Štab Kozjanskega odreda je svoje sposobne starešine pošiljal v razne tečaje, bodisi zaradi potreb ali želje posameznih starešin po znanju. V 10. pehotni tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS, ki je trajal od 7. avgusta do 29. septembra 1944, je poslal vodnika 2. čete 1. bataljona Antona Arha, Tineta Štorglja iz 2. čete 2. bataljona, vodnika 3. čete 2. bataljona Franca Račevića in vodnika 2. čete 1. bataljona Milana Cerjaka. Prvi trije so končali s prav dobrim, zadnji z dobrim uspehom.⁹¹ Enajsti pehotni tečaj oficirske šole, ki je trajal od 4. oktobra do 2. decembra 1944, sta obiskovala obveščevalec Franc Kocjan in politični komisar 3. čete 3. bataljona Franc Pintar. Prvi je izdelal s prav dobrim, drugi z dobrim uspehom.⁹² Politični komisar 2. čete 2. bataljona Milan Kostevc je obiskoval 12. pehotni tečaj oficirske šole, trajal je od 1. decembra 1944 do 29. januarja 1945. Končal ga je z odličnim uspehom.⁹³

V 9. višji oficirski tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS, ki je trajal od 9. oktobra do 3. decembra 1944, je štab odreda poslal podporočnika Franca Godler-

ja-Bliska in političnega komisarja 2. bataljona Karla Žmavca-Gorazda. Tečaj sta opravila z dobrim uspehom.⁹⁴ Deseti višji oficirski tečaj oficirske šole, ki je trajal od 5. decembra 1944 do 29. januarja 1945, je obiskoval poročnik Žlindra. Izdelal je s prav dobrim uspehom. V rubriko »ocena vojaške ali strokovne sposobnosti tečajnika« so zapisali, da je usposobljen za komandanta bataljona, po potrebi tudi brigade.⁹⁵

Mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko

Osemnajstega septembra je bil štab odreda blizu Planine. Bataljoni so se premaknili na nove položaje, 1. bataljon na odsek Rudnica, 2. na odsek Zidani Most-Laško in 3. na odsek Sevnica-Senovo. Četrty bataljon se je z novinci premaknil v vas Prapretno. Čez dan je odred mobiliziral novih 98 borcev.⁹⁶

V noči od 22. na 23. september so Kozjanci nameravali poslati novince prek Save na Dolenjsko. Prehod sta zavarovala 2. bataljon odreda in 13. SNOB Mirka Bračiča. Brigada je v tej akciji delovala ločeno po bataljonih. Del 1. bataljona je napadel stražo na mostu in bunker v Bočju in ga po kratkem boju uničil. Drugi del bataljona, 40 borcev, je napadel železniško postajo Breg, na kateri je

stal v tem času transport vojske. Ti so brž zavzeli položaje in preprečili zasedbo postaje. Boj je trajal do 5. ure, nato so se bračičevci zaradi premočnega odpora umaknili. Še predtem so uspeli poškodovati lokomotivo. Drugi bataljon je obkrožil sovražnikovo postojanko v Loki in ji onemogočil izpad. V Loko pa partizani niso mogli prodreti, ker sta jo branila dva tanka. Bračičevci so eno četo poslali v zasedo proti Radečam. Ob 2. uri je iz Zidanega Mosta

pripeljal oklepni vlak, ki so ga z razstrelivom pognali v zrak. Borci do vlaka niso prišli, ker ga je s streljanjem iz topa okupator varoval z nasprotne strani reke Save. Prva četa 3. bataljona je napadla zelo utrjeno sovražnikovo postajo Orehovo. Druga četa, ki je bila v zasedi v smeri proti Sevnici, je napadla oklepni vlak, ki je prihajal napadeni postojanki na pomoč. Nemški vojaki so poskakali z vlaka in zasedli položaje, a so jih partizani z jurišem pregnali. Na vlaku so zaplenili 12 min za minomete in 1.200 nabojev za puške mavzerice. V omenjenih akcijah je imela Bračičeva brigada enega težje in 4 lažje ranjene.⁹⁷ Dva borca so izročili v oskrbo kozjancem. Franc Grmšek je bil ranjen v stegno leve noge in je že 31. oktobra 1944 zapustil bolnico. Karel Kolar je imel zdrobljene kosti obeh nog in je v treh urah po prenosu v bolnico umrl.⁹⁸

Drugi bataljon Kozjanskega odreda je ob 18. uri 22. septembra krenil z novinci proti Savi. Čete bataljona so na nasprotni breg prepeljali s čolnom, prehod so zavarovali z zasedami. Ko so hoteli prepeljati še mobilizirance, je v čoln, ki je bil razsušen, vdrla voda. Ob vračanju na izhodiščni položaj je nekaj mobilizirancev pobegnilo. Še isti večer so začeli s pripravami za nov prehod reke Save, a na drugem kraju. V tem času sta v odred prišla pomočnik političnega komisarja Matevž Hace in namestnik komandanta 4. operativne cone NOV in POS major Ivan Kovačič-Efenka in odobrila izvedbo akcije.⁹⁹

Pod vodstvom namestnika komandanta Kozjanskega odreda Janežiča sta zvečer 25. septembra 1944 odšla 2. in 4. bataljon s 300 novinci proti Savi. V temni in deževni noči so se na Žigirskem vrhu razdelili v dve koloni. V prvi koloni so bili borci 2. bataljona in novinci majhnih postav, s sabo so tovorili sladkor. Prek Save so jih namerali prepeljati s čolnom. Imeli so slabega vodnika, saj jih je, namesto da bi jih privedel naravnost pred čoln, odvedel predaleč. Naleteli so na okupatorjevega stražarja, ki je začel streljati. Sovražnik je z raketami razsvetlil območje in mobiliziranci so se razbežali. Borci so jih v temni in deževni noči lovili po gozdu in pri tem izgubili precej dragocenega časa. V drugi koloni so bili borci 4. bata-

ljona in novinci višjih postav. Ti so s pomočjo napete vrvi čez Savo pri Dolenjem Brezovu reko prebredli. To so stori-
rili predčasno, saj niso čakali na dogovorjeni znak, zato
jih je na drugi strani pričakala le zaseda oz. zaščita 12
partizanov. Bili so oboroženi s puškami in puškomitralje-
zom. Danilo se je, Sava je močno narasla in drugi bata-
ljon je ostal na levi strani Save. Prek so poslali le kurirja,
ki pa ga mobiliziranci niso hoteli poslušati. Razbežali so
se in nekateri so padli v zasedo pri gradu Impoljca. Veli-
ko so jih polovili kočevski Nemci, saj so bili novinci brez
orožja. Ujeli naj bi jih 132.¹⁰⁰

Nemci navajajo večje število ujetih. V Štajerskem go-
spodarju so zapisali, da so »25. septembra skušali tollovati
pri Siegersbergu (Blanca — op. T. T.) spraviti večje števi-
lo prisilno rekrutiranih Spodnještajercev čez Savo na
Kranjsko. Ta transport je bil zaustavljen. Pri tem se je
posrečilo nad 200 prisilnim rekrutirancem pobegniti.
Nemške oblasti so jih sprejele in vrnile rednemu življe-
nju.«¹⁰¹

Drugi bataljon je 26. septembra zbiral novince, ki so se
razbežali po neuspelem pohodu prek Save. Nato so odšli
proti Savinji, ki so jo prekoračili 28. septembra. Zaradi
velike nediscipliniranosti novincev je prehod trajal cele
tri dni. Ustavili so se v zaselku Govce pod Govškim br-
dom. Postavili so močna zavarovanja, saj niso hoteli, da
bi jih sovražnik neprijetno presenetil, pa tudi nediscipli-
nirane novince so lažje nadzorovali. Zaradi celonočnega
pohoda so ves dan počivali. Naslednjega dne opoldne so
vseh 417 mobilizirancev¹⁰² izročili 3. četi 1. bataljona
Kamniško-zasavskega odreda. Četa se je ravno vračala v
bataljon, bila je na zavarovanju akcije minerskega oddel-
ka. Ta je izvedel sabotažno akcijo na železniški progi
Hrastnik—Zidani Most pri Šavni Peči.¹⁰³ Prav ko so izro-
čali mobilizirance, se je zaseda bataljona Kozjanskega
odreda spopadla s patruljo 8 Špancev¹⁰⁴ in jih po kratkem
boju pognala v beg. Ob 16. uri je bataljonski politični ko-
misar krenil s četo po orožje na Dolenjsko, preostanek
bataljona pa se je prek mosta na Savinji v Šmarjeti vrnil
na Kozjansko.¹⁰⁵

Sedemnajstega oktobra sta bila 1. in 2. bataljon Kozjanskega odreda z mobiliziranci v vasi Lisce. Tabor je s tremi stražarskimi mesti, dvema patruljama in obveščevalci zavaroval 2. bataljon, 1. bataljon pa je zavaroval širšo okolico tabora. Bili so previdni, saj niso želeli, da bi se ponovili dramatični dogodki prehoda novincev prek Save konec septembra.¹⁰⁶ Želeli so še tisto noč prekoračiti Savinjo, zato so poslali dopis Ivanu Žandarju na obveščevalno točko III nad Zidanim Mostom, naj takoj poišče primeren prehod prek Savinje. Dopis so mu izročili trije obveščevalci iz obveščevalnega centra Kozjanskega odreda pod vodstvom Franja Šmida-Bratca. Bilo je premalo časa, da bi pregledali Savinjo in sporočili izsledke štabu bataljona, zato so prehod preložili na 19. oktober.¹⁰⁷

Tega dne so se ob 16. uri premaknili proti Savinji, kamor so prišli ob 20. uri. Prvi bataljon je postavil zasede na železniški progi na levem bregu reke Savinje. Po nasvetu obveščevalca Franja Šmida-Bratca so novinci in borci 2. bataljona reko Savinjo prečkali kar po mostu v Šmarjeti. Ob 22. uri so že bili v vasi Govce, kjer so prenočili. Naslednjega dne ob 9. uri so kozjanci izročili vseh 140 novincev v taboru celjskega okrožja za Kamniško-zasavski odred in se zvečer naslednjega dne vrnili na Kozjansko.¹⁰⁸

Osemindvajsetega oktobra je bila 1. četa 1. bataljona na Poljani, 2. četa s 108 novinci pa, pri Sv. Rupertu. Ponoči so odšli proti Savinji. Prva četa je varovala prehod, 2. četa pa je z novinci odšla proti Mrzlici. Po izročitvi novincev Kamniško-zasavskemu odredu se je četa zadnjega dne v oktobru vrnila na Kozjansko.¹⁰⁹

Druga četa 2. bataljona je bila z novinci 3. novembra v vasi Kremen. Ob 17. uri so prejeli pismo političnega komisarja odreda Vukovića, v katerem jim je sporočil, da je za prehod Savinje vse urejeno. Na mestu prehoda čez reko so postavili dve zasedi. V Savinjo so spustili čoln s predhodnico, ki bi morala na drugi strni reke postaviti zasedo in zavarovati prehod. Ker je bila reka deroča, jih je odneslo kakih 300 m navzdol. To je trajalo 30 minut. Ugotovili so, da je reka preveč deroča in bi zaradi velike-

ga števila novincev prevažanje trajalo predolgo. Zato so sklenili, da se vrnejo. Prenočili so v vasi Škofce.¹¹⁰ Druga četa 2. bataljona je nato 229 novincev odposlala prek Savinje 6. novembra 1944.¹¹¹

Manjše število novincev so odvedli še 8. in 9. novembra. V oktobru in novembru so mobilizirali tudi 21 Hrvatov, ki so jih 7. oktobra, 7., 17. in 30. novembra odvedli na Hrvaško, najverjetneje po kurirskih zvezah.¹¹² Prvi bataljon je 17. novembra prek Savinje odvedel 210 novincev in 19. novembra še 80 novincev. V te številke niso zajeti novinci, ki so pobegnili ali se izgubili.¹¹³ Štab Kozjanskega odreda je 26. novembra za njimi razpisal tiralico. Seznam je vseboval 69 oseb, poslali so ga 1., 2. in 3. bataljonu Kozjanskega odreda, 2. bataljonu 3. VDV brigade,¹¹⁴ komandi Kozjanskega vojnega področja in okrajnemu načelstvu narodne zaščite Kozje.¹¹⁵

Prvi bataljon Kozjanskega odreda je Kamniško-zasavskemu odredu izročil 24. novembra 228 novincev in 29. novembra še 125 novincev.¹¹⁶ Zadnja poskusa prepeljati novince prek proge pred sovražnikovo decembrsko ofenzivo, sta bila 7. in 8. decembra 1944, vendar nista uspela, kajti železniška proga je bila močno zastražena.¹¹⁷ Predsedstvo slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je z okrožnico št. 14/44 z dne 25. novembra 1944 odredilo, da se glede na naloge, ki čakajo partizansko vojsko ob končni osvoboditvi slovenskega naroda, proglasi splošna mobilizacija vseh za orožje sposobnih od 17. do 50. leta.¹¹⁸ Pet dni kasneje je politični komisar 4. operativne cone NOV in POS Dragomir Benčič-Brkin izdal okrožnico o mobilizaciji in odpravljanju dezerterstva. V njej je zapisal: »Danes je naša najvažnejša in najnujnejša naloga izvedba načrtne, temeljite in hitre mobilizacije vseh sposobnih moških med 17. in 50. letom starosti.« Z vpoklicem pod orožje vseh sposobnih moških teh letnikov je želelo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem okrepiti partizanske enote, odtegniti ljudstvo nemški vojski in prisilnemu delu pri gradnji utrjenih bojnih črt.¹¹⁹

Enote Kozjanskega odreda jeseni 1944 niso veliko mobilizirale. V glavnem so bile zaposlene z varovanjem svo-

bodnega ozemlja, na katerega je sovražnik vdiral z več strani. Spremljale so novince prek Savinje, minirale železniško progo, zasekavale ceste in rušile cestne mostove. Mobilizirale so komande mest Kozjanskega vojnega področja. Do sovražnikove ofenzive »Divja svinja« v decembru 1944 so vojaške zaledne oblasti na Kozjanskem mobilizirale 775 novincev, enote Kozjanskega odreda so jih nato odvedle prek Savinje v Kamniško-zasavski odred.¹²⁰ Mobilizacija je bila jeseni na Kozjanskem uspešna, kar potrjuje decembrsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS, v katerem je zapisano, da mobilizacija uspeva še najbolje na ozemlju Kozjanskega vojnega področja.¹²¹ Jeseni 1944, natančneje od začetka septembra do srede novembra, je Kozjanski partizanski odred izročil Bračičevi brigadi 157 borcev.¹²²

Nemške vojaške, predvsem pa civilne oblasti so se zavedale uspešnosti partizanske mobilizacije, pa tudi posledic le-te zanje. Slabeta je mobilizacija v nemško vojsko, in tudi na področju gospodarstva je zaradi tega nastajala velika škoda. V septembru 1944 je večina rudarjev s Senovega odšla v partizane, zato rudnik nekaj časa ni obratoval. Gauleiter NSDAP¹²³ in državni namestnik dr. Sigfried Uiberreither je kot šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem 1. oktobra 1944 v Gradcu izdal poziv in odredbo o amnestiji. Poziv in odredbo o amnestiji so Nemci objavili 14. oktobra na prvi strani Štajerskega gospodarja. Na terenu so razobesili velike zelene plakate z naslovom Spodnještajerci. V pozivu Spodnještajercem so zapisali, da kmetje in delavci na Spodnjem Štajerskem še nikoli niso tako dobro živeli, kot živijo sedaj v Tretjem Reichu. V nadaljevanju so zapisali, da so kljub temu nekateri verjeli obljubam »tolovajev« in prestopili na njihovo stran. Zapisali so, da so ta pojav nemške oblasti dolgo prenašale, a da so temu sklenili narediti konec. To naj bi v kratkem naredile nemške vojaške enote. Vendar pa so ponudili »zapeljancem« zadnjo možnost, da se rešijo in s tem ponovno vključijo v Reich, če se do 31. oktobra 1944 vrnejo in prijavijo. Na koncu poziva so zapisali: »Ako se pa prebiješ nazaj in se povrneš v svojo domovino, imaš svo-

je zavarovano delovno mesto, redni dohodek in redno življenje v krogu svoje rodbine. Tako boš zopet v veliki nemški usodni skupnosti, ki bo kljub težini borbe končno zmagala. Tvoja in tvoje rodbine usoda je v Tvojih rokah: odloči se.«¹²⁴

Z odredbo o amnestiji je šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem dr. Uiberreither vsakomur zagotavljal, da ne bo kaznovan, kdor zapusti »tolpe« prostovoljno do 31. oktobra 1944 in se prijavi nemškim oblastem. Pogoj je bil le, da se ni omadeževal s krvjo. Četrty člen amnestije se je nanašal na osebe, ki so pod pritiskom podpirale delovanje »tolovajev«. Pogoj je bil, da o tem do omenjenega datuma dajo poročilo nemškim oblastem.¹²⁵

Na voljo nimamo gradiva, ki bi nam govorilo o uspešnosti poziva in odredbe o amnestiji, a posebnega uspeha Nemci s tem niso dosegli, saj so amnestijo v Štajerskem gospodarju objavili še dvakrat in rok prijave podaljšali še za mesec.¹²⁶ Partizanska mobilizacija je še naprej v glavnem tekla neovirano, okupator pa je moral za nemo teno delo v rudniku Senovo pripeljati delavce iz Hrvaške in uporabiti vojsko. Več uspeha je okupator dosegel v decembru 1944 s svojo ofenzivo »Wildsau«, ko je za več tednov zaustavil visok polet narodnoosvobodilnega gibanja na Kozjanskem.

Sovražnikovi vdori na osvobojeno ozemlje

Okupator je 1. oktobra 1944 izvedel dolgo obljubljeno »hajko« oz. vpad na osvobojeno ozemlje.¹²⁷ To so prebivalstvu Kozjanskega obljubljali predstavniki nemških civilnih oblasti, da bi jih ustražovali in odvrnili od podpiranja partizanske vojske in celotnega narodnoosvobodilnega gibanja. V zgodnjih jutranjih urah so krenile tri močne nemške kolone po 250—300 vojakov iz Sevnice, Brega in Radeč proti Planini in Jurkloštru. Prva kolona se je premikala od Zabukovja mimo Skalice proti Sv. Vidu. Druga kolona je šla iz Brega proti Jurkloštru. Jurklošter je bil cilj tudi tretje kolone, ki je krenila iz Radeč. Ker odred

na tem odseku ni imel svojih enot — 1. bataljon je bil na položaju Pilštanj-Lesično, 2. bataljon v vasi Olešče in 3. bataljon na Vetrniku — ni mogel zaustviti prodiranja sovražnikovih enot. Obenem je okupator začel uporabljati novo taktiko. Cilju se je približeval neopazno po gozdovih in iznenada napadal. Tako je ob 17.30 napadel enoto Kozjanskega vojnega področja v Stari Žagi pod Planino. Leta se je takoj umaknila v gozdove Rudenika. Okupator je nato zasedel Sv. Vid in neusmiljeno ropal.¹²⁸

Naslednji dan je štab odreda, ki je bil na položaju pri Topolovem, izdal povelji o premiku 1. in 3. bataljonu. Prvi bataljon je dobil nalogo, da razporedi svoje čete zahodno in severozahodno od Planine, se približa sovražniku in ga iznenada napade z več strani. Podobno nalogo je dobil 3. bataljon, položaje je zavzel v Lesičnem. Do bojnega stika pa ni prišlo, saj je okupator pred večerom zapustil Planino in se umaknil v Sevnico in Breg.¹²⁹

Okupator je pred decembrsko ofenzivo nekajkrat vdrl z močnejšimi patruljami na osvobojeno ozemlje. Pri tem je uporabljal naslednjo taktiko. Ponoči se je približal cilju, ga v jutranjih urah napadel in se hitro umaknil v svojo postojanko. Spotoma je tudi ropal in požigal z namenom, da čimbolj ustrahuje civilno prebivalstvo in ga odvrča od podpiranja narodnoosvobodilnega gibanja. Civilno prebivalstvo je bilo nad takimi barbarskimi postopki nemških oblasti ogorčeno in je za pomoč prosilo partizanske enote. Kozjanski odred s svojimi štirimi četami na tako velikem območju ni mogel vedno pravočasno zaustaviti prodorov nemških kolon na osvobojeno ozemlje, pri čemer so jim nekajkrat pomagali tudi ustaši, ki so prihajali s Hrvaške.

Ob 7. uri 30. oktobra 1944 je sovražnik obkolil Prašnikarjevo domačijo v vasi Okroglice nad Loko pri Zidanem Mostu. Tu so se sestali kurirji relejne kurirske postaje S-5 in vojaške kurirske postaje 1-23 ter prenočili. V spopadu je padlo sedem kururjev: Jernej Udovič-Hrast, Francregar, Anton Strojinc, Slavko Strupin, Franc Maro, Franc Zupan in Drago Hiršelj.¹³⁰ Prvega decembra je bil 2. bataljon na položajih v Pilštanju. Proti Zdolam in

Ključicam je poslal zasede, ki so zaustavile prodirajočega sovražnika. Ta je vdrl v neko vas in poklal nekaj prašičev. Ni mu jih uspelo odnesti, saj je zasedi prišel na pomoč vod partizanov. Nemški vojaki so njihove položaje začeli obstreljevati z minometi, vendar njihovi izstrelki niso bili natančni. Partizani so jim odgovorili s streljanjem iz puškomitraljezov in minometa. Sovražnik je bil odbit, ob umiku je s sabo odvedel mrtve in ranjene.¹³¹

Drugega decembra je sovražnik prodiral proti Rucman vrhu. Zaustavila ga je 1. četa 3. bataljona. Spopad je trajal precej časa, sovražnik je v boju uporabljal minomete, nato so se nemški vojaki umaknili. Istega dne je okupator vdrl v Stranje. Jožefi Repar so požgali kozolec, Janezu Zemljaku hišo, svinjake, kozolec, živinski hlev in kaščo. Antonu Plahuti je v celoti zgorela hiša, gospodarsko poslopje, svinjaki, kašča, živinski hlev, listnjak in kozolec. Okupatorja so napadle tri bojne patrulje 3. bataljona, umaknil se je in pri tem ustrelil nekega civilista. S sabo je odvedel neko žensko z dvema otrokoma in nekaj naropane hrane. Akcija v Stranjah je bila povračilni ukrep za razstreljevanje železnice med Rajhenburgom in Sevnico, so zapisali v letak,¹³² ki so ga delili prebivalstvu vasi. V bistvu pa je šlo za maščevalno akcijo nad civilnim prebivalstvom. Okupator ni mogel preprečiti delovanja minerjev in enot Kozjanskega partizanskega odreda, zato se je surovo znašal nad civilnim prebivalstvom. Ta ukrep dobro ponazarja cinizem in podlost oblastnikov »večnega tretjega rajha«. Okupator je vedel, da je veliko prebivalcev vasi Stranje v partizanih, mnogi pa so sodelovali z narodnoosvobodilnim gibanjem in s tem izkazovali veliko mero ljubezni do svoje domovine. Zato je sovražnik nameraval vas zravnati z zemljo, žene in otroke pa poslati v delovna taborišča.¹³³

Petega decembra je okupator na dveh krajih vdrl na osvobojeno ozemlje, a so ga zavrnil. Drugi bagaljon je v zgodnjih jutranjih urah poslal v zasedo proti Bučam skupino borcev. Zavrnil so prodirajočega sovražnika, imel je pet mrtvih. Mrtve je potegnil z bojišča šele potem, ko je dobil okrepitve. Partizanska zaseda je imela dva ranjena.

Druga četa 3. bataljona je ob 10. uri dobila obvestilo, da je iz Blance krenila kolona sovražnikov. Partizani so proti njim poslali dve bojni patrulji, vendar sta jih napadli šele ob povratku. V spopadu, v katerem je sodelovala tudi tanketa, je imel sovražnik enega mrtvega.¹³⁴

Minerski vod Kozjanskega odreda

Vojaški uspehi zahodnih zaveznikov in Rdeče armade ter mednarodno priznanje nove Jugoslavije je spremenilo splošni položaj NOV in PO Slovenije, ki so vodili boje na strateških prehodih med Julijskimi Alpami in Jadranskim morjem ter ob komunikacijah med Italijo in Panonsko nižino ter Avstrijo in Balkanom. Po teh prometnicah je nemški tretji rajh prevažal svoje enote, zato so imele zanj izredno važen pomen.

To so vedeli tako zahodni zavezniki kot vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije, ki je 31. maja 1944 prek radijske postaje Svobodna Jugoslavija ukazal splošno ofenzivo na okupatorjevo železniško omrežje. Ta ofenziva je imela pred sabo cilj, da uniči večje, dobro utrjene in branjene objekte, ki jih sovražnik ne bi mogel hitro popraviti, posledica napada pa bi bila ohromitev prometa proti Italiji in na Balkan.¹³⁵ V zvezi s tem ukazom je tehnični oddelek glavnega štaba NOV in POS že 6. junija poslal štabu 4. operativne cone NOV in POS na devetih straneh napisano podrobno zasnovo rušenja železniške proge na odsekih: Litija-Zidani Most-Celje-Maribor-Št. Ilj, Celje-Dravograd-Celovec, Maribor-Dravograd in Zidani Most-Zagreb.¹³⁶ Enote 4. operativne cone so po svojih močeh izvajale zgoraj navedene ukaze in sovražniku prizadejale velike izgube gmotnih sredstev in žive sile, kar je bil pomemben prispevek k skupni zmagi nad fašizmom v svetu. Okupator je pri tem le z največjimi naporii vzdrževal najnujnejši promet, saj je moral železniške proge braniti z velikimi silami, ki jih je potreboval drugod, hkrati pa je moral imeti močne ekipe za njihovo popraviljanje in vzdrževanje.

Zavezniki so kmalu spoznali, da so tudi na slovenskem Štajerskem pomembna prometna vozlišča za vojaške Transporte na vzhodno fronto in na Balkan, pa tudi industrija v teh predelih se zavezniškim načrtovalcem letalskih napadov ni zdela nepomemben člen na tekočem traku nemškega vojnega stroja. Iz teh razlogov in z željo tolči naciste povsod in na vsakem koraku so se zavezniki že v začetku leta 1944 odločili uvrstiti med glavne ali pomožne cilje svojih bombnih napadov kraje in prometne poti na slovenskem Štajerskem. Iz intenzivnosti in načina zavezniških letalskih napadov se da sklepati, da je na območju slovenske Štajerske šlo v glavnem za pomožne cilje zavezniških letal, ki so se vračala z borbenih akcij v Nemčiji in Avstriji in ki jih iz takšnega ali drugačnega vzroka niso uspela do konca izpeljati. Tovor preostalih bomb so med vračanjem v svoje baze seveda spustila na najustreznejše pomožne cilje, za kar je bil prometni trikot Maribor—Zidani Most—Dobova kot nalašč. Proti koncu vojne je ob omenjeni prometnici zaveznikom v pomoč precej uspešno patroljiralo tudi že letalstvo narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.¹³⁷

V okrožju Celje so zavezniška letala izvedla 47 zračnih napadov, največ na železniški progi med Ponikvo in Rimskimi Toplicami. Na Celje in njegovo neposredno okolico je bilo v času od 10. novembra 1944 do 5. aprila 1945 izvedenih 16 napadov.¹³⁸ V okrožju Trbovlje so zavezniška letala izvedla 39 zračnih napadov, večinoma manjših.¹³⁹ Poleg Maribora pa so bili na slovenskem Štajerskem zaradi bombnih napadov najbolj prizadeti železniška proga med Sevnico in Dobovo ter večji kraji ob njej. Na tem območju so letala zaveznikov in narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije izvedla v letih 1944 in 1945 kar 136 zračnih napadov. V letu 1944 je bilo izvedenih 44 napadov, od januarja do 5. maja 1945, ko so letala obstreljevala delavski vlak pri Orehovem blizu Sevnice (to je bil zadnji zračni napad na slovenskem Štajerskem sploh), pa 92 napadov. To pomeni, da so zavezniška letala leta 1945 to prometnico bombardirala skoraj vsak dan. Iz ohranjenih dokumentov je mogoče izluščiti tudi vzrok, zakaj je bil ravno

ta odsek proge tako pogosto napadan. Proga med Zidanim Mostom in Dobovo je bila prav gotovo močno izpostavljena, kajti tekla je ob skrajni meji nemškega rajha, v njenem zaledju pa je bilo tudi zelo močno osvobodilno gibanje. Na zavezniško odločitev, da to območje tako pogosto bombardirajo, je verjetno v precejšnji meri vplivalo tudi dejstvo, da je v Posavju in Obsotelju živala močna nemška kolonija, ki so jo nemške oblasti sem naselile po kapitulaciji Jugoslavije leta 1941.¹⁴⁰

Skupna značilnost vseh navedenih napadov je bila ta, da so zavezniška letala iskala zlasti vojaške cilje (transportni vlaki, avtomobilske kolone itd.) in skušala popolnoma onеспособiti železniško progo in naprave na njej. Skoraj vsi zračni napadi v okrožju Brežice so bili izvedeni kot napadi na pomožne cilje oziroma šlo je v glavnem za napade majhnih skupin lovcev in lovskih bombnikov, ki so svoje cilje v nizkem letu obstreljevali z mitralješkim ognjem. Letala so le redko opravljala prave bombne napade.¹⁴¹

Razen napadov iz zraka so železniške proge trpele tudi zaradi sabotaž, ki so jih izvajale razne minerske enote. V letu 1944 so imele vse brigade ter odredi na Štajerskem tudi minerske enote, ki so skoraj vsak dan izvajale akcije na progah. Pomembne so bile tudi zato, ker so lahko izvajale sabotaže na manjših železniških objektih (npr.: železniških mostovih), ki da bi jih zavezniško letalstvo moglo uspešno uničevati, so bili premajhne tarče.

Decembra 1943 je Šlandrova brigada zapustila kamniško območje, kjer so razen terenske čete ostali še brigadni minerji, ki so konec decembra in v začetku januarja 1944 izvedli na železniški progi 10 sabotažnih akcij. Zaradi okrepitve sabotažnih akcij je štab 4. operativne cone ustanovil v začetku januarja 1944 novo minersko četo, v katero je vključil tudi šlandrovce. Četa, ustanovljena 6. januarja 1944 v vasi Štebalija nad Moravčami, je imela tri vode. Dva voda te čete sta dobila nalogo, da operirata od Celja do Litije, tretji pa od Zidanega Mosta do Brežic.¹⁴² Že ob ustanovitvi je bil tretjemu vodu, ki je štel 11 članov, odrejen kozjanski odsek. Po spominu Jožeta Vid-

marja so bili člani tretjega minerskega voda Jože Vidmar-Boštjan kot komandir, Alojz Gril-Ludvik kot politični delegat ter borci Franc Čebela-Branko, Martin Gaberšek, Viktor Golob-Sava, Anton Osolnik-Hace, Vinko Plavčak, Ivan Vahtar-Tone ter Alojz Žužek-Tarzan. Imen dveh se ne spominja. Že nekaj dni po ustanovitvi je vod miniral železniško progo med Kresnicami in Litijo, od koder je bil poslan na progo Laško-Celje, kjer je dvakrat miniral progo na odseku Tremerje. Konec januarja 1944 je vod dobil nalogo, da odide na Kozjansko, a ga je že na javki pri Miklavžu nad Savinjsko dolino dohitelo navdilo, da se mora takoj vrniti v štab 4. operativne cone, kjer je zvedel, da je njegova pot na Kozjansko začasno odložena. Dobili pa so novo nalogo. V času pohoda 14. divizije NOV in POJ po Štajerski so morali opravljati minerske akcije na progi Hrastnik—Zidani Most in Laško—Celje.¹⁴³ S svojimi akcijami so preprečevali nemoten prevoz nemških enot po železnici in razbremenjevali divizijo nemškega pritiska. Akcije na omenjenih progah so opravljali do konca meseca marca, nato pa so jih poslali na Kozjansko, da bi tod izvajali sabotažne akcije na progah in cestah. V okviru Kozjanskega odreda bi morali ustanoviti minersko četo, sestavljeno iz treh vodov. Prvi vod naj bi deloval na progi Zidani Most—Brežice, drugi na progi Celje-Pragersko in tretji na progi Grobelno-Rogaška Slatina. Minerski vod se je najprej dobro oskrbel z minerskim materialom, nato pa so borci 8. maja 1944 krenili na pot v zelo slabem vremenu. Deževalo je, nato pa še snežilo in že prvo noč pohoda je padlo okoli 30 cm snega. V noči od 14. na 15. maj so prekoračili Savinjo pri Rimskih Toplicah in stopili na Kozjansko.¹⁴⁴

Minerski vod je ob prihodu na Kozjansko štel le sedem članov, kajti nekateri minerji niso hoteli zapustiti znanih krajev in se podati na njim nepoznan teren.¹⁴⁵ Na Kozjansko so torej 15. maja prišli Jože Vidmar-Boštjan kot komandir voda, Franc Runovec-Čeko kot politični delegat voda ter borci Martin Gaberšek, Anton Kozmus-Mihec, Vinko Plavčak in Ivan Vahtar-Tone. O sedmem članu voda ni podatkov.¹⁴⁶

*Komandir minerskega voda
Jože Vidmar-Boštjan.*

Vod je iz sedmih kmalu narastel na okoli 25 članov. Vanj so stopili le prostovoljci iz Kozjanskega odreda, med njimi tudi nekaj bivših borcev 14. divizije, ki so se na Kozjanskem zdravili. Vse te ljudi je bilo trba dobro naučiti njihovega opravila, saj so se dobro zavedali dejstva, da miner pri delu z razstrelivom lahko naredi samo eno napako in nikoli nobene več.¹⁴⁷ Glede na to, da na Kozjanskem ves čas vojne ni padel noben miner iz minerskega voda Kozjanskega odreda, so gotovo imeli dobre učitelje. Ranjen je bil le Jože Krivec, Ivana Vahtarja-Toneta pa so ujeli in se je po vojni živ vrnil iz koncentracijskega taborišča.¹⁴⁸ Skrbeli so tudi za vzgojo minerskega kadra po bataljonih, tako da so bataljoni imeli že konec oktobra svoje minersko-sabotažne skupine.¹⁴⁹ V operacijskem dnevniku Kozjanskega odreda 29. novembra oz. 1. decembra 1944 prvič zasledimo¹⁵⁰ minerska voda v 1. in 2. bataljonu. V kroniki 3. bataljona zasledimo minerski vod prvič že 15. avgusta 1944,¹⁵¹ vendar to verjetno ne bo držalo, saj odredov operacijski dnevnik za 3. bataljon omenja s 4. decembrom 1944 šele minersko desetino. Iz istega dnevnika zvemo tudi, da je konec novembra 1944 obstajal v 2. četi 1. bataljona tehnični vod, v začetku de-

cembra pa že tehnično-inženirska četa. V 2. bataljonu naj bi v začetku decembra obstajal pionirsko-pontonirski vod. V kroniki 3. bataljona zasledimo 1. avgusta »pionirje«, v operacijskem dnevniku Kozjanskega odreda za 28. november pa že pionirsko-pontonirski vod, ki je zasekoval na cesti Planina—Sevnica.¹⁵² Vidmar pravi, da so bataljonske minerje uporabljali v glavnem za inženirsko zaščito bataljonskih in odredovih akcij, vendar iz različnih poročil zvemo, da so izvajali akcije tudi na železniških progah.

Resne fante, ki so se pokazali pri delu ali pa čutili nagnjenost za minersko delo, so poslali na izpopolnjevanje v razne tečaje. V deveti minerski tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS, ki je trajal od 5. avgusta do 29. septembra 1944, je odšlo kar sedem kozjancev, izkazali so se različno.¹⁵³ Toliko bolje pa se je odrezal Vidmar, komandir minerskega voda Kozjanskega odreda, ki je obiskoval enajsti minerski tečaj omenjene šole. Trajal je od 9. decembra 1944 do 27. januarja 1945. Vidmar je dosegel odličen uspeh in usposobljenost za komandanta inženirskega bataljona.¹⁵⁴ Jože Vidmar, rojen 1923 v Vačah, je stopil v decembru 1942 v Moravški bataljon, v njem je kmalu postal pomočnik mitraljezca in nato mitraljezec ter komandir pehotnega voda. Sredi leta 1943 se je prostovoljno javil v minersko četo in že januarja 1944 postal komandir minerskega voda, s katerim je prišel na Kozjansko. Skupaj s komandantom 1. bataljona Kozjanskega odreda Antonom Žlindro-Janošem in še s tremi tovariši je odšel v oficirsko šolo na Dolenjsko. Vršilec dolžnosti komandirja voda je takrat postal Tone Kozmus-Mihec. Po uspešno zaključenih tečajih so se 4. februarja 1945 na Kozjansko odpravili Vidmar, Žlindra in Milan Kostevc. Kmalu so prišli do močno zastražene Save, zato so se odločili za pot, ki je vodila prek Notranjske, Primorske in Gorenjske na Štajersko. Na Štajerskem so prekoračili Čemšeniško planino in Mrzlico ter pri Laškem prebredli Savinjo in 15. marca 1945 ponovno stopili na Kozjansko. Vidmar je zaradi prehlada in hude rane na nogi, ki jo je dobil že leta 1942, bil popolnoma izčrpan. Iz prehlada se

je razvila pljučnica, zaradi katere je ostal v vasi Podvrh pri Zabukovju na bolezenskem dopustu vse do konca vojne.¹⁵⁵

Minerski vod Kozjanskega odreda je deloval predvsem na železniški progi Zidani Most—Dobova in manj na progi Zidani Most—Celje. Za progo Grobelno—Rogaška Slatina pa nimamo podatkov. Minirali so progo, naprave na njej ter lokomotive in vagoni. Nekajkrat so minirali tudi železniške mostove, prepuste in cestne mostove ter daljnovode. Minerji so vse akcije navadno izvajali sami, če pa so potrebovali zaščito, so zaprosili štab odreda, da jim je dal na voljo vod ali četo iz najbližjega bataljona in obratno. Ob napadih bataljonov na utrjene sovražnikove postojanke so sodelovali tudi minerji. To se je zgodilo ob napadih na okupatorjeve postojanke v Jurkloštru, Pilštanju, Podsredi in Zagorju, vendar so minerji svoje znanje pokazali lahko le v Podsredi in Zagorju. Največ minerskih akcij so, kot kažejo ohranjeni arhivski podatki, naredili na železniških odsekih med postajama Breg—Sevnica in Blanca—Rajhenburg. Da se je to zgodilo največkrat na teh odsekih, povezujemo s konfiguracijo terena, ki omogoča sorazmerno lahek in prikrit dostop do proge. Okupator je na akcije minerjev velikokrat zelo hitro reagiral, saj je v gozdove in višje predele ob progi postavljajl zasede. To je komandir voda kmalu ugotovil in zato se minerji v gozd niso odpravljali takoj po akciji, ampak so se še nekaj časa premikali po ravnini in šele nato so se usmerili v višje hribovite predele. Ta taktika je bila precej nevarna, a se je izkazala za učinkovito, saj so redkokdaj padli v zasedo. Vidmar pravi, da so akcije na progi izvajali povprečno dvakrat na teden, kar je razvidno tudi iz razpredelnice na koncu poglavja. V mesecu oktobru so izvedli devet akcij in s tem razrušili več sto metrov železniške proge, ki so jo kozjanci v svojih glasilih imenovali »nemška žila dovodnica«. Zaradi popravila proge Zidani Most—Dobova je bil promet v tem mesecu ustavljen kar za 146 ur, kar bi skupaj zneslo nekaj ur več kot šest dni. Zato so bili minerji okupatorju »boleč trn v peti«. Njihovemu početju so nameravali storiti konec. V ta namen so

okrepili patrulje, ki so vsake pol ure pregledovale progo, na najbolj izpostavljenih odsekih pa so zgradili bunkerje. Večkrat so izvedli tudi večje hajke oz. ofenzive, s katerimi bi odvrnili partizane od proge, a velikega uspeha pri tem ni bilo. Kozmus celo pravi, da so ga švabi čakali na stanovanju pri njegovi teti Ani Klenovšek v Hudem Dolu skoraj štiri mesece večkrat na teden po več noči zapored, da bi ga ujeli.¹⁵⁶

Za uspešno izvedene minerske akcije v mesecu avgustu 1944 je minerski vod Kozjanskega odreda prejel pohvalo.¹⁵⁷

Minerji so čez dan počivali, pripravljali material za naslednjo akcijo ter skrbeli za osebno higieno. V akcije miniranja proge so hodili vedno ponoči med 23. in 24. uro in med 3. in 4. uro zjutraj. V začetku, ko je minerski vod štel sedem članov, so si delo razdelili tako, da so trije postavljali mine na progi, po dva minerja pa sta bila za varovanje levo in desno od mesta akcije (postava: 3 + 2 + 2). S povečanjem moštva so se procentualno ojačile vse tri skupine. V akcije je navadno hodil celoten minerski vod, razen takrat, ko so se razdelili na dve desetini in izvedli dve akciji v eni noči. Dne 18. oktobra 1944 je ena desetina izvedla akcijo na železniški progi med postajama Orehovo in Sevnica, druga pa med postajama Laško in Celje. Miniranje proge je potekalo v strogi tišini, kajti ponoči se vsak šum daleč sliši. Sporazumevali so se samo z gibi rok in besedicama pst, pst. Za celotno akcijo miniranja proge so smeli porabiti največ 15 minut, kajti v nasprotnem primeru je že obstajala nevarnost, da jih na delu ulovijo patrulje, ki so jih v kontrolo proge pošiljali na vsake pol ure iz obeh postojank. Razen min na pritisk so v razdalji 60–120 korakov postavili še časovne mine, ki so eksplodirale šele po prihodu ekip za popraviljanje prog. S tem so minerji dosegli dvojni učinek. Iztirili so vlak z vagoni, uničili nekaj sto metrov proge ter ubili ali ranili nekaj popraviljalcev proge in jim zbijali moralo. Posebne ekipe popraviljalcev proge, sestavljene iz kočevskih Nemcev, so prišle na mesto akcije navadno po 5–6 urah. Ker je promet v povprečju stal 16 ur, lahko ugotovimo, da so kočev-

ski Nemci za popravilo proge potrebovali okoli 10 ur. Vidmar se spominja, da je kljub močnemu nemškemu varovanju popravljalcev proge nanje dvakrat streljal z brzostrelko, minerja Kozmus in Stanko Čuden pa sta vrgla po nekaj bomb. Ker je bilo tako početje precej nevarno, so take napade kmalu opustili.¹⁵⁸

Pri svojem delu so minerji uporabljali razstrelivo, poživilne naboje, sprožilce, vžigalne vrvice, razne vrste vžigalic, minerske klešče itd. Na Kozjanskem so v glavnem uporabljali le dve vrsti razstreliva, in sicer Nobels 808 in Plastic P. H., ki sta se pokazala tudi za najbolj varna in učinkovita. Razstrelivo in drug minerski material so dobivali iz zavezniških pošilk. Vse to so hranili v mrtvašnicah v Zabukovju in Žigorskem Vrhju ter pri zanesljivih ljudeh, kot so bili Matija Pajk na Pustem Vrhju pod Zabukovjem, družina Kobal iz Trnovca nad Blanco itn.¹⁵⁹

Komunisti so bili vključeni v celico minerskega voda, katere sekretar je bil Franc Runovec-Čeko. Po vsaki akciji so minerji imeli vojaški sestanek, ki je bil hkrati tudi partijski sestanek. Na njem so obravnavali izvedbo minule akcije in načrtovali nove akcije, sekretar celice pa jih je obveščal o tekočih zadevah politične narave.¹⁶⁰ Mi-

*Politični delegat minerskega voda
Franc Runovec-Čeko.*

nerji so bili oblečeni različno, a v glavnem so nosili vermanske uniforme, razen komandirja in političnega delegata, ki sta imela nemški brzostrelki, so imeli vsi puške in nekateri še pištole ali bombe. Streliva niso imeli veliko, saj ga tudi rabili niso, ker vojaških akcij, razen miniranja, niso izvajali. Bivali so v gozdovih, najraje pa so se zadrževali pri svojih zaupnikih oziroma na javkah, kjer so se tudi hranili. Med njimi so bili minerji priljubljeni, predvsem zaradi svojih akcij, ki so bile močno odmevne. Zaradi tega vod ni potreboval obveščevalca, ker so jih domačini sproti obveščali o vsakem sovražnikovem premiku. V času svojega delovanja so mobilizirali okoli 10 fantov v partizansko vojsko.¹⁶¹

Ob ustanovitvi novega Kozjanskega odreda v aprilu 1945 so minerski vod razformirali, Tone Kozmus pa je postal komandir zaščitne čete Kozjanskega odreda s 30 borci.¹⁶²

Seznam akcij minerskega voda Kozjanskega odreda¹⁶³

20. 5. — Minerski vod Kozjanskega odreda je izvedel akcijo na progi med postajama Blanca in Rajhenburg. Na mino je zapeljal »dopustniški« vlak z nemškim vojaštvom. Uničena je bila lokomotiva in dva vagona. Promet je stal 8 ur.
25. 5. — Sabotažna desetina Kozjanskega odreda je minirala občinsko zgradbo v Loki pri Zidanem Mostu.
6. 6. — Minerski vod je miniral železniško progo na ovinku med Bregom in Sevnico. Uničena je bila lokomotiva in več vagonov, promet je stal 12 ur.
24. 6. — Minerski vod je z miniranjem prekinil daljnovod Rajhenburg—Laško. Za popravilo je sovražnik potreboval 2 dni.
26. 6. — Minerski vod Kozjanskega odreda je na štirih mestih miniral progo Zidani Most—Zagreb

med postajama Breg in Sevnica. Porušeno je bilo 250 m proge, promet je stal 36 ur.

4. 7. — Minersko sabotažna skupina Kozjanskega odreda je minirala železniško progo med postajama Videm—Krško in Brežice. Iztirjen je bil brzovlak z vojaškimi dopustniki. Uničena je bila lokomotiva in trije vagoni.
8. 7. — Minerski vod je miniral progo med Blanco in Rajhenburgom in na postaji v Blanci ter skupno uničil 150 m proge. Promet je stal nad 15 ur.
15. 7. — Minerji odreda so po napadu odreda na Pilštanj minirali kamniti most pri Lesičnem in podrli 30 brzojavnih drogov.
7. 8. — Minerski vod je miniral progo med Bregom in Loko. V celoti je bila uničena lokomotiva in šest vagonov.
13. 8. — Minerski vod je porušil betonski most na železniški progi pri Rajhenburgu. Promet je stal 16 ur.
14. 8. — Minerski vod je pod zaščito voda iz 3. bataljona popolnoma uničil prek 100 m proge med Bregom in Sevnico. Uničena je bila 1 lokomotiva in 6 vagonov. Promet je stal 13 ur.
15. 8. — Minerski vod je pod zaščito čete 3. bataljona izvedel miniranje proge med Loko in Bregom. Uničeni so bili 4 vagoni transportnega vlaka, ki je prevažal vojake. Precej je bilo mrtvih in ranjenih tudi zaradi tega, ker so partizani streljali na iztirjeni vlak, a so se zaradi sovražnikove premoči morali umakniti. Promet je stal 14 ur.
8. 9. — Minersko sabotažna skupina Kozjanskega odreda je minirala in razrušila železniško progo med Rimskimi Toplicami in Zidanim Mostom v dolžini 200 m. Promet je stal 16 ur.
9. 9. — Minersko sabotažna skupina Kozjanskega odreda je minirala železniško progo med Zidanim Mostom in Rimskimi Toplicami in La-

- škim. Uničeno je bilo 500 m proge, promet je stal 18 ur.
11. 9. — Minersko sabotažna skupina Kozjanskega odreda je minirala železniško progo med Rimskimi Toplicami in Laškim. Uničeno je bilo 29 tračnic. Promet je stal 13 ur.
 14. 9. — Minersko sabotažna skupina Kozjanskega odreda je minirala železniško progo med Sevnico in Blanco. Uničeno je bilo 27 tračnic, promet je stal 12 ur.
 16. 9. — Minersko sabotažna skupina Kozjanskega odreda je minirala železniško progo pri Sevnici. Uničeno je bilo 38 tračnic, promet je stal 22 ur.
 20. 9. — Minersko sabotažna skupina Kozjanskega odreda je minirala progo med Bregom in Sevnico ter uničila 40 tračnic.
 26. 9. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala progo med postajama Rajhenburg—Blanca. Uničeno je bilo 17 tračnic. Porabili so 7 kg eksploziva Nobels 808. Promet je stal 14 ur.
 29. 9. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala progo med postajama Rajhenburg—Blanca. Uničeno je bilo 20 tračnic. Porabili so 10 kg eksploziva Nobels 808. Promet je stal 18 ur.
 5. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala progo med postajama Rajhenburg—Blanca. Uničeno je bilo 20 tračnic. Porabili so 10 kg eksploziva Nobels 808. Promet je stal 15 ur.
 6. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala progo med postajama Blanca—Sevnica v dolžini 200 m. Uničeno je bilo 20 tračnic. Porabili so 10 kg eksploziva Nobels 808. Promet je stal 12 ur.
 7. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala progo med postajama Blanca—Sevnica. Uničeno je bilo 20 tračnic. Porabili so 10 kg eksploziva Nobels 808. Promet je stal 16 ur.

11. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala železniško progo med postajama Rajhenburg—Sevnica v dolžini 330 m. Uničeno je bilo 22 tračnic. Porabljeno je bilo 11 kg eksploziva Nobels 808. Promet je stal 24 ur.
12. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala železniško progo med postajama Sevnica—Breg v dolžini 380 m. Uničeno je bilo 25 tračnic, porabljeno pa 10 kg eksploziva Plastic P. H. Promet je stal 18 ur.
16. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala železobetonski most na cesti Podčetrtek—Sv. Peter in ga v celoti porušila. Porabili so 8 kg eksploziva Nobels 808. Še isto noč so minirali progo med Sv. Jurijem in Štorami v dolžini 300 m. Uničeno je bilo 30 tračnic. Porabili so 12 kg eksploziva Plastic P. H. Promet je stal 16 ur.
17. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala progo med postajama Blanca—Sevnica v dolžini 480 m. Uničeno je bilo 24 tračnic, porabljeno pa 17 kg eksploziva Plastic P. H. Promet je stal 16 ur.
18. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala železniško progo med postajama Orehovo—Sevnica v dolžini 140 m. Uničeno je bilo 12 tračnic, porabljeno pa 8 kg eksploziva Nobels 808. Druga minersko sabotažna skupina odreda pa je minirala progo Laško—Celje v dolžini 300 m. Uničeno je bilo 30 tračnic, porabljeno pa 15 kg eksploziva Plastic P. H.
19. 10. — Minersko sabotažna skupina odreda je minirala progo med postajama Orehovo—Sevnica v dolžini 180 m. Uničeno je bilo 16 tračnic, porabljeno pa 8 kg eksploziva Plastic P. H. Promet je stal okoli 14 ur.

Seznam minerskih akcij minerskega voda Kozjanskega odreda zajema samo leto 1944, kajti za leto 1945 nima-

mo na voljo gradiva, ki bi govorilo o akcijah omenjenega voda. Le iz poročila odrednega partijskega biroja zvemo, da je 1. januarja 1945 na železniški postaji Grobelno eksplodiral paket, napolnjen z razstrelivom. Pri tem se je porušila polovica železniške postaje, sovražnik pa je imel 20 mrtvih. Katera Kozjanska minerska enota je to storila, se iz poročila ne da ugotoviti.¹⁶⁴ Podobno akcijo so izvedli tudi minerji 1. bataljona 2. decembra 1944, ko je na železniški postaji Laško eksplodiral paket s 5 kg razstreliva.¹⁶⁵

Poglejmo si še nekaj minersko sabotažnih akcij borcev iz drugih enot odreda. Vključene so tudi akcije, o katerih iz virov ne moremo ugotoviti izvajalca, ker so navedbe preveč splošne.

V septembru 1944 so bili minerji precej aktivni in uspešni. V času od 1. 9. do 21. 9. so uničili: most dolžine 8×3 m, »električno stanico«, lokomotivo, 4 tovarne vagona, 221 tračnic in 2.300 m železniške proge. V času od 22. 9. do 7. 10. so porušili 1.000 m železniške proge, uničili 97 tračnic in dva cestna mostova. Železniški promet je stal 75 ur.¹⁶⁶

V času od 8. do 21. oktobra 1944 so bili znova minerji zelo aktivni. Uničili so 2.460 metrov železniške proge, 179 tračnic, uvozni signal, 3 električne drogove, 5 železobetonskih cestnih mostov in 2 lesena cestna mostova. Za to so porabili 143 kg razstreliva Nobels 808 in Plastic P. H.¹⁶⁷

V noči iz 18. na 19. oktober je 2. četa 1. bataljona minirala 3 kretnice pri postaji Rimske Toplice v smeri Laškega. Po razstrelitvi so bile kretnice v celoti uničene, železniška proga pa poškodovana. Porabili so 9 kg razstreliva, promet je stal 25 ur. Dva minerja sta v isti noči v spremstvu štirih borcev iz 2. bataljona minirala železniško progo med postajama Orehovo in Sevnica. Razstrelivo sta postavila v nekaj minutah. Progo sta razstrelila ob 1. uri. Štiri časovne mine, ki sta jih tudi postavila, so eksplodirale ob 4.12, 6.05, 9.10 in zadnja ob 9.15. Za 140 metrov uničene proge sta porabila 8 kg razstreliva Nobels 808.¹⁶⁸

Ob 22. uri 28. oktobra so minerja Anton Gorjup in Anton Sušin ter politični delavec Viljem Nemec-Marjan in kurir Marjan Ravnikar minirali železniški most na progi Radeče—Loka pri Zidanem Mostu. Železni most $12 \times 8 \times 5$ m je bil nekaj sto metrov oddaljen od železniške postaje Radeče. Medtem ko sta minerja pod most nastavljala 20 kg razstreliva Nobels 808, sta njuno akcijo z vsake strani mostu varovala Viljem Nemec-Marjan in Marjan Ravnikar. Po opravljeni akciji so se vsi štirje odmaknili za 300 metrov od mostu in prižgali vrvico. Transportni vlak iz smeri Radeč je še pravočasno zapeljal čez most, ni pa to uspelo tovornemu vlaku iz smeri Loka pri Zidanem Mostu. Na most je zapeljal v trenutku eksplozije. Poleg mosta so omenjeni borci uničili še lokomotivo in 8 vagonov. Zapora železniškega prometa je trajala 24 ur, nato so popravili le en tir, drugega pa precej kasneje. Lokomotiva in vagoni so padli na cesto in še to zaprli za promet za nekaj časa.¹⁶⁹

Akcija je uspela, prav tako kot akcija njihovih kolegov sedemindvajsetega oktobra na železniški progi Breg—Loka pri Zidanem Mostu. Ob 4. uri so minerji (v varovanju akcije je bilo pet borcev s puškami) na progi blizu železniške postaje Breg postavili 4 časovne in 4 mine na vžig. V trenutku, ko so hoteli prižgati vžigalne vrvice, jih je presenetila sovražna patrulja 20 mož in morali so se umakniti. Časovne mine so eksplodirale ob 4.15, 7., 8. in 10. uri. Osem kilogramov eksploziva Nobels 808 je uničilo dve železniški kretnici in 150 m proge. Prva časovna mina je eksplodirala v trenutku, ko je mimo nje šla sovražnikova patrulja.¹⁷⁰

Prvi vod 2. čete 2. bataljona Kozjanskega odreda je šel 31. oktobra z dvema puškomitraljezoma pod vodstvom namestnika komandirja čete Antona Požlepa v akcijo na železniško progo Orehovo—Sevnica. Položaj so zasedli ob 22. uri. Razporedili so se tako, da sta na krilih bila puškomitraljeza, vmes pa strelci. Več kot 30 minut so čakali na nemško železniško patruljo. Takrat je iz Brega proti partizanski zasedi pripeljal tovorni vlak in desnokrlni puškomitraljezec je začel streljati po lokomotivi. Streljal

je tako dolgo, dokler se ni ustavila. Nato je skupaj s pomočnikom začel obstreljevati zadnje vagone, v katerih je bilo oboroženo spremstvo, ki se je poskrilo pod vagone. Po 10 minutah streljanja se je partizanska zaseda umaknila. Namestnik komandirja čete Anton Požlep je po prihodu v tabor predlagal, da se zaradi onesposobitve lokomotive in izkazane hrabrosti pred strojem odreda pohvalijo puškomitraljezec Stanko Kelhar in pomočnika Mihael Kuk in Drago Mladenovič.¹⁷¹

Prvega novembra je 2. vod 2. čete 2. bataljona ob 17. uri krenil v zasedo na železniško progo med Loko in Radečami. Štel je 22 borcev in imeli so 3 puškomitraljeze, vodil jih je namestnik komandirja čete Požlep. Zasedo pri kraju Slap so postavili tako, da so lahko navzkrižno streljali. Hrbet so si zavarovali z enim stražarskim mestom. Ob 2.30 je od Radeč prišla sovražnikova patrolja 20 vojakov. Bili so previdni in niso hodili v skupini, vojak je bil od vojaka oddaljen 4 metre. Kljub temu so padli v zasedo. Partizani so 5 minut streljali nanje, porabili so 635 nabojev in 12 ročnih bomb. Juriša niso mogli izvesti zaradi topovske podpore z gradu Dvor z druge strani reke. Partizani so se morali umakniti, njihov stražar je opazil, da so se v času topovske podpore dvignili le trije nemški vojaki in zbežali. Kozjanci niso imeli izgub.¹⁷²

Tridesetega novembra je minerska desetina 1. bataljona izvedla akcijo na železniški progi Laško—Rimske Toplice pri vasi Radoblje. Na mine je zapeljal tovorni vlak z veliko vagonov, naloženih z avtomobili in drugim vojaškim materialom. Lokomotiva je pred sabo rinila zaščitne vagone, te so minerji spustili naprej, in mine sprožili pod lokomotivo. Bila je v celoti uničena, prav tako sedem vagonov, drugi pa so bili poškodovani. Pri tem sta bila ranjena strojevodja in kurjač. Zaščitni vagoni pred lokomotivo so se odtrgali in oddrveli proti Rimskim Toplicam. Zaseda je nato s puškomitraljezi začela obstreljevati vlak. Odgovora ni bilo, zato so se mu približali, da bi ga zažgali. Takrat so iz kritja nanje začeli streljati preživeli sovražnikovi vojaki, a njihovi streli niso bili natančni, zato so se partizani brez izgub umaknili. V akciji so porabili

14 kg razstreliva in 100 nabojev za puškomitraljeze. Druga minerska desetica 1. bataljona je minirala 8 metrov dolg železniški most pri Črnem potoku na progi Breg—Sevnica. Porabili so 28 kg razstreliva. Istega dne so minerji za 150 metrov porušene proge na odseku Blanca—Sevnica porabili 10 kg razstreliva. Lahko zapišemo, da je bil 30. november 1944 za minerje zelo uspešen.¹⁷³

Dan kasneje so minerji opravili kar pet sabotažnih akcij, v glavnem na električnih daljnovodih. Odmevna je bila akcija minerjev 2. bataljona. V bližini orožniške postojanke na Senovem so v celoti porušili 8 m dolg in 4 m širok most ozkotirne železnice.¹⁷⁴

Kozjanci so do 9. decembra, t. j. do začetka nemške ofenzive porušili še štiri cestne mostove, cesto na dveh mestih prekopali, izvedli sedem sabotažnih akcij na železniški progi in še dve drugi sabotažni akciji.¹⁷⁵

Okupatorjeva gradnja utrjenih bojnih črt

Od jeseni 1944 je Slovenija vedno bolj dobivala podobo frontnega zaledja, in to ne samo ene, temveč treh front: madžarske, jugoslovanske in italijanske, ki so bile od nje sicer različno oddaljene, vendar so bili okupatorjevi ukrepi za vsemi enaki. Med najpomembnejšimi ukrepi sta bila gradnja utrjenih bojnih črt in širokopotezne očiščevalne operacije proti narodnoosvobodilni vojski na vsem slovenskem ozemlju. Na podlagi ukazov Adolfa Hitlerja z dne 26. julija in 19. septembra 1944 so do poznega poletja in zgodnje jeseni ob jugovzhodni meji nemškega rajha gradili utrjeno obrambno črto »Südostwall« ali »Reichsschutzstellung«. Glavna obrambna črta se je raztezala na severu ob slovensko-hrvaški meji, nato pa vzdolž Sotle in Save do Trbovelj, mimo Ljubljane do Vrhnikе, čez Hrušico, ob vznožju Trnovske planote in ob Soči do Tolmina. Nekoliko kasneje so načrtovali tudi pomožne črte, ob Krki čez Novo mesto do Loške doline, med Reko in Snežnikom oziroma vzdolž Čičarije in dalje čez Kras,

kjer so se dela naslanjala na ostanke utrjenih obrambnih črt iz prve svetovne vojne.¹⁷⁶

Vsa utrjevalna dela na Spodnjem Štajerskem so izvajali na štirih odsekih, ki so geografsko zajemali območja štirih okrožij: 1. Trbovlje, 2. Brežice, 3. Celje, 4. Ptuj. Za utrjevalna dela je bil odgovoren pokrajinski vodja Štajerske domovinske zveze dr. Sigfried Uiberreither, v posameznih okrožjih so bili t. i. gradbeni odseki oz. Bauabschnitte, ki so jih vodili okrožni vodje Štajerske domovinske zveze. V okrožju Brežice je bil Adolf Swoboda, sedež je imel v Narodnem domu v Brežicah, v okrožju Celje pa Anton Dorfmeister s sedežem v Ljubljanskem domu v Rogaški Slatini. Po njegovi smrti je 5. februarja 1945 njegovo dolžnost prevzel Heinz Mayerhöfer. Gradbeni odseki so imeli še pododseke, ki so jih vodili vodje krajevnih skupin Štajerske domovinske zveze.¹⁷⁷

Poleg stranke je pri utrjevalnih delih sodelovala tudi vojska. Na obravnavano območje so poslali 6 posebnih enot Bau Pionier-bataillona.¹⁷⁸ Od tega so bili na Kozjansko razporejeni kar štirje bataljoni. Gradbeno pionirski bataljon 17 je imel štab v Vidmu pri Krškem, njegova 1. četa v Sv. Petru pod Svetimi gorami, 2. v Rajhenburgu, 3. v Vidmu in 4. na Senovem. Bataljon 27 je imel svoj štab v Rogatcu. Bataljon 103 je imel štab v Radečah pri Zidanem Mostu, 1. četa je bila v Zidanem Mostu, 2. v Loki pri Zidanem Mostu, 3. v Radečah in 4. v Razborju. Bataljon 84 so poslali v Sv. Peter pod Svetimi gorami. Njegovo prvo četo so razporedili v Podčetrtek, 2. v Sv. Peter pod Svetimi gorami, 3. na Bizeljsko in 4. v Staro vas.¹⁷⁹

Pri utrjevalnih delih je sodelovala še organizacija TODT.¹⁸⁰ Na voljo je dala orodje, gradbeni material in strokovnjake. Fizična dela so opravljali prebivalci Spodnje Štajerske, nekaj so jih pripeljali iz Avstrije in celo iz Sovjetske zveze. Precej je bilo tudi vojnih ujetnikov: Grkov, Italijanov in Rusov.¹⁸¹ Po podatkih obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS je v oktobru 1944 na odseku Rogaška Slatina delalo že 3.000 ljudi, v Sv. Petru pod Svetimi gorami 1.000 in na odseku Brežice—Krško prav tako 3.000 ljudi.¹⁸² Civilno prebivalstvo so v delo

vključevali prek Arbeitsamta.¹⁸³ V arhivu Posavskega muzeja v Brežicah se je ohranil eden od velikih rdečih plakatov, z njimi je pokrajinski vodja dr. Uiberreither sredi septembra 1944 pozival Spodnještajerce na delo pri utrjevanju meja. V njih je zapisal, da so za delo obvezni vsi moški od 14. do 60. leta in vse ženske od 16. do 50. leta starosti. Na delo naj bi pozivali poimensko prek strankinih organizacij. Na koncu poziva je zapisano geslo: »Vstanite, Štajerci, na delo! Samo če bomo zvesti führerju in sebi, bomo zmagali.«¹⁸⁴

Popoldne 27. septembra 1944 so imeli v Mariboru sestanek vsi nemški župani. Na sestanku so obravnavali problematiko graditve utrjenih obrambnih črt. Zvedeli so, da bodo v ta namen na območju celotne Štajerske morali mobilizirati 100.000 ljudi. Postopek mobilizacije naj bi bil naslednji. Župani bi morali narediti sezname ljudi v svojih občinah. Na vsakih 10 ljudi bi po en kurir moral obvestiti naslednjih deset ljudi, in tako naprej. Županom so na sestanku zabičali, da morajo vse zadeve v zvezi z utrjevalnimi deli potekati v največji tajnosti.¹⁸⁵

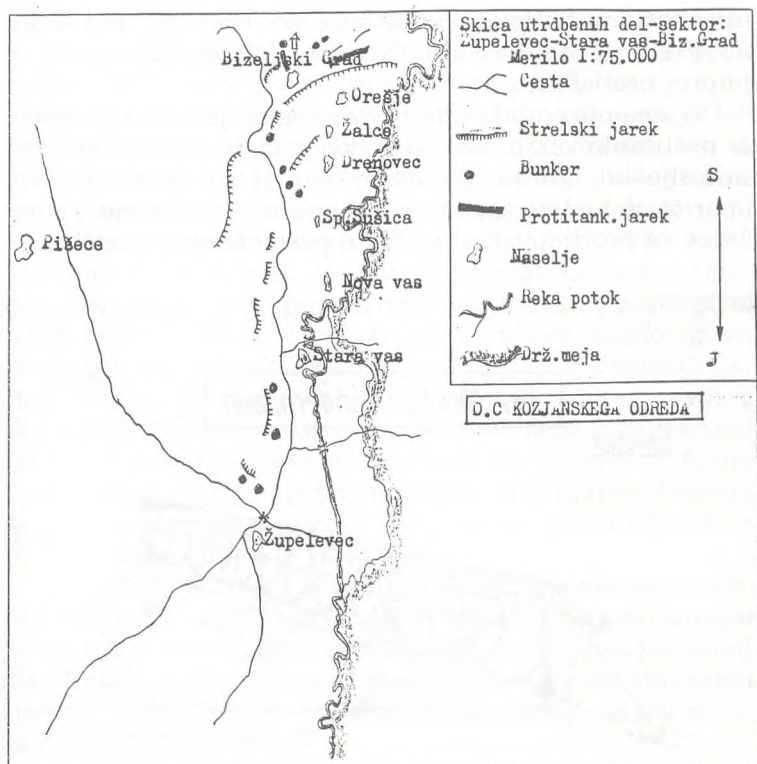
Delavci so stanovali v stavbah, ki so bile v bližini krajev, kjer so delali. Če teh ni bilo dovolj na voljo, so zanje postavljali lesene barake. Stanovanjske razmere in prehrana so bile slabe. Delavci so delali počasi, kradli so orodje in tudi na ta način sabotirali dela. V času letalskih napadov so se razbežali, precej jih je takrat tudi pobegnilo. Morala delavcev je bila v glavnem nizka. Prav taka je bila pri nekaterih vojaških enotah. Konec marca 1945 je neka nemška patrulja naletela na partizanskega obveščevalca v trenutku, ko si je ta ogledoval protitankovske jarke. Prijazno ga je ogovorila in pustila, da je odšel.¹⁸⁶ Nemške oblasti so za »delomrzneže« v Rogaški Slatini uredile kazensko taborišče. Vodil ga je zloglasni Kornberger. Jetnikov iz Slovenije v letu 1945 ni bilo več mogoče pošiljati v koncentracijska taborišča, zato so jih nacisti začeli pošiljati v kazensko delovno taborišče v Rogaški Slatini. Zaposlili so jih pri utrjevalnih delih.¹⁸⁷

V novembru 1944 je dobil Kozjanski odred posebno nalogo, da naj nenehno vznemirja delavce, ki so bili zapo-

sleni pri graditvi obrambnih črt. Delavce so mobilizirali v NOV, tudi jetnike drugih narodnosti. Precej so mobilizirali Grkov, ki se nato niso najbolje obnašali. Hrane iz kotlov so pojedli dvakrat več kot borci, tu in tam pa so Grki izmaknili kakšno stvar iz hiš. Civilno prebivalstvo je to kmalu spoznalo in je bilo nanje posebno pozorno. Precej delavcev s Kozjanskega se je izgovarjalo, da ne morejo hoditi na delo, ker jim to preprečujejo partizani. Borci Kozjanskega odreda so napadali manjše sovražni-kove patrolje. Osmega novembra so napadli skupino nemških geometrov, ki so pregledovali in merili teren za utrjevalna dela. V spopadu so ubili tri okupatorjeve voja-ke. Utrjevalna dela so ovirali tudi letalski bombni napadi. Dne 3. in 4. novembra so letala bombardirala železniško progo Dobova—Krško. V teh napadih je življenje izgubi-lo tudi nekaj delavcev pri kopanju jarkov.¹⁸⁸

Štab Kozjanskega odreda je konec leta 1944 prepoznal v gradnji utrjenih obrambnih črt neposredno nevarnost za osvobojeno ozemlje in narodnoosvobodilno gibanje na Kozjanskem. Pravilno so predvidevali, da bo sovražnik hotel imeti zaledje utrjenih obrambnih črt očiščeno parti-zanskih enot, če že ne kar celotnega narodnoosvobodilne-ga gibanja. Svoje nadrejene so prosili za odgovor glede tega. Zraven so navedli možnost razdelitve odreda na majhne skupine partizanov. Delali naj bi diverzantsko-sabotažne akcije. Odredni in bataljonski kader bi poraz-delili med skupine. V dopisu so celo omenjali možnost premestitve oz. odhoda odreda s Kozjanskega.¹⁸⁹

Po podatkih, do katerih so prišli partizanski obvešče-valci, je nameraval okupator zgraditi obrambno črto iz kvalitetnih materialov. Ker mu je le-teh primanjkovalo, se je odločil za navadno poljsko utrjevanje. Na važnejših odsekih so topovske položaje gradili iz železobetona, dru-god so kot gradbeni material uporabljali v glavnem samo les, kamenje in zemljo. V zaledju utrjene bojne črte so opravljali utrjevalna dela lokalnega pomena za zavarova-nje železniških prog in važnih postojank. Posamezna kri-žišča so utrjevali kot odporne točke, ki niso bile povezane s sistemom utrjene bojne črte. Preprečevale naj bi hitre

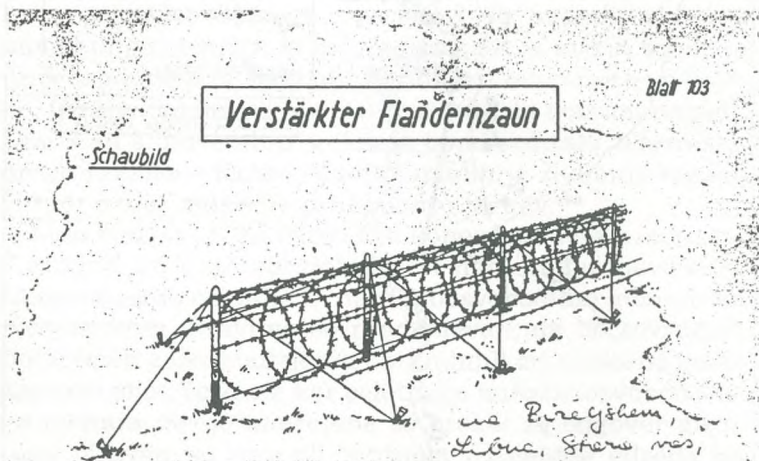
Skica nemške utrjene obrambne črte na odseku Bizeljsko. Izrisali so jo v obveščevalnem centru odreda.

premike oz. prodiranja sovražnikovih enot in s tem nudi-
le svoji vojski več časa za ustrezno obrambo.¹⁹⁰

Utrjena obrambna črta je na Kozjanskem potekala skozi naslednje kraje: Pleš nad Zidanim Mostom, Čelovnik, Radež, Loka pri Zidanem Mostu, nad Bregom, Razbor, Križ, Ledina, nad Sevnico, nad Blanco, Rožno, grajska pristava samostana v Rajhenburgu, Sv. Mohor nad Rajhenburgom, Sremič, nad Vidmom, Libna, Stari Grad, nad Spodnjo Pohanco, nad Artičami, nad Globokim, nad Župelevcem, Sv. Andrej, Spodnja Sušica,¹⁹¹ Bukovje, Bizeljska vas, Bizeljski grad, Sv. Peter pod Svetimi gorami,

med cesto in Sotlo do Podčetrтка, Sv. Ema, Sv. Vid, Nimno, Prišlin, Hum na Sutli, Rogatec, Tržišče, Žahenberc in naprej proti Ptuj. ¹⁹²

Utrjena obrambna črta je bila sestavljena iz več delov: iz protitankovskih, strelskih, zveznih in plaznih jarkov, mitraljeških gnezd, položajev za topove in minomete, oporišč, dohodnih jarkov, stanovanjskih bunkerjev, položajev za protiletalske topove in pasov bodeče žice. ¹⁹³

Skica žičnih ovir, ki jih je okupator postavil na Bizeljskem, Libni in v Stari vasi.

Protitankovski jarki so imeli obliko trapeza. Globoki so bili 3 m, spodaj 3—3,5 m in zgoraj 4 m široki. Strelski jarki so bili skoraj vedno na pobočjih, narejeni v cik-cak črti. Tudi ti so bili trapezaste oblike, na strelni strani so imeli polico 20 × 20 cm. V globino so merili 160 cm, v širino zgoraj 80 cm in spodaj 40 cm. Na vsakih 8—12 m je bila narejena na strelni strani jarka vdolbina za strelca. Med strelskimi jarki in stanovanjskimi bunkerji, med dvema črtama strelskih jarkov ali med strelskimi jarki in mitralješkimi gnezdami so bili zvezni jarki. Če so bili dolgi do 10 metrov, so bili izdelani v ravni črti, drugače v lomljeni. Plazne jarke so delali v trapezasti ali kvadratni

obliki 60 × 60 cm. Povezovali so mitralješka gnezda s strelskimi jarki. Strelski in zvezni jarki so bili včasih narejeni kot plazni jarki. Mitralješka gnezda so gradili v dveh oblikah. Prvi tip je imel obliko kroga, gnezdo je bilo globoko 60 cm, zgoraj široko 120 cm in spodaj 100 do 110 cm. Drugi tip je imel obliko polovice elipse. Posamezne hribe so preuredili v oporišča. Osrednji prostor je bil namenjen topovom in minometom, strelski jarki so bili zgrajeni v enojnih ali dvojnih kolobarjih. Dohodne jarke so uporabljali za prehode iz zaščitene krajev v črte strelskih jarkov. Bili so različnih oblik in mer. Stanovanjski bunkerji so bili od 20—50 m oddaljeni od strelskih jarkov. Bili so kvadrataste ali pravokotne oblike, merili so 2 × 2 do 3 × 8 metrov. Stene so bile obložene z 20 centimetrskimi debli, tla nepokrita, stropi pa prekriti z dvojno navzkrižno plastjo hlodov in zemlje. Najmanjša debelina stropa je bila 60 cm. Bodečo žico so napeljevali 20—50 m od prve črte strelskih jarkov.¹⁹⁴

Po poročilih obveščevalnega centra Kozjanskega odre da okupator vse do konca vojne ni uspel zgraditi utrjene obrambne črte na Kozjanskem. Skoraj v celoti je zgradil le strelske jarke. Druge sestavne dele utrjene obrambne črte je uspel zgraditi različno; na nekaterih odsekih več, na drugih manj.¹⁹⁵

Zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl je v propagandnem glasilu o utrjeni obrambni črti zapisal: »V teh zaprekah bodo nekoč, ako bi napočila ura zadnje preizkušnje, odredi vojske in Volkssturma predstavljali nepremagljiv branik pred vrati domovine.«¹⁹⁶ Ko je nastopila ura zadnje preizkušnje, se nemška vojska ni branila na utrjeni bojni črti, ampak se je pred prodirajočo zmagovito partizansko vojsko umikala proti Avstriji. In rezultat? Za gradnjo utrd, ki jim na koncu niso nič koristile, so uporabili več deset tisočev delavcev, v nič je šlo več deset tisočev delovnih ur in ogromno materiala.

Kozjansko vojno področje

Konec julija 1944 je glavni štab NOV in POS štabu 4. operativne cone NOV in POS glede na razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem omenil potrebo, da se organizirajo komande mest¹⁹⁷ oz. organi zalednih vojaških oblasti.¹⁹⁸ Komande mest so v Narodnoosvobodilni vojski Slovenije poznali že prej, ustanavljale so jih partizanske enote po osvoboditvi posameznih mest na Dolenj-

skem v drugi polovici leta 1942, vendar so to bili začasni organi zaledne vojaške oblasti, bolj nekakšne komande garnizonov, posadk, ki so urejale odnose med posameznimi vojaškimi enotami ter med narodnoosvobodilno vojsko in ljudsko oblastjo. Organi zaledne vojaške oblasti, ki so jih začeli graditi na osvobojenih ozemljih na Štajerskem v drugi polovici leta 1944, pa so bili stalni, to se pravi, da jih niso sestavljali funkcionarji operativnih enot, temveč zanje posebej določeni vojaški funkcionarji.¹⁹⁹

Zaledno vojaško oblast so ustanavljali zato, da bi razbremenili operativno vojsko nekaterih nalog, ki niso bile toliko operativne narave, kakor tudi organe ljudske oblasti tistih nalog, ki niso bile toliko civilnoupravne, temveč bolj vojaško-mobilizacijske, oskrbovalne itd. narave.²⁰⁰

Konec avgusta 1944 je poverjeništvo pokrajinskega odbora OF za južno Štajersko v svoje poročilo pokrajinskemu odboru OF za Štajersko zapisalo, da obstaja na Kozjanskem potreba po ustanovitvi organov zalednih vojaških oblasti. Zapisali so, da bi morali ustanoviti komando vojnega področja in vsaj dve komandi mest, težava pa je bila v tem, ker odred za to ni imel ustreznih ljudi.²⁰¹

Kozjansko vojno področje so ustanovili 18. septembra 1944.²⁰² Lahko bi ga kakšen teden prej, saj so imeli vse pogoje, a so čakali na prihod političnega komisarja Kozjanskega odreda Vukovića. Z glavnino odreda in novinci

*Komandant
Kozjanskega vojnega področja
Ivan Rožman-Janez.*

je bil na Dolenjskem.²⁰³ Prvi komandat vojnega področja je postal načelnik štaba Kozjanskega odreda Ivan Rožman-Janez. Dolžnost je s kratko prekinitvijo opravljal do 15. novembra, nato je postal referent za oborožitev 4. operativne cone NOV in POS. V činu podporočnika je bil 15. septembra 1945 demobiliziran.²⁰⁴ Sredi oktobra 1944 je moral Rožman oditi v štab 4. operativne cone NOV in POS. Dolžnost je predal namestniku komandanta Belokranjskega vojnega področja poročniku Francu Stegnarju-Kolumbu. Rodil se je leta 1916 v kmečki družini, po poklicu je bil mizar. Po kapitulaciji Jugoslavije je postal član mestnega komiteja KPS Celje in še istega leta stopil v partizansko vojsko. Na Kozjanskem je bil komandant vojnega področja ob 9. do 15. oktobra 1944, nato je do maja 1945 bil operativni oficir štaba 4. operativne cone NOV in POS.²⁰⁵

Zadnje dni septembra 1944 je politični komisar Kozjanskega vojnega področja postal politični komisar 1. bataljona Bračičeve brigade Jože Pečnik. Rodil se je leta 1911 v Gornji Ponikvi. Izučil se je za čevljarja. Pred vojno je bil še podoficir jugoslovanske kraljevske vojske, zidar

in delavec na kmetiji. V prvi polovici leta 1944 je prišel v Tomšičevo brigado, čez dva meseca je bil sprejet v KPS. Petnajstega novembra 1944 je po Rožmanovem odhodu postal komandant Kozjanskega vojnega področja. Na tej dolžnosti je ostal vse do odhoda Kozjanske grupe v Prekmurje v aprilu 1945.²⁰⁶ Na izpraznjeno mesto političnega komisarja je štab 4. operativne cone NOV in POS imenoval političnega komisarja komande mesta Ljubno Alberta Rajerja-Boruta, a je odredbo že 17. novembra spremenil.²⁰⁷ Novi politični komisar Kozjanskega vojnega področja je postal član okrajnega komiteja KPS Planina Anton Sotler-Sremac. V partizane je šel leta 1942, zadolžen je bil za partijsko delo v komandah mest. V nekem napadu ga je v starosti 30 let sovražnik ubil.²⁰⁸

Šestindvajsetega decembra 1944 je na Kozjansko prišel kapetan Miroslav Lipuš-Mišo. Prevezel je dolžnosti političnega komisarja Kozjanskega vojnega področja. Rodil se je leta 1914 v Ljubljani. Po poklicu je bil brivec, v KPS je bil od leta 1941. Maja 1943 je prišel v Kamniški bata-

Politični komisar Kozjanskega vojnega področja Miroslav Lipuš-Mišo in kontraobveščevalni oficir Ivan Mavrin-Miloš.

ljon Kamniško-savinjskega odreda.²⁰⁹ Namestnik komandanta Kozjanskega vojnega področja je bil Franc Vidic.²¹⁰

Člani širše komande vojnega področja so konec novembra bili: prometni oficir Mirko Pajduh, tehnični oficir Ignac Čokl, intendantski oficir Jože Kostanjšek, sanitetni referent Adolf Drolc, šef obveščevalnega centra Ivan Žandar in referent za nabavo materiala Jože Tretjak.²¹¹

Na Štajerskem so bila tri vojna področja: Gornjesavinjsko, Kozjansko in Pohorsko. Podrejena so bila najprej štabu 4. operativne cone NOV in POS, nato vojni oblasti 4. operativne cone NOV in POS. Izvršilni organi vojnih področij so bile komande mest, le-te so imele tudi svoje izvršilne organe, in to partizanske straže. Komande mest so imele podobne naloge kot komande vojnih področij, le da so bile brez lastnih sodišč. Partizanske straže so skrbale predvsem za zavarovanje pomembnih naprav, vzdrževanje reda itd. Vzpostavljali so jih samo v mestih, ker je po vaseh te naloge opravljala Narodna zaščita.²¹²

Do 1. novembra 1944 so na Kozjanskem ustanovili tri komande mest: Planina, Jurklošter in Kozje.²¹³ V novembru pa še preostale štiri: Brežice, Pilštanj, Rogatec in Šentjur pri Celju.²¹⁴ Komandant mesta Planina je bil najprej Zdravko Likozar, za njim Ivan Brečko in politični komisar Franc Debelak.²¹⁵ Komandant mesta Jurklošter je bil Alojz Pikelec, politični komisar pa Ljubo Pičeta.²¹⁶ Komandant mesta Kozje je bil najprej Anton Travnikar, za njim Zdravko Likozar in politični komisar Franc Drobnič.²¹⁷ Sedeži komand mest niso bili vselej v omenjenih krajih, le imenovali so se po njih, saj so bile v nekaterih krajih okupatorjeve postojanke.

Intendantska in obveščevalna služba ter zdravstvo Kozjanskega vojnega področja so obdelane v ustreznih poglavjih. O delu prometnega oficirja Mirka Pajduha in njegovih treh pomočnikov ni veliko podatkov, a je nekaj povedanega v poglavju o kurirjih in zvezah.

Z odredbo glavnega štaba NOV in POS 19. septembra 1944 so morale komande vojnih področij poleg prometne-

ga oficirja postaviti še tehničnega oficirja. Njegova glavna naloga je bila centralizacija delavnic. Za svoje delo je bil odgovoren komandi vojnega področja in tehničnemu odseku pri prometno-tehničnem odseku vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS.²¹⁸ Tehnični oficir komande Kozjanskega vojnega področja je bil gradbeni tehnik Ignac Čokl. Rodil se je leta 1914 v Gradcu. V partizane je šel sredi septembra 1944, bil je rezervni pehotni podporočnik.²¹⁹

Tehnični oficir Čokl je imel tri pomočnike. Jožef Cijan je bil prvi pomočnik, skrbel je za puškarsko delavnico.²²⁰ Drugi pomočnik je bil inženir Bruno Bantan, skrbel je za mehanične delavnice.²²¹ Tretji pomočnik tehničnega oficirja je bil

najprej gradbeni tehnik Ivan Kralj, od konca novembra pa gradbeni tehnik Ivan Petrič.²²² Bil je vodja NOV-GRAD²²³ in delavskega bataljona. Zbirati je moral podatke o mostovih, cestah, zasekah na cestah, prekopih in o vojaških stavbah na osvobojenem območju. Delavski bataljon je bil ustanovljen v drugi polovici novembra 1944, imel je dve četi, vsaka četa po dva voda. Razdeljeni so bili po vsem osvobojenem območju, 1. vod je bil na odseku Planina, 2. vod na odseku Jurklošter, 3. Lesično in 4. Kozje. V bataljonu so bili poleg strokovnjakov vsi tisti mobiliziranci in prostovoljci, ki so bili nesposobni za operativne enote. Moštvo bataljona so uporabljali za gradbeno tehnična dela na osvobojenem ozemlju.²²⁴

Referent za nabavo materiala Kozjanskega vojnega področja je bil lesni trgovec iz Slovenj Gradca Jože Tretjak. Njegov pomočnik je bil posestnik iz Jurkloštra Stan-ko Šmid. Njuna naloga je bila nabava različnega materiala, predvsem lesa, nafte, bencina, olja in petroleja za potrebe vojnega področja. Pri opravljanju svojega dela je sodeloval z ustreznimi odseki okrožnega odbora OF Kozje.²²⁵

Kozjansko vojno področje je v začetku oktobra štel 430 ljudi, od tega 404 moške in 26 žensk. Oboroženi so bili z osmimi puškomitraljezi, šestimi brzostrelkami in sedmimi pištolami ter 179 puškami. Za to orožje so imeli 7.624 nabojev za puškomitraljeze, 450 za brzostrelke, 76 za pištole in 4.491 za puške ter 113 ročnih bomb.²²⁶ Konec oktobra se je število ljudi povečalo za 32, število orožja in streliva je ostalo v glavnem nespremenjeno.²²⁷ V začetku novembra je vojno področje štel 546 ljudi, od tega 29 žensk. Komanda področja je štela 206 ljudi, komanda mesta Kozje 69, komanda mesta Planina 106 in komanda mesta Jurklošter 107 ljudi. Ekipa EK/J je štela 36 borcev. Razlika do 546 gre na račun štirih komand mest, ki so bile v ustanavljanju. Na voljo so imeli 11 puškomitraljezov, 8 brzostrelk, 5 pištol in revolverjev ter 136 pušk. Imeli so še 80 ofenzivnih in 4 defenzivne ročne bombe. Za puškomitraljeze so imeli 6.380 nabojev, za brzostrelke 580, za pištole in revolverje 71 ter za puške 3.544 nabojev.²²⁸

Razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na osvobojenem ozemlju

Sredi leta 1944 je oblastni komite KPS za Štajersko ustanovil poverjenišтво za vzhodno in južno Štajersko. Sekretar in član poverjenišťva sta bila Vladko Majhen-Rafael in Sergej Kraigher. Na Kozjansko sta prišla julija 1944, da bi pospešila mobilizacijo v NOV.²²⁹ Sredi avgusta je oblastni komite KPS za Štajersko reorganiziral okrožja. Po ukinitvi poverjenišťva je združil okrožja

Radeče—Laško, Kozje—Brežice in Šmarje—Rogatec v okrožje Bohor. Sekretar novega okrožnega komiteja KPS Bohor je postal Vladko Majhen-Rafael. Tretjega septembra je odšel s Kozjanskega, prevzel je nove dolž-

nosti v Slovenskih goricah, njegovo dolžnost je prevzel Sergej Kraigher.²³⁰ Organizacijski sekretar je postal Miha Berčič-Maks, odgovarjal je tudi za agitacijo in propagando, Ivan Agrež-Brko je kot vojaški referent odgovarjal za delo z vojsko, Rudi Cilenšek-Vrankar je odgovarjal za gospodarstvo, socialno skrbstvo in volitve, Marica Vidovič-Mica za SPŽZ,²³¹ Hinko Kamnikar-Rok za finance, zdravstvo in rdeči križ.²³²

Okrožje je bilo razdeljeno na osem okrajev: Planina—Sevnica, Senovo—Blanca, Videm—Brežice, Jurklošter—Zidani Most, Pilštanj, Šmarje pri Jelšah, Rogatec in Makole. Večina vodstvenega kadra za te okraje je prišla iz nekdanjih južnih in zahodnih krajev v okrožjih Kozje—Brežice in Radeče—Laško. Območje severno od črte Savinja pri Rifin gozdu—Svetina—Št. Rupert—Kalobje—Slivnica—Gobelno se je konec leta vključilo v kozjansko okrožje, tedaj je odpadel okraj Makole, ki je bil vključen v mariborsko okrožje.²³³

S septembrsko reorganizacijo štajerskih okrožij je prišlo na Kozjanskem do manjših sprememb. Okrožje Bohor so preimenovali v okrožje Kozje. Sergej Kraigher je odšel za sekretarja okrožnega komiteja KPS Celje, novi sekretar okrožnega komiteja KPS Kozje pa je postal Dušan Spindler.²³⁴ Franc Černe-Klemen je bil sekretarjev pomočnik in kadrovik, Miha Berčič-Maks pa je bil odgovoren za agitacijo in propagando ter vojsko.²³⁵ V marcu 1945 je bil Dušan Spindler imenovan za sekretarja mariborskega okrožja. Novi in tudi zadnji sekretar okrožnega komiteja KPS Kozje je postal Berčič.²³⁶

Poseben dogodek v političnem delu na Kozjanskem je bila okrožna konferenca 13. avgusta 1944 na Srebrnem parku nad Travnim Lazom v osrčju Bohorja. Navzočih je bilo okrog 150 aktivistov OF iz vsega okrožja Kozje—Brežice. Konferenca, ki jo je vodil član poverjeništva oblastnega komiteja KPS Sergej Kraigher je obravnavala vsa najpomembnejša vprašanja narodnoosvobodilnega gibanja na Kozjanskem. Na koncu je sprejela pozdravno pismo IO OF in v njem poudarila, »da je prebivalstvo naših okrajev danes enotno združeno v vrstah OF«. Pozdravno

Politični funkcionarji med borci sredi novembra 1944 na Planini. Prvi z leve sedi Miha Berčič-Maks, drugi je komandant KVP Jože Pečnik, tretji je sekretar okrožnega komiteja KPS Kozje Dušan Spindler in četrti je namestnik komandanta KVP Franc Vidic.

pismo se končuje takole: »Naša trdna volja, ki je prišla do izraza tudi na tej konferenci, je, da z vsemi svojimi močmi prispevamo, da bi čimprej po vseh naših okrajih, predvsem pa po izseljenih slovenskih domovih ob Savi in Sotli zopet zaživelo slovensko življenje v svobodni zedinjeni Sloveniji, v skupni domovini vseh jugoslovanskih narodov — demokratični federativni Jugoslaviji.«²³⁷

Približno teden dni zatem je bila na Ješovcu konferenca aktivistov OF okrožja Radeče—Laško. Vodil jo je Vladko Majhen-Rafael. Poleg drugega so na konferenci že govorili tudi o združitvi vseh treh kozjanskih okrožij v okrožje Bohor. Sredi živahnega političnega dela je bilo 25. in 26. oktobra 1944 na Planini zborovanje aktivistov OF okrožja Kozje. Udeležilo se ga je okrog 200 ljudi. Referate so imeli Jože Lampret, Jože Kocbek, Jože Levstik, dr. Darko Černej in Dušan Spindler. Vsi, razen Spindlerja, so v glavnem obravnavali vprašanja, ki so bila na

dnevnem redu 2. zbora aktivistov OF v Črnomlju v začetku septembra 1944. Ob koncu pa so izvolili 40 članski okrožni plenum OF.²³⁸

Na osvobojenem ozemlju na Kozjanskem je imelo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja mnogo možnosti, da razvije zelo pestro dejavnost med ljudskimi množicami. Podobno kot na drugih osvobojenih ozemljih na Slovenskem so tudi na Kozjanskem volili krajevne narodnoosvobodilne odbore. Okrožni komite KPS in okrožni odbor OF Kozje pa sta pri tem doživela kritiko oblastne-

ga komiteja KPS in pokrajinskega odbora OF za Štajersko, ker sta si premalo odločno prizadevala za vzpostavitev posebnih organov ljudske oblasti — narodnoosvobodilnih odborov. Tako so okrožno volilno komisijo za Kozjansko imenovali šele po osvoboditvi skoraj vsega okrožja, tj. po padcu Kozjega septembra 1944. Od julija, ko je bila osvobojena večina Kozjanskega, do druge polovice septembra je res minilo mnogo časa, ki pa ni bil dovolj izrabljen. Volilno komisijo sta vodila predsednik Jože Perčič iz Planinske vasi in tajnik Rudi Cilenšek. Za pomoč ji je pokrajinski odbor OF za Štajersko poslal svojega inštruktorja Ferda Remica. Jeseni 1944 sta pri graditvi ljudske oblasti na Kozjanskem pomagala tudi Jože Levstik-Vid in dr. Darko Černej iz ustreznih odsekov predstva SNOS.²³⁹

Septembra 1944 so bile objavljene volitve v KNOO²⁴⁰ po vsem Kozjanskem. Sergej Kraigher je 21. septembra poslal ob volitvah oblastnemu komiteju KPS za Štajersko naslednje poročilo: »17. 9. smo sprejeli okrožnico o razpisu volitev v KNOO in okrajne NO skupščine na Štajerskem. Volitve bodo v roku od 10. 9. do 1. 10. Na seji okrožnega odbora smo sklenili, da morajo biti volitve opravljene v naslednjih okrajih: Jurklošter—Zidani Most, Planina—Sevnica, v 24 vaseh okraja Pilštanj, v 12 vaseh in

pripadajočih zaselkih okraja Senovo—Blanca, ter v 19 vaseh in v pripadajočih zaselkih okraja Videm—Brežice. Po načrtu se morajo volitve izvršiti v prvi skupini vasi 28. 9. (in sicer v 20 vaseh okraja Jurklošter in Planina—Sevnica, v okraju Pilštanj pa v 8 vaseh) in nato postopno do 1. 10. v vseh vaseh. V okrajih Videm—Brežice in Senovo—Blanca pa se morajo izvesti volitve 30. 9. in 1. 10. Ukrenili smo vse potrebno, da bodo volilne komisije pravočasno izvršile svoje delo in da bodo okrajni odbori OF in vsi aktivisti razvili intenzivno volilno kampanjo, pravilno in temeljito pripravili kandidatne liste ter čim bolj slovesno izvedbo volitev. Upamo in naredili bomo vse, da bodo kljub zakasnelemu obvestilu izvedene v vseh vaseh, kjer je to možno, da bomo zainteresirali v vsaki vasi vsakega volilnega upravičenca in da bo udeležba 100 %.²⁴¹

Na Kozjanskem so poleg KNOO izvolili tudi odposlanke v okrajne narodnoosvobodilne skupščine, vendar le-te pred nemško ofenzivo decembra 1944 niso izvolile svojih izvršnih odborov. Na Kozjanskem torej ni bilo višjih izvoljenih organov ljudske oblasti oziroma narodnoosvobodilnih odborov. Najvišji organ oblasti na Kozjanskem in Štajerskem je bil tako še naprej okrožni in pokrajinski odbor Osvobodilne fronte.²⁴²

Za seznanitev odbornikov z njihovim delom so okrožni in okrajni aktivisti OF prirejali skupne sestanke z odborniki NOO. Prvi tak sestanek za vse okrožje je bil 29. oktobra, drugi pa 6. novembra 1944, oba sta bila v Sv. Vidu. Na njih so odbornike seznanjali s pomenom in vlogo ljudske oblasti, dajali pa so tudi stvarna navodila za delo.²⁴³

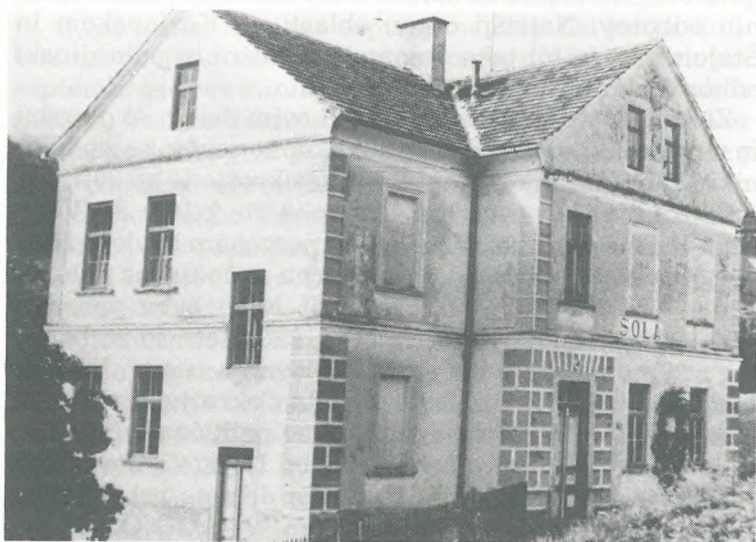
Da bi člani NOO bolje spoznali NOB in cilje, za katere so se borili, in način delovanja nove ljudske oblasti, sta bila v okrožju organizirana dva upravno politična tečaja. Prvi tečaj je bil od 18. do 25. novembra na Pilštanju in deloma pri Kolarjevih v Lesičnem. Vsak KNOO je poslal na tečaj po enega ali dva svoja člana. Tečajnikom na Pilštanju so

predavali tudi Jože Dolinšek, Drugi tečaj je bil v Šentvidu pri Planini od 3. do 9. decembra 1944. Vodil ga je inštruktor pokrajinskega odbora OF za Štajersko Janez Ošo.²⁴⁴

Poleg izgradnje ljudske oblasti pa so polagali tudi temelje za ljudska sodišča. V drugi polovici oktobra 1944 je iz Ljubnega v Savinjski dolini na Kozjansko prišel Jože Dolinšek z nalogo, da organizira javno tožilstvo. Ker pa to takrat še ni bilo možno, je kot organizator in predavatelj pomagal na tečajih za člane KNOO in na terenu. Z njim je sodeloval Jože Pavličič, ki je bil sprva poslan za javnega tožilca v dravograjsko okrožje, vendar tja ni mogel zaradi sovražnikove ofenzive, zato je prišel na Kozjansko. Javni tožilec pri okrožnem odboru OF je bil varuh zakonitosti, nadziral je zakonitost zapisnikov, odločb in opravljal je nadzorstvo nad organizacijo ljudske oblasti.²⁴⁵

Ljudska oblast je na Kozjanskem odprla 16 osnovnih šol. Do decembra 1944 so šole delovale v naslednjih va-

Osnovna šola Henina — prva slovenska šola na osvobojenem Štajerskem.

seh: Henina, Jurklošter, Planina, Sv. Vid, Pilštanj, Zagorje, Prevorje, Dobje, Razbor, Podgorje, Kozje, Zabukovje, Sv. Anton,²⁴⁶ Pečice, Kalobje in Poreber. V 35 oddelkih je pouk obiskovalo nad 1410 otrok.²⁴⁷

Vzporedno s prosvetnim delom je polno zaživelo tudi kulturno delo. Učitelji so v tem času ustanovili pevske zборе v Jurkloštru, na Planini, v Gorici pri Rajhenburgu in Zagorju. Na partizanskem mitingu v Sv. Vidu je nastopala okrožna igralska skupina s Klopčičevo enodejanko Mati. Na Planini so ustanovili prvi Dom ljudske prosvete. V njem sta bila knjižnica in čitalnica, zraven pa so imeli svoje sedeže še vaška godba, pevski zbor in vaški oder.²⁴⁸ Vse to kulturno-prosvetno delo je bilo izraz teženj slovenskega naroda, ki mu je hotel okupator vzeti slovenski jezik, svobodo in vse tisto, kar mu je bilo pri srcu.

Opombe

- ¹ Zaselek nad Sromljami.
- ² Arhiv INZ, f. 342/I, petnajstdnevno vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda operacijskemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 9. 10. 1944.
- ³ Prav tam.
- ⁴ Od leta 1952 se vas uradno imenuje Breze.
- ⁵ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 4. 10. 1944.
- ⁶ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo, 2. bataljona Kozjanskega odreda 7. 10. 1944.
- ⁷ Glej op. 2.
- ⁸ 1. november.
- ⁹ Zaselek 6 km vzhodno od Laškega; Arhiv INZ, f. 25/I, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 15. 11. 1944.
- ¹⁰ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 2. 11. 1944.
- ¹¹ Arhiv INZ, f. 342/I, tedensko poročilo pomočnika političnega komisarja 1. čete 1. bataljona pomočniku političnega komisarja Kozjanskega odreda 18. 11. 1994.
- ¹² Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 2. 12. 1944; sekretar Ivan Petančič je zapisal, da sta se akcije udeležila dva voda. (Glej op. 11)
- ¹³ Drago Vresnik: Tretja brigada vojske državne varnosti — narodne obrambe. Ljubljana 1988, str. 142 (dalje: Vresnik, 3. brigada VDV).
- ¹⁴ Zbornik NOV, VI/17, dok. 130.
- ¹⁵ Arhiv INZ, f. 25/I, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 15. 11. 1944; Vresnik: 3. brigada VDV, str. 143.
- ¹⁶ Glej op. 14.
- ¹⁷ Zbornik NOV, VI/17, dok. 137.
- ¹⁸ Vresnik: 3. brigada VDV, str. 145.
- ¹⁹ Glej op. 11.
- ²⁰ Gradbeni bataljon, oktobra 1944 je prispel na odsek Zidani Most—Sevnica. Uporabili so ga pri utrjevanju bojnih črt na tem območju.
- ²¹ Zbornik NOV, VI/17, dok. 88.
- ²² Od leta 1955 se vas uradno imenuje Vinski Vrh pri Slivnici.
- ²³ Glej op. 11.
- ²⁴ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 2. 12. 1944.
- ²⁵ Arhiv INZ, f. 46/III, depeša Kozjanskega odreda št. 32. 28. 11. 1944.
- ²⁶ Ukrep je bil nepotreben. Če je okupator v nekem naselju želel imeti postojanko, jo je tudi imel. V ta namen je pač izselil kakšno družino iz hiše.
- ²⁷ Arhiv INZ, f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda; Arhiv RSNZ, f. 301—102, organizacijsko poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 8. 12. 1944; Nacistični veljak SA — oberführer Heinz Mayerhöfer je v svoj dnevnik za 1. december 1944 zapisal: »Ob 01 odhod v akcijo proti Dolenji vasi — napad 15 banditov na

bivališče vojske, 4 vojaki odgnani, 1 ranjen. ((Tone Ferenc: Dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem iz poslednjih mesecev vojne. ČZN 2/1982, str. 48—49 (dalje: Ferenc, Dnevnik nacističnega funkcionarja))

²⁸ Arhiv INZ, f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.

²⁹ V omenjenem obdobju je bilo več reorganizacij odreda oz. njegovih enot, zato je obravnavi tega problema namenjeno posebno podpoglavje.

³⁰ Arhiv INZ, f. 329/I, poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 22. 8. 1944.

³¹ Zaselek Stara Žaga v bližini Šentvida pri Planini.

³² Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS 1. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 18. 9. 1944.

³³ Ustna izjava Antona Račiča 19. 1. 1989.

³⁴ Arhiv MRC, f. Č/V, kartotečni list Albina Bravca.

³⁵ Ustna izjava Ivana Cerjaka 9. 3. 1989.

³⁶ Glej op. 33; Arhiv INZ, f. 330/III, pregledi številčnega stanja ljudstva, orožja in streliva 4. operativne cone NOV in POS na dan 1. 10. 1944. Podatki v omenjenih pregledih za Kozjanski odred so od 21. 9. 1944.

³⁷ Glej op. 33; Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS 1. 10. 1944.

³⁸ Arhiv INZ, f. 21/I, poročilo biroja SKOJ Kozjanskega odreda 6. 10. 1944.

³⁹ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS 1. 10. 1944; ZA CK ZKS, a. e. 4146, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda 10. 10. 1944.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Arhiv PMB, f. 8/II, Spominsko gradivo, Karel Žmavc, Bizeljsko v boju za svobodo; Ustna izjava Avgušтина Grbca 17. 4. 1990.

⁴² ZA CK ZKS, življenjepis Marije Hostar iz leta 1950.

⁴³ Ustni izjavi Karla Jamška 9. 8. 1990 in Avgušтина Grbca 17. 4. 1990.

⁴⁴ ZA CK ZKS, življenjepis Ivana Grizolta.

⁴⁵ Arhiv INZ, f. 342/I, petnajstdnevno vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda operacijskemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 9. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 6. 10. 1944.

⁴⁶ Ustna izjava Avgušтина Grbca 17. 4. 1990; Arhiv INZ, f. 342/I, zapisnik o zaslišanju Ivana Grizolta.

⁴⁷ Arhiv INZ, f. 330/III, pregledi številčnega stanja ljudstva, orožja in streliva na dan 15. 10. 1944.

⁴⁸ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno poročilo operacijskega odseka štaba 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 31. 10. 1944.

⁴⁹ Arhiv INZ, f. 342/I, zapisnik o zaslišanju Ivana Grizolta 10. 10. 1944; ZA CK ZKS, življenjepis Ivana Grizolta.

⁵⁰ Milan Ževart: Svobodna partizanska ozemlja na Slovenskem Štajerskem v času narodnoosvobodilnega boja. ČZN št. 2/1988, Maribor 1988, str. 192 (dalje: Ževart, Svobodna partizanska ozemlja).

⁵¹ Gorenje pri Zrečah.

⁵² Arhiv INZ, f. 25/I, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 15. 11. 1944; ustna izjava Karla Jamška 9. 8. 1990.

- ⁵³ Zbornik NOV, VI/17, dok. 88, 122 in 144.
- ⁵⁴ Zbornik NOV, VI/17, dok. 88.
- ⁵⁵ Ustna izjava Karla Jamška 9. 8. 1990.
- ⁵⁶ Prav tam; Ustna izjava Avgušтина Grbca 17. 4. 1990.
- ⁵⁷ ZA CK ZKS, življenjepis oz. izjava Marije Hostar.
- ⁵⁸ Glej op. 54.
- ⁵⁹ Zbornik NOV, VI/17, dok. 122.
- ⁶⁰ Glej op. 56.
- ⁶¹ ZA CK ZKS, življenjepisa Marjana Jerina in Janeza Janežiča.
- ⁶² Arhiv INZ, f. 329/I, petnajstdnevno poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 19. 11. 1944 in f. 134/IV, odredba štaba 4. operativne cone NOV in POS 17. 11. 1944.
- ⁶³ ZA CK ZKS, življenjepis Marjana Jerina. V njem je še zapisal, da mu je komandant 4. operativne cone NOV in POS Jože Borštnar odvzel parabolo, ki si jo je sam priboril. Nato jo je nosil pomočnik političnega komisarja 4. operativne cone NOV in POS Matevž Hace.
- ⁶⁴ ZA CK ZKS, a. e. 4215, poročilo pomočnika političnega komisarja 4. operativne cone NOV in POS centralnem komiteju KPS 27. 11. 1944.
- ⁶⁵ ZA CK ZKS, življenjepis Marjana Jerina; Arhiv INZ, 134/IV, poročilo personalnega odseka 4. operativne cone NOV in POS 3. 12. 1944; Arhiv RSNZ, f. 301—97, poročilo kontraobveščevalnega oficirja 1. SNOUB Toneta Tomšiča 29. 1. 1945.
- ⁶⁶ Arhiv MRC, f. 56B/III, seznam borcev in bork 2. čete 1. bataljona Kozjanskega odreda 5. 10. 1944.
- ⁶⁷ Prav tam.
- ⁶⁸ Arhiv INZ, f. 16/III, politično poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS 19. 10. 1944.
- ⁶⁹ Arhiv INZ, f. 329/I, petnajstdnevno poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 19. 11. 1944.
- ⁷⁰ Zbornik NOV, del VI, knjiga 17, dok. 54.
- ⁷¹ Arhiv INZ, f. 25/II, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 14. 9. 1944.
- ⁷² ZA CK ZKS, a. e. 4146, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda 10. 10. 1944.
- ⁷³ Arhiv INZ, f. 330/III, pregled številčnega stanja moštev, orožja in streliva 4. operativne cone NOV in POS na dan 1. 11. 1944.
- ⁷⁴ Arhiv INZ, f. 330/III, pregled številčnega stanja orožja 4. operativne cone NOV in POS na dan 1. 10. 1944.
- ⁷⁵ Arhiv INZ, f. 330/III, pregled številčnega stanja moštev, orožja in streliva 4. operativne cone NOV in POS na dan 15. 11. 1944.
- ⁷⁶ Arhiv INZ, f. 11/II, navodila za delo glavnega štaba NOV in POS štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. 10. 1944.
- ⁷⁷ Arhiv INZ, f. 134/IV, odredba 4. operativne cone NOV in POS 17. 11. 1944; ZA CK ZKS, življenjepis Janeza Janežiča.
- ⁷⁸ Arhiv INZ, f. 134/IV, odredba št. 1429 štaba 4. operativne cone NOV in POS 22. 11. 1944.
- ⁷⁹ Arhiv INZ, f. 134/IV, seznam starešin Kozjanskega odreda 18. 10. 1944 in Tisk NOB, f. O, Od Savinje do Sotle, 1. 9. 1944, str. 6 in f. 329/I, poročilo štaba Kozjanskega odreda 3. 9. 1944.
- ⁸⁰ Arhiv INZ, f. 124/V, odredba št. 1416 štaba 4. operativne cone NOV in POS 20. 11. 1944 in f. 342/I, seznam štaba Kozjanskega odreda, nedat.
- ⁸¹ Ustna izjava Antona Račiča 19. 1. 1989.

- ⁸² Zaselek oddaljen 1 km od Planine pri Sevnici.
- ⁸³ Arhiv INZ, f. 342, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda in f. 14, poročilo inštruktorja SKOJ v odredih 4. operativne cone NOV in POS 27. 11. 1944.
- ⁸⁴ Glej op. 28.
- ⁸⁵ Arhiv RSNZ, f. 301—102, organizacijsko poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 8. 12. 1944; ZA CK ZKS, a. e. 4151, seznam članov KPS 3. bataljona Kozjanskega odreda, nedat.
- ⁸⁶ Arhiv RSNZ, f. 301-102, organizacijsko poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 8. 12. 1944.
- ⁸⁷ Prav tam.
- ⁸⁸ Prav tam.
- ⁸⁹ Arhiv INZ, f. 329/I, petnajstdnevno poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 4. 12. 1944.
- ⁹⁰ Arhiv INZ, Tisk NOB, f. V 1, Vestnik, 22. 12. 1944, str. 2 in 6 ter f. 126/VI, predlog za imenovanja odseka za kadre 4. operativne cone NOV in POS 15. 6. 1944.
- ⁹¹ Arhiv INZ, f. 115/II, seznam tečajnikov 10. pehotnega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS.
- ⁹² Arhiv INZ, f. 115/III, seznam tečajnikov 11. pehotnega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS.
- ⁹³ Arhiv INZ, f. 115/III, seznam tečajnikov 12. pehotnega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS.
- ⁹⁴ Arhiv INZ, f. 115/III, seznam tečajnikov 9. višjega oficirskega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS.
- ⁹⁵ Arhiv INZ, f. 115/III, seznam tečajnikov 10. višjega oficirskega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS.
- ⁹⁶ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS 1. 10. 1944.
- ⁹⁷ Arhiv INZ, f. 336/I, vojaško poročilo operacijskega odseka 14. divizije NOV in POJ operacijskemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 26. 9. 1944 in f. 330/II, poročilo štaba 14. divizije NOV in POJ štabu 4. operativne cone NOV in POS 28. 9. 1944.
- ⁹⁸ Muzejska zbirka Laško, seznam ranjencev iz leta 1944.
- ⁹⁹ ZA CK ZKS, a. e. 4146, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda 10. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 24. 9. 1944.
- ¹⁰⁰ ZA CK ZKS, a. e. 4146, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda 10. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 342/I, petnajstdnevno vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda operacijskemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 9. 10. 1944; Muzejska zbirka Laško, depesha štaba Kozjanskega odreda 26. 9. 1944; Rudi Mejak: Spodnje Brezovo. Topografija NOB občine Sevnica iz leta 1962, str. 6-7.
- ¹⁰¹ Štajerski gospodar, 7. 10. 1944, str. 4.
- ¹⁰² V poročilo štaba Kamniško-zasavskega odreda so zapisali, da so prejeli le 408 novincev.
- ¹⁰³ Arhiv INZ, f. 342/I, petnajstdnevno vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda operacijskemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 9. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 26. 9. 1944; Zbornik NOV, VI/16, dok. 97.
- ¹⁰⁴ To so bili vojaki Batalione Volontario e Spagnole De Hall. Bataljon je bil ustanovljen 1. aprila 1944 v Versaillesu iz španskih prostovoljcev, poveljniški kader je bil sestavljen samo iz Nemcev. Imel je tri

- čete, od katerih je prva odšla v Romunijo, drugi dve četi in štab bataljona pa so sredi junija 1944 prispeli v Dobrno, nato pa so jih razporedili po postojankah v Trbovljah in Zagorju ob Savi. (Zbornik NOV, VI/17, dok. 83)
- ¹⁰⁵ Arhiv INZ, f. 342/I, petnajstdnevno vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda operacijskemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 9. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 26. 9. 1944.
 - ¹⁰⁶ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 18. 10. 1944.
 - ¹⁰⁷ Arhiv INZ, f. 342/II, dopis obveščevalnega centra Kozjanskega odreda obveščevalcu Ivanu Žandarju 17. in 18. oktobra 1944.
 - ¹⁰⁸ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno poročilo operacijskega odseka štaba 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 31. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 21. 10. 1944.
 - ¹⁰⁹ Arhiv INZ, f. 25/I, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 15. 11. 1944.
 - ¹¹⁰ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 4. 11. 1944.
 - ¹¹¹ Arhiv INZ, f. 342/I, dopis štaba Kozjanskega odreda 18. 11. 1944; Arhiv MNOM, seznam transportiranih novincev v oktobru in novembru 1944.
 - ¹¹² Arhiv MNOM, seznam transportiranih novincev v oktobru in novembru 1944.
 - ¹¹³ Arhiv INZ, f. 342/I, poročilo 1. bataljona štabu Kozjanskega odreda 27. 11. 1944.
 - ¹¹⁴ Vojska državne varnosti.
 - ¹¹⁵ Arhiv INZ, f. 342/I, dopis štaba Kozjanskega odreda 26. 11. 1944.
 - ¹¹⁶ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 2. 12. 1944 in f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.
 - ¹¹⁷ Glej op. 28.
 - ¹¹⁸ Arhiv INZ, f. 11/II, odredba št. 653 glavnega štaba NOV in POS 28. 11. 1944.
 - ¹¹⁹ Arhiv INZ, f. 329/I, okrožnica političnega komisarja 4. operativne cone NOV in POS 30. 11. 1944.
 - ¹²⁰ ZA CK ZKS, a. e. 4149, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 11. 12. 1944.
 - ¹²¹ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno operacijsko poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS. 2. 12. 1944.
 - ¹²² Arhiv INZ, f. 342/I, dopis personalnega odseka Bračičeve brigade štabu Kozjanskega odreda 20. 11. 1944.
 - ¹²³ Pokrajinski vodja Nacionalsocialistične nemške delavske stranke, ki jo poznamo tudi pod imenom nacistična stranka.
 - ¹²⁴ Štajerski gospodar, 14. 10. 1944, str. 1; Arhiv PMB, f. okupatorjevi in kolaboracionistični plakati, plakat z naslovom Špodnještajerci, nedat.
 - ¹²⁵ Štajerski gospodar, 14. 10. 1944, str. 1.
 - ¹²⁶ Štajerski gospodar, 4. 11. 1944, str. 10 in 14. 11. 1944, str. 1.

- 127 Nimamo na voljo arhivskega gradiva, da bi lahko ugotovili, katere nemške enote so sodelovale v akciji. Avtorji zbornika NOV so zapisali, da so to verjetno bili deli 649. bataljona deželnih strelcev, ki je bil tedaj razmeščen po postojankah med Zidanim Mostom in Sevnico. V Štajerskem gospodarju 7. 10. 1944 na str. 4 zasledimo notico z naslednjo vsebino: »1. oktober je neka bojna skupina vojske, policije in Wehrmannschafta zavzela v naskoku kraj Montpreis, ki so ga tolovaji preje mimogrede zasedli. Tolovaji so imeli 22 mrtvih in je bilo ob tem osvobojenih 40 prisilnih rekrutirancev. Totalne izgube tolovajev so bistveno višje. Ostanek je bil razkropljen v vse vetrove. Bilo je mnogo plena, med drugim tudi kompletna radio-oddajna naprava.«
- 128 Arhiv INZ, f. 342/I, petnajstdnevno vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda operacijskemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 9. 10. 1944.
- 129 Prav tam.
- 130 Arhiv INZ, f. 25/I, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 15. 11. 1944; Tomaž Teropšič: Partijske tehnike, kurirske postaje ter agitacija in propaganda na Kozjanskem. Diplomaska naloga na Filozofski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani iz leta 1983, str. 59.
- 131 Arhiv INZ, f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.
- 132 Vsebina letaka z naslovom Spodnještajerci so sestavili 1. decembra 1944. Hrani ga arhiv INZ v Ljubljani, f. 492 p.
- 133 Prav tam; Arhiv INZ, f. 659/I, poročilo referenta za obnovo okraja Senovo 18. 1. 1945; Ferenc, Dnevnik nacističnega funkcionarja.
- 134 Glej op. 131.
- 135 Zdravko Klanjšček: Oris narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem 1941—1945. Ljubljana 1982, str. 84—85.
- 136 Arhiv INZ, f. 11/II, elaborat tehničnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 6. 6. 1944.
- 137 Marjan Žnidarič: Bombni napadi na Maribor in druge kraje slovenske Štajerske. Borec XXVIII/1976, št. 6—7, str. 322—323 (dalje: Žnidarič, Bombni napadi).
- 138 Žnidarič: Bombni napadi, št. 8—9, str. 458.
- 139 Žnidarič: Bombni napadi, št. 10, str. 530.
- 140 Žnidarič: Bombni napadi, št. 10, str. 532.
- 141 Žnidarič: Bombni napadi, št. 10, str. 534.
- 142 Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada. Ljubljana 1971, str. 205; Jože Vidmar, ustni vir 5. 9. 1989.
- 143 Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Jože Vidmar: Minerski vod Kozjanskega odreda (dalje: Vidmar, Minerski vod).
- 144 Arhiv INZ, f. 25/II, poročilo 4. operativne cone NOV in POS 31. 3. 1944; Vidmar: Minerski vod.
- 145 Glej op. 143.
- 146 Jože Vidmar, ustni vir 5. 9. 1989. Franc Runovec, ustni vir 29. 6. 1989; Tone Kozmus, ustni vir 10. 7. 1989.
- 147 Vidmar: Minerski vod; Tone Kozmus, ustni vir 10. 7. 1989.
- 148 Jože Vidmar, ustni vir 5. 9. 1989.
- 149 Arhiv INZ, 12/II, poročilo 4. operativne cone NOV in POS 22. 10. 1944.

- ¹⁵⁰ Arhiv INZ, f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 25. 11. 1944—13. 2. 1945.
- ¹⁵¹ Arhiv PMB, f. 7/III, kronika 3. bataljona Kozjanskega odreda 22. 6.—13. 9. 1944.
- ¹⁵² Glej op. 150 in 151.
- ¹⁵³ Arhiv INZ, f. 115/III, seznam tečajnikov 9. minerskega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS september 1944.
- ¹⁵⁴ Arhiv INZ, f. 115/III, seznam tečajnikov 11. minerskega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS januar 1945.
- ¹⁵⁵ Glej op. 148.
- ¹⁵⁶ Glej op. 146.
- ¹⁵⁷ Arhiv INZ, tisk NOV, f. O, Od Savinje do Sotle, 1. 9. 1944 št. 4, str. 6.
- ¹⁵⁸ Tone Kozmus, ustni vir 10. 7. 1989; Jože Vidmar, ustni vir 5. 9. 1989.
- ¹⁵⁹ Glej op. 146
- ¹⁶⁰ Tone Kozmus, ustni vir 10. 7. 1989.
- ¹⁶¹ Glej op. 146.
- ¹⁶² Glej op. 160. Obstaja možnost, da so minerski vod razformirali že mesec dni predtem.
- ¹⁶³ Seznam je narejen na osnovi operacijskega dnevnika Kozjanskega odreda, vojaških in situacijskih poročil štaba Kozjanskega odreda, odrednih partijskih poročil, glasila Kozjanskega odreda Od Savinje do Sotle, raznih poročil štaba 4. operativne cone NOV in POS, službenega glasila štaba 4. operativne cone NOV in POS Štajerski kurir in vojnih poročil glavnega štaba NOV in POS. Gradiva o minerskih akcijah na Kozjanskem je veliko, zato sem se odločil dati v seznam samo tiste navedbe, kjer stoje podatki, da so akcije izvedli odredni minerji oz. minerski vod Kozjanskega odreda. Seznam bi bil popolnejši in natančnejši, če bi se ohranili sezname akcij, ki jih je vodil Jože Vidmar-Boštjan. Zaradi odhoda v minerski tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS in varnosti, jih je Vidmar na zahtevo štaba Kozjanskega odreda moral uničiti. (Jože Vidmar, ustni vir 5. 9. 1989)
- ¹⁶⁴ ZA CK ZKS, a. e. 4150, mesečno poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda 12. 1. 1945.
- ¹⁶⁵ Glej op. 150.
- ¹⁶⁶ ZA CK ZKS, a. e. 4146, poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda 10. 10. 1944.
- ¹⁶⁷ Arhiv INZ, f. 342/I, petnajstdnevno vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda inženirsko tehničnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 22. 10. 1944.
- ¹⁶⁸ Arhiv INZ, f. 25/I, petnajstdnevno poročilo operacijskega odseka štaba 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 31. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, poročilo o opravljeni minerski akciji s srede oktobra 1944.
- ¹⁶⁹ Arhiv PMB, f. 7/II, poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 31. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 25/I, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 15. 11. 1944.
- ¹⁷⁰ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 29. 10. 1944.
- ¹⁷¹ Arhiv PMB, f. 7/II, izredno vojaško poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 1. 11. 1944.

- 172 Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda 2. 11. 1944; Arhiv INZ, f. 25/I, poročilo operacijskega odseka 4. operativne cone NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 15. 11. 1944.
- 173 Arhiv INZ, f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.
- 174 Prav tam.
- 175 Prav tam.
- 176 Tone Ferenc: Sklepne operacije za osvoboditev Slovenije. Osvoboditev Slovenije 1945, Ljubljana 1977, str. 113; Ferenc: Dnevnik nacističnega funkcionarja, str. 53; Zdravko Klanjšček: Pregled narodnoosvobodilne vojne 1941—1945 na Slovenskem. Ljubljana 1989, str. 273.
- 177 Arhiv INZ, f. 52/II, poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 6. 12. 1944; Ferenc: Dnevnik nacističnega funkcionarja, str. 43—97; Tone Ferenc: Nemška okupacija. Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984, str. 277 (dalje: Ferenc, Nemška okupacija).
- 178 Gradbeno pionirski bataljon, izurjen zlasti za postavljanje ovir in opravljanje utrjevalnih del.
- 179 Arhiv INZ, f. 52/III, poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 20. 2. 1945.
- 180 Organizacija v službi nemških oboroženih sil, imela je nalogo izvajati velika, strateško pomembna dela. Organizacija je dobila ime po nemškem inženirju, nacistu Fritzu Todtu.
- 181 Arhiv INZ, f. 52/II, poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 6. 12. 1944; Ferenc: Nemška okupacija, str. 277.
- 182 ZA CK ZKS, a. e. 2174, poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 23. 10. 1944.
- 183 Delovni urad oz. borze dela. Arhiv INZ, f. 52/II, poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 6. 12. 1944.
- 184 Arhiv PMB, f. Okupatorjevi in kolaboracionistični plakati, Aufruf Gauleiterja Dr. Sigfrieda Uiberreitherja, Graz am 18. September 1944.
- 185 Arhiv INZ, f. 63/III, poročilo obveščevalnega centra 14. divizije NOV in POJ obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 1. 10. 1944.
- 186 ZA CK ZKS, a. e. 2174, poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 23. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 63/IV, zapisnik o zaslišanju inženirja Rudolfa Šarlaha 5. 12. 1944 in f. 399/II, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 3. 4. 1945.
- 187 Ferenc: Nemška okupacija, str. 278; Ferenc: Dnevnik nacističnega funkcionarja, str. 92.
- 188 Arhiv INZ, f. 329/I, petnajstdnevno poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 19. 11. 1944 in f. 81/I, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 7. 11. 1944; ZA CK ZKS, a. e. 4150, mesečno poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda 12. 1. 1945; Zbornik NOV, VI/17, dok. 88.
- 189 ZA CK ZKS, a. e. 4149, mesečno poročilo biroja KPS Kozjanskega odreda 11. 12. 1944.
- 190 Arhiv INZ, f. 52/III, poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 27. 2. 1945 in f. 63/III, poročilo o utrjevanju na spodnjem Štajerskem 21. 10. 1944; Zbornik NOV, VI/17, dok. 80.
- 191 Bizeljsko.

- 192 Arhiv INZ, f. 333/I, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 30. 11. 1944.
- 193 Prav tam.
- 194 Prav tam.
- 195 Glej poročila obveščevalcev v arhivu INZ v Ljubljani, f. 52/V in 54/VIII.
- 196 Arhiv MNOM, fond Štajerske domovinske zveze, propagandno glasililo Spodnještajerci, nedat.
- 197 Slovenski izraz zanje bi bil krajevna poveljstva, a se je izraz komanda mesta tako udomačil, da so ga v uporabo prevzeli tudi slovenski zgodovinarji.
- 198 Zbornik NOV, VI/15, dok. 21.
- 199 Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945, knjiga II. Ljubljana 1985, str. 42 (dalje: Ferenc, Ljudska oblast II).
- 200 Prav tam.
- 201 ZA CK ZKS, a. e. 2156, poročilo poverjenišтва pokrajinskega odbora OF za južno Štajersko pokrajinskemu odboru OF za Štajersko 21. 8. 1944.
- 202 Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Janez Rožman, Kozjanski odred in Kozjansko vojno področje. Nimamo na voljo ne odredbe o ustanovitvi vojnega področja in ne poročila. Janez Rožman je datum ustanovitve vojnega področja precej točno postavil, saj se je glavni na odreda vrnila na Kozjansko 14. septembra. Cel odred se je nato zbral 16. septembra na Marofu. Točnost Rožmanovega datuma potrjuje tudi poročilo OK KPS Kozje, napisali so ga 21. septembra. V njem so zapisali, da »se je pred kratkim ustanovila komanda področja«. (ZA CK ZKS, a. e. 2231, poročilo OK KPS Kozje 21. 9. 1944)
- 203 Arhiv INZ, f. 332/I, poročila kapetana Mirka Frankiča-Tilna štabu 4. operativne cone NOV in POS 13. 9. 1944.
- 204 Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Življenjepis Ivana Rožmana iz leta 1958; Arhiv INZ, f. 329/II, petnajstdnevno poročilo personalnega odseka Kozjanskega vojnega področja 29. 11. 1944.
- 205 Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo Janez Rožman, Kozjanski odred in Kozjansko vojno področje; ZA CK ZKS, življenjepis Franc Stegnarja-Kolumba. Datum bivanja Franca Stegnarja na Kozjanskem je določen na podlagi lastnoročnih podpisov originalnih dokumentov.
- 206 ZA CK ZKS, življenjepis Jože Pečnika; Arhiv INZ, f. 329/II, petnajstdnevno poročilo personalnega oddelka komande Kozjanskega vojnega področja 29. 11. 1944.
- 207 Arhiv INZ, f. 134/IV, odredba št. 1398 štaba 4. operativne cone NOV in POS 17. 11. 1944.
- 208 Arhiv MRC, f. D/X, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 26. 2. 1945.
- 209 ZA CK ZKS, življenjepis Miroslava Lipuša.
- 210 Arhiv INZ, f. 348/II, polmesečno poročilo intendantskega oficirja Kozjanskega vojnega področja 14. 10. 1944.
- 211 Arhiv INZ, f. 399/III, dopis komande Kozjanskega vojnega področja 28. 11. 1944.
- 212 Ževart: Svobodna partizanska ozemlja, str. 188; Ferenc: Ljudska oblast II, str. 44.
- 213 Arhiv INZ, f. 348/I, poročilo komande Kozjanskega vojnega področja vojni oblasti 4. operativne cone NOV in POS 1. 11. 1944 in f. 399/II,

- poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 1. 11. 1944.
- 214 Arhiv INZ, f. 399/III, dopisi sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja s komandami mest Kozjanskega vojnega področja oktober 1944—januar 1945.
- 215 Arhiv INZ, f. 348/III, dopis komande mesta Planina komandi Kozjanskega vojnega področja 26. 10. 1944; Arhiv PMB, f. 7/VII, seznam moštva komande mesta Planina, nedat.
- 216 Arhiv INZ, f. 348/III, dopis komande mesta Jurklošter komandi Kozjanskega vojnega področja 27. 10. 1944.
- 217 Arhiv PMB, f. 7/VII, izkaznica Antona Travnikarja 15. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 348/III, dopis komande mesta Kozje komandi Kozjanskega vojnega področja 5. 12. 1944.
- 218 Arhiv INZ, f. 95/I, odredba št. 418 glavnega štaba NOV in POS 19. 9. 1944.
- 219 Arhiv INZ, f. 348/III, seznam gradbenih strokovnjakov Kozjanskega vojnega področja, nedat.
- 220 Glej op. 218; Arhiv MRC, f. 31 A/I, seznam voznikov Kozjanskega vojnega področja, nedat.
- 221 Arhiv INZ, f. 348/III, poročilo o delu kovinske delavnice 26. 11. 1944.
- 222 Arhiv INZ, f. 348/I, odredba prometno tehničnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 21. 11. 1944.
- 223 Narodnoosvobodilna gradnja.
- 224 Glej op. 218; Arhiv INZ, f. 348/I, dopis prometno tehničnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 30. 10. 1944; f. 348/III, poročilo tehničnega odseka Kozjanskega vojnega področja 27. 11. 1944 in seznam moštva delavskega bataljona Kozjanskega vojnega področja, nedat.
- 225 Arhiv INZ, f. 99/II, poročilo prometno tehničnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 15. 11. 1944 in poročilo referenta za nabavo materiala Kozjanskega vojnega področja 15. 11. 1944; f. 125/I, seznam rezervnih in aktivnih oficirjev jugoslovanske kraljevske vojske personalnega odseka 4. operativne cone NOV in POS 28. 11. 1944.
- 226 Arhiv INZ, f. 330, pregledi številčnega stanja moštev, orožja in streliva 4. operativne cone NOV in POS 15. 10. 1944.
- 227 Arhiv INZ, f. 330, pregledi številčnega stanja moštev, orožja in streliva 4. operativne cone NOV in POS 1. 11. 1944.
- 228 Arhiv INZ, f. 330, pregledi številčnega stanja moštev, orožja in streliva 4. operativne cone NOV in POS 15. 11. 1944.
- 229 Ferenc, Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 509.
- 230 ZA CK ZKS, življenjepis Vladka Majhna; Arhiv INZ, f. 329/I, okrožnica štaba 4. operativne cone NOV in POS 20. 8. 1944; ZA CK ZKS, a. e. 2231, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 21. 9. 1944.
- 231 Slovenska protifašistična ženska zveza.
- 232 ZA CK ZKS, a. e. 2231, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 21. 9. 1944.
- 233 Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 514.
- 234 ZA CK ZKS, a. e. 2167, okrožnica oblastnega komiteja KPS za Štajersko 27. 9. 1944. Okrožje Bohor so v Kozje preimenovali že 8. sep-

- tembra 1944. (Arhiv INZ, f. 654/III, dopis oblastnega komiteja KPS za Štajersko 8. 9. 1944)
- ²³⁵ Arhiv MRC, f. D/X, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 26. 2. 1945.
- ²³⁶ Arhiv MNOM, spomini Dušana Spindlerja.
- ²³⁷ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 510—522.
- ²³⁸ Prav tam.
- ²³⁹ Slovenski narodnoosvobodilni svet. Glej op. 233.
- ²⁴⁰ Krajevni narodnoosvobodilni odbor.
- ²⁴¹ ZA CK ZKS, a. e. 2231, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 21. 9. 1944.
- ²⁴² Ževart: Svobodna partizanska ozemlja, str. 183.
- ²⁴³ Franc Drobne: Razvoj ljudske oblasti na Kozjanskem 1941—1945. Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984, str. 310—311.
- ²⁴⁴ Prav tam.
- ²⁴⁵ Prav tam.
- ²⁴⁶ Gorenji Leskovec v občini Krško.
- ²⁴⁷ Stane Terčak: Partizansko šolstvo na okupiranem Spodnjem Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1958, str. 211—217.
- ²⁴⁸ Prav tam.

VI.

Kozjanski odred in sovražnikova decembrska ofenziva v letu 1944

Poleti 1944 so Kozjanski odred, nekatere enote 14. divizije NOV in POJ ter 2. bataljon 3. brigade Vojske državne varnosti izbojevale obsežno osvobojeno ozemlje na Kozjanskem. S tem so se varnostne razmere na nemškem naselitvenem območju, ki je zajemalo precejšen del Kozjanskega, za okupatorja zelo poslabšale.

Varnost naselitvenega območja je državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler septembra 1944. leta zaupal višjemu vodji SS in policije Erwinu Rösenerju, poveljniku operativnega štaba za uničevanje partizanov v Ljubljani. Zaradi pegavice je Rösenerja od avgusta 1944 začasno nadomeščal SS-brigadeführer¹ in generalmajor policije Hermann Harm. Himmler je Harmu naročil, naj se na Hrvaškem poveže z vodjem SS in policije v Zagrebu SS-brigadeführerjem Willijem Brandnerjem in naj oba s svojimi silami sodelujeta pri zavarovanju naselitvenega območja. Okupator je moral za zavarovanje omenjenega območja in uničenje partizanov pritegniti precej sil, kar mu je uspelo šele v pozni jeseni 1944.²

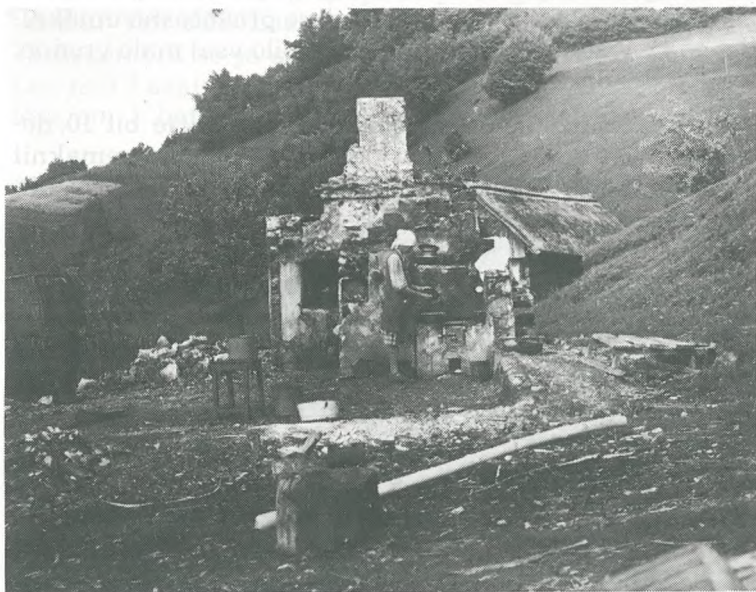
V že omenjenem operativnem štabu za uničenje partizanov v Ljubljani so najverjetneje pripravili načrt za uničenje svobodnega ozemlja na Kozjanskem. Ofenzivi, ki je trajala od 9. do najverjetneje 28. decembra 1944,³ so dali ime »Wildsau« (Divja svinja). Vodila sta jo SS-brigadeführer Willi Brandner in SS-oberführer⁴ Reich.⁵

Na voljo ni ustreznih nemških virov, zato ne moremo ugotoviti vseh sodelujočih sovražnikovih enot v tej ofenzivi. Poleg 1., 2. in 4. alarmne čete IV. bataljona Brežice vermanskega polka »Spodnja Štajerska«, ⁶ 18. rezervnega in šolskega polka planinskih lovcev, ⁷ bataljona Nemškega Volkssturma 31/131 Leoben, ⁸ IV. ustaške bojne ⁹ (bivše XIII. ustaške bojne) iz Samobora, omenjajo različni dokumenti še sodelovanje belogardistov, nedičevcev, hrvaških domobranov in kozakov. ¹⁰ Zanimivo je, da so Nemci v Marburger Zeitung zapisali, da so v ofenzivi sodelovale le »močnejše sile policije, oborožene sile in vermanskafta organizacije Steirischer Heimatbund,« niti z besedico pa niso omenili sodelovanja ustašev in drugih kolaboracionistov. ¹¹ Obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja je v položajno poročilo zapisal, da je imel sovražnik na voljo okoli 2.200 mož, obveščevalni oddelek glavnega štaba NOV in POS pa je menil, da jih je bilo 1.500 do 2.000, od tega naj bi bilo okoli 500 vermanov in okoli 400 ustašev. ¹²

Z ofenzivo »Divja svinja« je sovražnik hotel doseči naslednje cilje: razbiti je želel narodnoosvobodilno vojsko, uničiti svobodno ozemlje in očistiti zaledje pomembnih utrdbenih črt ob Sotli in Savi ter zavarovati nemške naseljence na naselitvenem območju. Partizani so s svojimi akcijami sovražniku nenehno povzročali izgube v živi sili in materialu. Odmevne so bile akcije minerjev, ki so uničevali železniško progo, ceste in mostove, saj je bil zaradi tega promet po teh prometnicah zelo oviran. Odmevne so bile tudi akcije, v katerih so uničevali sovražnikove postojanke. S tem so širili svobodno ozemlje in hkrati rušili okupatorjevo civilno upravo. Enote Kozjanskega odreda so nenehno povzročale škodo sovražnikovim utrjevalnim delom, vznemirjale so delavce, preganjale priganjače itd. Sovražnik seveda ni mogel dolgo trpeti takšnih razmer, še posebno pa ne tik za svojo fronto, ki bi jo moral ustvariti ob Savi in Sotli, če bi se moral nenadoma umakniti z Balkana.

Okupator je kot uvod v ofenzivo v začetku decembra 1944 izvajal maščevalne ukrepe. Zapisali smo že, da je

2. decembra vdrl v vas Stranje, 5. decembra pa so iz Dolnje Pohance in Pišec izgnali več slovenskih družin. Naslednji dan so bile na vrsti vasi Blatno, Preska in Sv. Jerdert, sovražnik je požgal gospodarska poslopja in nekaj hiš, ljudi in živino pa odpeljal s seboj.¹³

Dne 6. decembra 1944 je okupator zažgal stanovanjsko hišo in gospodarsko poslopje Francu Omrzelu v Javorju. Slika je iz leta 1945.

Začetek ofenzive je bil določen za 8. december, vendar so ga iz nam neznanih razlogov prestavili za 24 ur. Tako so enote zasedle izhodiščne položaje šele naslednji dan. Vse tri alarmne čete so zasedle izhodiščne položaje na Senovem in v Blanci, od koder so 10. decembra zjutraj v kolonah krenile proti osrčju svobodnega ozemlja. Druge enote so to storile iz Sevnice, Zidanega Mosta, Celja in Sv. Jurija pri Celju ter še istega dne zasedle Jurklošter, Planino, Pilštanj in Kozje.¹⁴

Tega dne so v Kozjem nameravali imeti velik miting, v njegovo pripravo so precej časa in truda vložili krajani in

učitelji Ema in Mirko Koželj ter Slavko Župevc. Pripravili so program in trg okrasili s slavoloki, smrekami, transparenti, napisi itd. Ob 15. uri naj bi bila partizanska maša, uro kasneje pa miting. Iz tega pa ni bilo nič, kajti okupator je vdrl v Kozje. Bil je besen zaradi okrašene dvorane in trga, zato je začel neusmiljeno pustošiti po trgu in iskati organizatorje mitinga, ki so se pravočasno umaknili v gozd. V šoli je uničil vse, kar je bilo vsaj malo vredno. S sabo je odpeljal precej ljudi.¹⁵

Štab Kozjanskega partizanskega odreda je bil 10. decembra 1944 do 12. ure v Jurkloštru, nato se je premaknil v Brodnice. Prvi bataljon je varoval miting pri Sv. Miklavžu, 1. četa 2. bataljona pa se je spopadla s sovražnikom, ki je prodiral iz Buč proti Pilštanju. Zaradi okupatorjeve premoči pa se je četa morala umakniti. Druga četa 3. bataljona, ki ji je pomagala 2. četa 2. bataljona, se je bojevala s sovražnikom štiri ure pri Zabukovju. Kozjanci so imeli štiri mrtve in enega ranjenega.¹⁶ Padli so borci Benjamin Kartuš, Ivan Penič, Marko Kralj in Mirko Gračner.¹⁷

Naslednji dan je 2. četa 2. bataljona iz zasede napadla sovražnikovo kolono na Prevorju. Dvanajstega decembra je imel 1. bataljon s sovražnikom več spopadov. Najprej so pregnali okupatorja, ki je gradil bunkerje v Jurkloštru, popoldne pa so napadli in razbili nemško kolono, ki je korakala iz Jurkloštra proti Razborju. V istem času so partizani pregnali tudi nemško kolono, ki je šla iz Razborja proti Jurkloštru. V spopadu sta padla dva sovražnikova vojaka, več pa je bilo ranjenih. Zaplenili so puško in nekaj streliva. Čez dva dni se je s sovražnikom v Prevorju spopadla 2. četa 2. bataljona.¹⁸

Štab 14. divizije NOV in POJ je 6. decembra 1944 ukazal brigadi Mirka Bračiča, naj odide na Kozjansko in naj izvaja sabotažne akcije na sovražnikovih prometnicah. Iz Zadrebke doline je 13. SNOUB Mirka Bračiča krenila 7. decembra in prek Šmohorja prišla do Šmarjete pri Rimskih Toplicah in Savinje 9. decembra okoli 21. ure. Prek narasle Savinje je mogla brigada le po ozki brvi, ki

pa jo je varovala nemška zaseda, zato je 1. četa 2. bataljona izvedla juriš in sovražnika pregnala v utrdbe pri železniški postaji pri Rimskih Toplicah, od koder so potem streljali proti partizanski koloni in brvi. Cena preboja je bila precejšnja: šest utopljenih in padlih ter deset ranjenih partizanov.¹⁹ Po preboju se je brigada zaustavila na odseku Vrh nad Laškim, kjer je počivala dva dni. Že 12. decembra se je spopadla s sovražnikom na območju Leš nad Laškim. Kolona 32 vojakov se je 500 m pred položajem 1. bataljona razvila v strelce. Bračičevci so jih

Patrulja 2. bataljona v decembru 1944.

spustili na razdaljo 50 m, nato pa na njih odprli ogenj in se pognali na juriš. Sovražnik se je umaknil. Druga kolona, ki je štela 120 ljudi, je napadla 3. četo 1. bataljona. Boj je trajal do mraka, nato pa se je sovražnik zaradi mraka in megle umaknil.²⁰

Petnajstega decembra je Bračičeva brigada prejela depešo glavnega štaba NOV in POS. Sporočili so ji, naj se na Kozjanskem ne zapleta v večje boje z nemškimi silami in naj svoje delovanje takoj usmeri na železniško progo Celje—Grobelno. Z rušenjem železniške proge, mobilizacijo in čimvečjo aktivnostjo bi precej prispevala pri razbremenitvi pritiska na druge partizanske enote v času nemške ofenzive v Savinjski dolini.²¹

Istega dne se je Bračičeva brigada večkrat spopadla s sovražnikom. Najprej so 2. in 3. četa 1. bataljona ter jurišni bataljon napadli sovražnika, ki je hotel napasti Dobje. Z jurišem so jih pregnali nazaj na Planino. Okoli 9. ure so v bližini vasi Tajhte zaustavili sovražnikovo kolono, ki je štela okoli 150 ljudi, in jo pognali v beg. Okoli 10. ure pa je iz smeri Gračnice in Loke proti položajem brigade prodiralo 100—150 ustašev, vendar so jih odbili in morali so se umakniti.²²

Šestnajstega decembra 1944 je Bračičeva brigada ob pomoči enot Kozjanskega odreda napadla sovražnikovo postojanko v Planini pri Sevnici. V njej se je utrčila IV. ustaška bojna iz Samobora. Partizani so želeli pregnati sovražnika, rešiti zajete civiliste, mu odvzeti naropane stvari in živino ter preprečiti nadaljnje požiganje in plenjenje slovenskih vasi.²³

Prva četa 1. bataljona brigade je jurišala prek žičnih ovir in zasedla ruševine starega gradu. Druga in 3. četa bi morali napasti trg, a sta ju v hrbet napadli dve sovražni koloni. Do tega je prišlo zaradi goste megle, in 1. bataljon se je umaknil na nove položaje. Druga in 3. četa 2. bataljona sta ustavili prodiranje močne sovražnikove kolone iz Sv. Vida. Ob 11. uri je štab 2. bataljona pri 2. četi dobil ukaz, naj se bataljon umakne in priključi brigadi v Dobju pri Planini.²⁴

Kljub temu da sta 1. in 3. bataljon dobila od Bračičeve brigade ukaz o postavitvi zasede nad Marofom precej pozno, sta to vendarle storila pravočasno. Ob prihodu na svoje mesto ju je napadla nemška zaseda v Podpeči nad Marofom. Prvi bataljon se je umikal kot celota, 3. bataljon pa se je razpršil in so se borci umikali po vodih. Štab Kozjanskega odreda je zaradi tega razrešil dolžnosti komandanta 3. bataljona Mirka Sušo in je kot borec odšel v 13. SNOUB Mirka Bračiča, in političnega komisarja bataljona Ivana Žiberta, ki je postal politični komisar čete.²⁵ Okupator je zaradi umika kozjancev ogrozil desni bok 3. bataljona brigade. Umaknili so se na nove položaje, ob 16. uri so prejeli ukaz o premiku v Dobje pri Planini. Četrty bataljon je imel nalogo, da prodira levo od ceste proti Planini. Z jurišem je v trgu zavzel 6 hiš. Takrat je sovražnik prešel v protijuriš in bataljon obkrožil z obeh strani. Bračičevci so se umaknili na rob gozda in sprejeli boj. Sredi boja so prejeli ukaz o umiku. V tem času je 2. bataljon Kozjanskega odreda demonstrativno napadel Jurklošter.²⁶

Bračičeva brigada je imela 5 mrtvih, 11 ranjenih in 28 pogrešanih, 16 borcev se je kasneje vrnilo v enoto. Zaplenili so zaboje streliva in zaboje tromblonskih min. Kozjanci so imeli le enega mrtvega. Poročilo 13. SNOUB Mirka Bračiča navaja 140 padlih sovražnikovih vojakov.²⁷ Nemci so imeli 4 mrtve in 12 ranjenih, partizani pa naj bi imeli po nemških virih 82 mrtvih.²⁸ Tudi tu se srečamo s pojavom lažnega prikazovanja podatkov. Obe strani sta svoje izgube prikazali verjetno natančno, zelo pa sta pretiravali pri prikazu sovražnikovih izgub.

Bračičeva brigada se je v dneh od 21. do 23. decembra na območju Žusma spopadala z deli Treeckovega polka in v noči na 27. december 1944 prečkala progi Grobelno—Šmarje in Maribor—Celje ter prispela na Tolsti vrh pri Špitaliču, potem pa so se njeni bataljoni razporedili na konjiškem območju. Drugi in 3. bataljon sta konec decembra pri Ponikvi rušila progo Maribor—Celje, napadla vlak in ga uničila ter v 20 vagonih zaplenila veliko vojaškega materiala in zajela 6 sovražnikov.²⁹

Drugi bataljon 3. VDV brigade je 20. septembra 1944 pri Šmarjeti prečkal Savo, cesto in železniško progo Zidani Most—Celje ter stopil na kozjanska tla. Osmega decembra so bili štab bataljona in vse tri čete v Sv. Vidu. Zvečer naslednjega dne so zasedli položaje na odseku Dobje pri Lesičnem — Žegar. Desetega decembra so v poveljstvo bataljona prihajala obvestila o sovražnikovih prodorih. Zavedali so se možnosti obkolitve, zato so se odločili, da se prebijajo čez cesto Dobje pri Lesičnem — Sv. Jurij pri Celju proti Šentrupertu. Med prebojem je 2. četa bočno zavarovala prehod čez cesto pri Dobju pri Lesičnem in napadla kolono sovražnikovih tovornih avtomobilov. Nekaj vozil je zagorelo, nemški vojaki so poskakali z njih in zavzeli položaje ob cesti. Bataljon se je v strelskem postroju na juriš prebijal v smeri Kostrivnice. Pri preboju je padel borec Anton Gačnik. Bataljon se je 12. decembra pritajil v gozdnem taboru za Kostrivnico in se naslednjega dne premaknil k Svetini. Ponoči 16. decembra 1944 je 2. bataljon 3. VDV brigade odšel čez Voglajno, železnico in cesto zahodno od Štor in tako zapustil Kozjansko.³⁰

Dvanajstega decembra je sovražna patrolja prodirala proti sanitetnemu ekonomatu Kozjanskega vojnega področja. Osebe ekonomata je hitro postavilo zasedo in v kratkem spopadu je bil ubit en ustaš, hudo ranjena dva, drugi pa so se razbežali.³¹ Osemnajstega decembra, dva dni po boju za Planino, je 1. četa 3. bataljona prevzela ranjence 13. SNOUB Mirka Bračiča in jih odnesla na javke kozjanskih bolnic. Tudi v naslednjih dneh je bila ta četa zadolžena za prenos ranjencev.³² Da bi prenos ranjencev potekal nemoteno, je sanitetni referent Kozjanskega vojnega področja Adolf Drolc določil javke in o tem obvestil štaba 14. divizije NOV in POJ in Kozjanskega odreda. Javke za ranjence, od koder jih je sanitetno osebje prenašalo v bolnico, so bile v naslednjih vaseh: Paneče nad Jurkloštrm, Velike Grahovše, Kalobje in Hrastje pod Žusmom.³³ Vsi ranjeni borci, razen enega, so bili preneseni v bolnico R 9. Razlogov za to je več. Dostop do drugih bolnic je bil v času ofenzive zelo oviran, dostop do R 9 pa

manj. Obenem je bila bolnica R 9 največja bolnica na Kozjanskem, ki je lahko sprejela tudi do 60 ranjencev. V njej so imeli zaloge hrane vsaj za dva meseca.³⁴

Drolc je v petnajstdnevnem poročilu konec decembra 1944 zapisal, da so v času sovražnikove ofenzive v bolnice prinesli 37 ranjencev. Ohranjeni so podatki o vseh: 26 ranjencev je bilo iz Bračičeve brigade, 7 iz Kozjanskega odreda, 2 iz Kozjanskega vojnega področja, 1 iz Šercerjeve brigade in aktivistka OF.³⁵

Nekaj dni po vdoru sovražnika na osvobojeno ozemlje so se enote in ustanove Kozjanskega vojnega področja začele združevati. To združevanje je trajalo štiri dni, nato so 18. decembra v Porebri ustanovili 4. bataljon Kozjanskega odreda. Štel je okoli 200 ljudi. Komandant je postal Jože Pečnik. V sestavi odreda naj bi delovali tako dolgo, dokler se ne bi spremenil položaj na Kozjanskem. V tem času sta prišla na Kozjansko namestnik komandanta 4. operativne cone NOV in POS podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka in pomočnik načelnika štaba cone kapetan Franc Primožič. V štabu Kozjanskega odreda so imeli sestanek, na katerem je podpolkovnik Kovačič izdal ukaz o razformiranju 4. bataljona odreda. To so storili 21. decembra v Porebri. Znova so oblikovali komande mest, ki so odšle na odrejene odseke, da bi mobilizirale.³⁶

Tretji bataljon je 18. decembra ob 20. uri prejel ukaz štaba odreda o premiku v vas Kremen. Z enim vodom bi moral postaviti zasedo pri Sv. Trojici. Druge enote bi morale nadzorovati cesto Jurklošter—Razbor in preprečiti izhod sovražniku iz Jurkloštra. Bataljon se je premaknil namesto ob 20. uri šele ob 2.30 naslednjega dne. Vod, predviden za zasedo, je na vrh Sv. Trojice prišel hkrati s sovražnikom. Razvil se je boj za vrh, a so se partizani zaradi sovražnikove premoči morali umakniti. Padla sta borca Maks Pregrad in Jožef Jevšnik. Omenjenega dne zgodaj zjutraj je iz Jurkloštra proti Polani krenila kolona okoli 600 mož, v glavnem samih ustašev. Glavno kolono so varovale tri kolone po 60 ustašev. Ker je 3. bataljon Kozjanskega odreda prišel prepozno, je sovražnik, ki se je spopadel le pri Sv. Trojici, odšel naprej neovirano.³⁷

Drugi bataljon Kozjanskega odreda je 23. decembra 1944 mobiliziral 10 Grkov in Rusov, ki so gradili utrjene bojne črte. Še isti dan so vse novince poslali v spremstvu voda iz 3. bataljona prek Savinje. Večinoma so bili sami Grki, ki so bili precej nedisciplinirani. V vasi Golce³⁸ so bili napadeni. Vod se je umaknil, razpršen po oddelkih, mobiliziranci pa so se razbežali.³⁹

Pred odhodom s Kozjanskega je podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka ukazal, da mora v prihodnje odred delovati na vsem svojem operativnem območju ločeno po četah. To so konec decembra tudi storili. Četi 1. bataljona sta odšli v vzhodni del Kozjanskega, četi 3. bataljona v zahodni, četi 2. bataljona pa sta delovali v osrednjem delu. Tretji bataljon je še dobil dodatno nalogo, organizirati je moral poti za nemoteno pošiljanje mobilizirancev prek Savinje in Save. Prvi bataljon pa je konec decembra ustanovil 3. četo in jo z nalogo, da mobilizira poslal v Hauloze.⁴⁰

Okupator je po vdoru na osvobojeno ozemlje na Kozjanskem 10. decembra začel vzpostavljati začasne postojanke na Planini, v Jurkloštru, Sv. Vidu, Dobju pri Lesičnem, Prevorju, Zagorju, Pilštanju, Kozjem in na Marofu. Nekatere od teh začasnih postojank so na hitro utrdili, vse pa so zaščitili z močnimi zasedami. Iz teh postojank so nato hodile patrulje z 10–100 možmi na roparske pohode. Plenile so živino in dragocenosti, požigale vasi, ljudi pa pošiljale v taborišča.⁴¹

Prebivalstvu Kozjanskega je okupator v ofenzivi zadel ogromno živine. Da je to bil pomemben element ofenzive, priča dejstvo, da je bil za zbiranje živine v »banditskem območju«⁴² zadolžen Ferdinand Schmachtl, uradnik v prehranjevalnem uradu deželnega svetnika v Brežicah. Trinajstega decembra se je osebno oglasil v Pilštanju.

Sovražnik je v ofenzivi na veliko požigal slovenske vasi. Precej jih je požgal v celoti, nekaj delno, marsikje pa posamezne hiše ali gospodarska poslopja. Največkrat so to delali brez usmiljenja. Na območjih, kjer so se počutili varneje, so to delali »na malo lepši način«. Prebivalcem vasi so dali na voljo dve uri, da so rešili najnujnejše, nato

so vas zažgali. Ponekod so požigali vseppek, drugje pa le hiše in gospodarska poslopja partizanov, sodelavcev in simpatizerjev NOG. Najbolj okrutni požigalci so bili kočevski Nemci — vermani 4. alarmne čete pod vodstvom Johanna Rottmanna. S svojo grozovitostjo so se izkazali tudi ustaši, ki so delovali v sestavi nemških enot in pod vodstvom nemških oficirjev. V nekaterih vaseh so vaščani s prsti kazali na hiše, v katerih so bivali partizani. Ne glede na to so zagorele tudi njihove hiše. V neki vasi je gospodar dokazoval, da ima tri sinove v nemški vojski, a so mu kljub temu požgali gospodarska poslopja. V isti vasi je iz pravkar zažgane hiše pritekla mati s petimi nedoraslimi otroki. Pokleknila je pred nemškega oficirja in ga prosila, naj ji ne požgejo hiše. Nekaj časa jo je gledal, nato so mu v oči stopile solze in ukazal je, naj pogasijo ogenj. Obrnil se je, nekaj zaklel in hitro odšel.⁴³

Požgana Planina v decembrski ofenzivi.

Poročila različnih organov navajajo različne podatke o požganih vaseh. Zato bomo poimensko navedli vasi, ki so po dosedaj zbranih podatkih gorele v času sovražnikove

ofenzive: Belo, Bistrica, Blatni Vrh, Brezje, Buče, Cirkuš, Dobje, Dobležiče, Dol, Drensko Rebrow, Golobinjek, Gubno, Henina, Hrastje, Javorje, Ješovec, Jurklošter, Klake, Koprivnica, Korte, Kozje, Krivica, Lesično, Lisca, Lopaca, Marof, Mrčna sela, Mrzla Planina, Okič, Okroglice, Ortenca, Osredek, Penkovo selo, Pilštanj, Planina, Planinska vas, Podgorje, Podjasen, Podlog, Podpeč nad Marofom, Podpeč pri Sv. Vidu, Podvine, Pojerje, Poklek, Pokojni Vrh, Poljane, Polje, Prapretno, Prevole, Prevorje, Priklanec, Pristava, Ravni Log, Ravno, Reštanj, Sela, Selce, Spodnji Dol, Stari trg, Stranje, Straška Gorca, Sv. Miklavž, Štangrabe, Topolovo, Veliki Kamen, Vetrnik, Vinja Gora, Vinji Dol, Visoče, Vrenska Gorca, Vrh, Zabukovje, Zagorje, Zalog, Zdole, Zeče, Žirovnica in Žusem.⁴⁴ Pri tem je potrebno opozoriti, da so nekatere vasi pogorele v celoti, drugod pa le posamezne hiše.

Bolj podrobno si oglejmo usodo vasi Podgorje pri Sevnici. Dne 21. decembra so se v vasi pojavili nemški vojaki in ustaši pod vodstvom nemškega oficirja iz Radeč. Požigali in ropali so pri tistih gospodarstvih, kjer je bil družinski član v partizanih. Pri Mariji Racman, hišna številka 5, so požgali gospodarsko poslopje, Tereziji Pešec, hišna številka 3, so požgali gospodarsko poslopje in odgnali pet glav živine, Francu Ivniku, hišna številka 1, so požgali hišo in gospodarsko poslopje, Jožefu Pertnaču, hišna številka 8, so požgali hišo, gospodarsko poslopje in odgnali dve govedi, Rudolfu Jazbecu, hišna številka 10, so požgali tri gospodarska poslopja in odgnali dve govedi, Francu Teražu, hišna številka 11, so požgali hišo, dve gospodarski poslopji in odgnali šest glav goveje živine, Ivanu Kunšku, hišna številka 16, pa so požgali hišo, štiri gospodarska poslopja in odgnali tri glave goveje živine. Imenovanim posestnikom je pri tem zgorela vsa imovina, pohištvo, obleke, perilo, živež, poljsko orodje in poljedelski stroji. Ropali so tudi pri drugih posestnikih v vasi, v glavnem živež in govejo živino. Skupno škodo požigov in ropov so ocenili na 2.770.610 din.^{44a}

Neznani ustaš je v pismu svoji materi v Zagrebu dogodke v decembru 1944 na Kozjanskem opisal takole:

»Draga Mama!

Nakon dva tjedna izbivanja, Javljam Ti se ponešto obširnije na sam dan Božiča. Neznam, da li si dobila vreću sa stvarima koju sam poslao u Zagreb. Zanima me, da li si primila sve podpuno, ili su šoferi na putu olakšali vreću. Stvari koje su unutra nisu opljačkane, već sam ih spasio iz zapaljenih kuća. Priješnji vlasnici dijelom su pošli sa partizanima, a dielom su izseljeni od Njemačkih vlasti. Na svom brzom prolazu kroz krajeve koji su osvojeni od partizana, često sam našao još vatru u pećima, te razna jela a osobito mlieka pri kuhanju.

Gledao sam svojim očima kako se pale stotine seljačkih kuća odjednom. Do kuda je oko sezalo, svugdje po brdima i planinama plamtjele su štale, sušnice, domovi i sve što su slovenske i njemačke seljačke ruke izgradile kroz 30, 50 pa i 100 godina uništavala je vatra. U mnogim većim selima našlo se tek par staraca i po koja žena ili diete. Sve je bježalo na nagovor partizana u planine. Narod je mislio da ćemo zaklati svakog kog živog zatečemo.«⁴⁵

V decembrski ofenzivi je najbolj trpelo civilno prebivalstvo. Najbolj prizadeta okraja sta bila Pilštanj in Planina—Sevnica, drugi manj. V okraju Pilštanj je bilo požganih kar 70 % vasi in po poročilu okrožnega odbora Rdečega križa Kozje je bilo samo v tem okraju nad 500 družin brez strehe nad glavo, hrane in obleke.⁴⁶

Kaže, da je imel okupator že pripravljene sezname ljudi, ki so jih nato odgnali v taborišča.⁴⁷ Upoštevali so tiste, ki so imeli kakšnega družinskega člana v partizanih ali pa so sodelovali z Osvobodilno fronto. Vse zajete ljudi so najprej odpeljali v Brežice. Tu so jih zasliševali gestapovci. Nekatere so nato spustili, da so se vrnili na svoje požgane in izropane domove, druge pa so z vlakom odpeljali v Maribor. Ob letalskih napadih na vlak pri Grobelnem in na Maribor je nekaj ljudem uspelo pobegniti.⁴⁸

Dragica Rauter je v prispevku Kri iz tisočerih ran popisala nekatere zločine nemško-ustaških enot in trpljenje prebivalcev Kozjanskega. O dogodkih v Mariboru je zapisala naslednje: »S težkim ropotom so se zaprla vrata in znašli smo se v velikanskem praznem prostoru; le nekaj razmetanih zabojev in papirnatih odpadkov po tleh je pričalo, da so bili pred nami že drugi tukaj. Približno čez eno uro so stopili v skladišče trije esesovci in prečitali odločbo, s katero so bile žene — matere z otroki pod sedem let določene za taborišče Kobenz, matere s starejšimi otroki pa za Strnišče, današnje Kidričevo. Otroci, stari nad sedem let, so bili prav tako določeni za Kobenz. Zdaj je torej trpljenje doseglo višek. Matere so medlele od obupa, otroci, ki bi se morali ločiti od njih, so se jih krčevito oklepali. Mlada žena s Ptujkega polja se je zgrudila. Strašen krč ji je lomil telo, na ustih so se ji prikazale pene. Nezavestno so odnesli, otroka pa sta ostala sama. Naslednji dan so eno skupino pripeljali v Knittelfeld, od koder so jih z vozom prepeljali v taborišče Kobenz, drugo skupino pa so odvedli v taborišče Strnišče pri Ptuj.«⁴⁹

V času ofenzive »Divja svinja« je okrožno vodstvo Štaterske domovinske zveze v Brežicah izdalo tiskan letak v slovenščini z naslovom Spodnještajerci in Spodnještajerke. Raztresli so ga po vsem Kozjanskem. V njem so zapisali, da so »vse težkoče, ki bi nastale nehote, dobremu Spodnještajercu neizogibne in obžalovanja vredne«. Obljubili pa so, da bodo poskrbeli za vrnitev lastnine, če bi kateri »res pošten domačin« po nedolžnem pretrpel kakšno škodo.⁵⁰

V letaku nič ne omenjajo pobojev nedolžnega civilnega prebivalstva, teh je bilo precej. Nekatere od njih so na najbolj grozovite načine mučili in pobijali, med njimi tudi starčke in žene. V prvih dneh ofenzive je verman Horch iz 4. alarmne čete v Kozjem v hiši številka 71 ustrelil v glavo gospodarja Antona Brgleza, njegovo ženo Uršulo pa zaklal. V hiši številka 73 je ustrelil Franca Rogino, njegovo ženo Marijo pa zaklal, v hiši številka 69 pa je ustrelil Jožefa Kladovška.⁵¹

Desetega decembra so ubili v Zečah 73-letnega Florjana Grobina, ki se je vračal iz Pilštanja proti domu. Štirinajstega decembra so ubili Julko Gračnar, ki je bežala z doma pred ustaškimi nasilneži, prav tako so istega dne ustrelili Marijo Geržina, ki je z družino bežala od doma pred ustaši. Franca Kostevca so ustaši tako pretepli, da je za posledicami umrl v celjski bolnišnici. Mariji Kotnik so ustaši požgali hišo, nato pa ustrelili še njo. Jakob Zimšek je s svojo vprežno živino prevažal material, ki so ga s padali spuščali zavezniki na osvobojeno ozemlje. Ob vdoru nemško-ustaških enot se je v skrbeh za ženo in hčerko približal domu, takrat pa so ga ujeli in ustrelili. Petindvajsetega decembra so v Žirovnici neusmiljeno pretepli staro mambo Draga Goleta. V domači hiši so ji na eni roki odsekali prste. Do skrajnosti izmučena je nezavestna obležala. Ker so nemški vojaki hišo zažgali, je skupaj z njo zgorela tudi Goletova stara mama. Na domačijo Brovčevih v Podpeči pri Sv. Vidu so se iz strahu pred sovražnikom zatekli sosede. V hiši je bilo tako več ljudi kot navadno, kar je postalo sumljivo. Ustaši so odbrali tri moške in jih odvedli. Pretepli so jih, nato dva izpustili, pri Francu Brovču pa so našli partizanske pesmi, zato so ga ustrelili. V isti vasi so požgali med prvimi Leskoškovo domačijo. Ker je Frančiška Leskošek tako ostala brez vsega, se je s šestimi otroki zatekla na dom Alojza Kotnika, kamor so 24. decembra prišli ustaši. Iz hiše so nagnali Kotnika in Leskoškovo. Oba so divje pretepli in nato ustrelili. Petnajstega decembra je Alojz Koprivc moral voditi ustaše proti Planini. Med potjo so ga v gozdu pod gradom začeli nečloveško mučiti, nato pa zaklali. Ko so hoteli ustaši odvesti Karla Gučka in njegovo ženo v taborišče, se je le-ta temu uprl. Surovo so ga odvedli v bližnji gozd, kjer so ga mučili in ubili, dom pa požgali. Njegovo truplo z razbito lobanjo so šele po dveh mesecih našli sosede v gozdni globeli. Dne 11. decembra so Andreja Jusa, organista iz Sv. Vida, in še dva druga odvedli ustaši. Nekaj sto metrov iz vasi so jih začeli mučiti. Lomili so jim ude, rezali po obrazu in telesu, nato pa ustrelili in trupla vrgli v jarek.

Poleg omenjenih ljudi je sovražnik pobil še Alojza Pavliča iz Podpeči, Uršulo Strašek iz Drenskega Rebra, Angelo Kunej iz Kozjega, Ivana Gučka iz Mrzlega Polja, Karla Kuneja iz Osredka, Franca Lokoška in Antona Pušnika iz Ravnega, Mihaela Zimška in Franca Čepina iz Pilštanja ter Alojza Uršiča in Karla Gorjupa iz Ješovca.⁵²

Nemške oblasti v Brežicah so nepokornemu prebivalstvu že dalj časa pred ofenzivo grozile z ostrimi ukrepi zaradi sodelovanja z NOG. Grozili so družinam, ki so imele sorodnike pri partizanih, da jih bodo odpeljali v taborišča, zaplenili ves živež in živino ter uničili hiše in gošpodarska poslopja.⁵³

V času ofenzive je okupator te grožnje tudi uresničil. V nam že znanem tiskanem letaku z naslovom Spodnještajerci in Spodnještajerke so poleg gesel, kot so »Naša potrpežljivost je pri kraju!«, »Zahvaljajte se za vse to pri banditih«, »Sedaj pa je mera polna!« in »Vsi, ki niso hoteli poslušati, naj sedaj občutijo!« zapisali nekaj stavkov o »izrabljanju znane nemške dobrodušnosti«.

»Nemčija vas je osvobodila iz tujega jarma in vas sprejela v okvir svoje države. V gospodarskem in socialnem oziru je kljub vojnim težkočam storila vse, kar je sploh bilo mogoče, tako da ste lahko živeli zasigurano življenje na lastni zemlji in skoro niste občutili, da živimo v vojni. In kako ste nam vse to poplačali?«

»Banditom ste bolj verjeli kakor nam, pomagali ste jim pri njihovih zločinskih dejanjih proti redu, vzpostavljenemu po nemških oblasteh, in si s tem naložili težko breme. Banditom ste tudi verjeli tedaj, ko so vam v zadnjih preteklih tednih povedali, da se mi sploh ne bomo upali napovedane ukrepe izvajati ter ste ostali dalje orodje v rokah banditov.«⁵⁴

S tem letakom je okupator med ofenzivo zagovarjal svoje ukrepe in hotel civilno prebivalstvo odvrniti od aktivnega sodelovanja v enotah NOV in od podpiranja NOG. Pri prebivalstvu Kozjanskega je v večini primerov dosegel ravno nasprotno. Hkrati je vendarle javno priznal, da skoraj vse prebivalstvo Kozjanskega sodeluje v

narodnoosvobodilnem gibanju, posredno pa še to, da je bilo njegovo (okupatorjevo) politično delo povsem neuspešno.

Konec decembra 1944 se je končala okupatorjeva ofenziva »Wildsau« za osvobojeno ozemlje na Kozjanskem. Sovražnik je zapustil nekatere začasne postojanke in se vrnil v stalne postojanke. S seboj pa je odpeljal naropano blago in živino.⁵⁵

Nemške oblasti so o ofenzivi objavile poročilo v časniku Marburger Zeitung 4. januarja 1945. Poročale so o 203 preštetih in 160 domnevno padlih partizanih, 53 ujetih partizanih in 17 aretiranih aktivistih OF. Osvobodili naj bi 30 zaprtih oseb. Nad 300 mobilizirancev, od tega 140 rudarjev, naj bi izkoristilo zmedo zaradi bojov in se vrnilo domov. K tem številkam je potrebno dodati še 82 mrtvih borcev, ki naj bi jih imela Bračičeva brigada ob napadu na Planino.⁵⁶

Številke o padlih partizanih so odločno previsoke. Kozjanski partizanski odred je konec decembra 1944 imel v enotah 552 borcev in bork.⁵⁷ Poleg že omenjenih padlih borcev Kozjanskega odreda so v ofenzivi padli še naslednji: Franc Bevc, Filip Centrih, Stanko Klenovšek, Janez Grmovšek, Pavel Cizelj, Karl Šantej, Karel Planinc, Jože Rovšek, Slavko Belina, Ivan Vidic in Bogomir Adrianek. Ujeli in kasneje kot talca so na Frankolovem obesili dva borca Kozjanskega odreda, Jožeta Sušina in Alojza Štrbuncla.⁵⁸ Padlo je še pet borcev Kozjanskega vojnega področja, dva pa so ujeli in ju februarja 1945 obesili na Frankolovem.⁵⁹ Števila ujetih partizanov, ki jih navaja Marburger Zeitung, ne moremo preveriti, kar se pa tiče števila 17 aretiranih aktivistov OF, menimo, da je realno. Vencelj Perko je zapisal, da je bilo v začetku ofenzive v zaporih Kozjanskega vojnega področja okoli 60 zapornikov, partizanov pa naj bi dezertiralo okoli 400.⁶⁰ Številke o dezertirjih so različne, medtem ko je pooblaščenec OZNE za okrožje Kozje zapisal, da se je »po zadnji hajki javilo samo na Senovem preko 270 tovarišev,« je sekretar okrožnega komiteja KPS Kozje zapisal, naj bi bilo teh okoli 150. Med njimi je bilo največ rudarjev in železničar-

jev, ki so bili v zaledni službi.⁶¹ O številu padlih 13. SNO-UB Mirka Bračiča pa smo že zapisali, da je šlo za veliko propagandno pretiravanje.

Sovražnik je z decembrsko ofenzivo »Divja svinja« zavrnil velik polet narodnoosvobodilnega gibanja, ki se je na Kozjanskem razmahnilo v drugi polovici leta 1944. V nekaj dneh svoje ofenzive se mu je posrečilo pognati partizansko vojsko in aktiviste OF iz večjih krajev svobodnega ozemlja in obnoviti nadzor nad večjim delom Kozjanskega. Narodnoosvobodilna vojska sicer ni utrpela večjih izgub, a je bila za precej časa potisnjena v defenzivo in odrinjena od pomembnih prometnic, kar je bil eden večjih uspehov nemško-ustaške ofenzive. Kozjanski odred je med ofenzivo izgubil precej še nepreizkušenih novincev, ki so se v glavnem vrnili domov. Samo iz 2. bataljona jih je dezertiralo 26. Še posebej veliko jih je odšlo domov iz delovnih enot Kozjanskega vojnega področja, saj so bili delavski bataljon in delno komande mest razpršeni. V večji meri se je pojavil problem skrivaštva. S svojo ofenzivo je sovražnik raztrgal svobodno partizansko ozemlje in obnovil nekaj svojih postojank. Začel je obnavljati tudi svojo upravo, ki jo je moral poleti 1944 umakniti pred narodnoosvobodilnim gibanjem. Z okupatorjevo zasedbo svobodnega ozemlja so jeseni 1944 izvoljeni krajevni narodnoosvobodilni odbori prenehali obstajati. Konec je bil tudi s partizanskimi osnovnimi šolami. S svojo grozovitostjo v pobojih ljudi in požigih vasi, pri čemer so se še posebej izkazali ustaši, so prestrašili ljudi. Zaradi tega so po ofenzivi lažje mobilizirali delovno silo za gradnjo utrjenih bojnih črt ob Sotli in Savi.

Prvi, ki je kritično obdelal sovražnikovo decembrsko ofenzivo, je bil sekretar okrožnega komiteja KPS Kozje Dušan Spindler. Precej obširno poročilo, ki ga je napisal 26. februarja 1945, je poslal oblastnemu komiteju KPS za Štajersko in centralnemu komiteju KPS. V njem je veliko zapisanega o odnosu med vojsko in političnimi organi oz. o odnosu med okrožnim komitejem KPS Kozje in štabom Kozjanskega odreda ter komando Kozjanskega vojnega področja.⁶²

Dne 10. decembra 1944 je okupator zažgal graščino Ruda pod Lisco. Slika je iz leta 1969.

Spindler je zapisal, da so enote Kozjanskega odreda imele v prvih dneh po okupatorjevem vdoru nekaj spopadov, nato so se samo še umikale in dovolile, da je sovražnik plenil živež in živino, požigal vasi in odvažal ljudi. Štab odreda je bil ob vdoru sovražnika na osvobojeno ozemlje presenečen, prav tako tudi komanda Kozjanskega vojnega področja. Zaradi navedenih dejstev je okrožni komite KPS Kozje klical na razgovor obe poveljstvi. Člani komiteja so jima prikazali nevzdržen položaj na Kozjanskem, kjer so manjše skupine sovražnikovih vojakov delale izpade iz začasnih postojank na vse strani. Počelnjali so razne grozovitosti, civilno prebivalstvo pa se je nad tem zgražalo. Okrožni komite je poudaril, da bo neaktivnost njunih enot imela velike politične posledice. Člani komiteja so jima predlagali, naj se bataljoni in čete porazdele po odsekih in v boju s sovražnikom uporabljajo partizansko taktiko. Komanda Kozjanskega vojnega

področja je pokazala razumevanje za njihove kritike in nasvete, vendar je opozorila na to, da se oni ne morejo spuščati v boje, ker morajo varovati številne neoborožence. Štab odreda pa je zavzel nasprotno stališče in je lastno neaktivnost zagovarjal s previsokim snegom, pomanjkanjem streliva in potrebo po varovanju življenj.⁶³

Predlog komiteja je nato podprl podpolkovnik Ivan Kovačič-Efenka. Enote odreda so se razdelile po odsekih, vendar vidnih rezultatov ni bilo. Nekajmesečna napetost med okrožnim komitejem in štabom odreda je dosegla višek. Štabi enot so se po osvoboditvi Kozjanskega v poznem poletju 1944 začeli prepuščati udobnemu življenju. Uspavali so jih uspehi. Borbenost je bila pri moštvu še velika, le poveljniškemu kadru je uplahnila. Na premajhno aktivnost enot so jih večkrat opozarjali politični delavci, vendar opozorila niso zalegla. Najbolj pogost odgovor na njihove kritične opombe je bil: »Mi smo osvobodili Kozjansko in smo delali tu, ko ni bilo na tem sktorju še nobenega političnega aktivista, ali pa je bil kakšen posameznik kje zabunkan. Mi imamo zasluge za to, da se tu sploh razvija narodnoosvobodilni pokret.«⁶⁴ Dušan Spindler je menil, da je za slabosti v odredu krivo pomanjkljivo politično delo. Zahteval je kadrovske spremembe v štabu odreda, predvsem zamenjavo političnega komisarja in pomočnika političnega komisarja. Z njuno zamenjavo in postavitvijo novih sposobnejših funkcionarjev bi se borbenost enote vsekakor dvignila, je menil Spindler. O sekretarju Spindlerju pa je Vencelj Perko zapisal naslednje: »... zelo razgiban, močno inciativen ter organizacijsko sposoben delavec, prehiter pa v odločitvah in se pre rad da vplivati od zunanjega videza.«⁶⁵

Spindler v poročilu navaja, da je partizanskemu neuspehu v decembru 1944 pripisati še dejstvo, da vojaške enote, ki so bile v tem času na Kozjanskem, niso usklajeno delovale. Razen skupnega napada Kozjanskega odreda in 13. SNOUB Mirka Bračiča na Planino pri Sevnici drugih takih akcij ni bilo. Z 2. bataljonom 3. VDV brigade niso imeli stikov, pretrgane pa so bile tudi povezave s štabom 4. operativne cone NOV in POS. Ob vseh teh kriti-

kah pa se je Dušan Spindler še nečesa zavedal. Sovražnik je za ofenzivo zbral veliko vojaštva, ki se mu partizanske sile ne bi mogle frontalno upirati brez velikih izgub. Toda ob upoštevanju partizanske taktike in ob temeljiti pripravi, ki naj bi jo skupaj izvedla poveljstva vseh enot že popoldne 9. decembra, o nameravanem vdoru sovražnika pa so bila pravočasno obveščena, bi lahko bilo sovražnikovo prodiranje težje, izgube žive sile pa večje.⁶⁶

Nekateri so za neuspeh krivili tudi vojaško obveščevalno službo, kar je zmotno. Obveščevalci so pravočasno obvestili odgovorne ljudi, le-ti pa so slabo ocenili resnost položaja. To izvemo iz položajnih poročil obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, obveščevalnih poročil Mihaela Žmavca ter Jevšnikarjevega dnevnika.⁶⁷ Jože Jevšnikar-Sašo je bil funkcionar Narodne zaščite na Kozjanskem, v svoj dnevnik je za 9. december 1944 zapisal: »Pripravlja se hajka, ne vem, kako bo.«⁶⁸

V zaključku poglavja naj omenim še nekaj dejstev, ki niso nepomembna. V času od osvoboditve Kozjanskega do decembrske ofenzive je prišlo v odredu do precejšnjih kadrovskih sprememb. Odstavili so komandanta odreda Marjana Jerina in na njegovo mesto postavili namestnika Janeza Janežiča-Orjaka, nova oficirja v štabu odreda sta bila načelnik štaba Ivan Ribič-Stojan in operativni oficir Anton Račič-Zvone. Premeščena sta bila šef obveščevalnega centra odreda Marjan Seliškar-Črt in prvi pomočnik Ludvik Kreč-Roman. V oficirsko šolo glavnega štaba NOV in POS pa so šli namestnik komandanta odreda in komandant 1. bataljona Anton Žlindra-Janoš, politični komisar 2. bataljona Karel Žmavc-Gorazd, podporočnik Franc Godler-Blisk, komandir minerjev Jože Vidmar-Boštjan ter nekaj nižjega starešinskega kadra. Nekaj tega kadra pa je odšlo že oktobra 1944 s 3. bataljonom odreda v Šerčerjevo brigado.

- ¹ Brigadni general.
- ² Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945. Maribor 1968, str. 677.
- ³ Do sedaj nismo našli niti nemškega operativnega načrta niti operativnega poročila o ofenzivi »Divja svinja«. Na voljo imamo le nekaj propagandnih poročil in dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem Heinza Mayerhöferja, iz katerega zvemo še največ. S pripombami ga je objavil Tone Ferenc v Časopisu za zgodovino in narodopisje 2/1982. V svojem dnevniku je Mayerhöfer za 28. december 1944 zapisal, da se je tega dne v Šentvidu pri Planini pogovarjal z nadpolkovnikom Reichom o prekinitvi akcije »Divja svinja.« Tega in naslednjega dne se je več sovražnikovih enot vrnilo na izhodiščne položaje, poročata v svojih položajnih poročilih obveščevalna centra Kozjanskega vojnega področja in Kozjanskega odreda. (Arhiv INZ, f. 81/IV in I.). In ne nazadnje, 28. decembra je brigadni general Willi Brandner padel ob partizanskem napadu »20 km severozahodno od Zagreba, ko se je vračal iz akcije«.
- ⁴ Nadpolkovnik.
- ⁵ Tone Ferenc: Dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem iz poslednjih mesecev vojne. ČZN št. 2/1982, Maribor 1982, str. 43—97.
- ⁶ Prav tam. Poveljnik bataljona je do ofenzive bil SA — sturmabführer (major) Karl Bammer, nato SA — obersturmbannführer (podpolkovnik) Anton Resch.
- ⁷ Glej op. 5; Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, Lj. 1958, str. 139—140 (dalje: Ferenc, Wehrmannschaft v boju). Polk so ustanovili v drugi polovici julija 1944 v Celovcu na Koroškem iz raznih šolskih in rezervnih enot XVIII. vojnega okrožja. Konec avgusta je prišel v Teharje v celjskem okrožju. Polk je sodeloval v ofenzivi od 10. do 18. decembra, njegov poveljnik polkovnik dr. Egon von Treeck pa je 15. decembra 1944 prevzel vodstvo sovražnikove ofenzive »Wildsau« ali vsaj vodstvo enega operacijskega odseka in so mu bile taktično podrejene tudi druge sile na tistem območju.
- ⁸ Glej op. 5; Ferenc: Wehrmannschaft v boju, str. 140—141. V okviru totalne vojne tretjega rajha je Adolf Hitler ustanovil 25. septembra 1944 Nemški Volkssturm in določil, da se vanj rekrutirajo vsi za orožje sposobni moški od 16. do 60. leta starosti. Bataljoni Nemškega Volkssturma na Štajerskem so bili neizurjeni in nekateri med njimi le na papirju, zato so sredi decembra 1944 privlekli iz Gradca in Leobna dva bataljona in ju namestili v Brežicah in Kozjem. Bataljon Nemškega Vokssturma 31/131 Leoben, s sedežem v Kozjem, so v ofenzivi uporabili v akcijah za zavarovanje zbiranja živine.
- ⁹ Bataljon, višje organizacijske enote so bili zdrugi (brigade).
- ¹⁰ Arhiv INZ, f. 52/I, mesečno poročilo obveščevalnega oddelka glavnege štaba NOV in POS 1. 1. 1945; f. 81/IV, položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja in f. 81/I, položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda za mesec december 1944.
- ¹¹ Das Wachberggebiet von Banden gesäubert, Marburger Zeitung, 4. 1. 1945, str. 1.

- ¹² Arhiv INZ, f. 81/IV, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja 13. 12. 1944 in f. 52/I, mesečno poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 1. 1. 1945.
- ¹³ Glej op. 5; Arhiv INZ, f. 81/I, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 8. 12. 1944.
- ¹⁴ Glej op. 5; Arhiv INZ, f. 81/IV, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja 13. 12. 1944 in f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda od 25. 11. 1944 do 13. 2. 1945.
- ¹⁵ Arhiv INZ, f. 657/II, poročilo državne osnovne šole Kozje prosvetnemu odseku okrajnega ljudskega odbora Šmarje pri Jelšah 20. 4. 1946.
- ¹⁶ Arhiv INZ, f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda od 25. 11. 1944 do 13. 2. 1945.
- ¹⁷ Arhiv INZ, f. 399/III, poročilo personalnega poverjenika Kozjanskega odreda sanitetnemu referentu Kozjanskega vojnega področja 21. 3. 1945. Po nekaterih podatkih naj bi Mirko Gračner padel 12. 12. 1944.
- ¹⁸ Glej op. 16. Eden izmed padlih naj bi bil polkovnik Nedičeve garde.
- ¹⁹ Zbornik NOV, VI/18, dok. 32; Mirko Fajdiga: Preboj čez Savinjo. TV — 15, 22. 12. 1988, št. 49, str. 11.
- ²⁰ Zbornik NOV, VI/18, dok. 32.
- ²¹ Arhiv INZ, f. 46/III, depeša št. 29. 13. SNOUB Mirka Bračiča glavnega štaba NOV in POS 15. 12. 1944.
- ²² Glej op. 20.
- ²³ Zbornik NOV, VI/18, dok. 5.
- ²⁴ Prav tam.
- ²⁵ Prav tam; ZA CK ZKS, a. e. 4150, poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 12. 1. 1945; ZA RSNZ, poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 7. 2. 1945.
- ²⁶ Glej op. 23.
- ²⁷ Glej op. 20 in 23; ZA CK ZKS, a. e. 4150, poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 12. 1. 1945.
- ²⁸ Glej op. 5. in 11.
- ²⁹ Glej op. 20; Milan Ževart: Štirinajsta na Štajerskem. Maribor 1981, str. 56.
- ³⁰ Stane Rychly: Spomini borcev 2. bataljona 3. VDV brigade. Krško 1986, str. 23—25; Drago Vresnik: Tretja brigada Vojske državne varnosti Narodne obrambe. Ljubljana 1988, str. 150—152.
- ³¹ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo upravnika bloka postojank odseka Kozje 25. 4. 1945.
- ³² Glej op. 16.
- ³³ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis sanitetnega referenta komande Kozjanskega vojnega področja 24. 12. 1944.
- ³⁴ Arhiv INZ, f. 399/II, petnajstdnevno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 28. 12. 1944.
- ³⁵ Prav tam. Podatki o ranjencih so vzeti iz raznih seznamov ranjencev, ki jih hranita arhiv INZ v Ljubljani in Muzejska zbirka v Laškem.
- ³⁶ Glej op. 16; ZA CK ZKS, a. e. 4150, poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 12. 1. 1945, Zbornik NOV, VI/18, dok. 121, depeša štaba 4. operativne cone NOV in POS 11. 1. 1945.
- ³⁷ Glej op. 16; ZA RSNZ, dnevno poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 24. 12. 1944.
- ³⁸ Gre za zaselek Govce, 4 km zahodno od Laškega.

- ³⁹ Glej op. 16; ZA CK ZKS, a. e. 4150, poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 12. 1. 1945.
- ⁴⁰ Prav tam.
- ⁴¹ Arhiv INZ, f. 81/I, štirinajstdnevno položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 4. 1. 1945 in položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 15. 12. 1944; f. 81/IV, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja 29. 12. 1944.
- ⁴² Glej op. 5.
- ⁴³ ZA RSNZ, poročilo pooblaščenca OZNE za okrožje Kozje 21. 12. 1944.
- ⁴⁴ Seznam požganih trgov, vasi in zaselkov v času sovražnikove ofenzive »Wildsau« vsebuje 78 imen in je nastal na osnovi poročil raznih organov NOG iz decembra 1944 in januarja 1945, šolskih kronik, raznih topografij in raziskav na terenu.
- ^{44a} APMB, f. V/2, izpis iz šolske kronike osnovne šole v Podgorju 1. 2. 1954.
- ⁴⁵ Arhiv MRC, f. 56/VIII, pismo ustaša 25. 12. 1944.
- ⁴⁶ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrožnega odbora Rdečega križa Kozje 14. 1. 1945.
- ⁴⁷ Arhiv INZ, f. 81/I, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 7. 12. 1944.
- ⁴⁸ Dragica Rauter: Kri iz tisočerih ran. Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984, str. 339—345 (dalje: Rauter, Kri iz tisočerih ran); ZA CK ZKS, a. e. 16261, dopis Dušana Spindlerja Venclju Perku 12. 1. 1945.
- ⁴⁹ Rauter: Kri iz tisočerih ran; Arhiv INZ, f. 914/VIII, seznam v decembru 1944 odvedenih družin v taborišča iz Kozjega 30. 12. 1945.
- ⁵⁰ Arhiv INZ, f. 492/I p., letak Spodnještajerci in Spodnještajerke okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze v Brežicah, december 1944.
- ⁵¹ Arhiv INZ, f. 914/VIII, prijava in opis zločina krajevnega narodnega odbora Kozje, nedat.; Miklavž Liška: Padli in žrtve iz občine Šmarje pri Jelšah. Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984, str. 406—430 (dalje: Liška, Padli in žrtve).
- ⁵² Pri izdelavi seznama sem uporabil naslednje gradivo: podatki o padlih, ubitih ali izginulih prebivalcih z ozemlja FLRJ v času 2. svetovne vojne ter življenjepise padlih v arhivu MRC, objavljene seznane žrtev vojne za občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah v zborniku Med Bočem in Bohorjem, Šmarsko kroniko ter topografijo NOB občine Sevnica.
- ⁵³ Na stroj natipkan letak v slovenščini z naslovom Spodnještajerci je okupator sestavil 1. decembra 1944 v zvezi z maščevalnimi ukrepi nad prebivalstvom vasi Stranje. Hrani ga arhiv INZ v Ljubljani, f. 492 p.
- ⁵⁴ Glej op. 50.
- ⁵⁵ Arhiv INZ, f. 81/IV, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja 31. 12. 1944.
- ⁵⁶ Glej op. 11.
- ⁵⁷ Zbornik NOV, VI/18, dok. 121, depeša štaba 4. operativne cone NOV in POS glavnemu štabu NOV in POS 11. 1. 1945.
- ⁵⁸ Glej op. 52; Arhiv INZ, f. 399/III, poročilo personalnega poverjenika Kozjanskega odreda 21. 3. 1945; Muzejska zbirka Laško, življenjepisi

padlih; Stane Terčak: Frankolovski zločin. Ljubljana 1971, str. 87—141.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ ZA CK ZKS, a. e. 2237, poročilo Venclja Perka oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 30. 12. 1944.

⁶¹ ZA RSNZ, poročilo pooblaščenca OZNE za okrožje Kozje 10. 1. 1945; ZA CK ZKS, a. e. 16261, dopis Dušana Spindlerja Venclju Perku 12. 1. 1945.

⁶² Arhiv MRC, f. D/X, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 26. 2. 1945.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Prav tam; ZA CK ZKS, a. e. 2237, poročilo Venclja Perka oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 30. 12. 1944.

⁶⁶ Glej op. 62.

⁶⁷ ZA CK ZKS, a. e. 2236, dopis okrožnega komiteja KPS Kozje vsem okrajnim komitejem KPS 20. 12. 1944 in a. e. 2237, poročilo Venclja Perka oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 30. 12. 1944.

⁶⁸ Dnevnik Jožeta Jevšnikarja-Saše hrani Muzej narodne osvoboditve Maribor.

VII.

Kozjanski odred in okupatorjeve očiščevalne operacije od konca decembra 1944 do konca marca 1945

Sovražnik je na Štajerskem v času po ofenzivi začel z okrepljeno propagando. V svojih časopisih Marburger Zeitung in Štajerski gospodar so objavljali poročila o uspehih svojih enot in o vojaških in političnih porazih »tolp na Spodnjem Štajerskem«. Poleg tega so začeli izdajati tudi propagandna glasila, ki so bila namenjena predvsem prebivalstvu Gornje Savinjske doline in Kozjanskega. Gornjesavinjčanom sta bili namenjeni glasili Rdeči raj in Prerajena Savinjska dolina. V glasilu Rdeči raj je objavljeno nekaj člankov tudi o dogajanjih na Kozjanskem. Prebivalstvu na Kozjanskem je bilo namenjeno glasilo Pod sovjetsko zvezdo, ki naj bi izhajalo v Kozjem. V teh glasilih so bili objavljeni iz partizanskih poročil iztrgani stavki ali odstavki, po svoje preoblikovana poročila raznih organov NOG, marsikaj pa je bilo v celoti izmišljeno.¹ Ob natančnem prebiranju omenjenih časopisov in glasil naletimo na nekaj protislovij. V Štajerskem gospodarju je bil 3. februarja 1945 na strani 4 objavljen članek z naslovom Tudi v republiki Wachberg (Bohor — Op. T. T.) se že majo rdeči stolček. Članek je bil ponatisnjen 16. februarja 1945 v glasilu Pod sovjetsko zvezdo, v njem je bilo zapisano: »Tudi v republiki Wachberg se rdeči stolček že majo in je treba le še malega sunka, da se dokončno podere. Ta sunek bo sledil in potem je tudi v tem kraju konec s širokoustno OF.« S tem je sovražnik priznal, da partizanskega gibanja na Kozjanskem niso uničili in je v nasprotju s člankom Področje Wachberg očiščeno

partizanov, ki je bil objavljen v Marburger Zeitung 4. januarja 1945 in v katerem je bilo zapisano, »da so z uspešno čistilno akcijo celotno področje Wachberga, ki je trpelo nekaj mesecev pod terorjem tolp, zopet očistili«.²

Zraven tega je okupator brezplačno razdeljeval še propagandno gradivo v slovenščini, ki ga je pripeljal iz Ljubljane. To so bile brošure: Črne bukve, Jelendol — Slovenski Katyn, Sporočilo iz Fatime itd. Pojavljale so se predvsem v okraju Senovo—Blanca, v severozahodnem delu okrožja pa se je začelo pojavljati četniško glasilo Kri in zemlja, ki ga je izdajal Jože Melaher-Zmagoslav.³

Svojo vlogo so opravile tudi govorice. Med ljudi je sovražnik razširil novice o tem, »da je sam komandant Janez prijahal konja na Planino in se predal«. Drugje so spet govorili, da je bil Janez Rožman v Brezicah in da se je vozil skupaj s kreisführerjem Swobodo. Ljudje so se prav tako spraševali, ali je res, da je Marjan Jerin vodil hajko in prisostvoval požigom. Politični delavci so take in podobne trditve odločno zanikali in ljudem pojasnjevali, da sta bila imenovana oficirja službeno premeščena že pred ofenzivo.⁴

Sovražniku so pri demoralizaciji prebivalstva pomagali tudi dezertjerji iz partizanske vojske, s svojimi izjavami so še dodatno begali civilno prebivalstvo. Po sovražnikovi ofenzivi se je na Kozjanskem pojavilo skrivaštvo, ki so ga drugje poznali že dalj časa. Ljudje so se skrivali tako pred okupatorjem kot pred narodnoosvobodilnim gibanjem, samo da bi obvarovali glavo. Združevali so se

celo v majhne skupine, s katerimi je imela opraviti zlasti Narodna zaščita. Na račun partizanske vojske so počenjali razne nepravilnosti, kradli so in pretepali ljudi, pa tudi nekaj posameznih partizanov so razorožili.⁵

Po ofenzivi je nekaterim političnim delavcem in prebivalstvu morala precej padla. Zanimivo je, da je ta pojav

manj opazen pri prebivalcih požganih vasi, bolj pa tam, kjer okupator ni požigal. V takih vaseh so se ljudje bolj podrejali okupatorjevim ukazom. Ponovno so začeli obešati Hitlerjeve slike; zvezde in gesla, ki so jih partizanski propagandisti risali po plotovih in zidovih gospodarskih poslopij, pa so domačini kar hitro izbrisali ali premazali.⁶

V takšnih razmerah sta okrožni komite KPS in okrožni odbor OF Kozje decembra 1944 in januarja 1945 sprejela nekaj ukrepov za izboljšanje položaja narodnoosvobodilnega gibanja. Med njimi sta bila okrepitev agitacijsko propagandne in organizacijske dejavnosti ter skrb za prizadeto prebivalstvo, predvsem za pogorelce. V ta namen sta izdala nekaj letakov, med njimi tudi letak, v katerem sta ostro obsodila okupatorjeve zločine na Kozjanskem. Izdala bi jih še več, a jima je ravno tiste dni zmanjkalo papirja in barve. Vsem političnim delavcem sta naročila, da morajo brezpogojno ostajati na svojem terenu, njihove naloge pa sta jim podrobno obrazložila v posebni okrožnici.⁷

2. bataljon in politični delavci 5. januarja 1945 v Veračah. Prvi z desne je Jože Hervol, tretji pa Milan Garantini-Oberdolgi.

Politične organizacije na Kozjanskem so si prizadevale čimbolj omiliti gorje pogorelcev in drugih žrtev okupatorjevega nasilja med njegovo ofenzivo. Delovanje svojih aktivistov so usmerili v dve smeri. Po vaseh so prirejali sestanke, na katerih so pojasnjevali vzroke za sovražnikovo ofenzivo in zavračali lažne novice, ki so jih širili okupator, reakcionarni krogi in tudi ubežniki iz partizanskih enot. Obravnavali so tudi na novo nastale razmere in prikazovali nove naloge. To nalogo je v okraju Senovo—Blanca opravilo deset aktivistov v času od 2. do 9. januarja 1945. Sestankov je bilo 22 in na vsakem je bilo navzočih od 10 do 45 ljudi, pač glede na velikost kraja. Sestanki so potekali v večernih urah, navadno med 19. in 23. uro.⁸

Obenem so po okrajih izvedli nabiralne akcije za pogorelce, seveda v tistih krajih, ki med ofenzivo niso bili hudo prizadeti. Čeprav so prispevke zbirale vse organizacije, so nabiralne akcije slonele predvsem na ramenih odsekov za socialno skrbstvo in na organizaciji Rdečega križa Slovenije. Na tak način zbrano blago so pogorelcem razdeljevali v ta namen ustanovljeni akcijski odbori po požganih vaseh. Setavljeni so bili iz članov narodnoosvobodilnih odborov ali odborov Osvobodilne fronte.⁹

Do srede januarja 1945 so v okraju Videm—Brežice zbrali in razdelili pogorelcem 479 kg krompirja, 395 kg pšenice ter bele moke, 336 kg zmesi in zmesne moke, 106 kg fižola, 75 kg mesa, 10 kg masti in 8 kg soli, v okraju Senovo 360 kg različne moke in 500 kg krompirja, v okraju Št. Rupert 1145 kg različnega živeža in v okraju Šmarje 600 kg ter v okraju Pilštanj 100 kg soli.¹⁰ Okrožni odbor OF Kozje je v prvih štirih mesecih leta 1945 dal pogorelcem 70.421 mark podpore. Poskrbeli so tudi za zasilna stanovanja, obleko in obutev, še posebej pa so poskrbeli za matere z majhnimi otroki in nosečnice. Dobile so mleko, trikrat tedensko pa še po 30 dag mesa mesec dni pred porodom in po njem, vendar samo tiste, ki niso imele doma perutnine.¹¹

Sovražnik je iz obnovljenih in še bolj iz stalnih postojank zlasti v prvih dveh mesecih po svoji ofenzivi neneh-

no napadal po vsem Kozjanskem, tako da niso bile varne niti enote Kozjanskega partizanskega odreda niti politični delavci v okrajih. Trpelo je tudi civilno prebivalstvo. Dne 2. januarja 1945 je na Planini zaradi posilstva ustašev umrla 56-letna Marija Preskar, v Vrhunci pri Žusmu pa so nemški vojaki zažgali hišo, hlev in listnjak. V hlevu je zgorelo poleg kmetijskega orodja tudi okoli 2.500 kg krme.¹² Še naprej so izganjali civilno prebivalstvo. Predvsem so izganjali tiste družine, ki so imele kakšnega člana v partizanih. Pa še to ne vseh, ampak le nekatere, kajti ti ukrepi so bili zastraševalne narave. Do srede februarja 1945 so izgnali nekaj takšnih družin iz Reštanja, Rajhenburga, Senovega in Kozjega. Za to delo je kreisführer ustanovil posebno komisijo. S pomočjo Ortsgruppenführerjev¹³ so določili družine, primerne za izgon.¹⁴

Kozjanci so v času od konca decembra 1944 do srede februarja 1945 imeli več vojaških in političnih ur, izvedli so nekaj zaplemb živeža in živine, lovili skrivače in dezertarje ter mobilizirali. Enote so mobilizirale 58 novincev, ulovile 18 skrivačev in dezertarjev. V obravnavanem obdobju so izvedle nekaj sabotažno-diverzantskih akcij na železniški progi in naredile nekaj zasek na cestah. Prvega januarja 1945 je na železniški postaji Grobelno eksplodiral paket, napolnjen z razstrelivom. Pri tem se je porušila polovica železniške postaje, sovražnik pa je imel 20 mrtvih.¹⁵ Drugega januarja so partizani minirali železniško progo Laško—Rimske Toplice. Uničili so 300 m proge, porabili 10 kg razstreliva, promet pa je stal 16 ur. Petega januarja so minirali progo med Blanco in Sevnico, porabili so 16 kg razstreliva, uničili pa 300 m proge. Na istem odseku so progo minirali čez štiri dni, s sedmimi kg razstreliva so uničili 60 m proge. Na cestah so naredili devet zasek.¹⁶

Po ofenzivi so bile enote Kozjanskega odreda utrujene in zmanjšane zaradi dezertarjev, tako da je postal sovražnik ponovno aktivnejši. Okrožni komite KPS Kozje je kritiziral prešibko dejavnost odreda, še posebej premajhno usmerjenost v razstreljevanje zelo pomembne železniške proge v dolini Save in tudi premajhno udar-

nost sredi Kozjanskega. Pri tem je ugotovil, da je okupator na Planini celo začel graditi barako, da bi vanjo spravil obnovljeno občinsko upravo.¹⁷

Kritika glede aktivnosti odreda je bila upravičena, vendar je treba omeniti, da so bile enote 4. operativne cone NOV in POS od decembra 1944 pa kar tja do začetka meseca aprila 1945 pretežno v defenzivi. Malo manj je ta kritika upravičena glede razstreljevanja železniške proge. Minerjem je primanjkovalo razstreliva in drugega materiala.¹⁸

Februarja 1945 je poveljnik 18. šolskega polka planinskih lovcev polkovnik dr. Egon von Treeck postal poveljnik novega zaščitnega območja »Južna Štajerska«, ki je zajemalo območje južno od reke Savinje. S tem je postal odgovoren za zatiranje partizanstva, njegov polk, s sedanjem štaba v Teharjih, pa vodja oboroženega boja proti enotam narodnoosvobodilne vojske na Kozjanskem.¹⁹

Sovražnik je v letu 1945 izpadal iz svojih postojank s skupinami po nekaj deset mož, ponavadi so bile na smučeh in so imele bele maskirne obleke. Takšne udarne skupine so Kozjancem prizadejale precej izgub. Znale so presenetiti manjše skupine partizanov in aktivistov, odkriti bunkerje itd. Obveščevalna poročila Kozjanskega odreda in Kozjanskega vojnega področja omenjajo skoraj za vsak dan akcije teh skupin iz njihovih postojank.

Prvi bataljon je bil 16. januarja 1945 v Kanjucah. V smeri proti Sv. Rupertu²⁰ so poslali bojno patruljo 11 mož. Iz zasede bi morali napasti sovražnikovo kolono, kar so tudi storili. Takrat pa so jih napadli v belo oblečeni smučarji. V visokem snegu so bili bolj gibljivi, zato so prizadejali partizanski patrulji hude izgube. Imela je pet mrtvih in tri ujete, zraven tega so jim nemški vojaki zaplenili še dva puškomitraljeza in brzostrelko. Padli so Ivan Riolini, Jožef Bučar, Jože Ocvirk, Jože Kekec in Mihael Kunej.²¹

Dva dni kasneje je drugi bataljon napadel sovražnikovo postojanko na Malem Vrhu. Nameravali so rešiti 20 ruskih ujetnikov, ki naj bi jih stražilo 5 nemških vojakov. Podatki so bili napačni, saj je bilo v postojanki 80 sovraž-

nikovih vojakov, ki so nudili močan odpor. Partizani so se umaknili, imeli pa so šest ranjenih. Kasneje sta umrla Anton Bostele iz Pišec in Slavko Mrkšić iz Virgin Mošta.²²

*Spominska plošča petim
ustreljenim
partizanom v Pustih Ložicah.*

Skupina 35 nemških smučarjev je v drugi polovici januarja krožila po južnem pobočju Bohorja ter 27. januarja prišla čez Brezje, Kališovec in Sobnik v Stranje, kjer je prenočila. Naslednji dan navsezgodaj je neopazno prišla v Puste Ložice in tam presenetila skupino terencev. Ujela je komandirja kurirske postaje OV 1 Franca Bevca, učitelja Vilka Ženerja in nekega Mirka iz Hrvaške, ki pa ni bil partizan. Vse tri je odpeljala k vodnjaku sredi vasi in jih ustrelila. Kmalu sta prišla v vas še načelnik odseka za prehrano pri okrajnem odboru OF Senovo Ladislav Anderluh-Ante in okrajni kurir Janez Zalokar. Prvega je sovražnikova skupina ujela in takoj ustrelila, drugi pa je poskušal uiti in ga je smrtno zadela na begu.²³

V januarju 1945 je padlo še nekaj borcev in aktivistov. Med njimi je bil tudi bivši politični komisar Kozjanskega vojnega področja Anton Sotler-Sremac. Petindvajsetega januarja je padel v Panečah, dan predtem je postal sekretar okrajnega odbora OF Planina—Sevnica.²⁴

Zadnjega dne v januarju 1945 je zaseda 3. bataljona napadla nemško patroljo 43 mož pri Orehovcu. V spopadu so imeli partizani enega ranjenega, nemške izgube niso znane. Naslednji dan je vod 2. bataljona iz zasede pri Blatnem napadel kolono Volkssturma, ko je odhajala iz Pišec. Sovražnik naj bi imel 4 mrtve in 3 ranjene. Tretji bataljon je bil 2. februarja pri cerkvi sv. Kolomana in v vasi Lokovec. Okoli 10. ure je sovražnik napadel komando mesta Planine. Bili so brez varovanja, zato je sovražnik ujel 30 borcev. Tretji bataljon je nato napadel nemško kolono in omogočil pobeg ujetnikom.²⁵ Do naslednjega spopada kozjancev z okupatorjem je prišlo 4. februarja pri Sv. Jedrti. Ob 8.30 je zaseda 2. bataljona napadla močnejšo skupino nemških smučarjev z Zdol. Štela je okoli 50 mož. Nato je položaje zasedel še bataljon in spopad je trajal do 14. ure, ko je sovražnik zapustil bojišče. Smučarji so imeli pet mrtvih in več ranjenih, kozjanci pa nobenega.²⁶

*Partizanski učitelj Vilko Žener,
nemški smučarji
so ga 27. januarja
1945 ustrelili v Pustih Ložicah.*

Petega februarja zjutraj so močne sovražnikove enote začele z vseh strani obkoljevati 1. bataljon Kozjanskega odreda v Kanjucah. Opazili so jih še pravočasno, izvedli so juriš in se prebili skozi sovražnikovo kolono. Pri tem so kozjanci imeli 3 mrtve in 6 ranjenih.²⁷

Istega dne se je 2. bataljon zaustavil pri Sv. Jedrti. Tu so tri dni počivali, vsak dan so imeli vojaško in politično uro. Ob 5.30 8. februarja 1945 so bili napadeni z več strani. Najverjetneje so to storile enote 18. rezervnega in šolskega polka planinskih lovcev,²⁸ ki so predtem zasedle vse okoliške hribe. Bataljon, pri katerem je bil štab odreda, ni sprejel boja, zato se je začel umikati proti Špičku. Ob 13. uri se je spopadel z nemško kolono. Partizani so imeli 5 mrtvih in enega ranjenega.²⁹ V boju so sodelovali tudi ustaši. Od tod so se znova premaknili k Sv. Jedrti. Položaje bataljona so obstreljevali z minometi, vendar je bil zaradi visokega snega njihov strelni učinek slab. Kozjanci so se zakopali v sneg in tako preživeli noč. Naslednje jutro jih je sovražnik napadel že ob 6. uri, a so se partizani zaradi sovražnikove premoči brez izgub umaknili.³⁰

Padli so puškomitraljezec Anton Gril, njegov pomočnik Franc Blaznik, borca Franc Ribič in Vasilij Sajenko ter borka Božena Andrejevič. Čez tri dni jih je pod Špičkom pokopala desetina borcev pod vodstvom sanitetnega referenta Kozjanskega odreda Vlada Jenka. Jenko je narisal skico prostora, kjer so pokopali soborce. Skica se je ohranila in je v arhivu Posavskega muzeja v Brežicah.³¹

Sredi februarja je administrator 2. bataljona Justin Felicijan-Homo napisal himno bataljona. Uglasbili so jo njihovi glasbeniki.³²

TO JE DRUGI BATALJON

To je drugi bataljon,
komandant nam je tovariš Andi,
prosti rod sovražnih spon,
juri proti švabski bandi.

Puške, bombe, mitraljezi
polnijo ves položaj,
po orožju, borec, sezi
in sovraga pokončaj!

Glej telesa krepkih vrst,
kot vihar jih žene blisk ognjeni,
kakor s svežim sokom vrst,
s srdom vsi so prepojeni:
maščevati domovino,
osvetiti trezni rod!
Željo nosimo edino,
da pregnan bo tuj gospod!

To je drugi bataljon,
komandant in vsi tovariši zbrani,
ko narod rešen spon
in tirani vsi pregnani,
šele takrat se vrnemo,
šele takrat neha boj,
takrat pa spet zapojemo,
takrat spet zasije soj!³³

Naslednji večji spopad je bil 20. februarja 1945 pri zaselku Pokojni Vrh pri Zabukovju. Sovražnik je napadel položaje 3. bataljona, pri katerem je bil tudi odredov štab. Okoli 150 dobro oboroženih nemških vojakov je iz Sevnice prodiralo proti Pokojnemu Vrhju. Ena kolona je prodirala prek Lončarjevega Dola, druga prek Žigrskega Vrhja, tretja iz Trnovca. V hudem boju je padel politični komisar odreda Djordje Vuković, izjave preživelih o njegovi smrti se zelo razlikujejo. Padla sta še puškomitraljezca Mihael Sušin in Franc Jeler, kurir podporočnika Franca Godlerja-Bliska Vinko Reher ter borec Rudolf Brence.³⁴ Težko ranjena je bila bolničarka 2. čete Jožefa Horjak, ko je hotela pomagati ranjenim borcem. Ujeli so jo in odnesli v zaselek Pokojnik k babici Rostoharjevi, negovala naj bi jo toliko časa, da se bodo vrnili in jo vzeli s seboj. To se ni zgodilo, saj so zvečer ponjo prišli partiza-

ni in jo odnesli v bolnico R 8. Po osvoboditvi so jo odpeljali v vojno bolnišnico v Topolšico.³⁵

Po pričevanju Janka Baumana so tri ruske ranjence, ki jim je hotela bolničarka Horjakova pomagati, ustrelili. Za svoje ravnanje je nemški oficir kmalu prejel zasluženo kazen. Neki borec je nanj vrgel italijansko ročno bombo, a ni eksplodirala. Pobral jo je in se norčeval. Dejal je, da je to partizanski krompir. »Krompir« je eksplodiral in ga hudo rani. Alojza Baumana in Viktorja Ganca so prisilili, da sta ranjenega oficirja odpeljala v Sevnico, vendar je med prevozom umrl.³⁶

Štab Kozjanskega odreda je po smrti političnega komisarja Vukovića na to mesto postavil za vršilko dolžnosti politično komisarko 2. bataljona zastavnico Fatimo Tikvino.³⁷ Justin Felicijan-Homo je v spomin na padlega političnega komisarja odreda napisal pesem:

DŽORDŽETU

Ko sonce kliče pozamrle trate,
odejo belo mrzlim logom vzame,
takrat življenje vse rasti objame,
livade in poljane so bogate.

Ko pa štrle jeseni veje same
kostanja, hrasta, prej bukve košate —
brez solz pozablja zemlja čase zlate,
rod, žitje, smrt molče na rame vzame.

In taka je bila podoba tvoja:
vesel in delaven si bil v življenju,
junaka te je našla kosa boja.

Obsojen nisi, Džordže, pozabljenju:
jesen pomladi hrani zrna svoja —
junaška smrt poroštvo je življenju!³⁸

V taboru nad Pustimi Ložicami na Bohorju se je 26. februarja zadrževala komanda Kozjanskega vojnega po-

dročja, nedaleč stran pa 3. bataljon Kozjanskega odreda. Tega dne so proti Bohorju prodirali trije sovražnikovi oddelki iz Sevnice, Blance in Rajhenburga in eden od njih je napadel 3. bataljon, ki se je nato v boju umaknil. Padel je pomočnik politkomisarja čete Franc Baškovič. Brez spopadov in žrtev se je s spretnim izmikanjem uspelo umakniti moštvu vojnega področja.³⁹

Dva dni kasneje je bilo moštvo vojnega področja pod Skalico na Bohorju. Okoli 150 nemških vojakov je v več kolonah prodiralo proti njegovim položajem. Napad ene od sovražnih kolon je takoj odbilo, nato pa se je zaradi obkoljevanja začelo umikati proti cesti Planina—Sevnica. Preden so vsi borci prekoračili cesto, se je prikazal sovražnik. Najhitreje je ukrepal politični komisar Kozjanskega vojnega področja kapetan Miroslav Lipuš-Mišo. S svojo brzostrelko je zadrževal sovražnika, na pomoč pa so mu priskočili puškomitraljezec Rok Ašič in nekaj strelcev. Po prehodu vseh borcev so se tudi oni umaknili. Ker se je kapetan Lipuš na podoben način izkazal že 29. januarja na Porebri, so na partijskem sestanku sklenili, da ga predlagajo za vojaško odlikovanje.⁴⁰

Poleg prej omenjenih so v februarju padli še obveščevallec Franc Pintar in Franc Pušnik, kurir obveščevalnega centra odreda Ludvik Gradišnik, kurir vojaške kurirske postaje 1—27 Franc Zemljak in borec Franc Senica.⁴¹

Okupator civilnemu prebivalstvu z zločini ni prizanašal niti v zadnjih mesecih vojne. V noči od 2. na 3. marec 1945 so vermani začeli razbijati po vhodnih vratih Zarnikove hiše na Lastinah.⁴² Pri družini Petan se je dalj časa zdravil ranjen partizan, omenjenega večera ga je obiskal sosed. Ob razbijanju po vratih hiše sta skozi zadnje okno hiše skočila partizan in sosed, za njima pa še v spalni srajci 12-letna hčerka Nežika Petan. Rešili so se, ne pa tudi drugi člani družine Petan. Nežika Petan je ta večer izgubila starše, dve sestri in brata. Ustrelili so jih, dom pa požgali.⁴³

Eden zadnjih sovražnikovih uspešnih sunkov proti Bohorju z južne strani je bil 4. marca. Pri Sv. Antonu⁴⁴ se je s sovražnikom spopadla skupina članov OZNE, padel je

pooblaščenec OZNE za okrožje Kozje Franc Urbančič-Mihael.⁴⁵

Sredi marca 1945 se je 2. bataljon 3. brigade Narodne obrambe ustavil v Št. Andražu.⁴⁶ Zaradi pomanjkanja streliva se je odpravila skupina desetih borcev pod vodstvom političnega komisarja bataljona Antona Rička-Zvoneta na Kozjansko. Na Bohorju je bataljon poskril v bunkerjih precej streliva za angleške puške in puškomi-traljeze, zato so ga šli iskat. Za skrito strelivo je vedel Adolf Vasle, ki ga je iz precejšnjih količin zavezniških padalskih pošilk spravil v bunkerje že oktobra 1944. Skupina je brez večjih zapletov prišla na Kozjansko in našla enega od večjih bunkerjev. Nato je odšla še na Bizeljsko, predvsem zaradi hrane, ker je bilo območje Plaine pri Sevnici zaradi sovražnikove ofenzive in požigov opustošeno in izropano. Pred hišo nekega kočevskega Nemca so postavili zasedo. Vanjo je padla sovražnikova patrulja in se z nekaj mrtvimi in ranjenimi umaknila. S precej hrane, ki so jo natlačili v nahrbtnike, so se okrog 18. marca 1945 vrnili v Št. Andraž.⁴⁷

Sredi februarja sta 1. in 2. bataljon Kozjanskega odreda zamenjala odseke delovanja. Prvi bataljon je prišel na Bizeljsko,⁴⁸ drugi bataljon pa je odšel proti Celju. Na tem odseku je deloval do okrog 10. marca 1945, nato pa se je premaknil v bližino Sv. Jurija pri Celju.⁴⁹

Na novem odseku se je štab 2. bataljona takoj povezal z okrajnim odborom OF Št. Rupert.⁵⁰ Sekretar odbora je bil Marjan Žagar. Skupaj s Cvetko Jerinovo, članico okrožnega komiteja SKOJ Kozje, in Dušanom Lahom, šefom veterinarskega odseka 4. operativne cone NOV in POS, so bili 17. marca 1945 v Hruševcu. V tabor na Resevni so se vračali pozno ponoči. Cvetka Jerin je zbolela in se ni mogla vrniti. Kljub prigovarjanju spremljevalcev je prespala pri Užmahovih pod Resevno.⁵¹

Zgodaj zjutraj naslednjega dne je sovražnik začel obkoljevati širše območje Resevne. Nimamo na voljo gradiva nemškega izvora, zato ne moremo ugotoviti, ali je šlo za vnaprej načrtovano akcijo, za izdajo ali pa za patroljiranje močnejših nemških enot. Sporočilo o nemški akciji

je pravočasno sprejel mlinar Leskovšek iz Šibenika, ki se je na vso moč trudil, da bi partizane pravočasno obvestil. Vendar vest ni prišla na pravi naslov, ostala je pri nekem skrivaču, ki se je izdajal za partizana in celo za funkcionarja Narodne zaščite. Zaradi njega niso bili obveščeni o akciji ne politični delavci in ne 2. bataljon Kozjanskega odreda.⁵²

Dušan Lah je zgodaj vstal in se napotil po Cvetko Jerinovo. Pri Mihi Užmahu je začel lajati pes, nato pa se je za hišo zaslišala nemška govorica. Jerinova in Lah sta brž zbežala iz hiše proti gozdu. Nemški vojaki so streljali nanju, najprej je bila ranjena in nato smrtno zadeta še ne dvajsetletnega sestra prvega komandanta Kozjanskega odreda Cvetka Jerin, nato pa še Dušan Lah. Bila sta prva, ki sta naletela tega dne na sovražnika, in s tem opozorila na bližajočo se nevarnost.⁵³ Streljanje so zaslišali člani okrajnega odbora OF Št. Rupert in se začeli umikati proti Šibeniku. To so storili pravočasno, še preden je sovražnik v celoti zaprl obroč. Vendar niso bili brez izgub, padel je okrajni kurir Ivo Pocajt, ujeta pa sta bila dva člana prehranjevalnega odseka.⁵⁴

*Cvetka Jerin, članica
okrožnega komiteja SKOJ Kozje.*

Leta 1946 so na jasi v gozdu pod Resevno postavili spomenik v obliki piramide. Na njem je vzdana marmornata plošča z napisom »Tu počivata Lah Dušan, roj. 22. I. 1918 — Cvetka Jerin, roj. 2. VII. 1925. Padla v borbi 18. III. 1945.«⁵⁵

Tabor 2. bataljona je bil 18. marca 1945 nekaj sto metrov više od tabora okrajnega odbora OF Št. Rupert.⁵⁶ Usodnega dne so pred 4. uro poslali proti Št. Rupertu, Kalobju in Štoram patrulje, eno iz 1. čete in dve iz 2. čete. Patrulja iz smeri Kalobja se ni vrnila. Od drugih pa so zvedeli, da jih sovražnik obkoljuje. Takoj so iz 1. čete poslali dve zasedi, ki naj bi zaustavili sovražnikovo prodiranje. Preden pa sta prišli na svoji mesti, je bil bataljon že napaden z druge strani. V prvi zasedi je bilo 14 borcev, v sosednji, približno 500 metrov oddaljeni, pa 12 borcev. Zveza z bataljonom je bila prekinjena, zato je vodja zased in komandir 1. čete Karel Pajk obe zasedi združil. Takrat je sprejel sporočilo, da se mora vrniti k bataljonu, kar je tudi storil. Bataljon je bil slabo oborožen, imel je precej neoboroženih novincev, zato se je komandant Šepetavc odločil za umik oz. preboj v smeri proti Štoram. Po nekaj spopadih jih je sovražnik potisnil v globel pod zaselkom Ravne. Zasedel je vse okoliške vrhove in do noči obstreljeval kozjance v globeli. Ti so se šele ponoči posamezno ali v manjših skupinah prebili iz obroča.⁵⁷

V izjavah preživelih borcev in tudi v do sedaj objavljenih podatkih so velike razlike glede števila padlih v boju pod Resevno. Omenjalo se je celo število 120 padlih partizanov, kar je pretirano. Okrajni odbor OF Št. Rupert je v svoje poročilo zapisal, da je padlo nad 50 tovarišev,⁵⁸ natančno število pa je najverjetneje tisto, ki so ga zapisali v časniku Marburger Zeitung 2. aprila 1945: »Pri čiščenju na prostoru Laškega je bilo naštetih 31 padlih banditov.« To število je bilo zapisano tudi v Štajerskem gospodarju.⁵⁹ S tem številom se strinja tudi Branko Vezovišek, sekretar SKOJ v bataljonu, ki je zapisal, da so po boju prebirali Štajerskega gospodarja in se čudili nemški natančnosti glede števila padlih partizanov. Navedeno število se je ujemalo s partizanskim poimenskim seznamom

padlih. Seznam so naredili in nato natipkali na stroj 21. marca, pri izdelavi le-tega je sodeloval tudi Vezovišek, ti-stega dne je dopolnil 17 let.⁶⁰

Omenjenega dne sta padla komandant bataljona Andrej Šepetavc-Andi in komandir vojaške kurirske postaje 1—20 Jože Radej. Ko je Radej ostal brez streliva, je legel na kurirsko torbico s pošto in aktivirano ročno bombo. Ni želel, da bi prišla partizanska pošta sovražniku v roke. Padli so tudi komandir Leopold Slapšak-Gajst, puškomi-traljezec in dva borca specialnega voda.⁶¹ Okupator je skoraj vse padle borce slekel. Padli borci specialnega vo-da so se še po svoji smrti norčevali iz »večnega tretjega rajha«. Oblečeni so bili v dolge spodnjice, narejene iz na-cističnih zastav, njihove križe pa so imeli našite na zad-njicah.⁶²

Preživeli borci 2. bataljona Kozjanskega odreda so se najprej zbrali v Gradišču⁶³ in nato na Rudniku. Konec marca so pod vodstvom namestnika komandanta bataljo-na Franca Pintarja krenili na Bohor.⁶⁴

Četa Kozjanskega odreda v Halozah v zimi 1944—1945

Slovenska Štajerska je konec leta 1943 in v začetku le-ta 1944 glede na druge slovenske pokrajine, kjer je bila v glavnem že izvedena splošna in obvezna mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko, pomenila še vedno veliko za-ledje ljudskih sil, saj so bili doma še mnogi letniki in po domovih je bilo skritih še precej ubežnikov iz nemške vojske. Po velikem razmahu narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem sredi leta 1944 je bilo le še nekaj obrobni-h predelov (Mursko polje, Haloze) in večjih mest, kjer ni bila izvedena partizanska mobilizacija.⁶⁵

Konec oktobra 1944 je štab Kozjanskega odreda na to območje poslal četo pod poveljstvom Ivana Hernausa. Četo je spremljal bataljonski politični komisar Tone Ra-čič-Zvone. Prišli so le do Rudnice, kjer so se s tamkajšnji-mi terenskimi aktivisti OF dogovorili za rekvizicijo v Bu-

čah. Tu je imela organizacija TODT svoje skladišče, iz katerega so odnesli 50 odev in drugih stvari. Nemškim naseljencem so zaplenili 13 glav živine in jo razdelili med slovenske kmete na Rudnici. O tej akciji so obvestili odrednega intendanta. Pred odhodom so porušili še most v Bučah, kar so naredili z razstrelivom, ki so ga pred odhodom v Haloze dobili na Dolenjskem od glavnega štaba NOV in POS. V trenutku odhoda na Rudnico in naprej v Haloze jih je dohitel kurir iz štaba odreda, ki jim je prinesel pisni ukaz, da se morajo vrniti. Nad Laškim in Rimskimi Toplicami so nato postavili dve zasedi zaradi spuščanja zavezniškega materiala s padali v bližini Marofa pri Planini.⁶⁶

Že predtem je bil konec avgusta 1944 poslan na ptujsko območje Pavel Baloh-Peter za sekretarja okrožnega komiteja KPS in okrožnega odbora OF Ptuj. Sem je prišel s Kozjanskega, kjer je bil sekretar okrožnega komiteja KPS Radeče—Laško. Tu je ostal le do srede oktobra, ko so ga poslali v okraj Marenberg.⁶⁷ V tem kratkem času je poskrbel za stalno zvezo s Kozjanskim odredom tako, da je patrulja odreda delovala v Halozah in vodila partizanske novince s ptujskega in ljutomerskega območja.⁶⁸

Ker je bila patrulja prešibka za boj proti veliko močnejšim nemškim enotam, je štab 4. operativne cone NOV in POS v začetku decembra 1944 sklenil poslati četo Kozjanskega odreda v Haloze mobilizirat. Pri tem se je zavedal, da večja enota dalj časa ne bo mogla ostati na tem odseku.⁶⁹ Dvaindvajsetega decembra se je 1. bataljon odreda ustavil v Slatini, kjer so ustanovili 3. četo. Naslednji dan so se premaknili v Hrastje, od koder so poslali patruljo z nalogo, da poišče kanal za prehod 3. čete v Haloze.⁷⁰ Ta varnostni ukrep je bil potreben zaradi sovražnikove ofenzive »Wildsau«. Po vrnitvi patrulje je imela četa proslavo na predvečer božiča. Zaplesali so, se povесelili in poslovili od prijateljev iz bataljona. Nekateri od njih so se poslovili tudi za vedno. Naslednji dan, 25. decembra 1944, je 3. četa iz Rudnice odšla proti Halozam.⁷¹

Četa se je uradno imenovala 3. četa 1. bataljona Kozjanskega odreda, a so jo borci preimenovali v specialno četo Kozjanskega odreda. Specialna naj bi se imenovala zaradi narave njihove haloge, pa tudi zato, ker je njene borce in borke izbral komandir, ki v četi ni trpel panikarjev. Nekateri so jo imenovali tudi 2. četa 1. bataljona, ker je bil v njej ves poveljniški kader in večina borcev 2. čete. Tudi žig 2. čete so vzeli s sabo.⁷² Četa je ob odhodu štela 45 ljudi. Poveljeval ji je Ivan Hernaus, doma iz Kostrivnice, zato je poznal razmere na terenu, kamor so odhajali. Pred vojno je šest let služil v jugoslovanski kraljevski vojski kot pehotni narednik. Politični komisar čete je bil Franc Rožman iz Dečnih sel pri Brežicah. Četo je spremljal politični komisar bataljona Karel Slovenc iz Sromelj. Obveščevalec je bil komaj 16-letni Jože Ogorevc-Pepi, intendant Gregor Pleterski ter kuhar Jože Ban-Pepi. Bolničarka je bila Fanika Kelhar, Antonija Šular-Sonja pa sekretarka SKOJ. Četa je imela dva voda, vod po dve desetini. Vsaka desetina je imela en puškomitraljez. Koman-

Ivan Hernaus in Karel Slovenc leta 1945 na Boču.

dir čete je bil oborožen z nemško, politični komisar Slovenc pa z italijansko brzostrelko. Vsi drugi so imeli puške in po dve bombi.⁷³

Četa se je prvi dan pohoda ustavila na južni strani Boča. Že naslednji dan so se premaknili na severno stran Boča, kjer so se povezali s terenskimi aktivisti OF. Ti so jim podrobno pojasnili razmere na svojem terenu. Z njimi so bili nato prek kurirskih zvez v bolj ali manj stalnih stikih. Četa je konec februarja 1945 štela že okoli 120 mož. Na Kozjansko je poslala 40 mobilizirancev, z močnejšim spremstvom so odšli na južno stran Boča, od tod pa po kurirskih zvezah v odred.⁷⁴

Delo na ptujskem območju je bilo zelo težavno. Baloh pravi, da je že sama lega območja zelo neugodna. Politični aktiv pa je imel zelo močnega sovražnika v zagrizenih iz Ptuja, Nemcih ali nemškutarjih, ki so imeli zelo velik vpliv na haloške viničarje, vseskozi odvisne od zaslužka, ki so jim ga dajali lastniki vinogradov. Baloh dalje pravi, da so v teh krajih bile močne organizacije Heimattbunda in da so tu živeli zagrizeni vermani.⁷⁵ Zaradi tega in zaradi močnega nacističnega nasilja so v Halozah ustanovili Haloško partizansko četo šele 18. aprila 1945.⁷⁶ Zato se je četa Kozjanskega odreda v Halozah premikala skoraj vsako noč, da je ne bi presenetili in uničili. Do prvega resnejšega spopada je prišlo šele v drugi polovici januarja 1945 pri Sv. Bolfenku v Halozah.⁷⁷ Obveščevalec Jože Ogorevc-Pepi je obvestil četo, da nemški orožniki nameravajo aretirati Planinčevo družino, domačijo pa zažgati. Komandir Hernaus je takoj ukrepal in borci so zasedli položaje v visokem snegu na obronku gozda ob vznožju ceste. Po več kot dveh urah čakanja so zagledali kolono nemških orožnikov, ki so zaradi lastne varnosti pred sabo vodili mater z otrokom. Kozjanci so predhodnico spustili naprej, glavnino pa »zasuli z ognjem« iz vsega orožja. Po kratkem boju je na bojišču ostalo okoli deset mrtvih, pet orožnikov pa so ujeli. Na partizanski strani je padel puškomitraljezec Jože Petančič s Piršenbrega, ki je kljub opozorilu četnega političnega komisarja Rožmana na orožnike streljal stoje. Pokopali so ga na pokopališču

pri Sv. Bolfenku v Halozah. Čez nekaj dni ga je okupator dal odkopati in fotografirati.⁷⁸

Planinčeva domačija na Jelovicah v Halozah.

Na območju, kjer je četa delovala, so bile tudi domačije, ki so pred partizani zapirale vrata, ker so bili njihovi gospodarji zaverovani v moč Tretjega rajha. To je aktivistom in enotam oteževalo politično delo, o čemer govori dogodek iz Sel pod Ptujsko goro v začetku februarja 1945. Tu so aktivisti skupaj z borci čete hoteli pripraviti miting. Hodili so od hiše do hiše in vabili ljudi na miting, na njem naj bi govoril politični komisar bataljona Slovinc. Pri neki hiši gospodar ni hotel odpreti vrat, zato je Slovinc nanje potrkal. Vrata se kmalu odpro in dve ženski stečeta čez cesto v najbližjo hišo. Ko je politični komisar hotel stopiti v hišo, je gospodar nanj vrgel sekiro. Vrgel pa jo je previsoko in Slovinc je skočil v vežo. Napadalca je hotel ustreliti, a mu je brzostrelka odpovedala. V tem

času je gospodar že zagrabil večji kuhinjski nož, s katerim je zadel političnega komisarja v desno stran prsi. Karel Slovec se je zgrudil, z gospodarjem pa je obračunal politični delegat 2. voda Ivan Zevnik. Ranjenega bataljonskega političnega komisarja so izročili v oskrbo aktivistki Štefki Kolarič-Gozdani, ki je poskrbela tudi za zdravnika. Ta je ranjenca ozdravil tako dobro, da se je lahko vrnil v enoto že čez štirinajst dni.⁷⁹

Akcijsko območje čete je bilo precej veliko, saj je zajemalo območje Boča, Haloz in Dravskega polja. Poleg mobilizacijske naloge so izvajali tudi druge akcije. V makolski in stoperski šoli so zanetili požar, da ti prostori ne bi služili nemškemu oblastem. V Zgornjih Poljčanah so zaplenili več gasilskih uniform, v Makolah pa izvedli večjo revizicijo v usnjarni. Prirejali so mitinge, na katerih so pojasnjevali cilje NOB in se borili proti nemški propagandi. Nemški učiteljci iz Makol in Duha so zato posvarili, naj prenehata z nacistično propagando. Sodelovali so s terenskimi aktivisti OF in jih varovali pri njihovem političnem delu na terenu. Spopadali so se tudi z nemškimi orožniki, ki so jih pogosto zasledovali. Odmevna je bila zmaga nad nemškimi orožniki pri Sv. Bolfenku, pa tudi zmaga nad petčlansko orožniško postajo v Zavrču, ki so jo uničili.⁸⁰

Na voljo nimamo gradiva, iz katerega bi se dalo ugotoviti, koliko ljudi so mobilizirali v enote NOV in jih s tem odvrnili tudi od del pri gradnji nemških utrjenih bojnih črt. Vsekakor pa je četa v času svojega bivanja na ptujskem območju opravila pomembno nalogo. Za njeno delo se je zanimal komandant glavnega štaba NOV in POS Dušan Kveder-Tomaž.⁸¹

Nemškemu oblastem je bila četa vseskozi trn v peti, zato so jo poskušale na razne načine uničiti. Zaradi previdnosti vseh borcev in še največkrat po zaslugi sposobnega komandirja in dobrega poznavalca terena Hernausa pa jim to ni uspelo. Poleg njega je bil v četi že od samega začetka Franc Hernaus iz Velikih Roden, njegovo poznavanje terena je veliko pomenilo za četo.⁸² Iz Strnišča je v četo prišlo šest mož, ki so se izdajali za Poljake iz geta v

3. četa 1. bataljona pri Simonu Koresu v Nadolah februarja 1945.

Varšavi. Takoj so zahtevali orožje. Poveljstvo čete je bilo zaradi njihovih zahtev, vedenja in oblačil previdno. Ko so pri njih opravili pregled, so v ovratnikih našli vsite nemške prepustnice, na osnovi katerih so ugotovili njihove namene in naloge. Po kratkem posvetu četnega poveljstva je bil izdan ukaz za ustrelitev, kar so tudi storili.⁸³

Konec februarja se je četa iz Haloz začela pomikati proti Boču in prek njega na južno stran proti Kozjanskiemu. Imela je namen, da se zaradi nepretrganega zasledovanja nemških sil, kar je že močno ogrožalo njen obstoj, ponovno vključi v Kozjanski odred. V četi je bilo takrat 60 oboroženih borcev, okoli 40 pa neoboroženih mobilizirancev in raznih beguncev. Do spopada je prišlo 9. marca 1945 zjutraj pri Hrastovcu. Izdale naj bi jih sledi v snegu. Boj je bil kratek in težak, saj so napadalci zasedli neprijemno boljše položaje, borce pa so pri obrambi ovirali neoboroženi novinci. Komandir Hernaus je pravilno ugotovil, da jih poskuša sovražnik obkoliti, zato se je odločil za preboj z jurišem. Toda komaj se je dvignil za juriš, je bil že smrtno zadet, ravno tako politični komisar bataljo-

na Slovinc in še pet borcev. Četa se je nato začela umikati. Večina novincev se je razkropila, drugi so se umaknili proti Sv. Miklavžu. Novi komandir čete je postal puškomitraljezec Miha Kostrevec iz Blatnega.⁸⁴

Prek Dolge gore se je četa vrnila na Kozjansko. Od Drevenika do Dolge gore jih je vodil Jurij Orač, ki je bil dostikrat vodnik raznim partizanskim enotam, sodeloval pa je tudi kot kurir in obveščevalec.⁸⁵ Po prihodu na Kozjansko se je četa vključila v 1. bataljon Kozjanskega odreda in se v začetku aprila 1945 udeležila dolgega pohoda Kozjancev prek severne Hrvaške v Prekmurje.⁸⁶

Kozjanski partizanski odred je v času svojega delovanja veliko ljudi mobiliziral v enote NOV. Mobilizacija je bila takrat ena najpomembnejših nalog ne samo na Kozjanskem, temveč na vsem Štajerskem. Kozjanci so te naloge dobro opravljali, kar potrjuje tudi osvojeno 2. mesto v tekmovanju za najbolj uspešno izvedeno mobilizacijo na 1. vojaškem tekmovanju. Kozjanski odred je v letu 1944 poslal na Dolenjsko in na območje Kamniško-zasavskega odreda okrog 4.000 novincev in s tem precej okreplil 7. korpus in 14. divizijo NOV in POJ.

Organiziranost enot ter številčno stanje borcev in bork odreda

Enote Kozjanskega odreda so v začetku januarja 1945 šteje 552 borcev in bork, konec meseca pa 570. Odred je imel tri bataljone. Prvi bataljon je imel tri čete, druga dva po dve četi. Štab odreda je imel na voljo tudi tri specialne vode. Tretji vod je bil ustanovljen 12. januarja 1945 v Panečah.⁸⁷

Številčno stanje borcev in bork odreda se v naslednjih dveh mesecih ni bistveno spremenilo. Vendar pa tega ne moremo z zanesljivostjo trditi, manjkajo nam podatki za 1. bataljon. Pa tudi o oborožitvi enot odreda iz arhivskih virov ne izvemo nič.

V začetku marca 1945 je štel ožji in širši štab odreda 31 ljudi. V seznamu so zapisani takole: komandant odre-

da kapetan Janez Janežič, v. d. političnega komisarja zastavnik Fatima Tikvina, pomočnik političnega komisarja Ljubo Jovan, načelnik Ivan Ribič, kontraobveščevalni oficir starejši vodnik Martin Dobovičnik, šef obveščevalnega centra starejši vodnik Stanislav Zupančič, 1. pomočnik šefa obveščevalnega centra Božo Kantušer, 2. pomočnik šefa OC Rado Barovič, obveščevalna oficirja Slavko Lindič in Franjo Šmid, referent odseka za zveze Anton Račič, intendant vodnik Franc Gregl, sanitetni referent Vlado Jenko, organizator kulturnoprosvetnih krožkov Ivan Verdelj, vojni dopisnik 4. operativne cone NOV in POS Janez Collauti, šef administracije starejši vodnik Ivan Jernejčič, administrator vodnik Ivan Željko, administratorica Ivanka Verstovšek, administratorja obveščevalnega centra Silvester Zalar in Justin Felicijan, šifrerka Zofija Primožič, propagandist in kipar Stojan Batič, komandir specialnega voda Alojz Mirt, politični delegat specialnega voda Anton Medvešek, ekonom Vlado Planinc, kurirji Drago Hrvatič, Anton Kostevc, Maks Pleterski, Martin Pirš in Jožef Dušič ter odredna kuharica Jožefa Živič.⁸⁸

Drugi bataljon je štel 149 borcev in bork. Razdeljeni so bili v dve četi in v njiju je bilo precej novincev. Bataljon je bil narodnostno precej mešan. Največ je bilo seveda Slovencev, Rusov in pripadnikov drugih narodov Sovjetske zveze je bilo kar 21, trije so bili Srbi, dva Hrvata, po en Francoz, Anglež in Grk. Poleg Slovencev so bili večinoma nemški vojni ujetniki, ki so jih iz ujetništva rešili borci Kozjanskega odreda. Komandant bataljona je bil Andrej Šepetavc, njegov namestnik Franc Pintar, Albert Krapež pa je bil pomočnik političnega komisarja. Po odhodu politične komisarke Fatime Tikvine iz bataljona, štab odreda na njeno mesto ni imenoval nove osebe. Branko Vezovišek je bil sekretar SKOJ, Alojz Bač intendant, Gizela Herman pa bolničarka.⁸⁹

Komandir 1. čete je bil Karel Pajk, politični komisar Ivan Petan, namestnik komandirja Mirko Curk, pomočnik političnega komisarja pa Jože Gorše. Komandir 2. čete je bil Slavko Bremše, politični komisar Franc Jaz-

binšek, namestnik komandirja Jožef Belaj, pomočnik političnega komisarja pa Alojz Rožman.⁹⁰

Tretji bataljon je v tem času štel 58 borcev in bork. Razdeljeni so bili v dve četi, večina je v partizane prišla v drugi polovici leta 1944, nihče pa v letu 1945. Tretji bataljon ni imel takega nacionalnega zastopstva kot drugi bataljon. V njegovih vrstah so bili zraven Slovencev le po en Srb, Nemec, Hrvat, Rus, Čeh in Rusinja. Komandant bataljona je bil Karel Žmavc, njegov namestnik Mihael Molan, politični komisar Petar Sudjuković in pomočnik političnega komisarja Lojze Sotler. Sekretar SKOJ je bil Ludvik Kržišnik, intendant Štefan Štritov, bolničark pa je bilo kar pet: Justi Stopar, Sonja Dimkova, Pepca Horjak, Rozalija Pelcl in Justi Borhak.⁹¹

Komandir 1. čete je bil Anton Arh, politični komisar Riko Jerman, namestnik komandirja pa Avgust Vidic. Komandir 2. čete je bil Stanko Ogorevc, namestnik Jožef Iljaž, pomočnik političnega komisarja pa Zvonko Tržan.⁹²

Opombe

- ¹ Omenjena glasila hranijo v arhivih Muzeja Narodne osvoboditve v Mariboru in Muzeja Revolucije v Celju.
- ² Štajerski gospodar, 3. 2. 1945, str. 4; Pod sovjetsko zvezdo, 16. 2. 1945, str. 1; Marburger Zeitung, 4. 1. 1945, str. 1.
- ³ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo sekretarju OK KPS Kozje, marec 1945; ZA CK ZKS, a. e. 2237, poročilo Venclja Perka oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 30. 12. 1944
- ⁴ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrajnega odbora OF Senovo—Blanca 10. 1. 1945; ZA RSNZ, poročilo pooblaščenca OZNE za okrožje Kozje 22. 1. 1945.
- ⁵ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrožnega načelstva Narodne zaščite Kozje 8. 4. 1945; Arhiv MRC, f. D/X, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 26. 2. 1945.
- ⁶ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrajnega odbora OF Videm—Brežice 11. 1. 1945 in poročilo pooblaščenca KUNI pri OO OF Kozje 8. 1. 1945.
- ⁷ ZA CK ZKS, a. e. 2237, poročilo Venclja Perka oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 30. 12. 1944 in a. e. 16261, dopis Dušana Spindlerja Venclju Perku 12. 1. 1945.
- ⁸ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrajnega odbora OF Senovo—Blanca 10. 1. 1945.
- ⁹ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrožnega odbora RK Kozje 14. 1. 1945.
- ¹⁰ Prav tam; Arhiv INZ, f. 658/III, poročilo okrajnega odbora OF Videm—Brežice 22. 1. 1945 in poročilo okrajnega odbora OF Pilštanj 7. 1. 1945.
- ¹¹ Arhiv INZ, f. 657/I, dve poročili okrožnega odbora OF Kozje pokrajinskemu odboru OF za Štajersko 7. 5. 1945.
- ¹² Arhiv MRC, podatki o padlih, ubitih ali izginulih prebivalcih z ozemlja FLRJ v času 2. svetovne vojne iz leta 1950; Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrajnega odbora OF Šmarje 14. 1. 1945.
- ¹³ Krajevni skupinski vodja Štajerske domovinske zveze.
- ¹⁴ Arhiv PMB, f. 7/V, obveščevalna poročila Mihaela Žmavca iz leta 1945.
- ¹⁵ Arhiv INZ, f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 25. 11. 1944 do 13. 2. 1945.
- ¹⁶ Prav tam.
- ¹⁷ Arhiv MRC, f. D/X, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 26. 2. 1945.
- ¹⁸ Milan Ževart: Svobodna partizanska ozemlja na slovenskem Štajerskem v času narodnoosvobodilnega boja. ČZN 2/1988, str. 198; Zbornik NOV, VI/18, dok. 121, depeša Kozjanskega odreda 23. 1. 1945.
- ¹⁹ Ferenc: Nemška okupacija, str. 278; Tone Ferenc: Dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem iz poslednjih mesecev vojne. ČZN 2/1982, str. 55.
- ²⁰ Župnija, 5 km oddaljena od Kanjuc.
- ²¹ Glej op. 15; ZA RSNZ, poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 7. 2. 1945.
- ²² Glej op. 15; Branko Vezovišek, ustni vir 14. 3. 1990; Arhiv INZ, f. 399/III, seznam padlih personalnega poverjenika Kozjanskega odreda 21. 3. 1945.
- ²³ Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, str. 529.

- ²⁴ Edo Jelovšek: Jurklošter nekoč in danes. Maribor 1983, str. 106; ZA RSNZ, poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega vojnega področja 28. 1. 1945.
- ²⁵ Glej op. 15.
- ²⁶ Prav tam.
- ²⁷ Prav tam.
- ²⁸ Prav tam; Zbornik NOV, VI/18, dok. 121, depeša 4. operativne cone NOV in POS 9. 2. 1945.
- ²⁹ Glej op. 15.
- ³⁰ Prav tam; Arhiv PMB, f. 7/IV, zapiski v obliki dnevnika Vlada Jenka iz leta 1945; Branko Vezovišek, ustni vir 14. 3. 1990.
- ³¹ Arhiv INZ, f. 399/III, seznam padlih personalnega poverjenika Kozjanskega odreda 21. 3. 1945; Arhiv PMB, f. 7/IV, zapiski v obliki dnevnika Vlada Jenka iz leta 1945.
- ³² Justin Felicijan, ustni vir 9. 8. 1989.
- ³³ Arhiv PMB, Tisk NOB, Glas čete št. 11, 28. 2. 1945.
- ³⁴ Arhiv INZ, f. 658/III, poročilo okrajnega odbora OF Senovo 22. 2. 1945, f. 81/IV, položajno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja 24. 2. 1945 in f. 399/III, seznam padlih personalnega poverjenika Kozjanskega odreda 21. 3. 1945.
- ³⁵ Arhiv INZ, f. 399/V, seznam ranjencev bolnice R 8 iz let 1944—1945; Janko Bauman, pisna izjava 25. 11. 1979.
- ³⁶ Janko Bauman, pisna izjava 25. 11. 1979.
- ³⁷ Arhiv INZ, f. 46/III, depeša Kozjanskega odreda 17. 3. 1945.
- ³⁸ Arhiv PMB, f. Tisk NOB, Glas čete št. 11, 9. 3. 1945.
- ³⁹ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo komande Kozjanskega vojnega področja okrožnemu odboru OF Kozje 28. 2. 1945 in f. 399/III, seznam padlih personalnega poverjenika Kozjanskega odreda 21. 3. 1945.
- ⁴⁰ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo komande Kozjanskega vojnega področja okrožnemu odboru OF Kozje 3. 3. 1945 in f. 342/I, zapisnik šestega sestanka celice odsekov KPS pri komandi Kozjanskega vojnega področja 1. 3. 1945.
- ⁴¹ Arhiv INZ, f. 342/I, seznam padlih kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 11. 3. 1945 in f. 399/III, seznam padlih okraja Senovo iz leta 1945; Arhiv Muzejske zbirke Laško, življenjepisi borcev.
- ⁴² Pripadajoči zaselek vasi Curnovec v občini Brežice.
- ⁴³ Sromlje med NOB, Krško 1979, str. 9 in 16.
- ⁴⁴ Gorenji Leskovec v občini Krško.
- ⁴⁵ ZA RSNZ, poročilo OZNE za okrožje Kozje 18. 3. 1945; Arhiv INZ, f. 399/III, seznam padlih okraja Senovo iz leta 1945.
- ⁴⁶ Andraž nad Polzelo.
- ⁴⁷ Drago Vresnik: Tretja brigada VDV — NO, Lj. 1988, str. 239—240.
- ⁴⁸ Glej op. 15; Arhiv PMB, f. 8/I, Spominsko gradivo, Marjan Jerin, Kozjansko (dalje: Jerin, Kozjansko).
- ⁴⁹ Arhiv PMB, Tisk NOB, Glas čete št. 11., 12. in 13.
- ⁵⁰ Breze.
- ⁵¹ Marjan Žagar: Narodnoosvobodilno gibanje. Šentjur skozi borbo v svobodo, Šentjur pri Celju 1956, str. 58—60 (dalje: Žagar: Narodnoosvobodilno gibanje); Arhiv PMB, f. 8/I, Jerin: Kozjansko.
- ⁵² Prav tam.
- ⁵³ Prav tam.
- ⁵⁴ Žagar: Narodnoosvobodilno gibanje, str. 59; Arhiv INZ, f. 658/III poročilo okrajnega odbora OF Št. Rupert 20. 3. 1945.

- ⁵⁵ Arhiv MRC, f. 56 A/XIV, življenjepis Cvetke Jerin.
- ⁵⁶ Arhiv PMB, f. 8/I, Jerin: Kozjansko.
- ⁵⁷ Arhiv PMB, f. 8/I, Jerin: Kozjansko; Karel Pajk: Tragedija na Resevni. Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984, str. 331—332.
- ⁵⁸ Arhiv INZ, f. 658/III, poročilo okrajnega odbora OF Št. Rupert 20. 3. 1945.
- ⁵⁹ Marburger Zeitung, 2. 4. 1945, str. 2 in Štajerski gospodar 7. 4. 1945, str. 5.
- ⁶⁰ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Branko Vezovišek, Boj na Resevni.
- ⁶¹ Glej op. 51 in 58.
- ⁶² Branko Vezovišek, ustni vir 14. 3. 1990.
- ⁶³ Pripadajoči zaselek vasi Vodruž.
- ⁶⁴ Arhiv PMB, f. 8/I, Jerin: Kozjansko.
- ⁶⁵ Tone Ferenc: Okupacijski sistemi v Sloveniji. Naša obramba 1969, št. 11—12, str. 57.
- ⁶⁶ Tone Račič, ustni vir 15. 3. 1989.
- ⁶⁷ Radlje ob Dravi.
- ⁶⁸ Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Ljubljana 1966, str. 324—342 (dalje: Baloh, Po poteh revolucije).
- ⁶⁹ Arhiv INZ, f. 46/I, brzojavka 4. operativne cone NOV in POS 6. 12. 1944.
- ⁷⁰ Glej op. 15.
- ⁷¹ Prav tam; Franc Rožman, ustni vir 9. 3. 1989.
- ⁷² Franc Rožman, ustni vir 9. 3. 1989.
- ⁷³ ZA CK ZKS, f. 34, št. 4151, seznam članov komunistične partije 2. čete 1. bataljona Kozjanskega odreda iz verjetno novembra 1944; Arhiv MRC, f. 56 B/III, spisek 2. čete 1. bataljona Kozjanskega odreda 5. 10. 1944; Franc Rožman, ustni vir 9. 3. 1989.
- ⁷⁴ Franc But: Zapisi o osvobodilnem gibanju pod Bočem. Rogaška Slatina 1983, str. 92—93 in 106 (dalje: But, Zapisi o osvobodilnem gibanju pod Bočem).
- ⁷⁵ Baloh: Po poteh revolucije, str. 331.
- ⁷⁶ Mitja Hribovšek: Prekmurska brigada. Ljubljana 1975, str. 118.
- ⁷⁷ Jelovice.
- ⁷⁸ Fanika Vauda: Spominski zapis. Skozi viharje v lepšo prihodnost, Ptuj 1981, str. 308—311 (dalje: Vauda, Spominski zapis); Arhiv PMB, f. 8/VI, spominsko gradivo, Jože Grmovšek, Boč.
- ⁷⁹ Franc Rožman, ustni vir 9. 3. 1989; Milan Kostevc: Kratek oris kozjanskega narodnoosvobodilnega boja, str. 44—45 (dalje: Kostevc, Kratek oris kozjanskega NOB).
- ⁸⁰ Vauda: Spominski zapis, str. 308—311, Franc Rožman, ustni vir 9. 3. 1989.
- ⁸¹ Arhiv INZ, f. 46/III, depeša glavnega štaba NOV in POS Kozjanskega odreda 15. 1. 1944.
- ⁸² Glej op. 73.
- ⁸³ Kostevc: Kratek oris kozjanskega NOB, str. 53.
- ⁸⁴ But: Zapisi o osvobodilnem gibanju pod Bočem, str. 107; Franc Rožman, ustni vir 9. 3. 1989.
- ⁸⁵ But: Zapisi o osvobodilnem gibanju pod Bočem, str. 107—108; Arhiv PMB, Šmarska kronika, str. 61.
- ⁸⁶ Glej op. 72.

- ⁸⁷ Zbornik NOV, VI/18, dok. 121, depeša 4. operativne cone NOV in POS 11. 1. 1945; Arhiv INZ, f. 46/II, depeša Kozjanskega odreda 23. 1. 1945 in f. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 25. 11. 1944 do 13. 2. 1945.
- ⁸⁸ Arhiv INZ, f. 342/I, seznam ožjega in širšega štaba Kozjanskega odreda, nedat.
- ⁸⁹ Arhiv INZ, f. 342/I, seznam moštva 2. bataljona Kozjanskega odreda, nedat.
- ⁹⁰ Prav tam.
- ⁹¹ Arhiv INZ, f. 342/I, seznam moštva 3. bataljona Kozjanskega odreda, nedat.
- ⁹² Prav tam.

VIII.

Pohod Kozjanske grupe v Prekmurje

Vrhovni štab NOVJ, ki je predvidel nevaren razplet dogodkov na štajerskih bojiščih, zlasti glede na načrtovani prodor levega krila Rdeče armade na Madžarskem med Blatnim jezerom in Muro ter glede na naraščajočo krepitev nemških čet v severni Sloveniji, je 12. februarja 1945 izdal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije ukaz, naj 14. udarna divizija in obe brigadi operativnega štaba hkrati s štabom cone čimprej krenejo na Dolenjsko. Na dotedanjem območju 4. operativne cone naj bi ostala le skupina odredov, razdeljena v manjše enote, sposobne za hitre premike in napade na prometne zveze.

Glavni štab je ukinil operativni štab 6. in 11. brigade in obe enoti podredil štabu 14. divizije, še prej pa naj bi ju okrepili z moštvom Kozjanskega in Kamniško-zasavskega odreda. Glede vprašanja, kako naj se okrepljena 14. divizija, ki naj bi vzela s seboj kar največ neoborožencev in ranjencev, premakne na Dolenjsko, je menil, da je treba misel o obhodnem pohodu prek Hrvaške opustiti. Pre-

biti se mora čez Savo ali pa čez Gorenjsko in Primorsko.¹

V skladu s tem poveljem je konec marca 1945 v štab Kozjanskega odreda prišel 2. pomočnik načelnika štaba cone Stane Šefman. Iz štaba 4. operativne cone je prine-

sel ukaz o premiku oz. prehodu Kozjanskega odreda in Kozjanskega vojnega področja prek Save na Dolenjsko.² Če pa to ne bi bilo možno izvesti, naj bi se premaknila v prostor med Savinjo in Kamniško Bistrico.³ Okoli 1. aprila je prejel štab odreda nov ukaz, da naj bi odšli prek Hrvaške v Prekmurje,⁴ kjer naj bi sodelovali v sklepnih bojih za osvoboditev domovine in pri vzpostavitvi zalednih organov oblasti.⁵

Še isto noč so se sestale starešine odreda in vojnega področja ter ustanovile pohodno enoto, imenovano Kozjanska grupa.⁶ Dokončno pa so to storili 2. in 3. aprila nad vasjo Puste Ložice na Bohorju, kjer so člani Kozjanskega vojnega področja čakali na prihod odreda. Ustanovili so tri bataljone. Vsak bataljon je štel okoli 80–90 borcev in bork, tako da je celotna enota štela okoli 250 ljudi. Poveljeval ji je komandant Janez Janežič-Orjak, politična komisarka je bila Fatima Tikvina. Prvemu bataljonu je poveljeval Anton Žlindra-Janoš, drugemu (bivši tretji bataljon Kozjanskega odreda) Franc Godler-Blisk. Tretji bataljon so ustanovili iz moštva Kozjanskega vojnega področja, katerega komandant je postal Jože Pečnik, politični komisar pa Miroslav Lipuš-Mišo.⁷ Ljubo Jovan-Saša, pomočnik političnega komisarja Kozjanskega odreda, je štiristo metrov stran od mesta ustanovitve pohodne enote shranil partijski, mladinski in del vojaškega arhiva. To je storil skupaj še z dvema borcema, ki sta spravila ves arhiv v veliko pletenko, nato pa jo zakopala v gozdu.⁸

Od tod so se premaknili na Vetrnik, kjer so v gozdu počivali in se pripravljali za pohod. Že predtem je štab Kozjanskega odreda poslal Albina Bravca v izvidnico z nalogo, da poišče primerno mesto za prehod prek Sotle. Bravec je ugotovil, da mora za prehod prek reke narediti zasilen most, kar mu je tudi uspelo. O tem je obvestil štab s sporočilom, ki ga je prinesel Slavko Bremšak.⁹

Z Vetrnika so kozjanci odšli proti Podsredi, kamor so prišli okoli 22. ure. Ker je med potjo močno deževalo, so bili vsi borci premočeni do kože. Zato so se zatekli v grad Podsredo, kjer jih je grajski oskrbnik sprejel dokaj hladno. Zaradi bližnje nemške postojanke v Podsredi so po-

stavili močne straže, nato pa so v gradu zakurili peči, da so se borci ogreli in posušili obleko. Naslednje jutro so se iz varnostnih razlogov premaknili iz gradu na Marof, od koder so v večernem mraku naredili premik čez cesto Podsreda — Sv. Peter.¹⁰ Kljub manjšemu streljanju na cesti nobeden od Kozjancev ni bil ranjen. Prehod čez Sotlo pa ni bil mogoč, ker je narasla reka odnesla zasilno postavljeni most. V popolni tišini so se kozjanci vrnili v gozđ nad Podsredo in čakali na primernejši čas za prehod na hrvaško stran. Iz varnostnih razlogov niso nič kuhali, zato so bili borci lačni. Petega aprila zvečer so se ponovno premaknili proti Sotli oz. nemško-hrvaški meji. Po ozkem zasilnem mostičku iz desk so prvi borci kmalu po polnoči pri vasi Dekmanca stopili na ozemlje Neodvisne države Hrvatske.¹¹

Na hrvaški strani jih je pričakal vod Zagorskega partizanskega odreda in jih odvedel v vas Brezakovec, kjer so prenočili. Zgodaj zjutraj naslednjega dne pa so bili obveščeni o prihodu močne ustaške skupine iz Klanjca. Brž so zasedli položaje med vasema Brezakovec in Dolnji Škrnik. Janežič je v svojih spominih na Kozjanski odred zapisal, da so mu hrvaški borci povedali, da so zasedli položaje v Titovem vinogradu.^{11a} Spopad je sicer trajal ves dan, vendar na partizanski strani ni bilo mrtvih in ranjenih. Zvečer so se ustaši po neuspeli akciji vrnili v svojo postojanko, kozjance pa so še večkrat napadli na njihovem pohodu čez Hrvaško. Kozjanci so celo noč hodili in se nato ustavili v vasi Sv. Križ. Tu so se povezali s terenskimi aktivisti. Nemalo so bili presenečeni, ko so jim okoli enih prijazna zagorska dekleta in žene na položaje v jerbasih prinesle hrano. Dobili so okusno kokošjo juho, krompir, pečene kokoši in solato. Nekateri so dobili celo kos potice.¹² Dne 8. aprila so prišli v tabor Zagorskega partizanskega odreda, kjer sta se štaba dogovorila o smeri gibanja skozi Hrvatsko Zagorje in Prigorje. Za spremstvo so jim dodelili vod partizanov pod vodstvom komandirja Kušena. V imenu štaba jih je spremljal bataljonski politični komisar Vinko Brlek. V vasi so se dobro odpočili, organizirali pa so tudi miting, popestrili so ga hrvaški

Prepolnem. Ladislava Polca, ki je tudi padel v tem boju, so našli pastirji šele čez deset dni in to okoli sedemdeset metrov stran od kraja spopada. Pokopala sta ga Blaž in Miha Prugovečki iz Žitomeru.¹⁴

Kozjanska pohodna enota je še isto noč nadaljevala s pohodom, ki je trajal do devetih zjutraj. Takrat se jim je priključila kolona okoli 400 civilistov. To so bili predvsem starčki, žene in otroci s prtljago. Povečana kolona je nameravala prečkati cesto Zagreb—Varaždin, po kateri so se takrat premikale močne nemške kolone tankov in kamionov s topovi, vendar so prihajale v presledkih od 15—20 minut. To so seveda izkoristili in ponoči pri Kominu prečkali cesto brez večjih težav. Do spopada je prišlo le z zaščitnico kolone, ki je naletela na nemško patroljo. Od tod so nemoteno nadaljevali pot proti Kalniku, kamor so prišli 16. aprila precej izmučeni od hoje in lačni.¹⁵ Okoli poldneva so v vasi Veliki Poganec kozjanci vzpostavili stik s štabom Kalniškega vojnega področja. Ti so bili ob prihodu tako dolge kolone močno presenečeni, kajti prek Radia Zagreb so izvedeli, da so ustaši pri Žitomeru uničili ostanke slovenskih partizanov, ki so bežali iz Slovenije.¹⁶

Tu je enota počivala tri dni. Sanitetni referent Vlado Jenko je izročil ranjene, ki so jih vozovi odpeljali v osvobodjeni Daruvar, Apatin in Sombor, kjer so dočakali osvoboditev. Vod Zagorskega odreda je svojo nalogo opravil, zato se je vrnil. V delavnicah vojnega področja pa so brcem popravili obutev in drugo opremo. V času bivanja v Velikem Pogancu se je prvi bataljon na čelu s komandantom Antonom Žlindro spopadel z ustaško kolono, ki je prihajala iz smeri Koprivnice. Bataljonu je uspelo preprečiti ustašem premik proti Velikemu Pogancu.¹⁷

Od tod je Kozjanska grupa nadaljevala pot proti Bilo Gori. Priključili so ji bataljon Kalniškega vojnega področja, bataljon 10. zagrebškega korpusa, diverzantski bataljon Zagorskega odreda ter prebivalstvo Kalnika z vozovi. Zvečine so bili srbske narodnosti. Kolona je tako štela 1.000 ljudi in je bila zaradi dolžine težko gibljiva.¹⁸ Pri Topolovcu so poiskali nekega civilista za vodnika, ki

pa je kolono preusmeril proti Koprivnici, kjer naj bi bilo 4.000 sovražnih vojakov. To pa je opazil politični komisar Kalniškega vojnega področja Milan Šepetavc in je koloni pokazal pravilno smer. Vojaško sodišče je vodnika zaradi zlonamernega vodenja kolone obsodilo na smrt.¹⁹

*Politični komisar
Kalniškega vojnega področja
Milan Šepetavc.*

Dne 22. aprila je kolona prišla v vas Velika Pisanica, kjer je skoraj prišlo do spopada z izvidniškim bataljonom 10. zagrebskega korpusa. Na srečo se to ni zgodilo, ker sta se koloni pravočasno prepoznali. Kozjancem je bilo nerazumljivo, da je Velika Pisanica ena sama vas, saj je bila dolga 12 km, posebej nerazumljivo pa jim je bilo tudi to, da je partizanska kolona prenočila na sredi vasi, na koncu vasi pa sovražni bataljon Donskega polka kozaške divizije. V Velike Zdence, kjer so prenočili, so prišli po dvanajsturnem pohodu okoli treh popoldne.²⁰

Naslednji dan, 24. aprila, so nadaljevali s pohodom proti Grubišnemu polju in tam prekoračili nemško-jugoslovansko fronto. Za fronto so se odcepili vsi razen bataljona Kalniškega vojnega področja. Ker sovražne enote ni-

so mogle več zasledovati kolone, so se sedaj premikali tudi podnevi in ne samo ponoči, tako da so kozjanci v spremstvu bataljona Kalniškega vojnega področja prišli v Podravske Slatine okoli 17. ure. Kmalu za njimi je prišel tudi sanitetni referent Jenko s kamionom in petimi bolnimi borci. Njegovo zamudo je treba pripisati prometnim razmeram, saj je na cesti in ob njej ležalo veliko mrtvih ljudi, konj, polomljenih voz, vojaške opreme in orožja itd., veliko vsega, kar so odvrgele umikajoče se sovražne enote. Tu se je komandant Janežič javil v poveljstvu 3. jugoslovanske armade, kjer je pokazal nalog 4. operativne cone o pohodu v Prekmurje. Od njega je dobil dovoljenje, da se lahko premikajo po ozemlju, ki ga nadzorujejo enote 3. jugoslovanske armade. Seveda je podobno dovoljenje dobil tudi od sovjetske in bolgarske vojaške misije.²¹

V bataljonih Kozjanske grupe je bilo več borcev različnih narodnosti. Od tujih narodnosti je bilo še največ borcev iz Sovjetske zveze. Sovjetska vojaška misija je od komandanta Janežiča zahtevala, da jim izroči vse državljane iz Sovjetske zveze. To je tudi storil, a še prej jim je izdal potrdila o aktivnem sodelovanju v vrstah Titove vojske proti nemškemu okupatorju in njegovim pomagačem. Kljub temu so nekateri borci iz Sovjetske zveze jokali in govorili, da jim ta potrdila ne bodo nič pomagala, saj jih bodo ob prihodu v Sovjetsko zvezo ali pa še prej pobili.²²

Iz Podravske Slatine so bataljoni nadaljevali pohod do Čadavice, kjer naj bi prebredli reko Dravo in prišli na madžarsko ozemlje. Vendar to ni bilo mogoče, saj so bili vsi splavi v tistih krajih potopljeni. Zato so morali nadaljevati pot po desnem bregu reke Drave do Terezinega polja, 60 km oddaljenega od Čadavice. Pot jih je vodila po minskem polju, ki je bilo očiščeno le v širini kakih 10 metrov. Na minskem polju in razritih cestah so ležali mrtvi vojaki, poginula živina in različen vojaški material. Kozjanci na kaj takega niso bili navajeni, zato so bili zanje to strašni prizori. Pri Terezinem polju je bolgarska vojska 27. aprila prepeljala borce s splavom prek Drave. Na

madžarsko ozemlje so stopili v bližini Barcsa, kjer je bil včasih most, a ga je nemška vojska porušila tri dni pred prihodom kozjancev. V Barcs pa so prišli okoli polnoči in tam prenočili v vili nekega pobeglega madžarskega zdravnika. Tu so nastopile težave s prehrano. Intendant ni imel madžarskega denarja, da bi z njim kupil hrano za lačne in utrujene borce. Prositi za hrano ni hotel, rekvizicije pa si niso smeli privoščiti. Zato so se po krajšem posvetu odločili, da pošljejo eno četo na hrvaško stran po hrano. Bolgari so jih ponovno prepeljali prek Drave. Tu se je četa povezala s terenskimi aktivisti, ki so jim svetovali, kje naj si nabavijo hrano. Po izvršeni rekviziciji so se borci čete, otovorjeni s hrano, po isti poti vrnili v Barcs.²³

V Barcsu so počivali cel dan in vso noč. Pot so nadaljevali 29. aprila navsezgodaj ob levem bregu Drave do vasi Ždala. Tu so prestopili madžarsko-jugoslovansko mejo in reko Muro ter krenili proti Kotoribi, kjer so prenočili na slamnicah na železniški postaji. Prvega maja jih je prebudila godba in streljanje v zrak. S prihodom v Kotoribo je bataljon Kalniškega vojnega področja opravil svojo nalogo, zato so se prisrčno razšli. Kozjanska grupa pa je nadaljevala svojo pot z vlakom do Čakovca, ki je bil že osvobojen. Prenočili so v stavbi učiteljišča. Vlado Jenko je v bolgarski vojni bolnišnici dobil od nekega majorja nekaj sanitetnega materiala, ki mu ga je vedno primanjkovalo. Drugega maja so se z vlakom odpeljali do Murskega Središča, od koder so šli peš do Lendave, kamor so prišli istega dne popoldne. Prehod prek Mure pri Murskem Središču je bil precej težak, saj je bil most porušen. Vendar so kozjanci tu spet stopili na slovenska tla.²⁴

V Dolnji Lendavi²⁵ so kozjanske borce sprejeli s prisrčnimi pozdravi predstavniki ljudske oblasti in prebivalstvo, ki je Kozjansko grupo obsulo s cvetjem, kajti tako velike partizanske enote do takrat še niso videli. Prihod na osvobojeno slovensko ozemlje in prisrčen sprejem prebivalstva sta napravila močan vtis na borce, kar je podvojilo njihovo veselje in občutke sreče. Ko so se malo odpočili in uredili, so priredili miting, na katerem so po-

jasnili namen prihoda v Prekmurje in cilje narodnoosvobodilnega boja. Mitinga se je udeležilo zelo veliko ljudi. Mnogi med njimi so bili takrat prvič na partizanskem mitingu, kjer so slišali o veličini boja jugoslovanskih narodov za svobodo in o bodočih nalogah, s katerimi se bodo morali spoprijeti, da bodo živeli lepše in bolje. V Lendavi so ostali tri dni. V tem času so priredili nekaj mitingov in obiskali kino predstavo. Veliko časa pa so posvetili osebni higieni. Vsi borci so se dobro okopali in večina se je tu dokončno rešila uši v parnih kotlih, v katerih so razkuževali obleke.

Poveljstvo Kozjanske grupe je iz dela bataljona Kozjanskega vojnega področja pomagalo ustanoviti komandi mest Lendava²⁶ in Murska Sobota. Komandant mesta Murska Sobota je postal Alojz Špiler in to dolžnost opravljal od 4. maja do junija 1945.²⁷

Tretjega maja 1945 se je prvi bataljon ločil ter odšel pod poveljstvom Milana Kostevca preko Doline in Lovászija v območje Kerka na Madžarsko. Tu naj bi pomagal enotam Rdeče armade zavarovati naftne vrelce. Ukaz za

*Komandant 1. bataljona
Milan Kostevc.*

pohod je izdal generalmajor Lado Ambrožič-Novljan. Prinesel ga je Ante Jukić-Mato, načelnik štaba 3. brigade Narodne obrambe. Tega ukaza bataljon ni mogel izpolniti, kajti od predstavnikov Rdeče armade so dobili odgovor, da enote jugoslovanske vojske nimajo pravice prekorati meje bivše jugoslovanske države in da se mora bataljon v 24 urah umakniti. V Lendavo se je vrnil 7. maja. Osemnajstega maja se je preimenoval v samostojno Prekmursko četo 3. brigade Narodne obrambe.²⁸

Petega maja se je del Kozjanske grupe odpeljal s kamioni v Mursko Soboto in se nastanil v stavbi gimnazije. Naslednji dan so tu ustanovili 5. Prekmurski bataljon 3. brigade Narodne obrambe,²⁹ katerega bojno jedro so sestavljali kozjanski borci. Vanj so sprejeli okrog 600 borcev, predvsem mladih kmečkih sinov, tako da je bil novoustanovljeni bataljon po številu borcev najštevilnejši v 3. brigadi Narodne obrambe. Za njegovega komandanta je bil postavljen Anton Žlindra-Janoš, za namestnika komandanta Albin Bravc in za političnega komisarja Ljubo Jovan-Saša. Iz Kozjanske grupe so bili še sekretar SKOJ Metod Lampič-Črt in sanitetni referent Vlado Jenko ter komandirji in politični komisarji čet, vodniki in politični delegati.³⁰

Bataljon se je 7. maja popoldne odpravil prek Cankove in po levem bregu Mure proti Radgoni, kamor so prišli 8. maja, vendar je bilo mesto popolnoma izpraznjeno. Prek Lenarta je bataljon 9. maja popoldne prišel v Maribor. Na čelu bataljona je v Maribor prinesel zastavo Kozjanskega odreda Stojan Batič. Poveljstvo bataljona se je s četo borcev namestilo v poslopju 1. gimnazije v bližini štaba brigade. Druge borce pa je razporedilo na varovanje porušene železniške postaje, dravskih mostov, industrijskih objektov in javnih zgradb. Na drogu pred gimnazijo je še vedno visela nemška zastava, ki jo je snel Batič in nanj obesil zastavo Kozjanskega odreda, na kateri je pisalo Aktivistke Jurkloštra Kozjanskemu odredu. Nemško zastavo oz. njeno rdeče polje pa je uporabil za dekoracijo na zidu pisarne, kamor je obesil slike Lenina, Stalina in Tita.³¹

*Stojan Batič pred svojo dekoracijo
v pisarni 1. gimnazije v Mariboru.*

Drugi del Kozjanske grupe je v Ljutomeru pomagal ustanavljati organe vojaške oblasti. Kozjance je prebivalstvo zelo lepo sprejelo.³² Tu je Jože Pečnik, komandant bataljona Kozjanskega vojnega področja, skupaj z nekaj borci ustanovil komando mesta Ljutomer. Dolžnost komandanta mesta Ljutomer je opravljal od 10. maja do 10. julija 1945.³³ Drugi borci tega bataljona so odšli v Ptuj in Ormož in pomagali pri ustanavljanju organov zalednih oblasti, kajti že v Lendavi je politični komisar Miroslav Lipuš-Mišo dobil ukaz generalmajorja Lada Ambrožiča-Novljana, da razporedi oficirje, podoficirje in borce iz bataljona Kozjanskega vojnega področja kot preizkušen kader za ustanavljanje komand mest v osvobojenem Prekmurju in še neosvobojeni Štajerski.³⁴

Iz Ljutomera je krenil ostanek Kozjanske grupe v Mursko Soboto, kjer se je vključil v priprave za ustanovitev Prekmurske brigade, katere slavnostna ustanovitev je bila v popoldanskih urah 7. maja 1945. Jedro Prekmurske brigade so sestavljali Prekmurci. Vanjo je bil zajet tudi celoten slovenski bataljon s sremske fronte in okoli

50 borcev Kozjanske grupe. Osebj e štaba brigade in brigadnih odsekov je bilo predvsem imenovano iz vrst kozjancev, saj je bil za političnega komisarja brigade imenovan major Miroslav Lipuš-Mišo, za namestnika brigade kapetan Janez Janežič in za načelnika štaba brigade poročnik Franc Godler-Blisk. Za vršilca dolžnosti vodje operativnega odseka brigade so imenovali Viktorja Simončiča, za vodjo organizacijskega odseka pa je bil postavljen Franc Pogačar. Vršilec dolžnosti vodje obveščevalnega odseka je bil Zdravko Štefančič, vodja odseka za zveze pa Franc Škof. Poveljnik brigadnega zaledja je bil Ivan Žun-ko, vodja veterine Bojan Podbrenčič, intendant Ivan Vah-čič, sanitete pa Anton Mlakar in Stane Plevnik.³⁵

Kozjanci v začetku maja 1945 v Murski Soboti.

Kozjanska grupa, sestavljena iz dveh bataljonov Kozjanskega odreda in bataljona Kozjanskega vojnega področja, je s prihodom v Prekmurje opravila veliko dejanje. Pohodna enota je krenila z Bohorja in se na Hrvaškem prebila prek nemške fronte ter nadaljevala pohod

proti Dravi in Prekmurju. Pohod je trajal natanko mesec dni, kar je veliko za razdaljo med obema območjema. Vendar pa je treba takoj povedati, da je bil pohod zelo tvegan, predvsem zaradi neznanega terena in nenehnega sovražnikovega zasledovanja. Obenem je pohod potekal tudi v hudih vremenskih razmerah, kar je borce dodatno utrujalo na dolгих celonočnih pohodih. Da so zmogli vse te napore, je treba pripisati velike zasluge hrvaškemu prebivalstvu, ki je pohodnikom vseskozi nudilo pomoč. Njihove enote pa so jim dajale sanitetni material, obveščevalne podatke o sovražniku in terenu, po katerem so se premikali. Za varnost so tudi poskrbeli njihovi bataljoni, ki so jih spremljali na poti čez Hrvaško. Veliko pa so k uspehu pripomogli starešine pohoda, ki so bili v nenehnih stikih z borci in jih bodrili. Omeniti velja še pomoč enot bolgarske vojske in Rdeče armade.

Kozjanska grupa je imela na svojem pohodu osem mrtvih in tri lažje ranjene. Kljub tem in drugim težavam, ki so jih pestile, so kozjanci vztrajali pri izpolnitvi ukaza in se s prihodom v Lendavo vključili v sklepne operacije za osvoboditev domovine in v graditev zalednih organov oblasti.

Opombe

- ¹ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945. Ljubljana 1978, str. 904.
- ² ZA CK ZKS, Življenjepis Miroslava Lipuša-Miša in dopis Ivana Ribiča kontrolni komisiji CK KPS 28. 7. 1945.
- ³ Arhiv INZ, f. 20/III, dnevno operacijsko poročilo št. 90.
- ⁴ Omenjenih ukazov nisem uspel najti v naših arhivih.
- ⁵ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Janez Janežič, Moji spomini na Kozjanski odred (dalje: Janežič, Moji spomini na Kozjanski odred).
- ⁶ Prav tam; ZA CK ZKS, življenjepis Jožeta Pečnika.
- ⁷ Prav tam; Ljubo Jovan, ustni vir 3. 4. 1989.
- ⁸ Ljubo Jovan, ustni vir 3. 4. 1989. Po vojni je zakopani arhiv večkrat iskal, a ga ni našel. Nazadnje ga je iskal z vodom JLA leta 1954 ob proslavi štajerskih partizanskih brigad in odredov na Ostrožnem pri Celju.
- ⁹ Ljubo Jovan-Saša: Pohod Kozjanskega odreda z Bohorja v Prekmurje. TV — 15, 1. 7. 1976, št. 26, str. 4.
- ¹⁰ Bistrica ob Sotli.
- ¹¹ Arhiv PMB, f. 8/VI, dnevnik Vlada Jenka; Janežič: Moji spomini na Kozjanski odred; Ljubo Jovan, ustni vir 3. 4. 1989.
- ^{11a} Vinograd so pred vojno Brozovi prodali, nekaj let pred smrtjo ga je Josip Broz-Tito odkupil. Ivan Broz, ustni vir 18. 4. 1990.
- ¹² Janežič: Moji spomini na Kozjanski odred; Arhiv PMB, f. 8/IV, Spominsko gradivo, Franc Godler-Blisk, Spomini iz NOB (dalje: Godler, Spomini iz NOB).
- ¹³ Janežič: Moji spomini na Kozjanski odred; Arhiv PMB, f. 8/VI, Vinko Brlek, tipkopis; dnevnik Vlada Jenka; Arhiv PMB, f. 8/VI, dopis referenta sanitete Zagorskega partizanskega odreda Hrvaške 8. 4. 1945.
- ¹⁴ Župnik Romih je dal junija 1945 posmrtno ostanke padlih borcev prekopati in sedaj počivajo na pokopališču v Bedenici. Arhiv PMB, f. 8/VI, dnevnik Vlada Jenka; Arhiv MNOM, spisek padlih borcev Kozjanskega odreda za leto 1945; Godler: Spomini iz NOB; Ljubo Jovan, ustni vir 3. 4. 1989.
- ¹⁵ Janežič: Moji spomini na Kozjanski odred.
- ¹⁶ Milan Kostevc: Kratek oris kozjanskega narodnoosvobodilnega boja, str. 59—65 (dalje: Kostevc, Kratek oris kozjanskega NOB); dnevnik Vlada Jenka; Janežič: Moji spomini na Kozjanski odred.
- ¹⁷ Prav tam.
- ¹⁸ Janez Janežič v svojem spominskem zapisu omenja, naj bi kolona štela celo 1.800 ljudi.
- ¹⁹ Kostevc: Kratek oris kozjanskega NOB, str. 61.
- ²⁰ Prav tam.
- ²¹ Janežič: Moji spomini na Kozjanski odred; dnevnik Vlada Jenka.
- ²² Godler: Spomini iz NOB.
- ²³ Glej op. 16.
- ²⁴ Prav tam.
- ²⁵ Lendava.
- ²⁶ Glej op. 16.
- ²⁷ Alojz Špiler, pisna izjava piscu 2. 8. 1985.
- ²⁸ Kostevc: Kratek oris kozjanskega NOB; str. 62—63.
- ²⁹ Dnevnik Vlada Jenka.

- ³⁰ Drago Vresnik: Tretja brigada Vojske državne varnosti — Narodne obrambe. Ljubljana 1988, str. 331—334 (dalje: Vresnik, Tretja brigada VDV — NO).
- ³¹ Dnevnik Vlada Jenka; Vresnik: Tretja brigada VDV — NO, str. 331—334; Kostevc: Kratek oris kozjanskega NOB, str. 65.
- ³² Janežič: Moji spomini na Kozjanski odred; Godler: Spomini iz NOB.
- ³³ ZA CK ZKS, življenjepis Jožeta Pečnika.
- ³⁴ Glej op. 2.
- ³⁵ Mitja Hribovšek: Prekmurska brigada. Ljubljana 1975, str. 101—104.

IX.

Ustanovitev novega Kozjanskega odreda in njegova aktivnost do osvoboditve

Po ustanovitvi Kozjanske grupe 2. aprila 1945 popoldne so v štab poklicali Karla Žmavca-Gorazda, Ivana Verdelja-Jova in Ivana Cerjaka-Vojka in jim sporočili, da odsej oni sestavljajo štab novega Kozjanskega odreda. Za komandanta je bil imenovan Karel Žmavc, za političnega komisarja Ivan Verdelj, njegov pomočnik pa je postal Ivan Cerjak.¹

Karel Žmavc-Gorazd se je rodil leta 1918 v Stari vasi. Po poklicu je bil ključavničar. Nemci so ga leta 1941 iz-

*Komandant odreda
Karel Žmavc-Gorazd.*

gnali v Šlezijo, a je pobegnil in se v drugi polovici 1943. leta vključil v NOV na Kozjanskem. Član KPS je bil od začetka leta 1944. Najprej je bil borec, nato vodnik, pa politični komisar čete in bataljona. Po prihodu iz oficirske šole glavnega štaba NOV in POS je postal komandant 3. bataljona Kozjanskega odreda. Ivan Verdelj-Jovo, rojen 1920. leta v Šaleku, je bil dijak. Pobegnil je iz nemške vojske in 16. marca 1944 stopil v Kozjanski bataljon, istega meseca je bil sprejet tudi v KPS. Ob ustanovitvi 3. bataljona odreda je postal njegov politični komisar, nato politični komisar 2. bataljona. V decembru je postal organizator kulturnoprosvetnih krožkov Kozjanskega odreda. Ivan Cerjak-Vojko, roj. 1919. leta v Curnovcu pri Artičah, je delal na očetovem posestvu. Januarja 1944 je stopil v Kozjansko četo, maja istega leta pa je postal član KPS. Najprej je bil borec, nato intendant, politični komisar čete in nato še pomočnik političnega komisarja bataljona.^{1a}

Štab odreda je dobil dve četi, v vsaki četi je bilo 20 borcev. Na Kozjanskem pa so ostali še odredni obveščevalni

*Pomočnik političnega komisarja
odreda Ivan Cerjak-Vojko.*

center, člani radijske postaje, moštva vojaških kurirskih postaj in minerski vod. Ker niso imeli zveze ne s štabom 4. operativne cone JA in ne s štabom Štajerske grupe odredov, so bili podrejeni okrožnemu odboru OF Kozje. Četi sta se kmalu razdelili na desetine, ki so odšle na svoje odseke, kjer so lovile skrivače in zbirale borce, ki so se samovoljno ločili od Kozjanske grupe in ostali na Kozjanskem. Njihove druge naloge so bile še politična in vojaška vzgoja ter napadanje manjših sovražnikovih patrulj.²

Iz edinega poročila pomočnika političnega komisarja Ivana Cerjaka je razvidno, da so bile desetine precej aktivne. Nekajkrat so se spopadle s sovražnikovimi patruljami, v teh spopadih je imel sovražnik nekaj mrtvih in ranjenih, partizani so zaplenili precej orožja in rešili kurirja iz kurirske postaje 1/A. Okrožni komite KPS Kozje jih je za to akcijo pohvalil.³ Polovili so tudi 51 skrivačev, kar ni bilo ravno lahko, saj so skrivači čez dan bivali v dobro skritih bunkerjih in so ven prihajali le ponoči. Večji problem so predstavljali tisti borci, ki niso hoteli v operativne enote, ampak so bili raje v Narodni zaščiti, kjer se je bolje in lažje živelo. Potuho pri tem početju jim je dajal načelnik okrožnega načelstva Narodne zaščite Kozje Ivan Agrež-Brko, za kar ga je večkrat kritiziral okrožni komite KPS Kozje.⁴

Četi sta se z mobilizacijo številčno toliko okrepili, da je 22. aprila načelnik štaba 4. operativne cone JA major Petar Brajović, ki je ta dan prišel na Kozjansko s sekretarjem oblastnega komiteja KPS za Štajersko Sergejem Kraigherjem, izdal ukaz za združitev vseh partizanskih enot in ustanovitev bataljona. Komandant bataljona je postal komandir 1. čete Franc Ogorevc iz Sromelj, politični komisar pa Franc Jazbec iz Sv. Petra pod Sv. gorami, ki je predtem opravljal dolžnost političnega komisarja 1. čete. Njegov pomočnik je postal Ciril Marušič iz Mirna pri Gorici, do takrat pomočnik političnega komisarja 1. bataljona 13. SNOUB Mirka Bračiča.⁵

Prvi bataljon je imel tri čete po 60 ljudi. Z ustanovitvijo drugega bataljona, katerega komandant je bil Rudi

Dravčbaher, so bili ustvarjeni pogoji za ustanovitev formacijskega Kozjanskega odreda. Novi Kozjanski odred so ustanovili 27. aprila 1945.⁶ Odredno zastavo so naredile mladinke iz vasi Podvrh in Trnovec, v njihovem imenu jo je izročila mladinka Slavica Kobal.

Kmalu po ustanovitvi odreda so na ukaz majorja Petra Brajovića ustanovili specialni vod Kozjanskega odreda. Vod, ki ga je vodil komandir Viktor Erpič, politični delegat pa je bil Franc Kukovica, je štel okoli 10 moških. Njihova naloga je bila sprejemanje vojaškega materiala, ki bi ga po zračni poti pošiljali zavezniki Kozjanskemu odredu. V zvezi s tem ukazom se je spuščališčni vod premaknil na Marof, v bližino spuščališča, kamor so zavezniki že nekajkrat v letu 1944 spustili svoj tovor. Ukazu o ustanovitvi specialnega voda so bili dodani znaki za sprejem, ki so bili sestavljeni za dvajset dni vnaprej. Ker pa v nekaj dneh ni bilo nobene pošiljke in zaradi bližine četnikov, je

Konec aprila 1945 v Zabukovju. Od leve proti desni si sledijo: Ivan Cerjak-Vojko, Ivan Verdelj-Jovo, Petar Brajović, Karel Žmavc-Gorazd in Ivan Rožman-Janez.

komandant Žmavc izdal ukaz, da se specialni vod odpokliče z Marofa in se nastani v bližini štaba odreda.⁷

V aprilu so prišli na Kozjansko četniki pod vodstvom Jožeta Melaherja-Zmagoslava. Nemške oblasti, ki na Spodnjem Štajerskem niso dovoljevale nobenih drugih organizacij razen svojih, so se zaradi vse bolj kočljivega položaja na vzhodni fronti končno le odločile za odkrit sporazum z vodjo četnikov na Štajerskem. Do tega sporazuma je prišlo 1. februarja 1945 na gradu Vurberg na pogovorih med Franzem Steindlom, zveznim vodjem Štajerske domovinske zveze, in Jožetom Melaherjem, vodjem četnikov na Štajerskem. Steindl je Melaherju za uspešen boj proti partizanom obljubil omejene količine orožja, obleke in hrane.⁸

Zaradi bližine vzhodne fronte so se četniki 6. aprila s svojimi družinami premaknili iz Slovenskih goric prek Celja in Trojan v Ljubljano. Tu je Melaher dobil ukaz generala Ivana Prezlja-Andreja, da zasedejo ozemlje med Sevnico, Zidanim Mostom in Laškim. Njihova vrhovna komanda je želela zaščititi pomembno železniško križišče Zidani Most pred morebitno akcijo zavezniških padalcev.⁹

Štajerski četniki, uradno imenovani III. planinska brigada slovenskih trup JVvD¹⁰ (Jugoslovanska vojska v domovini — op. T. T.), so se po prihodu na Kozjansko nastanili v Razborju nad Bregom, pri Sv. Lenartu nad Laškim¹¹ in v Marija Gradcu.¹² Iz situacijskega poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda pa zvemo, da so imeli štab v Stopcah.¹³

Kmalu po prihodu četnikov na Kozjansko je kot prostovoljec prišel v Kozjanski odred mlad fant, ki se je predstavil kot študent. Takoj se je ponudil kuharjema v pomoč pri njunem delu. Kuhar je bil Jože Plak, doma iz Podsrede, njegov pomočnik pa je bil neki Anglež, ki je kot vojni ujetnik pobegnil iz Krškega in prostovoljno vstopil kot borec v odred. Študent je obvladal angleški jezik in je Angleža venomer spraševal o politiki in kralju Petru, zato mu je postal sumljiv. Skupaj s kuharjem sta o tem govorila s komandantom Žmavcem, ki je takoj uka-

zal pregled študentove obleke, v kateri so našli zavitek strupa. Tedaj je študent priznal, da je četnik in da mu je ta strup v Celju dal gestapo za zastrupitev borcev Kozjanskega odreda. Kmalu so dobili še drugi dokaz o sodelovanju četnikov z gestapom. V partizane je od četnikov pobegnil Ignac Zajšek, ki je bil zaprt v Celju, kjer so mu gestapovci dali na izbiro ustrelitev ali prostovoljni vstop med štajerske četnike. Zajšek je pristal na vstop med četnike, ob prvi priložnosti pa je pobegnil in se vključil v Kozjanski odred.¹⁴

Karel Forte je v svoji knjigi Nič več strogo zaupno zapisal o povezavi četnikov z gestapom na Štajerskem v letu 1944 naslednje. Na svojih zaslišanjih je Vogt (SS — Sturmbannführer Josef Vogt, komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko od 20. 3. 1943 do 1. 5. 1944 — op. T. T.) zanikal, da bi zvezo s četniki vzdrževal gestapo na Štajerskem. Pač pa je povedal, da sta ga o zvezah s četniki v tistem času obvestila dva častnika vojaške obveščevalne službe abver, in sicer Weber (Andreas Zitzlsperger) ter vodja NEST v Grazu, major dr. Bauer. Hkrati sta ga zaprosila, naj brez njune vednosti ne ukrepa proti Melaherjevim četnikom.¹⁵

Četniki so vsak dan patroljirali po omenjenem območju in poskušali razviti močno obveščevalno službo. Svoje nazore so širili med prebivalstvom z letaki in na sestankih, kjer so se zbirali njihovi somišljeniki. Trdili so, da so osvoboditelji slovenskega naroda. Večjega vpliva na prebivalstvo niso imeli, kajti ljudje so jih hitro spregledali, saj so četniki skupaj z nemško vojsko pobirali živino po vaseh in tudi sicer sodelovali z nemškim okupatorjem. Pooblaščenec OZNE za okrožje Kozje v svojem poročilu iz začetka maja piše, da svojih ujetnikov četniki niso pobijali, ampak so jih predajali v roke gestapa. Za zmanjševanje vpliva četniške propagande so v veliki meri zaslužni aktivisti OF, ki so ljudem pojasnjevali bistvo njihovih nazorov in delovanja.¹⁶

Četniško enoto v Laškem je vodil kapetan Branko Repanović, ki je patrolje pošiljal ne le na Kozjansko, ampak tudi prek Savinje. Dne 24. aprila je patrolja petih četni-

kov prišla v Zgornjo Rečico, kjer so obkolili Sršenovo domačijo, ki je bila znana partizanska domačija. Medtem ko so četniki strahovali domače, sta se hiši bližala Jože Jerič-Miha, referent okrajnega gospodarskega odseka, in Mira Poprask-Janja, članica okrajnega načelstva Narodne zaščite. Mira Poprask je bila na Kozjanskem dobro znana, saj je bila v letu 1943 borka 2. čete Kozjanskega bataljona 2. grupe odredov in za Tončko Čečevo prva partizanka na Kozjanskem. Četniki so Janjo, ki je hotela pobegniti, ustrelili, od ujetega Mihe pa so zahtevali, da se sleče. Toda Miha je enega četnika udaril s pestjo v rebra, drugega pa v obraz in pobegnil v gozd. Četniki so sicer streljali za njim in ga skušali ujeti, vendar jim je ušel. Na streljanje so postali pozorni borci 1. bataljona 3. brigade Narodne obrambe, ki so tedaj taborili nedaleč vstran od Sršenove domačije. Ti so kmalu zatem napadli četnike in se maščevali za Janjino smrt.¹⁷

Dne 2. maja je prišlo do spopada med partizani in skupino četnikov pri vasi Tremerje, kjer so partizani ubili enega četnika, ranili pa tri.¹⁸ Še isti dan pa so se spopadli pri Sv. Trojici nad Jurkloštrom četniki iz Razborja ter 1. četa 1. bataljona Kozjanskega odreda¹⁹ in kurirji s kurirske postaje S-25. Kljub pravočasnemu opozorilu se partizani niso premaknili in ne naredili potrebnih zased. Zato so jih četniki presenetili in v spopadu je padlo na partizanski strani devet oseb, enajst pa je bilo ujetih, med njimi tudi komandir kurirske postaje S-25 Stane Pečnik-Zdenko, ki jim je v Laškem ušel.²⁰ O izgubah četnikov viri ne govorijo.

V spopadu so bili ranjeni naslednji borci: Jože Tišelj, Anton Šante, Marko Dolenc — vsi kurirji na kurirski postaji S-25, in namestnik komandirja postaje Alojz Zelič ter borec 1. čete 1. bataljona Anton Zajšek. Omenjeni borci so se uspeli rešiti iz spopada, nato pa so dobili zdravniško pomoč v partizanskih bolnicah R-7 in R-9, kjer so tudi ostali na zdravljenju.²¹

Četniki so se po spopadu s partizani dne 2. maja kar nastanili pri Sv. Trojici nad Jurkloštrom, od koder so s patroljami nadzorovali okolico. Četrtega maja pa je Jo-

že Melaher poslal svoji postojanki v Razbor nad Bregom v pomoč 30 mož.²²

Zaradi umika nemške vojske in njenih sodelavcev je Jože Melaher dne 8. maja ukazal umik vseh četniških enot s Kozjanskega. Tega dne so se četniki umaknili iz Laškega in šli skozi Celje z razvito slovensko zastavo proti Vojniku, Šoštanju, Slovenj Gradcu in Avstriji. V vasi Lensdorf blizu Sv. Vida na Glini so se 12. maja predali angleški vojski.²³

Glede na bližajoči se konec vojne so v različnih forumih razpravljali in opozarjali tudi na morebitne prebege posameznikov ali celih enot na partizansko stran. V skladu s tem je v začetku aprila 1945 zahteval pooblaščenec štajerske grupe odredov od štaba Kozjanskega odreda ustanovitev vodstva za tujerodne enote pri odredu. Hkrati je zahteval, da ta organ čimprej dostavi svoj načrt o delu, in ta se je tudi ohranil.²⁴ V Kozjanskem odredu so za političnega inštruktorja tujerodnih enot imenovali Justina Felicijana-Homa. On je že konec leta 1944, ko je bil še administrator v 2. bataljonu, poslal v nemški postojanki Senovo in Brestanica sedem pisem, naslovljenih na posamezne oficirje in vojake. V njih jim je pojasnjeval, v kakšnem položaju se bodo znašli ob koncu vojne. To je lahko storil, saj je izvrstno obvladal nemščino, učil se jo je tudi v nemški gimnaziji na Senovem, ki je obstajala samo v šolskem letu 1941/42. Po maturi, ki je bila 2. julija 1942, je morala večina dijakov v nemško vojsko.²⁵

Omenjeni načrt o delu s tujerodnimi enotami je zelo zanimiv, zato si ga oglejmo podrobneje. Točki II/1 in 2 govorita o nemških prostovoljcih. »V kolikor se bodo predale celotne enote, bomo poslali njihov naslov OZNI, če so mogoče zagrešile kake zločine. V primeru negativnega odgovora jih bomo podredili našemu vodstvu. Z oficirji in podoficirji pa bomo postopali po navodilih nadrejenih štabov.« Glede posameznikov pa pravi načrt takole. »Kdor bo izjavil, da se je pripravljen boriti, ga bomo uvrstili v enoto in bo užival celotno politično in vojaško delo enote. Kdor se bo pripravljen predati kot ujetnik, ga bo-

mo poslali gospodarskim odborom, da ga uporabijo za delo.« Vojakov, ujetih v bojih, ne bi pošiljali v enote. Višji komandni kader bi morali sestavljati Slovenci, nižji kader pa bi lahko bil iz vrst nemških prostovoljcev. Prav tako bi morali za intendanturo in obveščevalno službo skrbeti Slovenci. Politični inštruktor pa bi bil zadolžen za propagando in bi moral pri tem delu močno sodelovati z OK KPS Kozje.²⁶

Ohranil se je tudi dopis OK KPS Kozje okrajnemu komiteju KPS Šmarje s konca aprila, ki že govori o prestopanju celih enot v partizansko vojsko. V njem so podana dodatna navodila o vključevanju okupatorjevih vojakov v naše enote. Neki odstavek pravi, da vsa ta navodila ne veljajo za tiste vojake in enote, ki po vaseh izsiljujejo hrano in podobno in so jih pri tem početju zajele enote partizanske vojske. Za vojake avstrijske narodnosti, ki bi se predali, pa zagotavlja, da bodo potem, ko bo njihovo število na Kozjanskem primerno naraslo, odšli kot organizirana enota v smeri proti Koroški in Avstriji.²⁷ Kot bomo videli iz nadaljevanja, se je tako tudi zgodilo.

V bataljonu so pred ustanovitvijo odreda imeli več vojakov raznih narodnosti. Precej je bilo Albancev in banatskih Nemcev, še največ pa je bilo vojakov ruske narodnosti — okoli 40 %.²⁸

Sredi aprila je štab odreda dobil sporočilo obveščevalca Mihaela Žmavca-Florjana o nezadovoljstvu sovražnikovih vojakov v Rajhenburgu. Kmalu zatem je bila vzpostavljena zveza s hauptfeldveblom Franzem Hailekom, s katerim so se dogovarjali za sestanek. Z njim se je v bližini Rajhenburga sestal komandant odreda Žmavc. Tu mu je Hailek najprej posredoval podatke o številu in razmestitvi vojaštva v Rajhenburgu in okolici, ki so se ujemali s podatki obveščevalca Florjana. Nato pa sta se dogovarjala o pogojih predaje. Komandir Hailek je predlagal, da bi partizani izvedli demonstrativen napad na njegovo enoto v Rajhenburgu, hkrati pa bi napravili zasede v smeri proti obema gradovima, kjer so bile močne nemške posadke. Predlog je bil sprejet, le major Brajović je izrazil večjo previdnost glede morebitnega presenečenja.²⁹

Napad na postojanko v Rajhenburgu je bil izveden opolnoči 23. aprila po izdelanem načrtu. Akcija je bila uspešno in hitro izvedena. V partizane je odšlo 38 nemških vojakov, ki so bili v glavnem Avstrijci. S sabo so prinesli popolno vojaško opremo ter 38 pušk, 3 brzostrelke in 3 mitraljeze. Po končani akciji jim je pri lovski koči na Bohorju, kamor so jih pripeljali, spregovoril major Petar Brajović. Prikazal jim je cilje boja partizanov in jih pozval, naj se priključijo Kozjanskemu odredu v boju za čimprejšnjo zmago nad fašizmom. Na koncu jim je obljubil, da se bodo po koncu vojne lahko vrnili domov. Njegov govor je prevajal politični inštruktor za tujerodne enote Kozjanskega odreda Justin Felicijan-Homo. Nemški vojaki so ponudbo sprejeli in pri tem izjavili, da so Avstrijci in da so nekateri že pred prihodom Hitlerja v Avstrijo sodelovali v raznih delavskih strankah. Povedali so še, da je tudi njihova želja, da se vojna čimprej konča, ker bi se radi vrnili domov k svojim družinam.³⁰

Še isti dan so ustanovili Avstrijsko četo, njen komandir je postal Franz Hailek, politični komisar Jože Janežič in politični inštruktor Justin Felicijan-Homo. Četi so bili dodani še operativni oficir, intendant in dva kurirja. V četi je bil poveljevalni jezik nemški, prav tako obleka in oborožitev, s to razliko, da so na kapah namesto nemškega znaka sedaj nosili avstrijsko državno zastavo, čez njo pa rdečo zvezdo.³¹

Nekaj dni kasneje se je komandir Hailek začel dogovarjati o predaji s svojim znancem, ki je bil komandir železniške stražarnice št. 20 v vasi Rožno ob železnici Blanca—Rajhenburg. Po podatkih, ki jih je odredu posredoval Florjan, so omenjeno stražarnico v marcu 1945 utrdili. Spodnje prostore so uredili v skladišče, zgornje pa preuredili v bivalne prostore. V stražarnici je bila enota 25 mož, ki je bila zadolžena za zavarovanje železniškega prometa. Oba komandirja sta se dogovorila, da Avstrijska četa izvede napad v večernih urah 30. aprila. Tisti dan naj bi vojska dobila mesečni priboljšek, njihov komandir pa bi poskrbel, da bi se čimbolj opili, kar je tudi storil. Še predtem pa je pobral večino puškinih zaklepov,

da ne bi bilo po nepotrebnem mrtvih. Kmalu zatem je Avstrijska četa Kozjanskega odreda vdrla v stražarnico, zajela moštvo in za dva vozova opremo. Po kratkem nagovoru njihovega komandirja so vsi prestopili v Avstrijsko četo, ki se je tako okrepila za 25 novih, oboroženih mož, druge enote odreda pa so prišle do prepotrebnega streliva, ki ga je vedno primanjkovalo.³²

Komandir Franz Hailek je navezal stike tudi s poveljnikom postojanke v Sevnici, s katerim se je tudi poznal. Ta mu je najprej obljubil, da se bo predal skupaj s svojo enoto, nato pa se je premislil. A kljub temu je nemška obveščevalna služba ugotovila, da sta se sestala in dogovarjala o predaji. Zato so ga aretirali, obsodili na smrt in ustrelili. Nekatere njegove vojake, predvsem Avstrijce, pa so premestili na druge postojanke.³³

Potem ko so borci Avstrijske čete zvedeli za kapitulacijo Nemčije, so 9. maja zjutraj odšli v Dovško, kjer so želeli poiskati OO OF Kozje. Od tod so krenili v Senovo, ki ga je okupator zapustil ob 3. uri zjutraj.³⁴ Četa je nato odšla v Senovo, kamor so prišli tudi člani okrajnega odbora OF Senovo. O tem prihodu je ohranjeno poročilo, ki ga je napisal član OO OF Kozje Milan Garantini-Lado in se glasi:

»Sporočam, da smo na Senovo prispeli ob 14. uri. Narod nas je sprejel z navdušenjem.

Zbrala se je velika množica, od pionirja do starčka, in tako smo korakali pred trgovino Jeriček, kjer nas je pozdravil sekretar krajevnega odbora OF in kratko orisal našo borbo.

V povorki je bilo nad 10 zastav in ob korakanju so sledile burne parole, ki jih je vzklikala množica.

...

Ljudstvo oziroma narod je zelo vesel, marsikatero oko pa je bilo solzno. Zakaj, ne vem.«³⁵

Avstrijska četa se je nastanila v šoli Senovo, kjer je bilo skladišče orožja. Za lastne potrebe so vzeli nekaj minometov in protitankovskih pušk ter strelivo. Naslednji dan, 10. maja 1945, je bil ob 4. uri zjutraj dan alarm in borci so zasedli obe pobočji ceste, ki povezuje Senovo z Rajhenburgom. Alarm je bil dan zaradi 2.000 ustašev,

ki so v noči iz 9. na 10. maj prenočili v Rajhenburgu in so zjutraj nameravali kreniti proti Senovemu in naprej. Ob 11. uri je predhodnica ustaške motorizirane kolone padla v zasedo. Avstrijska četa je začela streljati po ustaših in na njihovi strani je bilo šest mrtvih. Ustaši so takoj zasedli položaje pred Senovim in začelo se je medsebojno obstreljevanje, ki pa ni rodilo sadov, kajti Avstrijska četa je imela zasedene boljše položaje, kot so jih imeli ustaši. To so spoznali tudi ustaši, zato so v boj pognali tank. Ta se je kmalu vrnil, saj je njegova posadka ugotovila, da jih branilci nameravajo obstreljevati s protitankovskimi puškami. Medtem je na drugem koncu bojne črte prišlo do dogovarjanja in sporazuma. Avstrijci so ustašem povedali, da čez Senovo ne bodo šli in da lahko gredo dalje le v smeri proti Koprivnici, Podsredi in Kozjemu. Ustaši so to tudi storili, še prej pa so pobrali svoje mrtve in ranjene.³⁶

Avstrijci so Senovo branili še nekaj dni, nato pa so odšli v Celje, kjer so jih razorožili in dali prepustnice za Celovec. Tu so jih zajeli Angleži in jih zaprli, vendar je trem uspelo pobegniti. Eden se je celo vrnil na Senovo, kjer se je poročil in zaposlil.³⁷

Konec aprila so v Veliki Kamen in Koprivnico prišle nove okupatorjeve enote, sestavljene iz različnih narodnosti. V Velikem Kamnu so se nastanili po hišah, v Koprivnici pa v župnišču. Po prihodu v omenjena kraja so jih tamkajšnji aktivisti pričeli nagovarjati na predajo, češ, vojne bo kmalu konec, Avstrijci se že množično predajajo partizanski vojski in čas bi bil, da to store tudi oni. Komandant omenjene enote je pristal na pogajanja, zato sta komandant Žmavc in pomočnik političnega komisarja Cerjak z močnim spremstvom odšla v Veliki Kamen, kjer so se dogovorili o pogojih predaje. Prvi pogoj je bil, da se morajo predati s kompletno oborožitvijo, in drugi, da morajo predtem uničiti nemško spremstvo iz Koprivnice, ki jim je bilo nadrejeno. Oba pogoja so izpolnili, zato je 5. maja na partizansko stran prestopilo 120 dobro oboroženih kozakov. V svoji oborožitvi so imeli dva štiri-cevna protiavionska topova, šest težkih minometov, precej lahkih minometov in drugo avtomatsko orožje.³⁸ Iz

kozakov so ustanovili 3. ruski bataljon Kozjanskega odreda. Odred je sedaj štel 420 borcev, ki so bili razdeljeni v tri bataljone in Avstrijsko četo.³⁹

V maju 1945 so se po levem in desnem bregu reke Save umikale nepretrgane kolone nemških in kvislinških enot ter si hotele izsiliti pot čez Kozjansko proti Celju in naprej proti Avstriji, kjer so se nameravali predati angleški vojski.

Štab 4. operativne cone je 9. maja Kozjanskemu odredu ukazal takojšen odhod proti Celju, da bi tam z drugimi partizanskimi enotami osvobodil mesto in postavil prvo večjo zaporo za umik sovražnika proti Avstriji.⁴⁰

Borci Kozjanskega odreda so za kapitulacijo Nemčije zvedeli 9. maja zjutraj. Ivan Cerjak-Vojko se tega trenutka spominja takole: »Bili smo nekje na Bohorju, ko pride kurir iz okrožja in nam pove, da je vojne konec. Seveda mu nisem verjel. Vendar, ko nam drugi kurir prinese radijsko sporočilo, smo uvideli, da je informacija resnična. Spominjam se, da sem šel v sobo, kjer je spal del

1. bataljona. Zaklical sem: »Fantje, vstanite, svoboda je tu!« Kakor predtem jaz, tako tudi borci niso verjeli. Nato sem jim prebral radijsko sporočilo in oni so veselo skočili pokonci. To je bilo nepopisno veselje, poljubljanja in čestitanja ni bilo kmalu konec, saj konca vojne še nismo pričakovali.«⁴¹

Okoli 10. ure istega dne je štab Kozjanskega odreda po radijski zvezi prejel ukaz štaba 4. operativne cone JA o takojšnjem premiku vseh bataljonov proti Celju. Celje naj bi napadli z južne strani, medtem ko naj bi s severne strani to storil Kamniško-zasavski odred.⁴² Takoj po sprejetju depeše se je sestal štab odreda in izdelali so načrt pohoda proti Celju. Vsi trije bataljoni, razen Avstrijske čete, ki je delovala na območju Senovo—Rajhenburg, so se skupaj s poveljstvom odreda zbrali v zaselku

Pokojni vrh pri Zabukovju, od koder so krenili v vas Svetina nad Celjem, kamor so prišli v večernih urah. Tu so se bataljoni razšli. Prvi bataljon pod vodstvom pomočnika političnega komisarja odreda Ivana Cerjaka-Vojka je odšel v smeri proti staremu celjskemu gradu, kjer je zasedel položaje in prenočil. Drugi in tretji bataljon pod vodstvom komandanta odreda Žmavca pa sta zasedla položaje na črti Babji Vrh (k. 753) in zaselek Ravnine.⁴³

V jutranjih urah 10. maja je 1. bataljon začel obstreljevati cesto Celje—Štore, po kateri se je premikala kolona ustašev v smeri proti Celju. Takrat se je do partizanskih položajev prebilo nekaj aktivistov OF. Kozjancem so pojasnili, naj ne napadajo ustašev, sicer bodo ti požgali mesto, kajti njihova želja je samo prost prehod skozi Celje, da bi se na Koroškem v Avstriji predali enotam anglo-ameriške vojske. Ustaši so tudi zahtevali, naj pride partizanski komandant v Celje na razgovor. Partizani so na to pristali in v Celje je odšel komandant bataljona Franc Ogorevc, ki se je preoblekel v civilno obleko in v žep potisnil svojo pištolo. Kmalu se je z avtom vrnil in povedal, da ustaši zahtevajo za pogajanja komandanta odreda. Ker je bil komandant Žmavc v tistem trenutku z drugim in tretjim bataljonom pred Štorami, je namesto njega odšel Ivan Cerjak-Vojko. Z Ogorevcem in aktivisti se je odpeljal v Celje na magistrat, ki so ga zasedli ustaši. S petimi visokimi ustaškimi oficirji so se dogovorili o nenapadanju in prosti poti do Vojnika. Na voljo so jim dali celo dva vodnika na motorjih. Po opravljeni nalogi sta se vrnila v Celje. Kozjanci so na ta način rešili Celje pred požigom, z ustaši pa so kasneje na Koroškem obračunale enote 4. operativne cone JA.⁴⁴

Po opravljenih pogajanjih je 1. bataljon Kozjanskega odreda v zgodnjih popoldanskih urah kot prva partizanska enota vkorakal v mesto, kjer ga je pričakala in pozdravila množica Celjanov.⁴⁵

Drugi in tretji bataljon sta 10. maja s svojih položajev s težkimi minometi obstreljevala cesto Štore—Celje, da bi s tem ovirala prevoz enot v smeri Celja. Toda ustaši so nudili odpor in enkrat so naredili celo premik proti parti-

zanskim položajem, a so bili odbiti v zaselku Svetli Dol. V večernih urah se je drugi bataljon premaknil v vas Kom-pole, ki leži v bližini Štor. Štab bataljona se je naselil v hiši Viktorja Ocvirka, medtem ko je odredni štab ostal na prejšnjih položajih skupaj s tretjim bataljonom.⁴⁶

Naslednji dan zjutraj je štab 2. bataljona vzpostavil stik z nemškim poveljstvom v železarni v Štorah. Od njih so zahtevali, da se predajo ter odložijo orožje in opremo. Odgovorili so negativno in se izgovorili, da tega ne morejo storiti, ker morajo najprej dobiti navodila nadrejenega štaba. Ta odgovor so poslali v štab odreda, kjer so ugotovili, da nemško poveljstvo zavlačuje in hoče pridobiti na času. Zato so izdali ukaz o napadu obeh bataljonov na Štore. Tretji bataljon je z vsem razpoložljivim orožjem začel obstreljevati mesto, kjer je prišlo do močne eksplozije. Zadeta je bila železniška kompozicija, naložena z vojaškim strelivom in drugim vojaškim materialom. Zmedo, ki je nastala, je izkoristil drugi bataljon in vdrl v Štore, jih zavzel ter s tem presekal pomembno prometnico, po kateri je sovražnik prevažal svoje enote.⁴⁷

S temi uspešnimi akcijami je Kozjanski odred v celoti opravil naloge, ki mu jih je dal štab 4. operativne cone JA dne 9. maja 1945.

Štab odreda se je po zavzetju Štor preselil v upravne prostore železarne, še predtem pa so razorožili člane nemškega poveljstva. Vse nemške enote, ki so bile podrejene komandi v Štorah, so odložile orožje in opremo na določen prostor v Štorah in nato so razoroženi vojaki disciplinirano odšli v ujetniška taborišča.⁴⁸

Popoldne 11. maja je komandant Žmavc dobil sporočilo, naj se javi načelniku štaba 4. operativne cone JA Brajoviću, ki mu je dal nova navodila za delo Kozjanskega odreda. Člani štaba so se nato sestali in sklenili, naj tretji bataljon s političnim komisarjem odreda Ivanom Verde-ljem-Jovom ostane v Štorah zaradi razoroževanja okupa-torjeve vojske in varovanja zaplenjenega orožja in mate-riala. Postopoma naj bi te naloge prevzel 1. bataljon. Za-tem naj bi odšel proti Šentjurju in Grobelnemu, da bi ra-zoroževal sovražne enote ter vzpostavil stik s 3. armado

2. bataljon v Štorah v začetku maja 1945.

Jugoslovanske armade, ki je prodirala po severovzhodnem delu Kozjanskega.⁴⁹

V skladu z ukazom štaba odreda je 3. bataljon po prihodu 1. bataljona v Štore zapustil položaje v Štorah in zavaroval ujetnike v Teharjah in pomembnejše objekte v Celju. Politični komisar Verdelj pa je izdal prvi razglas o javnem redu in miru v Celju v imenu štaba Kozjanskega odreda.⁵⁰

Borci 1. bataljona so za izvedbo pohoda zelo hitro organizirali tovornjake, a se na svojo nesrečo niso dolgo vozili, kajti ceste so bile neprevozne zaradi ustaških kolon in njihovih vozov, s katerimi so ob umiku odvažali razne stvari. Nadaljevali so peš in noč jih je zatekla na pol poti v neki vasi ob Voglajni. Naslednje jutro so nadaljevali pot proti Grobelnemu. Pri tem je nastal zanimiv položaj. Na eni strani ceste so se pomikali ustaši v smeri proti Celju, na drugi strani ceste pa so bili partizani z zastavo in s harmonikarjem na čelu kolone, ki je bila namenjena v Grobelno, kjer je vzpostavila stik z enotami 3. armade. Z umikajočimi se ustaši, razen tu in tam kakega besednega dvoboja, ni bilo večjih problemov.⁵¹

Drugi bataljon, pri katerem se je zadrževal komandant odreda Žmavc, je dobil nalogo, da odide proti Sevnici in poišče stik z enotami redne jugoslovanske vojske, ki so prodirale ob reki Savi v smeri Sevnica—Zidani Most. Ta cesta še ni bila pod nadzorom partizanskih sil in zato so se po njej še naprej pomikale sovražne enote proti Celju. S prekinitvijo prometa po tej cesti in s prihodom enot 4. operativne cone JA in redne jugoslovanske vojske v Celje je to mesto dokončno postalo svobodno.⁵²

Drugi bataljon se je še isti večer odpravil na pohod proti Sevnici. Noč ga je zatekla v Planini, kjer je prenočil, da je že v zgodnjih jutranjih urah krenil dalje. Pred prihodom v Sevnico so naleteli na veliko bežečih ljudi, ki so opozarjali na nasilne ustaše v Sevnici.

Okoli 11. ure 12. maja je bataljon prišel v predmestje Sevnice in se razvrstil po grebenu v bližini Kopitarne. Tu so vzpostavili zvezo z 9. brigado 10. divizije 2. armade Jugoslovanske armade, ki je prodirala po desnem bregu Save, deli nemške 373. legionarske divizije »Tiger« pa po levem bregu. Z združenimi močmi so razorožili legionarje in Sevnica je bila osvobodjena. Drugi bataljon Kozjanskega odreda je nato z razvito zastavo v zgodnjih popoldanskih urah vkorakal v osvobodeno Sevnico.⁵³

Kozjanci so se po prihodu v Sevnico brž povezali s političnimi aktivisti in člani Narodne zaščite ter prevzeli in zastražili vsa javna poslopja, šole in tovarne. Razminirali so tudi mostove, saj je nemška vojska že 2. aprila postavila razstrelivo pod železniški most v Sevnici, stražo pri mostu pa okrepila. Oblast v Sevnici je tako ta dan prešla iz nemško-ustaških rok v partizanske.⁵⁴

Z osvoboditvijo Sevnice so se končali boji Kozjanskega odreda za osvoboditev Kozjanskega. Sedaj pa si oglejmo še operacije treh jugoslovanskih armad, ki so se premikale prek Kozjanskega.

Kozjansko je predvsem po brezpogojni vdaji nemške vojske pomenilo os, ob kateri so se velike enote nemške skupine armad E pod poveljstvom generalpolkovnika Alexandra Löhra ter z njimi tudi kvislinški in kolaboracionistični oddelki umikali proti Avstriji. Kapitulacija

Prihod borcev Kozjanskega odreda v Sevnico.

Nemčije je to ogromno vojaško silo doletela v glavnem še na hrvaškem ozemlju, saj je nemška vojska šele 8. maja zapustila Varaždin, Zagreb in Karlovac ter prišla v Slovenijo. Za njo so hitele tri Jugoslovanske armade, ki jim je bilo Kozjansko operacijsko območje. Severovzhodni del Kozjanskega je zajelo levo krilo 3. armade, drugi del pa glavnina 1. armade in desno krilo 2. armade. Pred njimi sta se umikala predvsem nemški 21. planinski armadni in 91. armadni korpus ter glavnina kvislinških in kolaboracionističnih oddelkov. Kako pomembno je bilo to območje za umik nemške vojske iz Jugoslavije, kaže tudi to, da so v Krškem ustanovili zanj posebno varovalno območje, ki je obsegalo ozemlje med Voglajno in Krko in ki ga je vodil generalmajor Kattner.⁵⁵

Namen nemške in kvislinške vojske, ki je štela več kot 300.000 moških, je bil, da se po vseh možnih poteh umakne v Avstrijo. To pa ji je preprečila osvoboditev Ljubljane in njene širše okolice, s čimer se je njeno območje za umik zelo zmanjšalo. Tako se je že po enem dnevu pohoda so-

vražnikova vojska nagnetla in ustavila v Celjski kotlini in v vzhodnem delu Kozjanskega. Osvoboditev Ljubljane in doline Save med Ljubljano in Zidanim Mostom je nemške in kvislinške enote, ki so se umikale po desnem bregu Save, prisilila bodisi k prehodu na levi breg Save in k umiku čez Kozjansko proti Celju ali pa k brezpogojni vdaji. Nemška vojska se je v glavnem vdala, ustaške enote pa so se z desnega brega in iz doline Save obrnile na desno ter si hotele izsiliti pot čez Kozjansko proti Celju.⁵⁶

Široko območje med Kostanjevico in Kozjem je bilo predvsem operacijsko območje šestih divizij iz 1. in 2. armade JA. Ker sta se po desnem bregu Save umikali iz Hrvaške le dve nemški diviziji ter so se nemške in domobranske enote že prej umaknile proti Ljubljani, je levo krilo 2. armade lahko prodiralo hitreje kot druge enote.⁵⁷

Sedma brigada 3. divizije je napravila ovinek proti Kostanjevici, iz katere so se domobranci tik predtem umaknili. Ker so se kostanjeviškemu območju bližale druge enote 2. armade, se je brigada nekje pri Mokrem Polju obrnila proti Mokronogu in od tod proti Zidanemu Mostu, kamor so odšle tudi druge brigade te divizije.⁵⁸

Desno od 3. divizije je od Karlovca čez Gorjance prodirala 10. divizija, tako da sta 9. maja zjutraj 9. in 17. brigada osvobodili Kostanjevico. Deveta brigada je nato hitela čez Mraševo k Raki, 17. brigada pa se je čez Sajevece usmerila h Krškemu in se pri Malem Mraševem spopadla z zaščitnico večjih sovražnikovih sil, ki so bile že pri Raki. Medtem ko je ta brigada 10. maja še čistila Krško polje med Krko in Leskovcem, sta 7. in 9. brigada 10. divizije 10. maja zjutraj po nekajurnem boju pri Raki prisilili glavnino nemške 373. legionarske divizije »Tiger« k brezpogojni vdaji. Enote 10. divizije pa so 9. maja osvobodile tudi območje Sv. Križa⁵⁹ pri Kostanjevici.⁶⁰

Desno od 10. divizije je od Bregane proti Brežicam in Cerkljam prodirala krajiška 4. divizija. Desetega maja se je njena 6. brigada spopadla s sovražnikom pri Cerkljah, drugi dan pa glavnina divizije pri mostu čez Savo in Krko pri Brežicah. Sovražnik se je moral umakniti proti Arti-

čam in Spodnji Pohanci, divizija pa je osvobodila Brežice. Tisti čas je 6. brigada prodrla od Cerkelj proti Leskovcu in Trški Gori. Glavnina divizije se je 10. maja zvečer usmerila po dolini Save navzgor proti Vidmu in Krškemu ter ju 11. maja osvobodila. Nato so se vse enote divizije zbrale na levem bregu Save. Manjši del je po dolini Save prodiral proti Rajhenburgu in Sevnici, glavnina pa je ostala med Vidmom in Brežicami. Tej diviziji so se vdale le manjše sovražnikove enote, večje pa so se pred njo umikale do Rajhenburga ter dalje proti Senovemu in Koprivnici.⁶¹

Severno od reke Save je prodiralo desno krilo 2. armade JA. Stik z že omenjeno krajiško 4. divizijo je imela 39. divizija, ki je operirala neposredno na levem bregu Save, za njo pa je z nekajdnevni presledkom šla 45. divizija. Devetintrideseta divizija je šele 11. maja zjutraj prispela do že osvobojenih Brežic in nadaljevala s prodiranjem na sever. Med Rajhenburgom in Dolenjo vasjo se je obrnila na desno in 12. maja s tremi brigadami (13. na levi, 15. na sredini in 20. na levem krilu) prodirala proti črti Reštanj—Koprivnica—Orlica, ki jo je dosegla v noči na 13. maj. Divizija je naletela na sovražnika šele popoldne, najprej 13. brigada na črti Reštanj—Veliki Kamen in nato 20. brigada pri Orlici ter končno še 15. brigada. Ob štirih mrtvih in osmih ranjenih je 12. maja ujela okrog 2.500 sovražnikovih vojakov. Nato je prodirala naprej proti Pilštanju in Šentjurju ob južni železnici.⁶²

S tistimi ustaškimi enotami, ki so se od Rajhenburga dalje umikale čez Kozjansko, ker jim je bila pot po dolini Save zaprta že pri Zidanem Mostu, se je med Podsredo in Koprivnico spoprijela srbska 21. divizija 1. armade JA. Ta divizija je od Zagreba prodirala čez Sv. Peter pod Sv. gorami proti Podsredi, kamor je prišla 11. maja, nato pa je pohod nadaljevala proti Kozjemu in Pilštanju. Ustaši so proti večeru napadli divizijsko komoro in topniške oddelke. Tem so prišle na pomoč nekatere prištabne enote in 5. (kozarska) brigada 11. divizije. Da je bil boj res hud, pričajo že same izgube 21. divizije: 33 mrtvih in 61 (po nekaterih podatkih celo 136) ranjenih. Nato je divizija dva

dni čistila teren, in sicer 5. brigada na območju Veliki Kamen—Čreta—Mali Kamen, nato pa je odšla proti Celju.⁶³

V brežiški šolski kroniki lahko preberemo, da so nemške oblasti teden dni po veliki noči leta 1945 začele z evakuacijo svojih in kočevarskih žena ter otrok, kar je trajalo ves april. V začetku maja je bila splošna evakuacija Nemcev, Slovencev pa niso selili. Zadnje dni aprila so se noč in dan pomikale skozi mesto in po »kranjski cesti« kolone nemških vojakov in motornih vozil. Tik pred kapitulacijo so ceste preplavile kolone ustašev,⁶⁴ ki so v glavnem potovali z vozmi. Da bi se hitreje premikali, sta na takratnih ozkih cestah vozila po dva voza drug ob drugem, kjer je bilo mogoče pa še ena do dve koloni po travnikih in njivah. Nemalokrat se je zgodilo, da so vozovi vozili kar čez vrtove hiš, ki so stale v neposredni bližini cest.⁶⁵

Ustaši so 10. maja 1945 požgali hišo Ivana Keršiča v Arnovem selu.

Dogodke v mesecu aprilu in maju 1945 lahko še najbolje zasledujemo po poročilih partizanskega obveščevalca Mihaela Žmavca-Florjana. V njih imamo po dnevih natančno zapisane okupatorjeve premike po železnicah in

cestah, priprave nemških oblasti na umik in razsulo nacističnega imperija. Zanimiva so tudi radijska poročila, ki jih je vsak dan zapisoval in govorijo o stanju na vseh frontah, pa tudi o napredovanjih vseh štirih armad JA. Poročilo s 3. aprila 1945 pravi, da je 1. aprila okoli 25 vojaških tovornih avtomobilov, natovorjenih z bencinom, vozilo v smeri Videm—Rajhenburg—Kozje. V noči s 1. na 2. april se je premikalo več sto avtomobilov celo noč v smeri proti Zidanemu Mostu, tako po štajerski kot po kranjski strani. Tudi 2. aprila so se podnevi in ponoči premikale kolone avtomobilov v isti smeri. Enak promet je potekal tudi po železnici. Poročilo za 17. april pa pravi, da je v noči s 16. na 17. april vozilo proti Zidanemu Mostu okoli 300 vojaških avtomobilov, ki so prevažali vojake. Florjan za te Transporte ugotavlja, da so se premikali le ponoči. Bali so se zračnih napadov »titovcev« in zavezniškega letalstva. Zaradi tega so v Zaprešiču, Dobovi, Brežicah, Vidmu in v Sevnici namestili protiavijske topove. Na Vidmu so protiavijske topove namestili tik nad šolo, v Sevnici pa v neposredni bližini železniške postaje. Za varovanje umika vojaških enot so tudi minirali železniške in rečne mostove ter ceste. Podminirali so jih med Brežicami in Mostecem, v Brežicah pri gradu in sokolskem stadionu, Stari vasi, v Krškem med bolnico in mostom ter pri kopališču, v Sevnici, Leskovcu in še kje. Skoraj v vsakem kraju so naredili cestne zapreke iz debelih hlodov.⁶⁶

Popoldne 9. maja je krajiška 4. divizija 2. armade JA začela s kranjskih hribov obstreljevati brežiški most in okolico. Obstreljevanje je trajalo dve uri. Nekateri ustaši so se zaradi tega začeli brezglavo umikati, drugi pa so ropali po vsem mestu. Zaradi obstreljevanja in ustaškega divjanja se je osem civilistov umaknilo v zaklonišče pod Vogrinčevo kovačnico nad Vrbino. Kljub temu da je bil bunker dobro skrit, so ga ustaši našli in pobili vse ljudi. Za gnusen zločin se je izvedelo šele po 1. juniju, ko je začelo okoli kovačnice močno smrdeti.⁶⁷ Naslednji dan ob 12. uri so krajišniki ponovno začeli s topovi streljati na ustaške položaje, ki so se branili z vsem razpoložljivim orožjem. Vendar je glavnina divizije ob 14.30 z naskokom

zavzela most in mesto ter pregnala še zadnje sovražnike proti železniški postaji. Krajišniki so v tem boju imeli dva mrtva, pokopana sta na brežiškem pokopališču. Tistih nekaj Slovencev, ki so bili v mestu, pa je z veseljem pozdravilo osvoboditelje in jim nudilo, kar je bilo v njihovih močeh.⁶⁸

Krajišniki so 10. maja poslali mesarja Antona Lapuha s sporočilom za slovenske partizane, naj se takoj javijo v njihovem štabu. Ta je sporočilo odnesel na Silovec nad Sromljami, kjer je naletel na Narodno zaščito, ki je bila že od konca decembra 1944 na Klemenčičevi domačiji. Načelnik NZ za okraj Videm—Brežice je bil Ivan Štritof, namestnik načelnika Ivan Držanič-Sergij, komandant enote NZ Jože Peršolja.

Po sporočilu, ki so ga dobili, je na Klemenčičevi domačiji nastalo splošno veselje, nato pa so brž organizirali prevoz. To ni bilo težko, saj so že od februarja 1945 imeli v gozdu Strmane pri Silovcu skrit tovornjak na drva oz. »holc gas« (lesni plin — op. T. T.). Po navodilu načelnika Štritofa so zbrali okoli 30 prostovoljcev za odhod v Brežice. Nekateri niso bili oboroženi. Sromljani so v tem času pred trgovino postavili slavalok iz lesa. Bil je lepo okrašen z bršlinom.⁶⁹

Popoldne istega dne so se skozi Dečna sela in Glogov Brod odpeljali v Brežice. V Dečnih selih so domačinko Anko Krošelj naprosili, naj se s kolesom pelje v primerni razdalji pred njimi kot izvidnica in jih opozori na morebitno nevarnost. Na ustaše so naleteli šele v Brezini pri Vinarski zadrugi. Ker so bili močno pijani, je verjetno to rešilo partizane, da jih niso postrelili. Brez nezgode so nadaljevali pot v Brežice, kjer so zvedeli za sedež štaba krajišnikov, ki je bil pri Lesu na Čatežu. Tu so kozjanci v večernih urah dobili podrobna navodila o prevzemu oblasti v mestu in njeni okolici. Ob vrnitvi so se ustavili pred nemško gimnazijo, kjer so od kočevarja Hönigmanna, ki je bil Slovenecem naklonjen, dobili hrano. Polovica prostovoljcev je nato zastražila nekatere najvažnejše objekte, druga polovica pa je prespala na Hönigmannovem posestvu.⁷⁰

S tem kamionom so se pripadniki NZ za okraj Videm-Brežice 10. maja pripeljali v Brežice. Prvi z leve je Jože Hotko-Pero, tretji Ivan Bradač, peti Ivan Držanič-Sergij in sedmi Ivan Štritof.

Naslednje jutro so straže zamenjali, saj so nekateri zaradi pomanjkanja stražarjev stražili kar vso noč, mobilizirali meščane ter dodatno zastražili vse trgovine, most čez Savo in Krko, vodovodni stolp in nekatere urade. Nato so organizirali skupino za čiščenje mesta, katere osnovna naloga je bila odstranitev mrtvih konj z mestnih ulic. Člani NZ pa so pobirali odvrženo orožje po mestnih ulicah, uradih in nekaterih stanovanjih. Na Ruehovem posestvu so našli skladišče orožja in ga takoj odposlali na Silovec. Z njim so v kasnejših dneh oborožili člane NZ, ki so varovali teren pred bežečimi in vračajočimi se ustaši.⁷¹

Dvanajstega maja je v Brežice prišla OZNA, katere vodja je bil Jože Hotko-Pero. Zamudo zaradi prihoda v mesto je pripisati spopadu z ustaši v Dečnih selih.⁷²

Milan Kostevc v zapisu o osvoboditvi Brežic piše, da so že 15. maja ustanovili komando mesta Brežice, ki je s svojimi ukrepi želela normalizirati položaj, ki je nastal ob kapitulaciji, in ublažiti posledice vojne.⁷³

Komando mesta Laško so ustanovili 11. maja in ta je še isti dan izdala razglas o splošni mobilizaciji vseh moških od 17. do 50. leta starosti. V 14. maja jim je uspelo

mobilizirati več kot 180 oseb. V tem številu niso bili zajeti železničarji, kajti ti so že začeli s popravilom proge, po kateri naj bi po izjavi načelnika železniške postaje Laško stekel promet že 15. maja 1945, kljub precejšnjim poškodbam na njej.⁷⁴

Komanda mesta Laško je dala na voljo kader za ustanovitev komande mesta Radeče. Tja je poslala načelnika okrajnega načelstva NZ Laško Branka Defarja-Strica. Skrbela je za ujetnike, ki jih je takoj razporejala na delo, ter za ranjence, ki so jih pustili ustaši, ko so se umikali skozi Laško. Z njimi so se sporazumeli tako, da so jim odstopili za bolnico Sokolski dom, a so za hrano in zdravniško pomoč morali skrbeti sami. Začeli so tudi postavljati taborišča za ujetnike, saj jih je bilo precej. Posebna taborišča so gradili za kočevarske in ustaške družine oz. civiliste.⁷⁵

Omenili smo že, da so kozjanci po prihodu v Sevnico zastražili vsa javna poslopja in vzdrževali javni red in mir. Kmalu so začeli organizirati še taborišča za vojne ujetnike in preganjati posameznike in manjše skupine ustašev, ki so se potepali po Bohorju in izsiljevali ljudi. Podobne naloge sta dobila tudi 1. in 3. bataljon Kozjanskega odreda v Celju.⁷⁶

V dnevnem operacijskem poročilu glavnega štaba JA za Slovenijo z dne 7. maja 1945 lahko vidimo, da so Kozjanski odred ukinili in vključili v divizijo Narodne obrambe, kar pa ne bo držalo. Dne 28. maja⁷⁷ so širši štab Kozjanskega odreda poklicali v Maribor, kjer so jim ustno sporočili, da je s tem dnem Kozjanski odred ukinjen. Večino komandnega kadra so postavili na odgovorna mesta v OZNO, borce pa vključili v KNOJ.⁷⁸ Dejstvo, da je Kozjanski odred obstajal še cel maj 1945, potrjuje odpustnica štaba Kozjanskega odreda za Faniko Kelhar, ki je bila izdana v Celju 23. maja 1945.⁷⁹

Opombe

- ¹ Ivan Cerjak, ustni vir 9. 3. 1989.
- ^{1a} ZA CK ZKS, življenjepisa Karla Žmavca in Ivana Cerjaka; Ivan Verdelj, ustni vir, 10. 5. 1989.
- ² ZA CK ZKS, f. Kozjanski odred, a.e. 7190, poročilo pomočnika političnega komisarja Kozjanskega odreda 26. 4. 1945.
- ³ Prav tam; Arhiv MRC, f. D/X, dopis okrožnega komiteja KPS Kozje 13. 4. 1945.
- ⁴ Arhiv MRC, f. D/X, dopis okrožnega komiteja KPS Kozje 8. 4. 1945; Karel Žmavc, ustni vir 29. 6. 1989.
- ⁵ Glej op. 2.
- ⁶ To je datum, ki ga omenja Ivan Rožman v svojih spominih Kozjanski odred in Kozjansko vojno področje (Arhiv PMB, f. 8/VI), vendar ne navaja kraja ustanovitve. Karel Žmavc v svojih spominih navaja podatek, da je bil odred ustanovljen 22. aprila 1945 v zaselku Osrednek nad Blanco. (Arhiv PMB, f. 8/II, Prispevek kozjanskega ljudstva o skupnih bojih naših narodov in narodnosti pri osvoboditvi naše domovine). To sta edina podatka, s katerima razpolagamo, saj se nekdanji borci in starešine ne spominjajo natančnega datuma in kraja ustanovitve novega odreda. Podatek Karla Žmavca verjetno ne bo držal, saj je iz nam že znanega poročila pomočnika političnega komisarja Ivana Cerjaka lepo razvidno, da je 22. aprila bil ustanovljen šele 1. bataljon Kozjanskega odreda. V prid datumu, ki ga navaja Ivan Rožman, govori dejstvo, da je odred tega dne prejel odredno zastavo, ki se navadno podarja ob ustanovitvi enote.
- ⁷ Arhiv PMB, f. 7/IV, dopis štabu Kozjanskega odreda 27. 4. 1945; Karel Žmavc, ustni vir 29. 6. 1989.
- ⁸ Karel Forte: Nič več strogo zaupno II. Ljubljana 1978, str. 561 (dalje: Forte, Nič več strogo zaupno); Milan Ževart: Lackov odred, Maribor 1988, str. 467.
- ⁹ Jože Melaher: Četniki na Štajerskem. Zbornik svobodne Slovenije 1965, str. 258 (dalje: Melaher, Četniki na Štajerskem).
- ¹⁰ Melaher: Četniki na Štajerskem, str. 256; Jože Melaher: Ob 30-letnici konca vojske in revolucije. Vestnik XXVI/1975, št. 7—8, str. 105 (dalje: Melaher, Ob 30-letnici konca vojske in revolucije).
- ¹¹ Vrh nad Laškim.
- ¹² Melaher: Ob 30-letnici konca vojske in revolucije, str. 105.
- ¹³ Arhiv INZ, f. 399/II, situacijsko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 30. 4. 1945.
- ¹⁴ Arhiv PMB, f. 8/II, Spominsko gradivo, Karel Žmavc; Bizeljsko v boju za svobodo (dalje: Žmavc, Bizeljsko v boju za svobodo).
- ¹⁵ Forte: Nič več strogo zaupno II, str. 562.
- ¹⁶ Arhiv INZ, f. 658/III, zapisnik OkO OF Laško 7. 5. 1945; Arhiv MRC, f. D/X, poročilo OkK KPS Sevnica 5. 5. 1945 in poročilo OK KPS Kozje 9. 5. 1945; Arhiv RSNZ, poročilo pooblaščenca OZNE za okrožje Kozje 2. 5. 1945.
- ¹⁷ Jože Jerič-Miha: Janjina smrt. Iz trpljenja in krvi, Celje 1958, str. 127—129; Drago Vresnik: Tretja brigada Vojske državne varnosti — Narodne obrambe. Ljubljana 1988, str. 290—291 (dalje: Vresnik, Tretja brigada VDV-NO).
- ¹⁸ Arhiv INZ, f. 399/II, situacijsko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 4. 5. 1945.

- ¹⁹ V zapisniku OkO OF Laško je zapisano, da se je spopadla 2. četa 1. bataljona Kozjanskega odreda, kar je verjetno pomota, saj je iz ohranjenih natančnih seznamov ranjencev mogoče ugotoviti, da so se spopadli s četniki borci 1. čete.
- ²⁰ Arhiv INZ, f. 658/III, zapisnik OkO OF Laško 7. 5. 1945; Arhiv INZ, f. 399/II, situacijsko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 4. 5. 1945; Melaher: Četniki na Štajerskem, str. 256.
- ²¹ Arhiv INZ, f. 399/IV, dopis dr. Drolcu iz začetka maja 1945; Arhiv INZ, f. 399/V, seznam oskrbovancev VPB R — 7 za maj 1945.
- ²² Arhiv INZ, f. 399/II, situacijsko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 5. 5. 1945.
- ²³ Melaher: Četniki na Štajerskem, str. 259; Melaher: Ob 30-letnici konca vojske in revolucije, str. 106; Jože Melaher-Zmagoslav: Domišljija ali realnost? Vestnik 1983, št. 4. str. 318—319; Arhiv MRC, f. D/X, poročilo OK KPS Kozje 11. 5. 1945.
- ²⁴ Arhiv INZ, f. 657/I, dopis vodstva tujerodnih enot Kozjanskega odreda OO OF Kozje 14. 4. 1945; Arhiv IZDG, f. 342/I, Načrt o delu političnega inštruktorja za tujerodne enote 13. 4. 1945.
- ²⁵ Justin Felicijan, ustni vir 9. 8. 1989.
- ²⁶ Arhiv INZ, f. 342/I, Načrt o delu političnega inštruktorja za tujerodne enote 13. 4. 1945.
- ²⁷ Arhiv MRC, f. D/X, dopis OK KPS Kozje okrajnemu komiteju KPS Šmarje 26. 4. 1945.
- ²⁸ Glej op. 2.
- ²⁹ Žmavc: Bizeljsko v boju za svobodo.
- ³⁰ Glej op. 2 in 14.
- ³¹ Glej op. 2 in 25.
- ³² Glej op. 25.
- ³³ Glej op. 14.
- ³⁴ Arhiv INZ, f. 657/I, dopis komande Avstrijske čete okrožnemu odboru OF Kozje 9. 5. 1945; Arhiv MRC, f. D/X, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje 9. 5. 1945.
- ³⁵ Ferenc, NOB na območju sedanje občine Krško, str. 544. Celotno poročilo je objavljeno na straneh 542—543.
- ³⁶ Arhiv MRC, f. D/X, poročilo OK KPS Kozje 11. 5. 1945; Justin Felicijan, ustni vir 9. 8. 1989.
- ³⁷ Glej op. 25.
- ³⁸ Arhiv MRC, f. D/X, poročilo OK KPS Kozje 11. 5. 1945; Žmavc: Bizeljsko v boju za svobodo.
- ³⁹ Arhiv INZ, f. 46/I, depeša 4. operativne cone JA 5. 5. 1945.
- ⁴⁰ Arhiv MRC, f. D/X, poročilo OK KPS Kozje 9. 5. 1945; Ivan Cerjak, ustni vir 10. 8. 1989.
- ⁴¹ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Ivan Cerjak, Kozjanski odred (dalje: Cerjak, Kozjanski odred).
- ⁴² Prav tam; Ivan Cerjak, ustni vir 10. 8. 1989.
- ⁴³ Glej op. 42 in 14.
- ⁴⁴ Prav tam.
- ⁴⁵ Glej op. 42.
- ⁴⁶ Glej op. 14.
- ⁴⁷ Prav tam.
- ⁴⁸ Prav tam.
- ⁴⁹ Glej op. 14 in 42.
- ⁵⁰ Glej op. 14; Ivan Cerjak, ustni vir 10. 8. 1989.

- ⁵¹ Glej op. 42.
- ⁵² Glej op. 14.
- ⁵³ Prav tam; Jože Vidmar, ustni vir 11. 9. 1989.
- ⁵⁴ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo okrajnega odbora OF Sevnica 12. 5. 1945; Arhiv INZ, f. 399/II, situacijsko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 2. 4. 1945.
- ⁵⁵ Ferenc: NOB na območju sedanje občine Krško, str. 540.
- ⁵⁶ Prav tam.
- ⁵⁷ Prav tam.
- ⁵⁸ Prav tam.
- ⁵⁹ Podbočje.
- ⁶⁰ Ferenc: NOB na območju sedanje občine Krško, str. 541.
- ⁶¹ Ferenc: NOB na območju sedanje občine Krško, str. 541—542.
- ⁶² Ferenc: NOB na območju sedanje občine Krško, str. 543.
- ⁶³ Prav tam.
- ⁶⁴ Arhiv INZ, f. 866/V, letopis za Brežice za vojna leta 1941—1945 z dne 19. aprila 1946.
- ⁶⁵ Arhiv PMB, f. 8/III, Spominsko gradivo, Milan Kostevc: Osvoboditev Brežic (dalje: Kostevc, Osvoboditev Brežic); ustni izjavi Ivana Štritafo in Ivana Držaniča 20. 9. 1989.
- ⁶⁶ Arhiv PMB, f. 7/V, obveščevalna poročila Mihaela Žmavca-Florjana. Ohranjenih je 67 poročil, žal samo v prepisu, ki zajema obdobje od 8. 11. 1944 do 7. 5. 1945. Florjan je ta poročila pošiljal obveščevalnima centroma Kozjanskega vojnega področja in Kozjanskega odreda.
- ⁶⁷ Arhiv INZ, f. 866/V, letopis za Brežice za vojna leta 1941—1945 z dne 19. aprila 1946; Kostevc: Osvoboditev Brežic.
- ⁶⁸ Glej op. 64.
- ⁶⁹ Glej op. 65.
- ⁷⁰ Prav tam.
- ⁷¹ Prav tam.
- ⁷² Prav tam.
- ⁷³ Kostevc: Osvoboditev Brežic.
- ⁷⁴ Arhiv MRC, f. D/XI, poročilo okrajnega komiteja KPS Laško 11. 5. 1945; Arhiv MRC, f. D/XI, poročilo okrajnega komiteja KPS Laško 14. 5. 1945.
- ⁷⁵ Prav tam.
- ⁷⁶ Arhiv PMB, f. 8/II, Spominsko gradivo, Karel Žmavc: Zaključne akcije Kozjanskega odreda.
- ⁷⁷ ZA CK ZKS, življenjepis Karla Žmavca-Gorazda. Ivan Cerjak in Franc Ogorevc pa v svojih življenjepisih, ki sta se pravtako ohranila v ZA CK ZKS omenjata, da se je to zgodilo 27. maja 1945.
- ⁷⁸ Karel Žmavc, ustni vir 29. 6. 1989 in Ivan Cerjak, ustni vir 9. 3. 1989.
- ⁷⁹ Fotokopija odpustnice se nahaja v arhivu PMB, original opremljen z žigom in podpisom komandanta in političnega komisarja Kozjanskega odreda pa v foto albumu pokojnega komandanta Karla Žmavca, ki ga hrani njegova družina v Ptuj.

X.

Obveščevalna služba v Kozjanskem odredu

Prve podatke o obveščevalni službi Kozjanskega odreda najdemo v poročilu 4. operativne cone NOV in POS z dne 29. aprila 1944. Štab 4. operativne cone v njem obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS sporoča, da je obveščevalna služba v omenjenem odredu popolnoma dezorganizirana, kajti že 24. marca je v Jevši nad Rešanjem padel Ljubo Stajič, šef obveščevalne službe Koz-

janskega bataljona. Imel je nalogo vzpostaviti obveščevalno službo v enoti in nadzorovati sovražnikove postojanke in premike sovražnikovih enot po kozjanskem odseku.¹ Četrta operativna cona je bila razdeljena na deset obveščevalnih odsekov. Zaporedno številko IX je imel odsek med Sotlo, Savo, Savinjo in južno železnico.²

Po smrti Ljuba Stajiča niti v bataljonu in ne v novoustanovljenem odredu ni obstajala obveščevalna služba. Opravljal jo je štab Kozjanskega odreda sam, zato je štab 4. operativne cone NOV in POS v odred za šefa obveščevalnega centra poslal podporočnika Toneta Logarja, do tedaj pomočnika šefa obveščevalnega centra Tomšičeve brigade. Za njegovega namestnika so imenovali Stanislava Zupančiča-Iztoka, ki je na Kozjansko prišel v februarju 1944 iz Cankarjeve brigade in je bil dober po-

znavalec terena in položaja na odseku IX.³ Podporočnik Logar pa na Kozjansko ni prišel, zato je njegove naloge prevzel Stanislav Zupančič-Iztok,⁴ 24. maja se mu je pridružil še obveščevalec Ludvik Kreč-Roman, ki je prišel iz Cankarjeve brigade.⁵

Petega junija 1944 je obveščevalni oddelek glavnega štaba NOV in POS na Štajersko poslal zastavnika Marjana Seliškarja-Črta z nalogo, da organizira obveščevalno službo v Kozjanskem odredu. Poleg te naloge je imel še posebno nalogo, in sicer je moral zbirati podatke o položaju in vojaških transportih na progi Zidani Most—Dobova in jih dostavljati Ludviku Žitniku-Luceju v obveščevalni oddelek glavnega štaba Slovenije.⁶ Po skoraj šesttedenskem potovanju prek Dravskega polja, Haloz in Boča je Seliškar prišel 21. julija v štab Kozjanskega odreda in prevzel mesto šefa obveščevalnega centra Kozjanskega odreda.⁷ Marjan Seliškar, rojen leta 1925 v Ljubljani, se je še kot dijak v letu 1941 vključil v Runkovo borbeno skupino v Šiški in nato v letu 1942 prišel v Zahodnodo-

Septembra 1944 na Planini. Prvi z leve je Stanislav Zupančič — Iztok, drugi Marjan Seliškar — Črt, četrti Ludvik Žitnik — Luce in šesti Ludvik Kreč-Roman.

lenjski odred, od koder je šel za obveščevalca v Gorjanski bataljon in Cankarjevo brigado. Po vestno opravljeni nalogi na Kozjanskem — v tem času je napredoval v kapetana — je odšel za pooblaščenca OZNE v 18. divizijo NOV in POJ, kjer je dočkal osvoboditev.⁸

Še isti dan, ko je prišel na Kozjansko, se je Marjan Seliškar pogovarjal s štabnimi oficirji in Stanislavom Zupančičem. Po pogovorih je napisal poročilo za obveščevalni oddelek glavnega štaba. V njem je zapisal, da bi Zupančič v celoti ustrezal za šefa obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, saj je v kratkem času postavil dobre osnove za razvoj obveščevalne službe, ki je že dajala prve rezultate. Več tudi ni mogel doseči, saj je bil njegov odsek med največjimi, moral je pokrivati železnico Dobova—Zidani Most—Celje in vse območje do madžarske meje. V poročilu omenja tudi obveščevalni vod, v katerem je bilo 13 ljudi, ki so bili na terenu.⁹

Obveščevalni center je bil, kljub temu da se je imenoval obveščevalni center Kozjanskega odreda, podrejen zaradi svoje posebne naloge obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS.¹⁰ Zaradi tega in pa zaradi nepravilnega pojmovanja delovanja obveščevalnega centra je že takoj v začetku prišlo do spora v štabu odreda, predvsem z načelnikom odreda Ivanom Rožmanom-Janezom, ki je zahteval, da obveščevalni vod varuje štab odreda in podobne stvari. Po takojšnjem razčiščenju problema spor ni nikoli več prišel na dnevni red in Seliškar se spominja, da so bili odnosi s štabom potem vedno dobri.¹¹ Šef obveščevalnega centra je imel dva pomočnika. Prvi pomočnik je bil Ludvik Kreč-Roman, drugi pomočnik pa Stanislav Zupančič-Iztok. Kreču je bil zaupan razvoj obveščevalnih točk, Zupančiču pa dogajanja na železniški progi.¹² Vendar pa se tega niso strogo držali, kajti marsikdaj so se naloge obeh pomočnikov zelo prepletale. Šef obveščevalnega centra je bil predvsem organizator, skrbel je za razvoj obveščevalne službe in usklajeval akcije oz. naloge, zastavljene centru. Po potrebi je pomagal tako prvemu kot drugemu pomočniku, vedno pa je moral pomagati tam, kjer je delo najbolj zastajalo.¹³ V centru

sta delovala tudi dva obveščevalna oficirja, ki so ju uporabljali za posebne naloge, ki jim niso bili kos navadni obveščevalci. Ena takih nalog je bila npr. zbiranje različnih podatkov o sovražnikovih postojankah.¹⁴ V samem centru je deloval še administrator, njegova naloga je bila vodenje administrativnih del, ki jih je bilo kar precej, saj se je center dopisoval oz. pošiljal položajna in druga poročila mnogim naslovnikom.

Obveščevalni center Kozjanskega odreda je imel svoj obveščevalni vod, člani pa so bili porazdeljeni po bataljonih. Njihova naloga je bila obveščevalno zavarovanje enot, še posebno takrat, kadar se je bataljon razdelil na čete in je vsaka četa odšla na svoje operacijsko območje. Naloge so dobivali od štaba bataljona. Nekaj obveščevalcev je bilo vedno na sedežu centra in so jih uporabljali za prenos sporočil.¹⁵ Iz 13 mož, kolikor jih je imel obveščevalni vod v začetku, je avgusta narasel na 31 mož, kar je odredni obveščevalni center opravičeval z velikim odsekom, ki ga je moral pokrivati.¹⁶ S tem se niso strinjali v obveščevalnem oddelku glavnega štaba in so menili, da je možno pokrivati odsek z 20 ljudmi, če si pomagajo z obveščevalci z obveščevalnih točk. Na podlagi navodil iz štaba 4. operativne cone NOV in POS je konec avgusta obveščevalni center odreda zmanjšal število obveščevalcev v vodu na 15. Bili so slabo oboroženi, saj so imeli le 8 pušk in 4 revolverje. O slabi oborožitvi obveščevalnega voda Kozjanskega odreda je pisal tudi šef obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS zastavnik Viki Kamnikar v svojem mesečnem poročilu za september 1944, v katerem pravi, da je omenjeni vod brez vsakega avtomatskega orožja, nekateri so oboroženi le s slabimi pištolami.¹⁷

Drugi vod, ki je bil podrejen obveščevalnemu centru, je bil specialni vod Kozjanskega odreda.¹⁸ Ustanovljen je bil avgusta 1944, ko so v štab odreda poklicali komandirja vojaške kurirske postaje št. 3 Alojza Mirta-Slavka. V vod so vključili vse člane vojaške kurirske postaje št. 3, ki je imela svoj sedež v Anžah pri Rajhenburgu. Iz odreda so dobili še nekaj fantov, tako da jih je bilo 15. Ko-

mandir je bil torej Alojz Mirt-Slavko, doma s Senovega. Sredi leta 1944 je pobegnil iz nemške vojske in vstopil v Kozjanski odred.¹⁹ Njegov namestnik je bil Ladislav Polc iz Leskovca, politični delegat voda pa Ivan Ašič iz Gorice pri Rajhenburgu, ki je padel 12. novembra 1944.²⁰ Njegovo dolžnost v vodu je prevzel Anton Medvešek iz Trbovelj. Oboroženi so bili zelo dobro, saj so imeli brzostrelke in dva puškomitraljeza. Njihova glavna naloga je bila loviti »žive jezike«, kar bi v jeziku obveščevalcev pomenilo nemške oficirje in vojake, ki bi jih nato zasliševali in poslali naprej v štab 4. operativne cone NOV in POS. Alojz Mirt se spominja, da so ulovili 15 Nemcev, med njimi tudi poveljnika nemške žandarmerije v Sv. Juriju, nekaj fantov pa so mobilizirali v partizansko vojsko.²¹ Tudi druge enote na Štajerskem so imele podobne enote, ki so se ponekod imenovalle udarni vodi obveščevalnih centrov, vendar ti vodi niso pokazali posebnih rezultatov, je v svojem poročilu za mesec december zapisal šef obveščevalnega centra 4. operativne cone Viki Kamnikar, izjema je bil le udarni oz. specialni vod obveščevalnega centra Kozjanskega odreda.^{21a}

Meseca marca 1945 je bil specialni vod Kozjanskega odreda ukinjen. Zaščitni četi Kozjanskega odreda so pridodali deset mož, njen komandir je postal Alojz Mirt-Slavko.²² Novi specialni vod Kozjanskega odreda je bil ustanovljen 14. marca 1945 v vasi Lipni Dol. Prvi komandir voda je postal Fric Hupak iz Artič, njegov namestnik pa Leopold Slapšak-Gajst. Vod je štel osem mož in je takoj po ustanovitvi šel v smeri Resevne. Spotoma so se spopadli z močnejšo nemško patrolo, ob umiku pa si je komandir Hupak poškodoval koleno, zato so ga spravili na varno. Vodstvo je tedaj prevzel njegov namestnik Leopold Slapšak-Gajst.²³ Dne 18. marca 1945 je specialni vod skupaj z 2. bataljonom Kozjanskega odreda bil s sovražnikom svoj zadnji boj v gozdovih na pobočjih Resevne. Padel je komandir Slapšak, mitraljezec in še dva borca.²⁴ Delovanje obveščevalnega centra Kozjanskega odreda pa lahko povežemo še z minerskim vodom Kozjanskega odreda, ki mu pa ni bil podrejen, in mu je center le pošil-

Specialni vod odreda jeseni 1944 na Osredku pred gostilno Jagrič. Z leve proti desni: Ladislav Polc, Jože Grilc, Franc Turnšek, Alojz Mirt-Slavko, Anton Cerjak, Jože Zupan in Slavko Sotelšek.

ljal obveščevalne podatke, da je lahko izvajal minersko sabotažne akcije na progi Dobova—Zidani Most.²⁵

S prihodom Ludvika Kreča-Romana in Marjana Seliškarja-Črta je obveščevalni center Kozjanskega odreda začel delovati v polni sestavi, njegovi rezultati so bili kmalu vidni. Nekaj svojih ljudi, ki so jim dajali podatke o železniškem prometu, so imeli že predtem na železnici, a vse to ni zadostovalo, kljub temu da so v glavni štab Slovenije pošiljali podatke vsak ponedeljek.²⁶ Svoje ljudi so imeli na železniški postaji v Sevnici in na nekaterih železniških čuvajnicah v smeri proti Zidanemu Mostu, le na območju današnje občine Krško in Brežice ne. Obveščevalni oddelek glavnega štaba NOV in POS je od obveščevalcev Kozjanskega odreda zahteval ne samo tekoče podatke o železniškem prometu in vsebini tovorov, ampak tudi vozne rede vlakov za teden ali mesec vnaprej. Do teh pa je bilo težko priti in Seliškar je prišel na misel, da bi do njih morda prišli na železniški postaji v Krškem,

zato je poslal sporočilo z vabilom na sestanek družinske-
mu prijatelju slikarju Franju Stiplovšku v Krško. Srečala
sta se na opazovalnici v gozdu pod Zdolami. Po pri-
srčnem pozdravu mu je Stiplovšek izročil darilo njegove
soproge: paket s cigaretami, nogavicami in ročno splete-
nimi rokavicami. Bil je od hoje močno upehan in seveda
tudi razburjen. Potegnil je iz žepa steklenico in jo ponu-
dil Seliškarju. Ta je z obžalovanjem ugotovil, da je nekaj
žganja že »izhlapelo«. Stiplovšek se je nasmehnil: »Kaj
misliš, da bi sicer prišel vse do sem?«

S Stiplovškovo pomočjo in pomočjo nekaterih drugih
so vzpostavili zvezo z nekim prometnikom na železniški
postaji v Krškem, ki je obveščevalnemu centru redno do-
stavljal vozne rede za teden dni in več vnaprej. Te vozne
rede so pošiljali naravnost v obveščevalni oddelek glav-
nega štaba Slovenije, ti pa so jih posredovali tako zavez-
niškemu kot partizanskemu letalstvu.²⁷

Za pokrivanje precej velikega ozemlja je center upora-
bljal 10 obveščevalnih točk. Za povezavo s centrom so
uporabljali kurirje vojaških kurirskih postaj, če so bile
oddaljene, če pa so bile v bližini centra, so uporabljali
svoje kurirje za prenos pošte. Prvo obveščevalno točko so
postavili v začetku avgusta 1944 nad Zidanim Mostom.
Imenovala se je obveščevalna točka III, njeni člani pa so
bili Franc Jekuš, Ivan Žandar in kurir, ki je dnevno nosil
obveščevalna poročila v odredov obveščevalni center.
Svoje obveščevalce, s katerimi so bili dnevno v stikih, so
imeli v Sevnici, Bregu, Radečah, Zidanem Mostu, Rim-
skih Toplicah, Laškem in Celju. Vsi ti pa so spet imeli
svoje ljudi oz. zveze v samih sovražnikovih postojankah,
tako da so bili dobljeni podatki večkrat preverjeni. Točka
III je nadzorovala železniški promet na progi Zidani
Most—Celje in Zidani Most—Dobova ter premike enot iz
omenjenih sovražnikovih postojank.²⁸ Zaradi prevzema
novih dolžnosti sta bila oba obveščevalca z ustanovitvijo
vojnega področja odpoklicana. Ivan Žandar je postal v. d.
šefa obveščevalnega centra vojnega področja, Franc Je-
kuš pa njegov pomočnik. Na njuni mesti sta prišla iz ob-
veščevalnega voda Martin Kocjan in Alojz Preskar. Mar-

tin Kocjan je bil pred vstopom v NOV telegrafist na železniški postaji v Zidanem Mostu in je sodeloval v delu obveščevalne točke III. Ta svoja poznanstva je dobro izkoristil pri svojem novem delu in dosegel vrsto lepih uspehov.²⁹ Med drugim je na tekmovanju obveščevalcev iz obveščevalnih točk obveščevalnega centra Kozjanskega odreda dosegel prvo mesto.³⁰

Obveščevalno točko III A so postavili v bližini Brežic v začetku septembra. Nadzorovala je odsek ob Sotli od Sv. Petra do Dobove in Brežic ter nekaj bližnjih manjših postojank. Dobro zveze je imela s Hrvaško, s postojankami v Sv. Petru, Dobovi in Brežicah ter celo z nekaterimi odgovornimi osebami v nemškem vojnem in upravnem aparatu. Zanimive podatke so dobivali tudi od oseb, ki so bile v dobrih odnosih s kočevskimi Nemci. Točka III A je nadzorovala cestni promet na križišču v Brežicah, premike enot omenjenih postojank in letališče v Cerkljah. Člana točke sta bila Rudi Filej in Franc Fabinc,³¹ njima sta se sredi oktobra pridružila zaradi nadzora nad gradnjo nemške utrjene črte na Sotli še obveščevalca Srečko Polšak in Rudi Sotovšek.³² V novembru pa na tej točki zasledimo še obveščevalca Franca Grmovška.³³

Na odseku Grobelno so sredi septembra postavili točko III B, njena naloga je bila nadzorovanje sovražnikovih postojank Celje, Štore, Sv. Jurij, Šmarje in Ponikva ter cestni in železniški promet pri Grobelnem. Tu so delovali obveščevalca Rado Barovič, Matija Štarkl in kurir.³⁴ Kasneje se jim je pridružil še obveščevalec Leopold Slapšak.³⁵

Obveščevalna točka III C je delovala na odseku Poljčane in je bila ustanovljena verjetno v začetku oktobra. Vsak dan je nadzorovala sovražne postojanke v Šmarju pri Jelšah, Rogaški Slatini, Rogatcu, Lipoglavu in Poljčanah. Enkrat tedensko pa je dobila podatke iz Ptuja. Nadzorovala je promet na cesti Poljčane—Podplat.³⁶ Zaradi močnega nemškega nadzorovanja odseka je bilo delo obveščevalcev Martina Cerjaka in Staneta Kovačiča precej težavno, saj sta se po terenu lahko premikala le ponoči.³⁷

Zaradi nadzorovanja graditve nemške utrjene črte ob meji s Hrvaško so sredi oktobra postavili dve novi točki. Obveščevalna točka III D je bila v bližini Podčetrтка in je vsak dan poročala o položaju v sovražnikovih postojankah Podčetrtek, Imeno, Buče in v postojankah, ki jih je sovražnik postavljajl za dva ali več dni. Na center so s te točke, kjer sta delovala obveščevalca Jože Umek in Srečko Tacar, prihajala poročila o cestnem in železniškem prometu na odseku Imeno—Rogatec ter dnevna poročila o spremembah pri graditvi utrjene bojne črte in razne njene skice.³⁸ Točka III E je bila postavljena na odseku Ptuj in je morala pokrivati celotne Haloze. Na njej so delovali trije obveščevalci.³⁹ Takoj za točko III E je Vinko Plavčak ustanovil še obveščevalno točko III F na odseku Ormož. Iz poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda z dne 9. novembra 1944 je razvidno, da so na točkah III E in III F delovali obveščevalci Slavko Horvat, Franc Mauko, Franc Rajh, Anton Megla in Ivan Kovačič, ne da se pa iz omenjenega poročila ugotoviti, kateri obveščevalec je delal na posamezni točki.⁴⁰

Zaradi velikega odseka, ki ga je morala nadzorovati točka III B, je obveščevalni center Kozjanskega odreda konec oktobra postavil med Laškim in Celjem novo obveščevalno točko, imenovano III G. Na njej je deloval bivši obveščevalec točke III B Rado Barovič, v pomoč so mu dodelili obveščevalca Franca Pinterja iz obveščevalnega voda.⁴¹ V center sta vsak dan pošiljala poročila o sovražnikovih postojankah v Laškem in Celju in o prometu na omenjenem odseku.⁴²

Približno ob istem času so ustanovili zadnji dve obveščevalni točki. Točko S. M. (med Savo in mejo — op. T. T.) so postavili nekje med Št. Janžem in Radečami⁴³ in je bila edina obveščevalna točka obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, ki ni bila na Štajerskem. Zunaj Kozjanskega, a še vedno na Štajerskem, so bile obveščevalne točke III C, III E in III F. Pogojno bi lahko bila tudi točka III C na Kozjanskem, saj je delovala na območju okraja Žetale—Makole, ki je bil poleti 1944 eden od šestih okrajev okrožja Šmarje—Rogatec. Točka S. M. je vsak dan

nadzorovala postojanko v Svibnem ter postojanko in papiro v Radečah, večkrat tedensko pa postojanki Boštanj in Radna. Nadzorovala je tudi cestni promet na desnem bregu Save med Sevnico in Radečami. Obveščevalna poročila je pošiljala tako Kozjanskemu kot Dolenjskemu odredu.⁴⁴ Na njej so delovali obveščevalci Oto Oblak, Leopold Rožič in Dominik Dobravc.⁴⁵ Točka III H je bila na odseku Rajhenburg. Nadzorovala je sovražne postojanke v Rajhenburgu, Senovem, Blanci in Sevnici. Zaradi dobrih zvez v postojankah sta obveščevalca Franc Grilc in Vladimir Škoberne za sovražnikove premike zvedela vedno dan vnaprej.⁴⁶

Obveščevalci na obveščevalnih točkah v večini niso imeli opravljenih obveščevalnih tečajev in so se učili ob delu. Pri tem so jim nudili vso pomoč izkušeni obveščevalci, šef obveščevalnega centra in njegova pomočnika ter oba obveščevalna oficirja. Precej izkušenj so si nabrali v obveščevalnem vodu, iz katerega je večina obveščevalcev na točkah tudi izhajala. Da bi svoje delo še bolje opravljali, je šef centra 11. oktobra 1944 zapisal navodila o tem, kako naj bo kontrolna točka pravilno postavljena.⁴⁷ Navodilo je napisano na dveh straneh in vsebuje šest točk. Najbolje je obdelana 3. točka, ki govori o načinu dela obveščevalcev na točkah. Velik poudarek daje tudi tajnosti dela, ki je pogoj za vsakršno delo obveščevalcev. Iz celotnega navodila, ki je zaradi lažjega razumevanja napisano preprosto, se vidi celotno delo obveščevalcev na neki točki.⁴⁸

Obveščevalni center Kozjanskega odreda je za doseganje boljših rezultatov pri delu v začetku oktobra razpisal tekmovanje, sestavljeno iz treh delov. Prvi del tekmovanja naj bi bil od 7. oktobra do 7. novembra 1944, drugi do 7. decembra 1944 in tretji del do 7. januarja 1945.⁴⁹ V ta namen so 11. oktobra 1944 izdali navodila za tekmovanje, ki so vsebovala 15 točk, v katerih je opisano, kaj vse se bo ocenjevalo.⁵⁰

Pri štabu Kozjanskega odreda so ustanovili ocenjevalno komisijo, ki je spremljala in ocenjevala delo tekmujočih.⁵¹ Ocenjevanje se je izvajalo po delih, najboljše ocenje-

ne tovariše so nameravali predlagati štabu 4. operativne cone NOV in POS za pohvalo, obveščevalce, ki pa ne bi dosegli minimalnega števila točk, bi kaznovali zaradi malomarnega izvrševanja službe.⁵²

V prvem delu tekmovanja so tekmovalce točke III, III A, III B, III C in dosegle naslednje rezultate:

1. mesto III B — 56 točk za 24 poročil,
2. mesto III C — 43 točk za 21 poročil,
3. mesto III — 38 točk za 22 poročil,
4. mesto III A — 28 točk za 14 poročil.

Na omenjenih točkah so se posebno izkazali obveščevalci:

- Rudi Filej na točki III A z najbolj izčrpnimi poročili o utrjevalnih delih in škodi, ki jo je povzročilo partizansko in zavezniško letalstvo.
- Rado Barovič na točki III B z najbolj natančnim ugotavljanjem pripadnosti sovražnih enot in z najpopolnejšo organizacijo civilne obveščevalne mreže.
- Stanko Kovačič in Martin Cerjak na točki III C z najdaljšim poseganjem obveščevalne mreže zunaj svojega ožjega delovnega območja ter z največjim številom legalnih zaupnikov.

Tekmovali so tudi obveščevalci v obveščevalnem vodu:

1. mesto je dosegel Leopold Bevc z 19 točkami,
2. mesto je dosegel Mirko Bregar s 15 točkami,
3. mesto je dosegel Franc Gačnik z 12 točkami.⁵³

Drugi del tekmovanja je prinesel naslednje rezultate:

Obveščevalne točke:

1. mesto je dosegel Martin Kocjan, ki je zbral 47 točk za 32 poročil.
2. mesto je dosegel Franc Grilc, ki je zbral 45 točk za 33 poročil.
3. mesto je dosegel Leopold Slapšak, ki je zbral 44 točk za 33 poročil.

Obveščevalni vod:

1. mesto je dosegel Mirko Bregar, ki je zbral 39 točk za 22 poročil.
2. mesto je dosegel Ivan Hiršelj, ki je zbral 17 točk za 14 poročil.
3. mesto je dosegel Anton Hercog, ki je zbral 11 točk za 12 poročil.⁵⁴

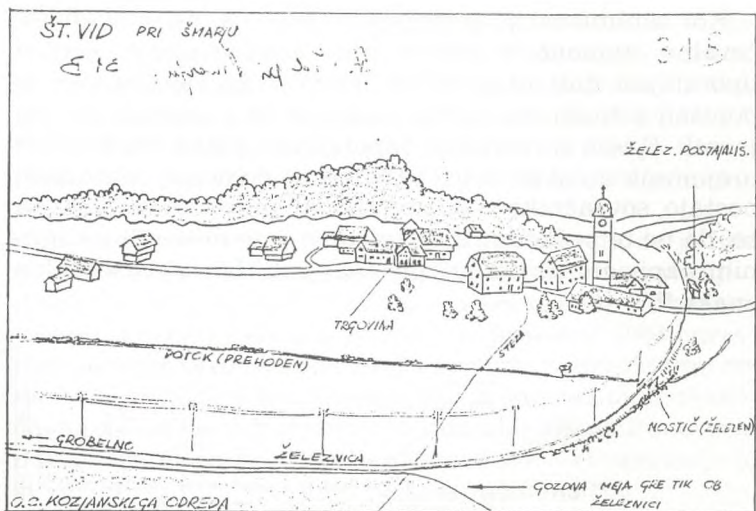
Gradivo za tretji, zaključni del tekmovanja se ni ohranilo, ali pa ga sploh ni bilo, kajti že 9. decembra 1944 so močne nemško-ustaške enote vdrle na osvobojeno ozemlje na Kozjanskem in ga uničile. Tekmovanje se je verjetno s tem zaključilo, kljub temu da so obveščevalna poročila na center še vedno prihajala z obveščevalnih točk, a ne z vseh desetih.⁵⁵

Na osnovi podatkov, ki so jih obveščevalci z obveščevalnih točk pošiljali v odredni obveščevalni center, so nastale razne skice. Večino skic sta narisala študent arhitekture Franjo Šmid-Bratec in slikar Slavko Lindič.⁵⁶ Pri svojem delu sta bila zelo prizadevna, kar izpričuje obilica uspešnih orientacijskih načrtov in skic, ohranjenih v arhivu obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS. Ohranilo se je precej črnobelih in barvnih skic sovražnikovih postojank in železniških postaj ter vrsta drugih skic. Vse so bile na voljo tako štabu Kozjanskega odreda kot glavnemu štabu NOV in POS. Kozjanski odred ni imel operativnega odseka, zato je moral odredni obveščevalni center čim hitreje zbrati vse potrebne obveščevalne podatke za izvedbo določene akcije. Od učinkovitosti dela obveščevalnega centra in njegovih podrejenih je bila odvisna dokončna odločitev o akciji in posredno tudi sama izvedba akcije. Pomembno vlogo so imele še skice, ki jih je obveščevalni center dostavil štabu odreda pred napadom na nekatere sovražnikove postojanke. Poleti 1944 je obveščevalni center Kozjanskega odreda v obveščevalni oddelk glavnega štaba NOV in POS poslal položajno skico Zidanega Mostu, narisano v razmerju 1:4500, z opisno legendo razporeditve sovražnikove posadke. Zraven so pripisali, da je to predlog za bombardiranje.⁵⁷ Marjan Se-

liškar se spominja, da je zavezniško letalstvo kmalu zatem res bombardiralo Zidani Most, glavni štab NOV in POS pa je na Kozjansko poslal depešo, v kateri je obveščevalni center odreda pohvalil za dobro opravljeno delo.⁵⁸

Ob skoraj doslednem izvajanju ukazov nadrejenih poveljstev je v odrednem obveščevalnem centru nastajala večja količina topografskih skic in talnih načrtov, za katere lahko upravičeno trdimo, da sodijo med kvalitetnejše vojnotopografsko obveščevalno gradivo, nastalo na Slovenskem v času narodnoosvobodilne vojne 1941–1945. Večina položajnih skic in talnih načrtov sovražnikovih postojank je izrisanih s spretno roko obveščevalca, ki mu osnove tehničnega risanja niso bile neznanе, temu znanju se pridružuje še nekaj talenta in spretnosti. Tudi ličnost in razumljivost skice ali načrta je bila avtorju pomembna, zato je domiselno obarval svoje skice in načrte z barvnimi svinčniki. Izreden primer med tovrstnimi obveščevalnimi skicami je pregledna skica oz. panoramski izrez proge pri Št. Vidmu pri Šmarju.⁵⁹ Le nekaj primerov take vojaške pregledne skice v obveščevalni dejavnosti NOV in POS poznamo. Dve sta nastali v Gorenjskem, pet pa v Južnoprimorskem odredu, vendar se nobena od teh ne more primerjati s skico, ki je nastala v Kozjanskem odredu.⁶⁰

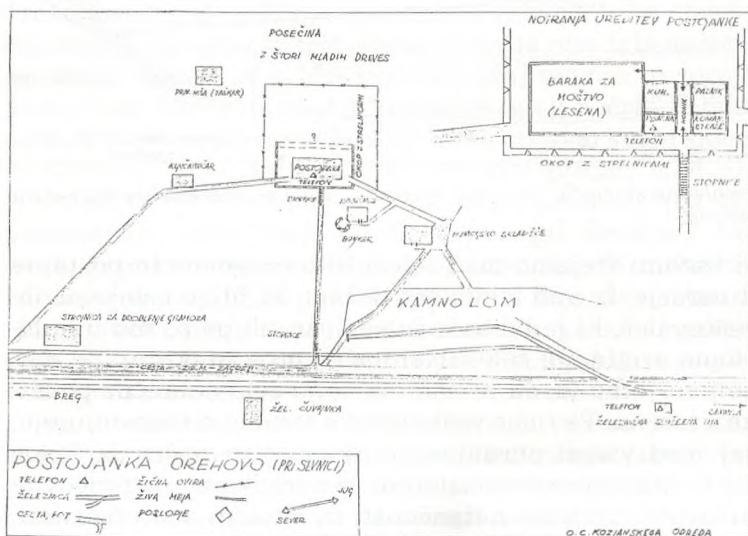
Na skicah in načrtih obveščevalnega centra Kozjanskega odreda je osnovno kartografsko znanje jasno vidno, vendar je treba omeniti tudi njihove pomanjkljivosti. Prva pomanjkljivost je ta, da na njih ni označb višinskih točk oz. kot, in druga, da na skicah in načrtih ni označb razdalj med objekti in dolžin objektov ter širin in globin rek in potokov, cestnih in železniških nasipov in drugih pomembnih objektov. Vse te pomanjkljivosti nikakor niso značilne samo za skice in načrte, ki so nastale v Kozjanskem odredu, temveč tudi za večino podobnih izdelkov drugih obveščevalnih centrov partizanske vojske Slovenije, a je hkrati potrebno omeniti, da so v drugih obveščevalnih centrih te elemente bolj upoštevali in vnašali v svoje izdelke. Povsem drugače je s skicami in načrti obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, ki jih po njih-

Pregledna skica Št. Vida pri Šmarju — izdelek obveščevalnega centra odreda.

vi vsebini štejemo med železniške progovne in postajne itinerarje. Iz njih lahko ugotovimo, da jih je izdeloval obveščevalec, ki je bil sam železničar, ali pa so mu bili dostopni originalni železniški načrti prog in postaj. Še najbolj verjetno je, da je imel na voljo zelo natančne podatke s terena. Te risbe vsebinsko in tehnično zadovoljujejo, saj med vsemi ohranjenimi skicami in načrti iz časov NOB na Slovenskem naletimo le poredkoma na progovne itinerarje tolikšne natančnosti in s toliko podrobnostmi. Izjema so nekateri itinerarji v 9. korpusu NOV in POJ ter seveda originalni železniški načrti prog in postaj ali pa njihove kopije. Še o eni stvari velja spregovoriti pri skicah in načrtih s Kozjanskega. Podatki o sovražnikovi moči in oborožitvi so navedeni posebej in ne na risbi, kar ni najbolj praktično. Nasprotje temu je idealna skica nemške protiletalske postojanke Tremarje,⁶¹ ki je nasploh izreden primer v topografiji NOV in POS. Takšne, ali vsaj približno takšne, bi morale biti po navodilih geodetske sekcije glavnega štaba NOV in POS vse skice in načrti, izdelani v obveščevalne namene.⁶²

Kot zanimivost je potrebno omeniti še, da so v obveščevalne namene v odredovem obveščevalnem centru uporabljali tudi razglednice. Prvo stran razglednice so popisali z znaki, na zadnji strani pa so v legendi vse pojasnili. S tem so verjetno dopolnjevali razne skice, da je prejemnik dobil še boljši vpogled na določeno železniško postajo, sovražnikovo postojanko ali mesto. Nekajkrat pa so, da ne bi poškodovali razglednic, iste prelepili s kopirnim papirjem in nanje vpisovali potrebne obveščevalne znake.⁶³

Skica postojanke OrehoVo — izdelek obveščevalnega centra odreda.

Omenili smo že, da je bil obveščevalni center Kozjanskega odreda podrejen obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS, vendar je delal tudi za potrebe Kozjanskega odreda in 4. operativne cone NOV in POS. Če jim je čas dopuščal, so zbirali podatke tudi za druge uporabnike. Zbirali so podatke o vseh uslužbencih nemških javnih uradov, o članih predvojne organizacije Švabsko-nemške kulturne zveze, o vodilnih članih Štajer-

ske domovinske zveze, o gestapovskih ovaduhih in narodnih izdajalcih itd. Po navodilu obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS so morali zbirati tudi nemške uradne liste ter razglase o ustrelitvi Slovencev.⁶⁴ Ohranil se je tudi dokument, ki govori o stanju goriva (bencin, nafta, petrolej — op. T. T.) v Celju v mesecu septembru 1944.⁶⁵

Iz vsega do sedaj napisanega se da razbrati, da je bila obveščevalna služba Kozjanskega odreda na zavidljivi stopnji in prav takšni so bili tudi njeni uspehi. To potrjuje tudi poročilo Ludvika Žitnika, ki je jeseni 1944 opravljal kontrolo nad obveščevalnimi centri 4. operativne cone NOV in POS. V svojem poročilu je zapisal, da je obveščevalna služba v Kozjanskem odredu organizirana zelo dobro, center pa je sestavljen iz tovarišev, ki razumejo to službo in se tudi zavedajo njenega pomena.⁶⁶

Omenjena služba pa je imela tudi svoje pomanjkljivosti. Prva je bila ta, da je včasih zaradi slabih kurirskih ali radijskih zvez sporočilo prišlo prepozno in bilo zaradi tega neuporabno. Druga slabost je bila v tem, da niso uspeli prodreti v tiste nemške vojaške in civilne ustanove, od koder bi lahko dobivali izredno pomembne podatke za razvoj celotnega gibanja. Po izjavi Seliškarja za kaj takega sploh niso bili usposobljeni, kajti vedeti je treba, da so bili v obveščevalni službi Kozjanskega odreda predvsem mladi ljudje, ki niti vojske niso služili in so se z orožjem in obveščevalno dejavnostjo prvič srečali šele v partizanih.⁶⁷

Poleg vseh omenjenih nalog, ki jih je opravljal, bi moral obveščevalni center Kozjanskega odreda vzpostaviti dobro obveščevalno službo tudi na odseku X — v Prekmurju. To je obveščevalni oddelek glavnega štaba NOV in POS zahteval najprej od podporočnika Toneta Logarja in nato od zastavnika Marjana Seliškarja.⁶⁸ Podobne zahteve je imel tudi obveščevalni center 4. operativne cone NOV in POS do obveščevalnega centra Lackovega odreda, od katerega je zahteval nadzor okupatorjevih prometnic in še posebej transportov sovražnikovih enot prek Madžarske v Avstrijo in Nemčijo ter nadzor nad progo

Radgona—Ormož, vzpostavitev nadzora v pasu bivše jugoslovansko-madžarske meje in opazovalne točke nad Mursko Soboto, zbiranje podatkov o nemških enotah v Ormožu in Ptuju ter čimveč podatkov o stanju na Madžarskem.⁶⁹ Za izvedbo tega ukaza je obveščevalni center Kozjanskega odreda v oktobru 1944 ustanovil na odseku Ptuj obveščevalno točko III E in na odseku Ormož še točke III F, s katerima so hoteli pokrivati celotne Haloze in prodirati proti Prekmurju in Madžarski. V istem času je obveščevalni center Lackovega odreda ob progi Gornja Radgona—Ormož ustanovil obveščevalno točko Meja. Nadzirala je območje Slovenskih goric ob tedanji meji med nemškim okupacijskim območjem in Prekmurjem, ki si ga je priključila Madžarska. S svojo obveščevalno mrežo, je dobivala podatke tudi iz Prekmurja in Medžimurja, prek svojih zaupnikov pa je imela povezavo z Radgono, Ljutomerom, Ormožem in Čakovcem.⁷⁰ Načrt za obveščevalno delo v Prekmurju po mnenju Seliškarja ni bil dovolj premišljen in je predstavljal bolj izraz potreb glavnega štaba kot pa realno operativno nalogo. Obveščevalni oddelek glavnega štaba Slovenije jim ni dal natančnih navodil, Prekmurje pa je bilo tudi precej oddaljeno od operacijskega območja Lackovega odreda, še bolj pa od območja delovanja Kozjanskega odreda. Zraven tega pa so bile še slabe kurirske zveze, saj je najbližja kurirska postaja S-15 a bila pri Štrigovi v Medžimurju, zato bi obveščevalni podatki prihajali v glavni štab Slovenije šele po več dneh in bi zaradi starosti bili povsem neuporabni. Proste radijske postaje pa v Kozjanskem odredu v tem času niso imeli, da bi jo lahko odstopili obveščevalcem, ki bi odšli na obveščevalno delo v Prekmurje. To se je zgodilo šele konec leta 1944, ko so partizani na Slovenskem imeli že kakih 60 radijskih postaj.

Omeniti velja, da v Prekmurju po uničenju narodnoosvobodilnega gibanja v jeseni 1941 vse do spomladi 1944 ni bilo organiziranega narodnoosvobodilnega gibanja, ki bi omogočalo delovanje partizanskih enot. To je izkusila četa pod vodstvom Ivana Majnika-Džemsa, ki je v oktobru 1944 prišla kot prva v Prekmurje in ga je po devetih dneh

zaradi neorganiziranega terena in sovražnikovega zasledovanja tudi zapustila.⁷¹ Svojo četo je Prekmurje dobilo šele konec januarja 1945 z ustanovitvijo Prekmurske čete.⁷²

Glavni štab NOV in POS je zaradi približevanja enot Rdeče armade pravočasno spoznal strateški pomen Prekmurja. V glavnem štabu Slovenije so bili mnjenja, da se lahko položaj na Madžarskem hitro spremeni, zato bi morali biti o tem temeljito in pravočasno obveščeni, da bi lahko pravilno ukrepali. V ta namen je bil konec oktobra 1944 z odredbo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS imenovan za šefa obveščevalne točke Prekmurje prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra Kozjanskega odreda Ludvik Kreč-Roman.⁷³ Njegova naloga je bila torej zasnova obveščevalne mreže v Prekmurju, prek katere bi pošiljal podatke obveščevalne narave v glavni štab Slovenije. Določen mu je bil tudi odsek, ki je zajemal Slovenske gorice, Prekmurje, Medžimurje, Haloze in Hrvatsko Zagorje.⁷⁴ Šef obveščevalne točke Prekmurje Kreč je 30. oktobra 1944 zapustil Kozjansko in odpotoval v Kamniško-zasavski odred, kjer se je srečal s skupino političnih delavcev pod vodstvom Ferda Godine-Marka, ki je bila na poti v Prekmurje. Tu je za svoje bodoče obveščevalno delo dobil radijsko postajo, ki pa je ni mogel uporabljati, kajti imela je premajhen domet. Vse podatke je pošiljal prek kurirske postaje S 15 a, zato so bili podatki zastareli in praktično neuporabni. V Prekmurju se je vključil v Prekmursko četo ustanovljeno januarja 1945, a zaradi nenehnega zasledovanja madžarskega okupatorja ni mogel opravljati svojega dela. V marcu se je premaknil na odsek Ljutomer, kjer je lažje delal, in tam je tudi dočakal osvoboditev.⁷⁵

Mesec dni kasneje, 9. decembra 1944, je odšel s Kozjanskega tudi Marjan Seliškar-Črt.⁷⁶ Z odhodom dveh izkušenih obveščevalcev je v obveščevalni službi 4. operativne cone NOV in POS nastala vrzel in s tem problem, kako obdržati obveščevalno službo na Kozjanskem na isti ravni. Seliškar je v tistem času iz obveščevalcev Kozjanskega odreda in Kozjanskega vojnega področja ustanav-

ljal posebno obveščevalno komisijo z nalogo, da organizira sistematično zbiranje podatkov in skic nemške utrjene bojne črte,⁷⁷ Ludvik Kreč-Roman naj bi postal član posebnega obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS. Naloga centra pa je bila zbiranje podatkov o sovražnikovi utrjeni bojni črti, izdelava ustreznih skic in vrinjanje svojih zaupnikov v nemške štabe, ki so vodili utrjevalna dela. Prvega pomočnika šefa obveščevalnega centra Kozjanskega odreda Kreča bi v ta center vključili zaradi velikih izkušenj pri opravljanju tega dela.⁷⁸

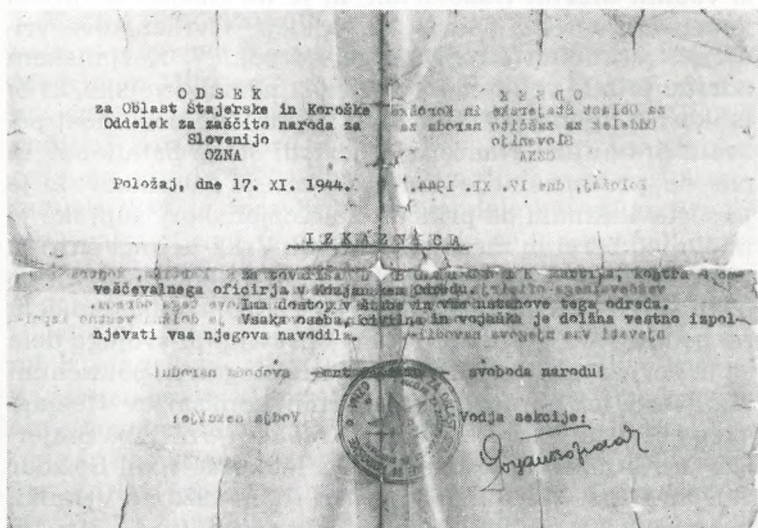
Z odhodom Seliškarja je Stanislav Zupančič-Iztok postal vršilec dolžnosti šefa obveščevalnega centra Kozjanskega odreda.⁷⁹ Prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra je bil Božo Kantušer, drugi pa Rado Barovič.⁸⁰

Omenili smo že, da je imel obveščevalni center Kozjanskega odreda dva obveščevalna oficirja. Prva dva sta bila Ivan Repar-Sam in Jože Ašič-Tarzan. Repar je v septembru 1944 pri Sv. Petru padel v zasedo in bil ubit, Ašič pa se je 23. septembra na Planini smrtno ponesrečil s pištolo. Samovo mesto je zasedel Zdravko Gregl-Hrabri, ki pa je tudi padel v Podgorju pri Pišecah.⁸¹ Nova obveščevalna oficirja sta postala Slavko Lindič in Franjo Šmid-Bratec. Prvi administrator centra je bil Franjo Žveglič, ko pa si je zlomil nogo, je njegove naloge prevzel Silvester Zalar-Veren. Od februarja do aprila 1945 je administrativna dela v obveščevalnem centru Kozjanskega odreda opravljal tudi Justin Felicijan-Homo.⁸²

Obveščevalna služba v partizanih je bila množična, saj je za sabo imela prebivalstvo, česar se je okupator zavedal. Tega so se zavedali tudi v partizanih, zato je šla obveščevalna služba v tako širino, saj so bili vsaka patrolja in vsi posamezniki obveščevalci. Mnogi borci se radi spominjajo otrok, ki so jih v zadnjem trenutku opozorili na bližajočega se sovražnika. Lahko jim verjamemo, da bi ob pomanjkanju teh podatkov bilo na partizanski strani precej več žrtev.

Sredi septembra 1944 so na Kozjanskem ustanovili svojo področje. Obveščevalni center Kozjanskega odreda pa so zadolžili za ustanovitev obveščevalnega centra pri

področju. Le-ta bi jim moral pomagati s kadri in z nasveti, zato so za šefa obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja konec oktobra predlagali Ludvika Kreča-Romana. Prvi pomočnik naj bi postal Franc Rus, drugi pomočnik pa Franc Jekuš.⁸³ Ker je medtem Kreč odpotoval s Kozjanskega, so 9. novembra za vršilca dolžnosti šefa obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja postavili Ivana Žandarja.⁸⁴ V redkih dokumentih, ki so se ohranili in govore o organiziranosti obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja, piše, da bo le-ta podrejen obveščevalnemu centru Kozjanskega odreda tako dolgo, dokler se ne bo postavil na lastne noge.⁸⁵ Obveščevalni center Kozjanskega odreda jim je pomagal tudi pri ustanavljanju obveščevalnega voda, ki je v začetku štel 12 mož, a je kmalu narasel na 25. Zaradi pomanjkanja orožja je bil oborožen še slabše kot obveščevalni vod pri obveščevalnem centru odreda.⁸⁶ Vodnik obveščevalnega voda je bil Miroslav Bofulin.⁸⁷ Ohranila so se vsa položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja, ki so jih poleg v. d. šefa obveščevalnega centra

Izkaznica kontraobveščevalnega oficirja odreda.

Ivana Žandarja podpisovali komandant Ivan Rožman-Janez in kasneje Jože Pečnik ter namestnik komandanta Franc Vidic.⁸⁸ Svoje obveščevalce so imele tudi komande mest Kozjanskega vojnega področja.⁸⁹

V vojaških enotah je v letu 1944 poleg obveščevalne službe obstajala še kontraobveščevalna služba in se borila proti »peti koloni« oz. vrinjencem v lastnih vrstah. Kontraobveščevalno delo so izvajali kontraobveščevalni oficirji, ki so jih izbrali iz vrst brigadnih in bataljonskih komandnih in politkomisarskih kadrov ter iz vrst zanesljivih in sposobnih funkcionarjev brigadnih in odrednih služb, predvsem iz obveščevalnih centrov.⁹⁰ Kontraobveščevalni oficirji so bili za svoje delo odgovorni samo nadrejenim kontraobveščevalnim oficirjem pri višjem štabu, zato se štabi enot, v katerih so delovali kontraobveščevalni oficirji, v podrobnosti njihovega dela niso smeli vmešavati.⁹¹ Prvi kontraobveščevalni oficir Kozjanskega odreda je bil Jože Sinkovič. To izvemo iz njegovega edinega znanega in ohranjenega tedenskega poročila, ki ga je napisal 8. oktobra 1944.⁹² Sinkoviča je zamenjal starejši vodnik Martin Dobovičnik, ki je na Kozjansko prišel konec leta 1944 z nalogo, da odkrije sovražnikove vrinjence v enotah Kozjanskega odreda. V Kozjanskem odredu je bilo veliko dezertterjev iz nemške vojske, ki bi lahko bili agenti gestapa, zato je posebno pozornost posvetil prav njim. Nadzoroval je tudi štabe bataljonov in odreda, pri tem mu je pomagala mreža zaupnikov, ki jo je sestavil kmalu po prihodu na Kozjansko. Zaupnike je imel med borci in med starešinami. Vsak je imel šifro in tajno ime, za katero je vedel samo Dobovičnik, vsi so podpisali izjavo, da bodo delali za OZNO in da o tem delu ne bodo govorili z nikomer. Pri opravljanju svojega dela se je povezoval z vsemi političnimi delegati in političnimi komisarji ter pomočniki političnih komisarjev Kozjanskega odreda. Podrejen je bil III. sekciji OZNE za Štajersko in Koroško, ki jo je od konca leta 1944 vodil Božidar Gorjan-Bogo. Martin Dobovičnik, rojen 1920 na Vrhniki, je avgusta 1943 vstopil v Dolomitski odred in s 14. divizijo NOV in POJ prišel februarja 1944 na Štajersko, kjer je

*Kontraobveščevalni oficir odreda,
Martin Dobovičnik
na Planini leta 1944.*

opravi podoficirski obveščevalni tečaj. Pred prihodom na Kozjansko je bil prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra divizije, osvoboditev pa je dočakal v Prekmurju, kamor je odšel v aprilu 1945 s Kozjansko grupo.⁹³

Martin Dobovičnik je dobro sodeloval s kontraobveščevalnim oficirjem Kozjanskega vojnega področja Ivanom Mavrinom-Milošem, rojenim leta 1921 v Srednji vasi v kočevskem okraju. V NOV je stopil marca 1942 in bil tudi politični komisar Briško-beneškega in nato Zahodnokoroškega odreda.⁹⁴ Na Kozjanskem, kamor je prišel septembra 1944, je opravljal podobna dela kot vsi kontraobveščevalni oficirji. O njegovem delu se je v arhivih ohranilo pet poročil, ki dajejo dragocene podatke o organiziranosti komande Kozjanskega vojnega področja. Omeniti velja, da je posebno pozornost posvetil varnosti bolnic na Kozjanskem, zato je prek svojih zaupnikov močno nadzoroval tiste, ki so se zanimali za bolnice. Oba kontraobveščevalna oficirja na Kozjanskem sta bila dobro oblečena in oborožena ter imela vsak svojega konja, s katerima sta lažje nadzorovala veliko območje Kozjanskega. Mavrin je opravljal dolžnost kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega vojnega področja vse do osvoboditve.⁹⁵

- ¹ Arhiv INZ, f. 80/I, mesečno poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 29. 4. 1944.
- ² Arhiv INZ, f. 336/V, seznam obveščevalnih odsekov 4. operativne cone NOV in POS, nedat.
- ³ Arhiv INZ, f. 80/II, mesečno poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 2. 6. 1944; Stanislav Zupančič, ustni vir, 25. 10. 1989.
- ⁴ Arhiv INZ, f. 80/I, poročilo Marjana Seliškarja-Črta obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 21. 7. 1944.
- ⁵ Ludvik Kreč, ustni vir 29. 10. 1989.
- ⁶ Arhiv INZ, f. 80/I, dopis obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS obveščevalnemu centru 4. operativne cone NOV in POS 5. 6. 1944; Marjan Seliškar, ustni vir, 24. 10. 1989.
- ⁷ Arhiv INZ, f. 80/I, poročilo Marjana Seliškarja-Črta obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 21. 7. 1944.
- ⁸ Arhiv INZ, f. 137/III, kadrovska pola Marjana Seliškarja; Marjan Seliškar, ustni vir 24. 10. 1989.
- ⁹ Glej op. 7.
- ¹⁰ Arhiv INZ, f. 80/I, dopis obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS obveščevalnemu centru 4. operativne cone 5. 6. 1944.
- ¹¹ Arhiv INZ, f. 80/I, poročilo Marjana Seliškarja-Črta obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 21. 7. 1944; Marjan Seliškar, ustni vir 24. 10. 1989.
- ¹² Marjan Seliškar, ustni vir 24. 10. 1989; Poleg zdravstva je od vseh služb Kozjanskega odreda največ gradiva ohranjenega za obveščevalno službo, a se kljub temu ni dalo natančno ugotoviti del in nalog obeh pomočnikov šefa obveščevalnega centra. Ludvik Kreč pravi, da sta z Zupančičem imela Kozjansko razdeljeno na dva dela, za spodnjega je bil zadolžen on, za zgornjega pa Zupančič (glej op. 5).
- ¹³ Marjan Seliškar, ustni vir 24. 10. 1989; Stanislav Zupančič, ustni vir 25. 10. 1989.
- ¹⁴ Stanislav Zupančič, ustni vir 25. 10. 1989.
- ¹⁵ Arhiv INZ, f. 342/I, načrt bodočega dela partije po bataljonih Kozjanskega odreda 25. 8. 1944; Marjan Seliškar, ustni vir 24. 10. 1989.
- ¹⁶ Arhiv INZ, f. 342/II, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 28. 8. 1944.
- ¹⁷ Arhiv INZ, f. 46/III, depeša obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 16. 8. 1944; Arhiv INZ, f. 81/I, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 29. 8. 1944; Arhiv INZ, f. 80/II, poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 5. 10. 1944.
- ¹⁸ Glej op. 14.
- ¹⁹ Življenjepis Alojza Mirta na OO ZZB NOV Krško; Alojz Mirt, ustni vir 15. 8. 1989.
- ²⁰ Arhiv INZ, f. 342/I, seznam padlih borcev Kozjanskega odreda 11. 3. 1945.
- ²¹ Alojz Mirt, ustni vir 15. 8. 1989.

- ^{21a} Arhiv INZ, f. 80/II, poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 20. 12. 1944.
- ²² Arhiv INZ, f. 342/I, seznam članov ožjega in širšega štaba Kozjanskega odreda. Seznam je nedatiran, vendar se da na osnovi nekaterih datumov iz rokopisnega seznama ugotoviti, da je nastal po 6. marcu 1945. Alojz Mirt v svojem življenjepisnem navaja, da je bil komandir specialnega voda le do konca decembra 1944, a ga zgoraj omenjeni dokument še vedno vodi kot komandirja specialnega voda. Prav tako dokument navaja političnega delegata voda Antona Medveška.
- ²³ Arhiv PMB, f. 8/I, Spominsko gradivo, Marjan Jerin: Kozjansko.
- ²⁴ Arhiv INZ, f. 658/III, dopis okrajnega odbora OF Št. Rupert 20. 3. 1945.
- ²⁵ Marjan Seliškar, ustni vir 24. 10. 1989.
- ²⁶ Arhiv INZ, f. 80/I, dopis obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 24. 7. 1944.
- ²⁷ Glej op. 25. O uspešnosti uporabe teh podatkov je težko govoriti, saj obveščevalni center Kozjanskega odreda ni dobival povratnih informacij o tem od OBOD GS NOV in POS. Vendar pa so bili ti vozni redi za GSS precej pomembni, saj je, kot se spominja Marjan Seliškar, Ludvik Žitnik-Luce močno pritiskal nanj prav v zvezi s tem.
- ²⁸ Arhiv INZ, f. 342/II, tedensko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 15. 8. 1944 in mesečno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 7. 9. 1944.
- ²⁹ Arhiv INZ, f. 81/I, štirinajstdnevno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 20. 10. 1944. Isto poročilo najdemo v f. 342/II.
- ³⁰ Arhiv INZ, f. 48/IV, seznam rezultatov tekmovanja obveščevalcev Kozjanskega odreda 15. 12. 1944.
- ³¹ Arhiv INZ, f. 342/II, mesečno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 7. 9. 1944.
- ³² Glej op. 29.
- ³³ Arhiv INZ, f. 342/II, dodatno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 9. 11. 1944.
- ³⁴ Glej op. 31; Arhiv INZ, f. 342/II, štirinajstdnevno organizacijsko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 7. 10. 1944.
- ³⁵ Glej op. 29.
- ³⁶ Arhiv INZ, f. 342/II, štirinajstdnevno organizacijsko poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 7. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 81/I, petnajstdnevno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 26. 11. 1944.
- ³⁷ Glej op. 33.
- ³⁸ Glej op. 29 in 33; Arhiv INZ, f. 81/I, petnajstdnevno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 26. 11. 1944.
- ³⁹ Glej op. 29 in 33.
- ⁴⁰ Glej op. 33.
- ⁴¹ Arhiv INZ, f. 342/II, štirinajstdnevno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 5. 11. 1944.
- ⁴² Arhiv INZ, f. 81/I, petnajstdnevno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 26. 11. 1944.
- ⁴³ Prav tam.
- ⁴⁴ Prav tam.
- ⁴⁵ Glej op. 33.
- ⁴⁶ Glej op. 41 in 42; Arhiv INZ, f. 342/II, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 9. 11. 1944.

- 47 V dokumentih najdemo večkrat zapisan tudi ta izraz za obveščevalne točke obveščevalnega centra odreda.
- 48 Arhiv INZ, f. 342/II, kako naj izgleda pravilno postavljena kontrolna točka 11. 10. 1944.
- 49 Arhiv INZ, f. 48/IV, rezultat drugega dela tekmovanja obveščevalcev Kozjanskega odreda 15. 12. 1944.
- 50 Arhiv INZ, f. 342/II, razpis tekmovanja obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 11. 10. 1944.
- 51 Prav tam.
- 52 Prav tam; Arhiv INZ, f. 48/IV, rezultati drugega dela tekmovanja obveščevalcev Kozjanskega odreda 15. 12. 1944.
- 53 Arhiv INZ, f. 81/I, zaključki in uspehi prvega dela tekmovanja obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 7. 11. 1944.
- 54 Arhiv INZ, f. 48/IV, rezultati drugega dela tekmovanja obveščevalcev Kozjanskega odreda 15. 12. 1944.
- 55 Arhiv INZ, f. 81/I, položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda za mesec december 1944.
- 56 Arhiv INZ, f. 342/II, dopis obveščevalnega centra Kozjanskega odreda obveščevalnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 21. 9. 1944; Stanislav Zupančič, ustni vir 25. 10. 1989.
- 57 Arhiv INZ, f. 60/IV — 10 B, položajna skica Zidanega Mosta.
- 58 Glej op. 25.
- 59 Arhiv INZ, f. 60/V — 31 B, pregledna skica Št. Vid pri Šmarju. Črno-belo različico omenjene skice je na strani 192 knjige Partizanska kartografija objavil Branko Korošec, ki je v letu 1985 prerisal večino položajnih skic in talnih načrtov obveščevalnega centra Kozjanskega odreda in se nahajajo v arhivu Posavskega muzeja v Brežicah.
- 60 Arhiv PMB, Branko Korošec, Nekaj besed k topografskim položajnim skicam in talnim načrtom obveščevalnega centra Kozjanskega odreda. Tipkopis je priloga kopij položajnih skic in talnih načrtov obveščevalnega centra Kozjanskega odreda.
- 61 Arhiv INZ, f. 60/IV — 48 B, skica mostu in protiletalske postojanke Tremerje.
- 62 Glej op. 60.
- 63 Arhiv INZ, f. 60/IV in 61/IV. Ohranilo se je šest razglednic Zidanega Mostu ter po ena razglednica Radeč, Krškega in Celja.
- 64 Arhiv INZ, f. 333/III, dopis obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS vsem obveščevalnim centrom 4. operativne cone NOV in POS 9. 9. 1944.
- 65 Arhiv INZ, f. 81/I, dopis obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 22. 9. 1944.
- 66 Arhiv INZ, f. 63/III, poročilo Ludvika Žitnika 2. 10. 1944.
- 67 Glej op. 25.
- 68 Arhiv INZ, f. 80/II, mesečno poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 2. 6. 1944; Arhiv INZ, f. 80/I, dopis obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS obveščevalnemu centru 4. operativne cone NOV in POS 16. 10. 1944.
- 69 Milan Ževart: Lackov odred, Maribor 1988, str. 518—519 (dalje: Ževart, Lackov odred).
- 70 Ževart: Lackov odred, str. 506—507.
- 71 Mitja Hribovšek: Prekmurska brigada, Ljubljana 1975, str. 31—45 (dalje: Hribovšek, Prekmurska brigada).
- 72 Hribovšek: Prekmurska brigada, str. 55.

- ⁷³ Arhiv INZ, f. 81/V, dopis obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS Ludviku Kreču 27. 10. 1944.
- ⁷⁴ Prav tam.
- ⁷⁵ Glej op. 73; Arhiv INZ, f. 342/II, depeša obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 30. 10. 1944; Ludvik Kreč, ustni vir 14. 11. 1989.
- ⁷⁶ Arhiv INZ, f. 46/III, depeša Kozjanskega odreda 9. 12. 1944.
- ⁷⁷ Arhiv INZ, f. 80/I, dopis obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 11. 12. 1944.
- ⁷⁸ Arhiv INZ, f. 80/I, dopis obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 14. 11. 1944.
- ⁷⁹ Arhiv INZ, f. 80/II, poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 20. 12. 1944; Stanislav Zupančič, ustni vir 25. 10. 1989.
- ⁸⁰ Arhiv INZ, f. 342/I, seznam članov ožjega in širšega štaba Kozjanskega odreda.
- ⁸¹ Arhiv INZ, f. 342/II, dopis obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 21. 9. 1944; ZA CK ZKS, a. e. 4146, poročilo pomočnika političnega komisarja Kozjanskega odreda 10. 10. 1944.
- ⁸² Arhiv INZ, f. 342/II, dopis obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 21. 9. 1944; Arhiv INZ, f. 342/I, seznam članov ožjega in širšega štaba Kozjanskega odreda.
- ⁸³ Arhiv INZ, f. 342/II, depeša obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 26. 10. 1944.
- ⁸⁴ Arhiv INZ, f. 342/II, depeša obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 9. 11. 1944.
- ⁸⁵ Glej op. 66.
- ⁸⁶ Arhiv INZ, f. 342/II, petnajstdnevno poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 28. 9. 1944; Arhiv INZ, f. 80/II, poročilo za mesec september obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 5. 10. 1944 in štirinajstdnevno poročilo 4. operativne cone NOV in POS 22. 10. 1944.
- ⁸⁷ Arhiv RSNZ, poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega vojnega področja 23. 11. 1944.
- ⁸⁸ Situacijska oz. položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega vojnega področja se nahajajo v arhivu INZ v fasciklih 81/IV, 399/II in 348/I. Zajemajo obdobje od 8. 11. 1944 do 28. 3. 1945.
- ⁸⁹ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja komandi mesta Jurklošter 14. 1. 1945.
- ⁹⁰ Arhiv INZ, f. 11/I, dopis št. 355 glavnega štaba NOV in POS 12. 8. 1944.
- ⁹¹ Arhiv INZ, f. 11/II, okrožnica glavnega štaba NOV in POS o odnosu štabov do ustanov oddelka za zaščito naroda 20. 8. 1944.
- ⁹² Arhiv RSNZ, tedensko poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 8. 10. 1944.
- ⁹³ Martin Dobovičnik, ustni vir 25. 10. 1989.
- ⁹⁴ ZA CK ZKS, življenjepis Ivana Mavrina.
- ⁹⁵ Ivan Mavrin, ustni vir 30. 10. 1989.

XI.

Kurirji in zveze v Kozjanskem odredu

Štab odreda se je zavedal pomembnosti dobro organizirane službe za zveze, zato je 1. julija 1944 ustanovil odsek za zvezo Kozjanskega odreda. Za referenta odseka pa je imenoval Albina Resnika-Svobodo, rojenega 1917 v Anžah pri Rajhenburgu. Resnik je leta 1937 končal podofircsko šolo in nastopil službo v izvidniški četi 1. planinskega polka v Škofji Loki. Ob kapitulaciji je iz vojske prinesel v šotorsko krilo zavito radijsko postajo tipa SCR—

*Šef odseka za zvezo odreda
Albin Resnik-Svoboda.*

284—A in jo skril v Sevnici, od koder jo je v letu 1944 odnesel v odred. Ob ustanovitvi odreda je postal operativni oficir 1. bataljona, kjer so ga 30. maja sprejeli v KPS. Dolžnost referenta odseka za zvezo je opravljal vse do 1. marca 1945, ko je ponovno postal operativni oficir 1. bataljona in se udeležil pohoda Kozjanske grupe v Prekmurje.¹

Odsek za zvezo Kozjanskega odreda je bil podrejen štabu odreda oz. njegovemu načelniku Ivanu Rožmanu, ki je skupaj z referentom podpisoval dopise odseka za zvezo.² Seveda je bil odsek podrejen tudi odseku za zvezo pri štabu 4. operativne cone.³

Albin Resnik je takoj po imenovanju poiskal ustrezne ljudi in začel postavljati vojaške kurirske postaje. Do srede avgusta jih je ustanovil deset. Predtem je odred dobival pošto prek relejnih kurirskih postaj, nato pa je za svoje potrebe ustanavljal še svoje kurirske postaje, ki so jih imenovali »vojaške kurirske stanice«⁴ in jih označevali s kraticami VKS 1—20 do 1—29.⁵ VKS so bile ustanovljene iz vojaških razlogov. Kurirji so prenašali pakete, pošto vojaškega pomena in bili tudi obveščevalci, njihove postaje pa obveščevalne točke, kjer so se zbirali podatki obveščevalne narave, ki so jih nato posredovali na ustrezna mesta. Kurirji so bili tesno povezani z domačini, ki so jih sproti obveščali o premikih sovražnikovih enot in njihovih zasedah. Po njihovih linijah so potovali vojaški funkcionarji iz kraja v kraj. Seveda so za to morali imeti posebne dovolilnice. Vojaške kurirske postaje so bile tudi sprejemališča za novince, od koder so jih nato spremljali v odred. Občasno so napadli kako manjšo sovražnikovo patroljo ali posameznika in tako prišli do boljše oborožitve in obleke.⁶

Vojaških kurirskih postaj je bilo sredi avgusta 1944 deset. VKS št. 1 je bila na Bizeljskem, št. 2 na Pokojniku, št. 3 na Bohorju, št. 4 na Rudniku, št. 5 pri Boštanju, št. 6 pri Celju, št. 7 na Rudnici, št. 8 na Boču, št. 9 na Zdolah in št. 10 na Ž(igarskem) V(rhu).⁷ Ta seznam postaj se v celoti ujema z lepo izrisano skico odseka IX, na

kateri so vrisane VKS na Kozjanskem in jo je prejel oddelek za zveze glavnega štaba NOV in POS 19. avgusta 1944.⁸ Prek vojaških kurirskih postaj je bil štab odreda povezan s svojimi podrejenimi enotami in službami; s Kamniško-zasavskim odredom, s štabom 4. operativne cone, z glavnim štabom NOV in POS ter z enotami v Hrvaškem Zagorju.⁹

*Kurirji VKS 1 — 21 v Kalobju.
Od leve proti desni stojijo:
Anton Berce, Jože Radej
in komandir Fric Hupak.*

Na postajah je bilo navadno od 8—12 kurirjev, a se je to število spreminjalo glede pomembnosti postaje. Nenehno so se spreminjali tudi kraji zadrževanja in nazivi kurirskih postaj, predvsem zaradi lastne varnosti. Večinoma so bivali pod šotori v gozdovih, v bližini osamljenih, a zavednih domačij. Vsaka VKS je imela rezervno javko, kamor so se premaknili, če jim je grozila nevarnost ob sovražnikovih hajkah.¹⁰

Z nastankom svobodnega ozemlja na Kozjanskem se je pred referenta za zvezo Kozjanskega odreda Resnika postavila nova naloga. Potrebno je bilo vzpostaviti telefonsko linijo širom po osvobojenem Kozjanskem in tako

med sabo povezati večje kraje. To je storil vod za zvezo Kozjanskega odreda v drugi polovici meseca avgusta 1944 po padcu okupatorjeve postojanke Planina.¹¹

Telefonska linija je povezovala Jurklošter, Planino, Sv. Vid,¹² Zagorje in Pilštanj. En krak linije pa je povezoval Visoče s Planino, kjer je bil sedež štaba Kozjanskega odreda.¹³ Kasneje so vzpostavili še linijo Jurklošter—Lisca in po osvoboditvi Kozjega v mesecu septembru tudi linijo Pilštanj—Kozje.¹⁴ Komanda Kozjanskega vojnega področja je imela telefonsko centralo, ki je štab Kozjanskega odreda ni imel, ker je tudi potreboval ni, saj je imel direktno linijo. Pri vsakem telefonu sta dežurala 1—2 telefonista, ki sta sprejemala ali pa oddajala ukaze in sporočila štaba odreda, štabov bataljonov in drugih. Predvsem pa so telefonsko linijo postavili zaradi čimhitrejšega obveščanja vojaških enot in političnih struktur o vpadih sovražnikovih enot na svobodno ozemlje. Telefonista sta navadno bila železničarja ali pa domačini hiše, v kateri je bil nameščen telefon. Seveda so morali predtem le-te usposobiti za opravljanje tega dela.¹⁵

Iz ohranjenega arhivskega gradiva lahko ugotovimo, da so obstajali načrti, po katerih naj bi vse enote in zaledne ustanove 4. operativne cone povezali v skupno telefonsko omrežje. Načrti se niso uresničili, saj ne štab Kozjanskega odreda in ne komanda Kozjanskega vojnega področja nista bila telefonično nikoli povezana s 4. operativno cono.¹⁶ Vzrokov, da se ti načrti niso uresničili,

je verjetno več. Eden naj bi bil v prevelikih razdaljah, drugi pa v rekah in važnejših cestah ter železnicah, ki jih je imel okupator zelo dobro zastražene, saj so bile zanj zelo pomembne. Poleg tega pa so nemške enote ob pomoči domačih izdajalcev v decembru 1944 v skoraj sočasnih ofenzivah »Snežni metež« in »Divja svinja« zavzele gornjesavinjsko in kozjansko območje. S tem ko so uničili

svobodno ozemlje, je bilo konec tudi s partizansko telefonijo na Kozjanskem.

Tudi pri komandi Kozjanskega vojnega področja so ustanovili odsek za zvezo. Referent je postal Alojz Kozjak, rojen 1913 v Trnovcu. Po poklicu je bil inženirski podoficir in je kmalu po vstopu v NOV postal referent odseka za zvezo Kozjanskega vojnega področja. Skupaj s propagandistom področja Otonom Žitnikom je padel 29. januarja 1945.¹⁷

Po Kozjakovi smrti je njegovo mesto prevzel Alojz Špiler-Slavko, rojen 1916 v Anovcu. Pred okupacijo je bil narednik 2. mitralješke čete 36. pehotnega polka v Varaždinu, po okupaciji pa telefonski delavec na pošti v Brežicah. Kmalu po vstopu v NOV je postal komandir zaščitne enote in v drugi polovici meseca oktobra komandir voda za zvezo Kozjanskega vojnega področja.¹⁸

Referent Kozjak je Špilerju dal nalogo, da vzpostavi telefonsko linijo po Kozjanskem. V ta namen je konec oktobra 1944 ustanovil vod za zvezo, ki je do konca novembra štel 40 mož.¹⁹ Vzpostavili so zvezo z Jurkloštrom, Planino, Sv. Vidom, Kozjim²⁰ in drugimi kraji, tako da je na obe telefonski centrali na sedežu voda za zvezo bilo priključenih kar 18 telefonskih priključkov. Zraven tega so postavili na Lisci opazovalno točko, ki je bila prav tako opremljena s telefonom. Telefonski material, žico in izolatorje so dobili nekaj v Brežicah, še največ pa so ga ponoči pobrali s telefonskih drogov v neposredni bližini sovražnikovih postojank. Z zaplembo sovražnikovega imetja v njihovih postojankah, na sedežih občinskih uradov, poštah in na železnici so prišli do dveh telefonskih central in večjega števila telefonskih aparatov.

Sedež voda za zvezo je bil na Planini, kjer so pri obeh centralah dežurale tri telefonistke, ki so prevezovale uporabnike. Na koncu vsakega priključka je bil telefonist, ki je bil v povezavi z obveščevalci in drugimi aktivisti, ki so mu posredovali podatke obveščevalne narave. Te je potem prek centrale posredoval na komando področja, ki je bila na Planini. Na sedežu voda za zvezo je bilo tudi 18 linijcev, katerih naloga je bila vzpostavljanje linij. Tele-

Vod za zvezo Kozjanskega vojnega področja. Po telefonu se pogovarja njegov komandir Alojz Špiler-Slavko.

fonsko linijo so marsikje napeljali kar po drevju. Zaradi pogostih sabotаж so morali linije vsak dan preverjati in jih popravljati. Navadno sta to delala po dva skupaj. Linijci so zaradi nevarnega, predvsem pa naporenega dela dobivali dodatne obroke hrane.²¹

Podobno kot je bilo s telefonskimi zvezami Kozjanskega odreda v sovražnikovi decembrski ofenzivi, je bilo z zvezami vojnega področja. Bile so uničene. Po smrti Alojza Kozjaka je referent postal Alojz Špiler-Slavko, ki je bil še naprej komandir voda za zvezo. Tako je opravljal dve dolžnosti hkrati, kar je bil v partizanih redek pojav. V aprilu 1945 se je Špiler s svojim vodom vključil v 1. četo 3. bataljona Kozjanske grupe. Komandir čete je bil Drago Kovačič, Špiler pa je postal njegov namestnik.²²

Glavni štab NOV in POS je radijskim zvezam posvečal posebno pozornost. Zavedal se je pomembnosti hitrih in točnih podatkov, ki jih je najhitreje dobil prek radijskih zvez. Slovenska partizanska vojska je imela konec 1943. leta 23 radijskih postaj in to število je kasneje nenehno naraščalo. Leto dni kasneje, konec decembra 1944, so

partizani na Slovenskem imeli že kakih 60 radijskih postaj; v glavnem štabu šest, v štabih korpusov po tri do štiri, v štabu 4. operativne cone eno, v štabih divizij po eno ali dve, v štabih brigad in odredov pa po eno. Druge postaje so bile na obveščevalnih točkah.²³

Prve podatke o radijski postaji na Kozjanskem zasledimo v dokumentih že v januarju 1944.²⁴ Iz dopisa štaba 4. operativne cone izvemo, da je v tem času štab cone imel tri radijske postaje. Ena postajo so imeli pri štabu cone, drugi dve pa naj bi postavili na Pohorju in na Kozjanskem. »Močnejša« postaja naj bi delovala na Pohorju, prek katere naj bi vzpostavljali zvezo s postajo na Kozjanskem in obratno. Štab cone je imel za vzpostavitev omenjenih zvez na voljo samo dva radiotelegrafista, od katerih eden ni ustrezal, ker je imel premalo delovnih izkušenj.²⁵

Alojz Culkar-Vinko, šef radijske postaje odreda in Anica Abram, članica tehnike Antona Aškerca.

Iz Moravč je 7. februarja 1944 prišel na Kozjansko mimo Rimskih Toplic radiotelegrafist Alojz Culkar-Vinko, rojen 1918 v Velikem Gabru.²⁶ Leta 1938 je končal topniško podoficirsko šolo, dve leti kasneje pa še mornariški radiotelegrafski tečaj. Kmalu po vstopu v NOV je bil odrejen v prvi radiotelegrafski tečaj pri glavnem štabu

NOV in POS in ga je uspešno končal 25. decembra 1943. Takoj zatem je bil skupaj z radijsko postajo (tip 3 MK 2) poslan v štab 4. operativne cone, da vzpostavi radijsko zvezo z glavnim štabom. Na Kozjanskem je bil vse do osvoboditve šef radijske postaje Kozjanskega odreda. Ob ustanovitvi odseka za zvezo odreda je bil podrejen le-temu.²⁷

Culkarju se je kmalu pridružil še Bojan Acceto-Švejk, ki je pri glavnem štabu NOV in POS končal drugi radiotelegrafski tečaj.²⁸ Njima se je pridružil še kurir in kasneje kuhar Julij Pustotnik-Gustl. Vsi trije so se nato 15. junija napotili na Dolenjsko, kjer so pri referentu za radijske zveze glavnega štaba Vladimirju Klavsu-Klisu zamenjali pokvarjeno in dobili novo postajo istega tipa. Konec junija so se vrnili in se namestili v cerkvi sv. Jošta pod Lisco. Ta kraj je bil primeren zato, ker je bil mimo napeljan električni tok v planinsko koč na Lisci, ki pa je bila takrat že prazna. Po odredbi nemških oblasti je morala oskrbnica koč jeseni 1942 poslovanje opustiti, da ne bi koč uporabljali partizani. Radijsko postajo so postavili v zvonik cerkvice. Med obratovanjem postaje so od glavnega voda napeljali pomožni vod v zvonik, tako da je postaja lahko delovala. Zaradi konspiracije je morala ekipa sedež menjati, vedno pa so bili zvezani na edini električni vod. Zato so se morali utaboriti v gozdu in od tam prenašati radijsko postajo k električnemu vodu, da je lahko obratovala. Ob slabem vremenu so postajo nosili v planinsko koč na Lisci, po opravljeni nalogi pa so jo spet odnesli na varno.²⁹

Sredi avgusta se je v delo ekipe vključil Gvido Krevelj,³⁰ ki je prav tako kot Culkar že pred vojno končal mornariški radiotelegrafski tečaj v Šibeniku. Septembra 1944 se jim je pridružil še radiotelegrafist Ivan Majnik, nekdanji aktivni mornariški vodnik.³¹ Kasneje so bili ekipi dodeljeni še kurirji: Franc Špec iz Po-

lane, Ivan Zupanc-Ivo iz Kalobja, Ivan Zupan iz Zabukovja, ki je padel decembra 1944, ter obveščevalec Ljubo Zelič iz Polane.³² Do avgusta so imeli samo eno postajo, takrat pa so dobili novo iz 4. operativne cone. Bila je angleška (tip SCR—284—A) in na ročni pogon.³³ Tehtala je 22 kilogramov. Prednost je bila v tem, da njeno delovanje ni bilo vezano na električni pogon, in so se zato lahko slobodneje premikali po terenu. Sedaj, ko so imeli dve postaji, so si delo razdelili. Krevelj in Majnik sta delovala na stari postaji (tip 3 MK 2), Culkar in Acceto pa sta se z novo (tip SCR—284—A) premikala po terenu.³⁴ Predvsem so delovali po domačijah v vaseh: Polje in Križ (domačije Vidmar, Špec in Pompe), Paneče (domačiji Kajtna, Zimšek), Kremen (domačiji Polčnik, Lesičar) in Lahov Graben (domačije Zelič, Petan, Veber).³⁵

Ohranjenih je zelo veliko brzozavk Kozjanskega odreda, bodisi odposlanih ali prejetih.³⁶ Iz ohranjenega gradiva se da ugotoviti, da so imeli od meseca septembra do novembra 1944 redno dnevno zvezo z glavnim štabom, 4. operativno cono in 14. divizijo.³⁷ Zvezo so imeli tudi s 7. korpusom.³⁸ V letu 1945 so vzpostavili zvezo še z 9. korpusom in Kamniško-zasavskim odredom. V istem dokumentu lahko zasledimo, da je imel Kozjanski odred zvezo tudi s Pohorskim odredom,³⁹ ki se je tedaj imenoval že Lackov odred.

Poleg Culkarja in Acceta so iz Kozjanskega odreda opravili radiotelegrafski tečaj še vodnik Franc Koritnik in mlajši vodnik Ivan Gaberšek⁴⁰ ter mlajši vodnik Božidar Koželj.⁴¹ Osmi a in b radiotelegrafski tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS, ki je trajal od 11. decembra 1944 do 24. marca 1945, sta opravila prvi z odličnim, drugi s prav dobrim uspehom.⁴²

Po decembrski ofenzivi so se člani radijske postaje preselili pod Sv. Trojico, kjer so si nedaleč od tehnike Antona Aškerca naredili zemljanko, ki je imela okno, a je bila kljub temu zelo dobro maskirana. Prav tako zemljanko so naredili tudi v Lahovem Grabnu. V teh dveh zemljankah so se zadrževali vse do konca marca 1945.⁴³

Šifrer pri štabu odreda Vlado Živič.

Proti koncu februarja 1945 je ekipo zapustil Bojan Aceto-Švejk, ki je odšel v celjsko okrožje na isto dolžnost, kot jo je opravljal na Kozjanskem.⁴⁴ Konec aprila je bil premeščen še Ivan Majnik, ki je odšel v štab 4. operativne cone.⁴⁵ Drugi člani pa so proti koncu vojne dobili ukaz, naj se pomikajo proti Celju, kjer so tudi dočakali osvoboditev in bili vključeni v KNOJ.⁴⁶

Šifrer pri štabu odreda je bil Vlado Živič, dijak iz Ljubljane, za njim pa v letu 1945 kmečka hči Zofija Primožič iz Selščka.⁴⁷ Za povezavo enot v odredu so razen omenjenih zvez uporabljali bataljonske in četne kurirje, ki so bili navadno mlajši borci. Osebne kurirje oz. spremljevalce so imeli vsi člani ožjega štaba odreda in člani ožjih štabov bataljonov.⁴⁸

Zveze s političnimi strukturami Kozjanskega je odred vzdrževal prek TV postaj 3. relejne linije (Kozjanske) 3. relejnega sektorja. Prvi komandant linije je bil Anton Gračner-Borotin, ki je sredi decembra 1944 prevzel mesto načelnika novoustanovljenega personalnega oddelka poveljstva 3. relejnega sektorja relejnih postaj Slovenije.

Novi komandant je postal Ciril Lukman-Slavc, bil je zelo delaven pri postavljanju 5. (dravske) relejne linije.⁴⁹ Poveljstvo 3. relejnega sektorja je bilo vse do srede oktobra brez političnega komisarja. Takrat je to mesto prevzel Maks Senica-Božo, ki se je vrnil s političnega tečaja pri oblastnem komiteju KPS za Štajersko.⁵⁰

Kurirske postaje 3. relejne linije so bile S—24, S—25, S—27, S—28, S—6, S—1, S—5 ter S—30 in so držale zvezo z OK KPS Bohor in kasneje Kozje, Celje in Revirji ter Kozjanskim odredom. Te zveze so delovale vsaki dan. Pomembna je bila tudi zveza, ki so jo imeli v smeri proti Ptuj in Hrvaški.

Vse omenjene postaje, razen postaj S—24 in S—30, so delovale na Kozjanskem. Postaja S—24 je bila ustanovljena poleti 1943 na desni strani Savinje, na pobočju hriba Gozdnik. Vzdrževala je zvezo s postajama S—22 in S—25, v začetku le enkrat tedensko, v letu 1944 pa vsak drugi dan. Povezana je bila tudi s postajo S—26.⁵¹ Kurirska postaja S—30 v Rožni dolini pri Celju je nastala v začetku

maja 1944, ko so ugotovili, da je razdalja med postajama S—24 in S—33 prevelika. Zvezo so imeli na tri strani: s postajo S—24 v bližini mosta čez Savinjo pri Petrovčah, kamor so morali priti ob 3. uri, s postajo S—32, ki so jo imeli med deseto in enajsto uro zvečer v Ponikvi pri Žalcu, in s S—33 okrog polnoči v Rakovih Stezah pri Frankolovem.⁵² Do začetka septembra 1944 je bila v sestavi 4. relejne linije (ptujske), nato pa je delovala v okviru 3. relejne linije vse do osvoboditve.⁵³

Prvo kurirsko postajo na Kozjanskem je ustanovil v oktobru 1943 komandant kurirskih postaj na Štajerskem Franc Godler-Blisk. Za komandirja postaje je imenoval Antona Gračnerja-Borotina. Postaja S—25 se je povezovala s postajami S—24, S—27 in S—6. Ta zveza je bila pomembna zato, ker se je prek nje Kozjansko povežalo z

drugimi območji Slovenije. Konec oktobra 1944 je bila razbita kurirska postaja S—5 v Okroglicah, zato so morali kurirji s postaje S—25 prevzeti zvezo še s postajo TV—5 A onstran Save, dokler ni bila postaja S—5 ponovno vzpostavljena.⁵⁴

Konec leta 1943 je bila na Bohorju ustanovljena kurirska postaja S—27, in sicer v kraju Puste Ložice na južnem pobočju Bohorja. Najprej so vzpostavili zvezo s postajo S—25, javko so imeli v zaselku Njivice pod Lisco vsak drugi večer med 23. in 2. uro zjutraj. Drugo zvezo so imeli s postajo S—1, ki je bila na Rudnici pod Bočem. Vsak dan so imeli zvezo s tehniko Franceta Prešerna, ki je stala na skritem in težko dostopnem mestu v gozdu nad hudournikom med Ložicami in Stranjami v bližini zaselka Zajesele. Zanj so kurirji znosili veliko papirja in drugega materiala, ki so ga potrebovali pri svojem delu. Iz nje pa so dan za dnem prihajali težki zavoji literature, zaradi katerih so kurirji prelili marsikatero kapljo znoja.⁵⁵

Vse kurirske postaje na Kozjanskem so z izjemo postaje S—28 delovale do osvoboditve. Postaja S—28, katere komandir je bil Ivan Držanič-Sergij, je bila ustanovljena septembra 1943 z nalogo, da opravlja kurirsko službo med Bizeljskim, Sromljami in Ložicami. Kmalu zatem so vzpostavili zvezo s Hrvaško in že v decembru 1943 so kurirji sodelovali pri napadu na Sv. Peter pod Sv. gorami. Poleg zveze s Hrvaško je postaja S—28 vzdrževala zvezo še s postajo S—27.⁵⁶ Z vzpostavitvijo vojaških kurirskih postaj je dobil Kozjanski odred svojo zvezo s Hrvaško in njenimi enotami. Zaradi tega obstoj kurirske postaje S—28 ni bil nujen in jo je poveljstvo 3. relejnega sektorja v začetku septembra 1944 ukinilo.⁵⁷ Komandir Ivan Držanič-Sergij je bil dodeljen Narodni zaščiti okraja Videm—Brežice, kurirji pa premeščeni na druge kurirske postaje.⁵⁸

Kurirska postaja S—6, ki je bila ustanovljena 27. aprila 1944 na Vodiškem v bližini Rimskih Toplic, je močno skrajšala razdaljo med postajama S—24 in S—25. Naloge nove kurirske postaje so bile prenos pošte in literature,

Kurirji kurirskih postaj S — 28 in OV 1 v Sopotah.

kakor tudi vodenje ljudi prek zelo nevarnega prehoda čez cesto in progo Celje—Zidani Most ter prek reke Savinje. V Rudnici blizu Loke pri Žusmu so v začetku maja 1944 ustanovili kurirsko postajo S—1. Na prebivalstvo, s katerim so kurirji vzpostavili tesen stik, so politično vplivali. Celo nekatere blockführerje so uspeli prepričati, da so partizanom odstopili vse, kar so uspeli nabrati za zimsko pomoč. Izvajali so tudi rekvizicije v bližnjih trgovinah in viške teh zaplemb so kurirji razdelili med prebivalstvo. Spomladi 1944 je bila na Dolenjskem ustanovljena kurirska postaja TV—5. Kmalu zatem je Anton Gračner-Borotin organiziral ustanovitev kurirske postaje S—5, ki je bila postavljena predvsem zaradi povezave kurirske linije med Dolenjsko in Štajersko vzhodno od Zidanega Mosta. Na dolenjski strani je bila povezana s TV—5 A v Jatni, na štajerski strani pa s postajo S—25 in S—6. Zveza s TV—5 A je bila najtežja. Nemška vojska je močno kontrolirala cesto, ki jo je bilo treba prekoračiti, zlasti pa progo Zidani Most—Dobova. Prav tako je bil močno oviran prehod prek Save, ki so jo nemške patrulje in zasede kontrolirale z obeh strani. Večkrat se je zgodilo, da je okupator po-

vsem onemogočil prehod prek teh komunikacij. Takrat so kurirjem priskočile na pomoč mladinke iz Radeč, ki so nosile partizansko pošto kar mimo straže na mostu v Radečah. V maju 1945 so se kurirji s postaje S—5 združili s postajo S—25 in odpeljali proti Mariboru, kjer so bili vključeni v KNOJ.⁵⁹

- ¹ ZA CK ZKS, življenjepis Albina Resnika-Svobode; fond CK KPS, a. e. 4151, seznam članov celice zveze Kozjanskega odreda, nedat.; Albin Resnik, ustni vir 29. 6. 1989.
- ² Arhiv PMB, f. 7/VIII, dopis odseka za zvezo Kozjanskega odreda komandirjem vseh kurirskih postaj 15. 8. 1944. Arhivskega gradiva za proučevanje vojaških kurirskih postaj, razen nekaj dokumentov in fotografij, praktično ni. Zato pa ga je veliko več za relejne kurirske postaje (Arhiv MRC, f. Č/I, II, IV) 3. sektorja.
- ³ Arhiv PMB, f. 7/VIII, dopis odseka za zvezo 4. operativne cone JA in POS komandirju kurirske postaje 1–20 18. 4. 1945.
- ⁴ Glej op. 2; Albin Resnik, ustni vir 29. 6. 1989.
- ⁵ Arhiv INZ, f. 108 A/II, skica kurirskih linij 4. operativne cone za odseke Ljubljana, Celje in Rogatec. Skica je datirana v leto 1944. Ker so linije nekaterih VKS (1–27, 1–28, 1–29) črtkano označene, menim, da je skica nastala sredi ali konec julija 1944, ko postaje še niso bile ustanovljene.
- ⁶ Albin Resnik, ustni vir 29. 6. 1989.
- ⁷ Glej op. 2.
- ⁸ Arhiv INZ, f. 108 A/II, skica odseka IX. Skica ima vrisane ceste, eno in dvotirno železnico ter VKS, ki jih je avtor označil kot »prihvatnice«, kar pa ne bo držalo, ker so sprejemališče za novince ustanavljali posebej, tako da je bilo npr. sprejemališče št. 1 na Bohorju. Sama skica je še en lep kartografski izdelek v vrsti zelo uspešnih orientacijskih načrtov in skic, ohranjenih v arhivu obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS.
- ⁹ Glej op. 6.
- ¹⁰ Prav tam; Albin Resnik, pisna izjava piscu 8. 7. 1989.
- ¹¹ Planina pri Sevnici.
- ¹² Šentvid pri Planini.
- ¹³ Arhiv INZ, f. 97/II, skica telefonske linije Kozjanskega odreda. Skica ni datirana, vendar menim, da je nastala konec avgusta 1944.
- ¹⁴ Arhiv INZ, f. 97/II, dopis prometno tehničnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 22. 10. 1944.
- ¹⁵ Glej op. 6; Še največ o tej temi bi lahko izvedeli iz poročila odseka za zvezo Kozjanskega odreda 6. 9. 1944, a se ni ohranilo. O tem poročilu izvemo iz dopisa oddelka za zveze glavnega štaba NOV in POS odseku za zvezo 4. operativne cone 14. 9. 194(3)4. (Arhiv INZ, f. 101/V).
- ¹⁶ Arhiv INZ, f. 330/II, dopis sekcije za zveze 4. operativne cone 9. 9. 1944; f. 101/V, skica telefonskih zvez oddelka za zveze glavnega štaba NOV in POS, nedat.; Albin Resnik, ustni vir 29. 6. 1989.
- ¹⁷ Arhiv RSNZ, f. 301–93, poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega vojnega področja 30. 1. 1945; Alojz Špiler, ustni vir 14. 6. 1989.
- ¹⁸ ZA CK ZKS, življenjepis Alojza Špilerja; Arhiv INZ, f. 348/III, dopis voda za zvezo Kozjanskega vojnega področja 7. 12. 1944. To je tudi edini znani dokument voda za zvezo KVP v naših arhivih, kajti Špiler je ob napadu sovražnika na Planino v decembru 1944 zakopal ves vodov arhiv, ki ga po osvoboditvi ni več našel (Alojz Špiler, ustni vir 14. 6. 1989).
- ¹⁹ Alojz Špiler, ustni vir 14. 6. 1989.

- ²⁰ Arhiv INZ, f. 97/II, poročilo referenta za zvezo prometne sekcije 4. operativne cone 29. 11. 1944.
- ²¹ Prav tam; Alojz Špiler, ustni vir 14. 6. 1989.
- ²² Glej op. 19.
- ²³ Stanko Petelin: Kliče Glavni štab. Ljubljana 1972, str. 38—39.
- ²⁴ Arhiv INZ, f. 101/V, dopis štaba 4. operativne cone NOV in POS odseku za zveze glavnega štaba NOV in POS 29. 1. 1944.
- ²⁵ Prav tam.
- ²⁶ Alojz Culkar, ustni vir 23. 2. 1983; Arhiv INZ, f. 101/V, dopis štaba 4. operativne cone NOV in POS odseku za kadre glavnega štaba NOB in POS 5. 3. 1944.
- ²⁷ ZA CK ZKS, življenjepis Alojza Culkarja; Arhiv INZ, f. 114/I, Spisek gojencev prvega radiotelegrafskega tečaja pri glavnem štabu NOV in POS; Alojz Culkar, ustni vir 23. 2. 1983.
- ²⁸ Arhiv INZ, f. 114/I, spisek absolventov drugega radiotelegrafskega oddelka tečaja za zvezo.
- ²⁹ Alojz Culkar, ustni vir 23. 2. 1983.
- ³⁰ ZA CK ZKS, fond CK KPS, a. e. 4151, seznam članov celice zveze Kozjanskega odreda, nedat; Albin Resnik se spominja, da je prometik na železniški postaji Breg Gvido Krevelj na vsak način hotel postati član radijske postaje Kozjanskega odreda, a ga on ni poznal. Sprejel bi ga le, če bi kdo jamčil zanj ali pa če bi naredil kako odmevno akcijo, ki bi mu zaprla pot nazaj v civilno življenje. Krevelj je zato strčil dva vlaka, »transportnika« in »frontnika« in še isti dan (13. 8. 1944, glej op. 30) vstopil v NOV. Nemške oblasti so zaradi te akcije razpisale nagrado za njegovo glavo. V zvezi z njim še tale zanimivost. Čez dva meseca je zbolel na slepiču. Ker ga v partizanih niso mogli operirati, so ga pod tujim imenom poslali v celjsko bolnišnico, kjer so ga operirali. Po ozdravitvi se je vrnil v radijsko ekipo (Albin Resnik, ustni vir 29. 6. 1989).
- ³¹ ZA CK ZKS, življenjepis Ivana Majnika.
- ³² Ljubo Zelič, pisna izjava piscu 17. 1. 1983.
- ³³ Arhiv INZ, f. 101/V, dopis oddelka za zvezo glavnega štaba NOV in POS odseku za zvezo 4. operativne cone 23. 7. 1944; Glej op. 29.
- ³⁴ Glej op. 29.
- ³⁵ Glej op. 32.
- ³⁶ Brzjojavke hranijo v arhivu INZ v fasc. 342 in 46 ter zajemajo obdobje od meseca julija 1944 do marca 1945.
- ³⁷ Arhiv INZ, f. 342/II, oddane brzjojavke obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 5. 9.—10. 11. 1944.
- ³⁸ Arhiv INZ, f. 101/V, dopis oddelka za zveze glavnega štaba NOV in POS štabu 4. operativne cone 19. 9. 194(3)4 in dopis glavnega štaba NOV in POS štabu Kozjanskega odreda 29. 11. 1944.
- ³⁹ Arhiv INZ, f. 101/V, seznam radijskih zvez 4. operativne cone NOV in POS 6. 1. 1945.
- ⁴⁰ Arhiv INZ, f. 114/I, seznam tečajnikov osmega a in b radiotelegrafskega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS 5. 4. 1945.
- ⁴¹ Arhiv INZ, f. 115/III, seznam tečajnikov sedmega radiotelegrafskega tečaja, ki je trajal od 4. 10. 44—3. 2. 1945.
- ⁴² Glej op. 40. Tečajnikov iz Kozjanskega odreda je bilo verjetno več, a niso ohranjeni sezname za 3., 4., 5. in 6. radiotelegrafski tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS.
- ⁴³ Ivan Majnik, pisna izjava piscu 8. 2. 1983.

- 44 Glej op. 29.
- 45 Glej op. 31.
- 46 Glej op. 29.
- 47 Glej op. 37; Arhiv RSNZ, f. 301—102, poročilo kontraobveščevalnega oficirja Kozjanskega odreda 24. 12. 1944; APMB, f. 7/IV, seznam štaba odreda iz leta 1945.
- 48 Ivan Cerjak, ustni vir 14. 7. 1989; Tone Račič, ustni vir 14. julija 1989.
- 49 Arhiv MRC, f. Č/II, poročilo poveljstva 3. relejnega sektorja 22. 12. 1944.
- 50 Arhiv MRC, f. Č/II, poročilo poveljstva 3. relejnega sektorja 12. 10. 1944.
- 51 Rado Zakonjšek: Partizanski kurirji. Ljubljana 1985, str. 406—411 (dalje: Zakonjšek, Partizanski kurirji).
- 52 Zakonjšek, Partizanski kurirji, str. 432—437.
- 53 Arhiv MRC, f. Č/II, poročilo poveljstva 3. relejnega sektorja 3. 9. 1944.
- 54 Tomaž Teropšič: Partijske tehnike, kurirske postaje ter agitacija in propaganda na Kozjanskem, diplomatska naloga na filozofski fakulteti v Ljubljani. Brežice, 1983, str. 39—58 (dalje: Teropšič, Partijske tehnike, kurirske postaje ...).
- 55 Prav tam.
- 56 Prav tam.
- 57 Arhiv MRC, f. Č/II, dopis poveljstva 3. relejnega sektorja 3. 9. 1944.
- 58 Teropšič: Partijske tehnike, kurirske postaje ..., str. 39—58.
- 59 Prav tam.

XII.

Preskrba in načini prebivanja v Kozjanskem odredu

»Bili smo v dolinici, ko se je znočilo. Čakali smo na pove-lje za odhod. Ko smo krenili, smo zvedeli, da gremo na majhno rekvizicijo k okupatorjevemu hlapcu — kočevarju. Vzeli smo mu lepega bika. Tovariš intendant je kar žarel od veselja, kajti obetala se je mastna juha. Z bikom na čelu smo odkorakali. V mislih smo že bili v taboru in se veselili dobrega mesa. Toda bil je račun brez krčmarja. Ko smo bili že nekoliko oddaljeni od hleva, se je biku vse skupaj zazdelo sumljivo. Močno je potegnil za verigo in obroček v nosu se je utrgal in naš oboževalec je bil prost.

Borci in borke odreda na pohodu poleti 1944.

Na vso moč je zdirjal čez polje. Vnel se je srdit boj. Tovariš intendant mu je napovedal juriš. A bik je bil pаметen, kajti dolgo časa smo manevrirali po travniku gor in dol, ter ga na vse načine lovili. Toda tank brez bencina je bil še vedno prost.

Po nasvetu tovariša komisarja smo opustili brezuspešen boj, ker smo se potolažili, da nam dezertar tako in tako ne uide. Enoglasno smo mu obljubili, da dobi kroglo v glavo, ko se zopet srečamo.«¹ Tako je rekvizicijo v odrednem glasilu prikazal svojim soborcem iz Kozjanskega odreda neznan humorist.

V začetku so se enote Kozjanskega odreda prehranjevale z rekvizicijami pri sovražniku oz. sovražnikovih sodelavcih ter prek partizanom naklonjenih posameznikov in odborov OF. O rekvizicijah oz. ekonomskih akcijah, s katerimi so prišli ne samo do hrane, ampak včasih tudi do obleke, obutve in drugih potrebščin, najdemo podatke v skoraj vseh vojaških in političnih poročilih in dnevnikih, ki so jih vodili štabi bataljonov in v štabu odreda. Za primer si oglejmo vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda z dne 18. julija 1944, kjer piše, da je v zadnjih dveh tednih 1. bataljon odreda izvedel dve uspešni ekonomski akciji, 2. bataljon prav tako in 3. bataljon ekonomsko akcijo v Slivnici.² Iz poročila partijskega sekretarja 1. bataljona 23. oktobra pa izvemo, da so v minulem tednu izvedli prehranjevalno akcijo, v kateri so zaplenili tri glave goveje živine in enega prašiča, ter rekvizicijo, s katero so zaplenili čevljarski material (podplate, žeblje, dreto) in druge manjše potrebščine.³ Z jesenjo 1944 pa je prehranjevanje enot prevzela komanda Kozjanskega vojnega področja in odseki za prehrano pri okrajnih odborih OF. Vendar so enote Kozjanskega odreda izvajale rekvizicije tudi kasneje, a v manjši meri. To je bilo seveda odvisno od sposobnosti oz. založenosti s hrano odsekov za prehrano.

V političnih in vojaških poročilih Kozjanskega odreda najdemo podatke o tem, da je bila prehrana možev dobra in v zadostnih količinah.⁴ Podobnega mnenja je bil tudi sanitetni referent odreda Adolf Drolc, ki je v sanitet-

nem poročilu za mesec avgust zapisal, da hrana količinsko in kakovostno ustreza. Kuhalo se je preveč mesa, a se je v poletnih mesecih položaj izboljšal, ker so borci prejeli tudi zelenjavo.⁵ V septembru 1944 se je hrana kakovostno poslabšala, saj je primanjkovalo zabele, nabava soli pa je postajala vedno težja. A primerov skorbuta⁶ vseeno ni bilo.⁷ V novembrskem poročilu je sanitetni referent Kozjanskega odreda zapisal tole: »Kar se tiče prehrane, bi na teritoriju, kakršen je naš, ki še ni izčrpan, lahko bila boljša in bolj izdatna. Je preveč enolična, večinoma meso, zelenjave je kljub pogostim intervencijam vsepovsod premalo.«⁸ Odredni intendant je v poročilu štabu 4. operativne cone NOV in POS v začetku septembra 1944 zapisal, da se je hrana za borce kuhala trikrat dnevno, le v primerih, ko so se izvajale akcije večjega obsega, so enote jedle kuhano hrano le dvakrat dnevno. Zapisal je tudi, da je »na vidiku organizacija pekarije«.⁹ Pekarija pri komandi Kozjanskega vojnega področja

Kuhinja 3. bataljona odreda.

ja je res delala in spekla dnevno 150 kg kruha,¹⁰ a po izjavah borcev in starešin Kozjanskega odreda so ga jedli zelo redko.¹¹

Hrana se je kuhala po bataljonih, saj je imel vsak bataljon 1—2 kotla. Po četah se ni kuhalo nikoli, razen kadar je kaka četa delovala zunaj bataljona. Kuharji niso bili poklicni, ampak so navadno bili to borci, ki so že pred vojno odslužili vojaški rok in imeli veselje ter vsaj malo smisla za kuhanje. Navadno so imeli kuharji enega stalnega pomočnika za delo v kuhinji. Kadar pa je bilo v kuhinji potrebno več rok za delo, ni bilo nikoli problemov, saj je bilo prostovoljcev vedno dovolj, ker so mislili, da bodo od tega imeli koristi. Skupno opremo (kotle, vreče s hrano, posode z mastjo itd.), ki so ji v partizanih pravili »kolektiv«, so na večer pred premikom enote porazdelili med borce, ki so jo po prihodu na cilj morali ponovno izročiti kuharju.¹² Le 1. četa 2. bataljona Kozjanskega odreda je imela za prevoz »kolektiva« vprežnega konja in voz z opremo.¹³

Februarja 1944 je glavni štab NOV in POS na podlagi odredbe vrhovnega štaba NOV in POJ izdal odredbo o ne-

Jožefa Živič, bila je kuharica v štabu odreda.

rednosti v zvezi s prehrano štabov enot. V njej je zapisal, da štabi bataljonov in odredov ne smejo imeti samostojnih kuhinj, ampak se morajo hraniti v kuhinji bataljona z vsem moštvom na enak način.¹⁴ Na Kozjanskem so štabi bataljonov imeli svoje kuhinje, a so jih zaradi protestov kasneje ukinili.¹⁵ Tudi štab odreda je imel svojo kuhinjo. Kuharica je bila Jožefa Živič, ki je bila tudi perica, po potrebi pa je članom štaba tudi kaj zašila.¹⁶

Jedilni listi enot Kozjanskega odreda, če so sploh obstajali, se razen dveh zvezkov niso ohranili. Vanju so vpi-sovali od septembra do decembra 1944 prejeto in oddano hrano.¹⁷ Zato pa so se skoraj v celoti ohranili jedilni listi partizanskih vojnih bolnic na Kozjanskem za leto 1945 in deloma za zadnje mesece leta 1944.¹⁸ Oglejmo si jedilne liste za dan 24. december 1944:

	zajtrk	malica	kosilo	malica	večerja
R 7	bela kava keksi	jabolka	golaž žganci	jabolka	močnik
R 8 ¹⁹	močnik	sadje	sadje	sadje	golaž žganci
R 9	čaj žganci	hruške	fižol meso	jabolka	ričet meso
R 10	kava kruh	—	juha meso	—	krompir juha

Za hrano in druge potrebščine bolnic je skrbel sanitetni ekonomat, ki je hrano prejemal od odsekov za prehrano okrajnih odborov OF Jurklošter—Laško, Sv. Rupert in Planina—Sevnica. Občasno so ranjencem pošiljale pakete s pecivom članice okrajnih odborov ZSM Planina—Sevnica, Šmarje in Sv. Rupert. Kljub temu da so imeli dovolj hrane na zalogi, jim je navadno manjkala kakšna jestvina, skoraj vedno pa zelenjava. Mesa je bilo vedno na zalogi, pa tudi kruha jim ni manjkalo, saj je imel sanitetni ekonomat svojega peka in majhno pekarno. Svojim ranjencem so kljub težkim časom veliko nudili, le dietne hrane za težke ranjence niso premogli.²⁰

Različne službe Kozjanskega odreda so problematiko glede prehrane različno reševale. Vendar pa lahko z gotovostjo trdimo, da se je po tej plati najboljše godilo kurirjem vojaških kurirskih in relejskih postaj. Preskrbovali so jih odseki za prehrano okrajnih odborov OF, še največkrat pa so bili na hrani pri partizanom naklonjenih hišah, ki so bile ob njihovih poteh. Ker so vsak dan pre-

hodili po več kilometrov, so se ustavljali najprej pri eni in nato še pri drugi domačiji. Najraje pa so se ustavljali pri hišah, za katere so vedeli, da se tam dobro je in pije. Še raje pa so obiskovali hiše, kjer so imeli svoje simpatije. Kurirji so vedeli za vse trafike na svojem območju in tudi, kdaj le-te dobe tobak. Tako so po vrstnem redu obiskovali trgovine in trafike, včasih tudi napovedano, če so bili že dobri znanci, tako da jim cigaret ni primanjkovalo. Občasno so hodili tudi v rekvizicije h okupatorjevim sodelavcem in jim odpeljali kakega prašiča, s katerim so si potem mastili brke. Oblečeni, obuti in oboroženi so bili prav tako dobro, saj so v zasedi potolkli kako patroljo, razorožili nemškega vojaka, ali pa obiskali vermana, ki je imel doma puško in obleko, tako da so imeli obleko in orožje vedno v redu.²¹

Pri hrani, ki je fiziološka potreba, je bilo treba računati tudi na psihološke okoliščine. Po decembrski sovražnikovi ofenzivi je morala v enem bataljonu padla na zelo nizko stopnjo. Ko pa so v to enoto za božič s terena pripeljali voz hrane, je moralna moč partizanov vidno porasla, češ, »saj narod ni čisto pozabil na nas«.²²

O obleki in obutvi borcev Kozjanskega odreda dobimo prve podatke v poročilu partijskega biroja Kozjanskega odreda s konca junija 1944, kjer piše, da je potrebno organizirati krojaško in čevljarsko delavnico.²³ Teh Kozjanski odred ni nikoli imel, pač pa so že v avgustu 1944 po bataljonih bili nastavljeni trije čevljarji za nujna popra-

vila obutve, dva čevljarja, ki sta urezovala, in trije, ki so obutev nato izdelovali. Z usnjem so bili še kar dobro založeni, vendar pa vseh potreb niso mogli kriti, kajti zato bi potrebovali vsaj 100 parov čevljev. Avgust je bil mesec, ko so na Kozjanskem na veliko mobilizirali v partizansko vojsko. Novinci so v partizane prihajali v letnih oblekah, oz. s tistim, kar so imeli na sebi. Za izdelavo perila so v enotah odreda zaposlili šest šivilj in za izdelavo oblek dva krojača. Toda kljub temu je v odredu primanjkovalo 200 kosov spodnjega perila, 150 suknjičev in hlač ter 300 odev.²⁴ Za mesec september sta tako intendant kot sanitetni referent zapisala v svojih poročilih, da je obutev v slabem stanju in da manjka dosti spodnjega perila.²⁵ Stanje se v novembru ni nič popravilo, čeprav so pri komandi Kozjanskega vojnega področja že obstajale čevljarske in krojaške delavnice. V 1. bataljonu je kar 70 % borcev imelo obleko v takem stanju, da se je niti krpati ni več dalo. Tudi obutev je bila že popolnoma izrabljena. V vseh bataljonih pa so bili borci brez obutve, zato so si noge ovi-jali z vrečami.²⁶ Zaradi takega stanja je bila razumljiva skrb tako štaba Kozjanskega odreda kot komande vojne-ga področja, ki sta zahtevala, da kože vsake ubite živali posušijo in oddajo usnjarni, ki je delovala pod okriljem komande Kozjanskega vojnega področja. Vendar pa usnjarne in druge delavnice niso mogle izdelovati toliko usnja in drugih predmetov, kot so jih potrebovali. Povpraševanje je bilo veliko večje kot ponudba.²⁷ Stanje se verjetno vse do konca vojne ni izboljšalo, saj je v 3. bata-ljonu 1. februarja 1945 primanjkovalo 25 odev, 14 parov čevljev, 26 srajc, 29 spodnjih hlač in 16 hlač, 14 bluz, 38 parov rokavic, 40 parov nogavic, 30 titovk, 35 šalov, 32 šo-torskih kril in 22 nahrbtnikov.²⁸

Vsaka intendantura, tako tudi intendantura Kozjan-skega odreda, je o svojem poslovanju morala voditi in-tendantske knjige. To so bile blagajniške oz. denarne knjige, knjige o prejeti in izdani hrani, materialu, inven-tarju, plenu in o živalih.²⁹

Ves denar se je zbiral v intendanturi 4. operativne cone NOV in POS.³⁰ Ta ga je potem glede na izkazane potrebe

pošiljala štabom podrejenih enot. Iz dokumentov je razvidno, da so zahtevki po denarju prihajali na intendanturo 4. operativne cone NOV in POS po dveh poteh. Vse službe pri štabih enot so svoje proračune pošiljale štabu, ki je vse te proračune združil v skupen proračun in ga poslal intendanturi 4. operativne cone NOV in POS. Druga pot pa je bila ta, da so službe pri štabih enot pošiljale svoje proračune tudi službam pri nadrejenih štabih enot, ki so potem proračune združile in ga poslale intendanturi 4. operativne cone NOV in POS.³¹

Na seniku.

V času do osvobojenega ozemlja na Kozjanskem so se bataljoni Kozjanskega odreda zadrževali po gozdovih in vaseh. Kasneje pa, razen v času izvajanja akcij ter sovražnikovih hajk in ofenziv, izključno po vaseh. Na Špičku, Bohorju, pod Lisco in še kje so imeli v gozdovih vnaprej pripravljene tabore. V njih so imeli iz praproti in smrekovih vej ali listja pripravljena skupna ležišča. V okviru voda sta spala po dva ali trije borci skupaj zato, da so se greli. Pokrivali so se s plašči, odejami in šotorskimi

krili. Če so šotorskih kril imeli več, so iz njih naredili šotore. Štabni oficirji so spali skupaj, vendar vedno v okviru enote. Po vaseh pa so partizani prenočevali v hlevih, po kozolcih in opuščenih hišah, po hramih in kletah pa tudi v šolah. Za štab enote se je našla vedno kakšna hiša, kjer so člani jedli in prespali. Vasi za prenočevanje so skrbno izbirali, saj so morali biti zaradi lažje obrambe ali morebitnega umika ali na hribu ali v bližini gozda.³² Ob vsakem prihodu partizanov v vas je bilo poskrbljeno tudi za zavarovanje. Dne 31. oktobra 1944 je bila 2. četa 2. bataljona skupaj z bataljonskim štabom v vasi Orehovec. Zavarovali so se s tremi stražarskimi mesti, z zasedo s puškomitraljezom ter tremi patruljami. Na ogled terena so poslali tudi obveščevalce.³³

Borci so se na splošno izogibali bivanju v zemljankah, ker so se na tako življenje težko privajali. Zanje je bila zemljanka nekaj negativnega in so se vanjo zatekali le v skrajni sili. V njih so se počutili manj varne, saj so bile možnosti za umik občutno manjše. Hoteli so imeti aktivno varnost, da so se lahko borili in branili, ne pa pasivne varnosti, ki jo je omogočala zemljanka. Zato so jih prepuščali v uporabo le ranjencem, političnim delavcem na terenu in civilistom.

Zemljank različnih vrst je bilo po Kozjanskem veliko. Zemljanko za okrajni odbor OF Senovo—Blanca so zgradili v letu 1944. Postavljena je bila v Travnem Lazu na Bohorju, potisnjena ob pečino, ki ji pravijo Zupančeva pečina. Zgrajena je bila iz jelovih brun v dimenzijah $3 \times 4 \times 1,8$ m. S prednjim delom, to je z vrati in lino, je bila obrnjena proti vzhodu. Druge tri stene so bile v zemlji. Pokrita je bila z lesom, ki so ga izolirali s strešno lepenko. Vse pa so zasuli z zemljo, tako da je bila popolnoma zamaskirana. V njej so načrtovali akcije, ki so jih potem izvajali na terenu. Okupator je večkrat prišel v bližino zemljanke, a je ni odkril, dokler ni prišel izdajalec, ki je februarja 1945 izdal mesto okrajne zemljanke. Vendar so se vsi aktivisti srečno in pravočasno umaknili.³⁴

Zemljanko so uporabljali tudi za shranjevanje hrane in inventarja. Zgodaj, kmalu po ustanovitvi enote, so jo

začeli izdelovati tudi bataljoni Kozjanskega odreda.³⁵ Ohranila se je odredba o gradnji zemljank za skladiščenje hrane, ki jo je štab Kozjanskega odreda izdal 6. marca 1945. V njej je od štabov bataljonov zahteval, naj takoj začno izvajati odredbe o skladiščenju živil, ki bodo zadoštovala za 6—8 tednov. Hrano bi morali skladiščiti na več mestih izključno partijci. V primeru, da bi sovražnik odkril ta skladišča, bi bili krivci za to kazensko odgovorni.³⁶

Na terenu so začeli graditi zemljanke že prej. Poleti 1942 so se vaščani Pišec dogovorili, da je potrebno izkopati zemljanko, ki naj bi služila kot zaklonišče aktivistom OF ter za shranjevanje živeža in drugih gmotnih sredstev. Ko je bila spomladi 1943 zgrajena, je bil glavni rov dolg več kot dvajset metrov, visoka je bila dva in široka dva metra in pol. Stranski rovi, katerih mere so bile $2 \times 2 \times 2$ metra, so bili na desno in levo na vsaka dva metra. Zemljanka je bila skopana v pesek, za vhod pa sta služila dva stebra, na katerih so slonela vrata. Delovala so na principu uteži. Nemški okupator je ni nikoli odkril in je bila izpraznjena po osvoboditvi, vse zaloge hrane, ki jo je bilo za okoli 13 ton, so bile uporabljene za potrebe prebivalstva Brežic.³⁷

Intendantska služba v Kozjanskem odredu je bila organizirana po statutu. Na čelu je bil odredni intendant, odredni blagajnik je bil njegov pomočnik. V jeseni 1944 je njegov pomočnik postal še odredni ekonom.³⁸ Vsak bataljon je imel bataljonskega intendanta, vsaka četa pa četnega ekonoma. Odredni intendant je imel še svojega namestnika, ekonom 1. čet v bataljonih pa so bili namestniki bataljonskih intendantov.³⁹

Prvi intendant odreda, o katerem imamo podatke, je bil Fric Suša, rojen leta 1914 v Artičah. Po poklicu je bil trgovski pomočnik in je 6. marca 1944 stopil v NOV. Od 15. maja dalje je bil odredni intendant. Njegov namestnik je bil orožniški narednik-vodnik Franc Vidic iz Kranja. Intendant 1. bataljona je bil Josip Kostanjšek, ekonom 1. čete Franc Sluga, 2. čete pa Ivan Šmid. Intendant 2. bataljona je bil Anton Košak, ekonom 1. čete Franc Pirtušek, 2. čete pa Stanko Penič. Intendant 3. bataljona

je bil Mirko Bostič, ekonom 1. čete Ivan Požun, 2. čete pa Viktor Klinc. Vsi intendanti, razen Franca Vidica, so bili iz trgovske stroke, četni ekonomski pa so bili peki, mesarji, kmetje in delavci.⁴⁰

Jeseni 1944 je prišlo v intendantski službi Kozjanskega odreda do kadrovskih sprememb. Intendant 2. bataljona Franc Gregl je sredi septembra postal odredni intendant. Rojen je bil 1909. leta na Bizeljskem, pred vojno in med njo je bil v orožniški službi. Dne 9. junija 1944 je bil mobiliziran v Kozjanski odred in v njem kot odredni intendant ostal vse do osvoboditve.⁴¹ Odredni ekonom je postal Marjan Bračun.⁴² Intendant 1. bataljona je postal Ivan Vahčič, 2. bataljona pa Ivan Zakšek.⁴³ Ekonom štaba odreda in njegove zaščitne čete pa je postal Alojz Jazbec.⁴⁴ Seznam moštva Kozjanskega odreda iz marca 1945 omenja v intendantski službi odrednega intendanta vodnika Franca Gregla, ekonoma pa Vlada Planinca iz Dobove. Intendant 2. bataljona je bil Alojz Bač, 3. bataljona pa Štefan Štritov.⁴⁵

Prvi višji intendantski tečaj oficirske šole glavnega štaba NOV in POS, ki je trajal od 10. avgusta do 15. septembra 1944, je obiskoval namestnik intendanta Kozjanskega odreda Jože Kostanjšek. Zaključil ga je s prav dobrim uspehom. Drugi višji intendantski tečaj je obiskoval odredni ekonom Marjan Bračun. Trajal je od 23. septembra do 31. oktobra 1944, zaključil ga je z dobrim uspehom.⁴⁶ Nižji intendantski tečaj podoficirske šole 4. operativne cone NOV in POS, ki je bil v novembru 1944, so obiskovali in uspešno končali Štefan Štritov, Alojz Drobne in Anton Horjak iz Kozjanskega odreda ter Ivan Krivec iz Kozjanskega vojnega področja.⁴⁷

O intendantski službi Kozjanskega odreda so razpravljali tudi na partijskih sestankih. Sekretar odrednega partijskega biroja Ljubo Jovan-Saša je v avgustu 1944 zapisal, da so intendantski službi posvečali premalo pozornosti, kajti ravno ta služba da lahko veliko pripomore ali škoduje skupni stvari glede odnosa do civilnega prebivalstva. Ravno zato je partija spodbujala tekmovanja v tem, kateri bataljon bo imel najboljše intendante, največ či-

stoče v kuhinjah in najboljše vzpostavljene zveze z gošpodarskimi komisijami odborov OF.⁴⁸

Intendantski oficir Kozjanskega vojnega področja je 25. septembra 1944 po prihodu iz prvega višjega intendantskega tečaja oficirske šole glavnega štaba NOV in POS postal Jože Kostanjšek, namestnik intendanta Kozjanskega odreda.⁴⁹ Njegov pomočnik je v novembru postal Stane Rauter. Intendant pri komandi mesta Planina je bil Pavel Lapuh, ekonom Radoslav Rogina, skladiščnik pa Jože Kumperger.⁵⁰

Intendantskemu oficirju je bil podrejen področni ekonom, ki je bil zadolžen za delavnice.⁵¹ Do srede oktobra 1944 so na področju ustanovili naslednje delavnice: čevljarstvo, krojaško, sedlarsko, kovaško in mizarstvo delavnico ter usnjarno, pekarno in klavnico oz. mesnico. Dve čevljarstvi delavnici, v katerih je delalo 10 čevljarjev, sta bili na sedežu področja, ena delavnica z enim zaposlenim pa je delovala v neposredni bližini sedeža področja. To so bile domače delavnice, ki so imele na voljo le najnujnejše orodje. Ukvarjale so se v glavnem s popravili, kasneje tudi z izdelavo obutve. V krojaški delavnici so bili zaposleni 3 krojači in 4 šivilje. Krpali so stare obleke in izdelovali perilo iz platen zavezniških padal. V času od 25. oktobra do 10. novembra 1944 so izdelali 149 srajc, 114 spodnjih hlač in 111 ovojč. Od tega so enotam oddali 108 srajc, 86 spodnjih hlač in 86 ovojč. Drugo so spravili v bunkerje. Krojaška delavnica je imela tri šivalne stroje in poseben oddelek za paranje zavezniških padal, v katerem sta bili zaposleni dve šivilji in tri pomočnice. Delovala je na sedežu področja. Sedlarska delavnica se je ukvarjala s popravilanjem konjske opreme, v njej sta delala dva sedlarja. V kovaški delavnici sta dva kovača delala za vojsko in civilno prebivalstvo. Usnjarna je bila precej oddaljena od sedeža področja. V njej je pet oseb strojilo kože in tako so delno pokrivali potrebe po kožah. V mizarstvu delavnici so izdelovali raznovrstne zaboje za shranjevanje žita in drugih potrebščin. Zaposlovala je 12 mizarjev. Pekarna je dnevno spekla 150 kg kruha za potrebe vojske, v klavnici oz. mesnici pa so bili zaposleni 4 mesarji.⁵²

Nekatere od omenjenih delavnic so spadale delno tudi pod tehničnega oficirja Kozjanskega vojnega področja. Vsaka delavnica je imela svojega vodjo, ki je skrbel za delovno disciplino in tehnični napredek delavnice.⁵³ Partizanska vojska je iz dneva v dan rasla in z njo tudi potrebe, zato je prometno-tehnični odsek vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS uvedel za vse delavnice Kozjanskega vojnega področja enoten delovni čas. Trajal je od 7.—12. ure in od 13.—17. ure.⁵⁴

Kuhinja Kozjanskega vojnega področja na Planini v novembru 1944.

Konec avgusta 1944 je ekonomski odsek vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS ukazal vsem komandantom vojnih področij, naj začno organizirati etapne kuhinje na vseh prehodnih točkah, kjer se premikajo partizanske enote. Stati bi morale v razdalji 4—5 ur hoje. S tem bi odpravili »žicanje« partizanov pri civilnem prebivalstvu in pospešili prehode partizanskih enot.⁵⁵ V začetku oktobra je komanda Kozjanskega vojnega področja

izdala odredbo o vzpostavitvi treh etapnih kuhinj na svojem območju, a razen enega dopisa etapne postaje Koprivnica, ki bi lahko bila tudi etapna kuhinja Koprivnica, ni na voljo arhivskih podatkov.⁵⁶

V prvi polovici avgusta 1944 je štab Kozjanskega odreda ustanovil specialno četo 20 partizanov z nalogo, da pripravi vse potrebno za sprejem zavezniškega vojaškega materiala iz zraka. Odšla je v Marijino vas, kjer so borci v gozdu v Ravterjevem grabnu v nekaj dneh skopali zemljanko v velikosti okoli $10 \times 5 \times 2$ metra, namenjena je bila za shranjevanje zavezniškega vojaškega materiala. Strop so izolirali, zemljanka je bila v močni strmini, tako da ni bilo bojazni, da bi jo ob deževju zalila voda. Zemljanka in dostop do nje sta bila močno zakrita, vsa dela, ki so potekala v največji tajnosti, je osebno nadzoroval načelnik štaba odreda Rožman.⁵⁷

Nato so na spuščališču, ki je bilo na ravnini nad Marofom pri Planini, postavili več večjih kresov in organizirali prevoze materiala do Marijine vasi. Kresove so zakurili zaradi lažje orientacije zavezniškemu letalstvu, ki je s padali spuščalo svoj tovor.⁵⁸ Z ustanovitvijo Kozjanskega vojnega področja je specialna četa z imenom Ekipa EK/J⁵⁹ prišla pod njegovo poveljstvo.⁶⁰ Natančen pregled nad prejetim zavezniškim materialom je vodil referent za nabavo materiala Kozjanskega vojnega področja.⁶¹ Komandir specialne čete Ekipa EK/J je bil Alojz Bitenc-Branko, intendant Janko Henigman in delegat ekonomskega materiala Jožef Drnač.⁶²

Okoli 18. avgusta 1944 zvečer je četa zakurila kresove in po 22. uri so zavezniška letala s padali nad Marofom odvrгла tovor. Bilo ga je za okoli 20 vozov in so ga s konjskimi ter volovskimi vpregami odpeljali v Ravterjev graben. Od tod so ga borci čete na rokah prenesli v zemljanko. V tovoru so bile puške, brzostrelke, uniforme in obutev ter nekaj konzervirane hrane.⁶³ O razdelitvi tega materiala ni podatkov, le iz srede septembra 1944 obstaja potrjen predlog razdelitve zavezniškega materiala, prejetega na Kozjanskem, po katerem naj bi ga 10 % ostalo v skladišču, 60 % naj bi ga prejele enote 14. divizije NOV in

POJ ter 30 % enote Kozjanskega odreda. Bluze in hlače naj bi zamenjali za ponošene uniforme okupatorjeve vojske, ki so jih nosili partizani, iz njih pa bi izdelovali prepotrebne kape titovke.⁶⁴ Drugo spuščanje zavezniškega vojaškega materiala je bilo okoli 12. oktobra 1944. Med drugim so prejeli precej brzostrelk, za katere se je potegoval obveščevalni center Kozjanskega odreda.⁶⁵ V novembru je Ekipa EK/J zaprosila za 200 litrov nafte za spuščališče, a je njihovo prošnjo prometno-tehnični odsek vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS zavrnil z obrazložitvijo, da suho dračje in slama popolnoma zado-stujeta za kurjenje ognjev.⁶⁶

Poleg sprejema zavezniškega materiala iz zraka je Ekipa EK/J izvajala tudi druge akcije. Dne 31. 10. 1944 je šla štiričlanska patrulja v akcijo po potrebni material v Senovo. V vasi Šedem se je spopadla z enako močno nemško patruljo. V boju sta padla nemški vojak in vodja partizanske patrulje Jožef Pesar.⁶⁷

Opombe

- ¹ Arhiv INZ, Tisk NOB, f. O, Od Savinje do Sotle, 5. 7. 1944, št. 2, str. 4—5.
- ² Arhiv INZ, f. 329/I, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. 7. 1944.
- ³ Arhiv INZ, f. 342/I, tedensko poročilo partijskega sekretarja 1. bataljona Kozjanskega odreda partijskemu sekretarju odrednega biroja 23. 10. 1944.
- ⁴ ZA CK ZKS, a. e. 4149, mesečno poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 11. 12. 1944; Arhiv INZ, f. 342/I, tedensko poročilo partijskega sekretarja 1. bataljona Kozjanskega odreda 6. 12. 1944; Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda štabu Kozjanskega odreda 1. 11. 1944.
- ⁵ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za mesec avgust 1944.
- ⁶ Bolezen zaradi pomanjkanja vitamina C.
- ⁷ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za mesec september 1944.
- ⁸ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za mesec november 1944.
- ⁹ Arhiv INZ, f. 331/II, poročilo intendanture Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 9. 9. 1944.
- ¹⁰ Arhiv INZ, f. 348/II, polmesečno poročilo intendanture Kozjanskega vojnega področja ekonomskemu odseku vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 14. 10. 1944.
- ¹¹ Jožica Komadina, Anton Račič, Ivan Cerjak, ustni vir 15. 1. 1990.
- ¹² Anton Račič, Ivan Cerjak, ustni vir 15. 1. 1990.
- ¹³ Arhiv INZ, f. 331/II, petnajstdnevno poročilo intendanture Kozjanskega odreda intendaturi 4. operativne cone NOV in POS 23. 11. 1944.
- ¹⁴ Arhiv INZ, f. 11/II, odredba št. 7 glavnega štaba NOV in POS 24. 2. 1944.
- ¹⁵ Glej op. 12.
- ¹⁶ Arhiv INZ, f. 342/I, spisek moštva ožjega in širšega štaba Kozjanskega odreda, nedat.; Jožica Komadina, ustni vir 15. 1. 1990.
- ¹⁷ V arhivu Muzejske zbirke Laško sta shranjena dva zvezka prejete in oddane hrane Kozjanskega odreda. Prvi z naslovom Prva knjiga hrane Kozjanskega odreda zajema čas od 10. 9.—26. 12. 1944 in Druga knjiga hrane Kozjanskega odreda zajema čas od 10. 10.—26. 12. 1944. Knjigi vsebujeta pregleda za moko, ješprenj, fižol, meso, sol, sladkor, makarone, krompir, mleko in tudi za milo.
- ¹⁸ Arhiv INZ, f. 399/IV, jedilni listi postojank 1944—1945.
- ¹⁹ Jedilni list za 24. 12. 1944 za bolnico R 8 ni ohranjen, zato je za razpredelnico vzet najbližji omenjenemu datumu ohranjeni jedilni list, datiran z 21. 12. 1944. Datum 24. 12. 1944 je izbran naključno.
- ²⁰ Arhiv INZ, f. 399/IV, jedilni listi postojank 1944—1945; Arhiv INZ, f. 401 A/IV, seznam prostovoljnih prispevkov v hrani za partizansko vojno bolnico R 7 iz leta 1945 in f. 399/III, dopis upravnika bloka postojank odseka Kozje odseku za prehrano okrožnega odbora OF Kozje 6. 5. 1945.
- ²¹ Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Ljubljana 1966, str. 235—245.

- ²² ZA CK ZKS, a. e. 4150, mesečno poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 12. 1. 1945.
- ²³ ZA CK ZKS, a. e. 4143, polmesečno poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 29. 6. 1944.
- ²⁴ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda 8. 9. 1944.
- ²⁵ Arhiv INZ, f. 331/II, poročilo intendature Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 9. 9. 1944 in f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za mesec september 1944.
- ²⁶ Arhiv INZ, f. 331/II, mesečno poročilo intendature Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 2. 11. 1944 in poročilo intendature Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 14. 11. 1944.
- ²⁷ Arhiv INZ, f. 331/II, petnajstdnevno poročilo intendature Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 23. 11. 1944.
- ²⁸ Arhiv INZ, f. 329/I, spisek potrebnih oblačil za moštvo 3. bataljona Kozjanskega odreda 1. 2. 1945.
- ²⁹ Arhiv INZ, f. 331/II, petnajstdnevno poročilo intendature Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 23. 11. 1944. Od omenjenih knjig sta se ohranili dve knjigi hrane ter knjiga izdanega perila Kozjanskega odreda iz leta 1944 in se nahajajo v arhivu muzejske zbirke v Laškem. Ohranila se je še knjiga daril bolnice R 7. (Arhiv INZ, f. 401 A/IV)
- ³⁰ Arhiv INZ, f. 331/II, dopis štaba Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 18. 6. 1944.
- ³¹ Arhiv INZ, f. 331/II, dopis intendature 4. operativne cone NOV in POS odseku za zveze Kozjanskega odreda 22. 11. 1944 in f. 331/I, proračun obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS 20. 6. 1944.
- ³² Glej op. 11.
- ³³ Arhiv PMB, f. 7/II, vojaško in politično poročilo 2. bataljona Kozjanskega odreda štabu Kozjanskega odreda 1. 11. 1944.
- ³⁴ Bohor v borbi. Krško 1977, str. 13–17.
- ³⁵ ZA CK ZKS, a. e. 4143, poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda centralnemu komiteju KPS 29. 6. 1944.
- ³⁶ Arhiv INZ, f. 657/I, odredba štaba Kozjanskega odreda št. 33 okrožnemu odboru OF Kozje, štabom vseh treh bataljonov in poveljstvu Haloške čete Kozjanskega odreda 6. 3. 1945.
- ³⁷ Pišece ob 30. obletnici osvoboditve. Pišece 1975, str. 21; Mihael Ogorevc, ustni vir, april 1982.
- ³⁸ Arhiv INZ, f. 331/II, poročilo intendature Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 9. 9. 1944 in poročilo intendature Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 23. 11. 1944.
- ³⁹ Arhiv INZ, f. 331/II, spisek intendantskih oficirjev, intendantov in četnih ekonomov Kozjanskega odreda, nedat. Dokument je nedatiran, a je iz junija 1944, saj je ohranjen spremljajoči dopis intendature Kozjanskega odreda 23. 6. 1944, v katerem prosi intendanturo 4. operativne cone NOV in POS za potrditev omenjenih ljudi.
- ⁴⁰ Prav tam.
- ⁴¹ Arhiv INZ, f. 134/IV, spisek funkcionarjev širšega štaba Kozjanskega odreda 18. 10. 1944 in f. 332/II, personalni list Franca Gregla.

- ⁴² Arhiv INZ, f. 331/II, poročilo intendature Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 23. 11. 1944.
- ⁴³ Arhiv INZ, 134/IV, spisek funkcionarjev štabov 1. in 2. bataljona Kozjanskega odreda 18. 10. 1944.
- ⁴⁴ Arhiv INZ, f. 332/III, personalni list Alojza Jazbeca.
- ⁴⁵ Arhiv INZ, f. 342/I, spisek moštva Kozjanskega odreda, nedat.
- ⁴⁶ Arhiv INZ, Tisk NOB, f. V—1, Vestnik GS NOV in POS 20. 10. 1944, št. 6, str. 16 in 20. 12. 1944, št. 7, str. 11.
- ⁴⁷ Arhiv INZ, f. 331/I, dopis intendature 4. operativne cone NOV in POS 26. 11. 1944.
- ⁴⁸ ZA CK ZKS, a. e. 4145, načrt bodočega dela partije po bataljonih Kozjanskega odreda 25. 8. 1944.
- ⁴⁹ Arhiv INZ, f. 348/II, dopis ekonomskega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS komandi Kozjanskega vojnega področja 25. 9. 1944.
- ⁵⁰ Arhiv INZ, f. 348/II, dopis intendantskega oficirja komande Kozjanskega vojnega področja ekonomskemu odseku vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 19. 11. 1944; Arhiv PMB, f. 7/VII, spisek moštva komande mesta Planina iz leta 1944.
- ⁵¹ Arhiv INZ, f. 348/II, dopis pomočnika šefa intendature 4. operativne cone NOV in POS intendantskemu oficirju Kozjanskega vojnega področja 15. 10. 1944.
- ⁵² Arhiv INZ, f. 348/II, polmesečno poročilo intendantskega oficirja Kozjanskega vojnega področja ekonomskemu odseku vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 14. 10. 1944 in mesečno poročilo intendantskega oficirja Kozjanskega vojnega področja ekonomskemu odseku vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 10. 11. 1944.
- ⁵³ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis komande Kozjanskega vojnega področja sanitetnemu referentu Kozjanskega vojnega področja 28. 11. 1944.
- ⁵⁴ Arhiv INZ, f. 348/I, dopis prometno-tehničnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS komandi Kozjanskega vojnega področja 24. 11. 1944.
- ⁵⁵ Arhiv INZ, f. 348/II, dopis ekonomskega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS vsem komandam področij 28. 8. 1944.
- ⁵⁶ Arhiv INZ, f. 348/II, polmesečno poročilo intendantskega oficirja Kozjanskega vojnega področja ekonomskemu odseku vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 14. 10. 1944 in f. 399/III, dopis etapne stanice Koprivnice Kozjanskega vojnega področja 12. 10. 1944.
- ⁵⁷ Arhiv PMB, f. 8/VI, Spominsko gradivo, Stanko Iljaž, Sprejem zavezniškega blaga iz zraka na Kozjanskem (dalje: Iljaž, Sprejem zavezniškega blaga). Intendant čete Janko Henigman pa je 10. 11. 1944 v svoj personalni list zapisal, da je to dolžnost v četi opravljal že od 1. 8. 1944. (Arhiv INZ, f. 332/III)
- ⁵⁸ Pray tam.
- ⁵⁹ Na Štajerskem je bilo več čet s podobnimi oznakami. Razlikovale so se tako, da so se črke za poševno črto spreminjale. Četa na Kozjanskem je imela črko J, poznamo pa še specialne čete z oznakami: Eki-pa EK/O, EK/P in EK/Z.
- ⁶⁰ Arhiv INZ, f. 348/I, poročilo komande Kozjanskega vojnega področja vojni oblasti 4. operativne cone NOV in POS 1. 11. 1944.
- ⁶¹ Arhiv INZ, f. 348/I, dopis referenta za nabavo materiala Kozjanskega vojnega področja komandirju Eki-pa EK/J 7. 11. 1944.

- ⁶² Arhiv INZ, f. 331/II, dopis specialne čete Ekipe EK/J intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 10. 11. 1944 in f. 332/III, personalna lista Janka Henigmana in Jožefa Drnača 10. 11. 1944.
- ⁶³ Glej op. 57
- ⁶⁴ Arhiv INZ, f. 322/I, dopis kapetana Mirka Frankiča-Tilna intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 16. 9. 1944 in dopis intendature 4. operativne cone NOV in POS kapetanu Mirku Frankiču-Tilnu 25. 9. 1944.
- ⁶⁵ Arhiv INZ, f. 342/II, depeša obveščevalnega centra Kozjanskega odreda 4. operativni coni NOV in POS 12. 10. 1944 in f. 332/I, poročilo pomočnika šefa intendature 4. operativne cone NOV in POS intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 15. 10. 1944.
- ⁶⁶ Arhiv INZ, f. 348/I, dopis specialne čete Ekipe EK/J 7. 11. 1944 in dopis prometno-tehničnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS referentu za nabavo materiala Kozjanskega vojnega področja 17. 11. 1944.
- ⁶⁷ Arhiv INZ, f. 399/III, poročilo specialne čete Ekipe EK/J sanitetnemu referentu Kozjanskega vojnega področja 5. 11. 1944.

XIII.

Zdravstvo v Kozjanskem odredu

Nastanek in razvoj partizanskega zdravstva na Kozjanskem je neločljivo povezan s priljubljenim partizanskim zdravnikom in človekoljubom Adolfom Drolcem. Rodil se je leta 1914 v Zagorju ob Savi. Gimnazijska leta je preživel v Ljubljani in Mariboru in tam z odliko maturiral na klasični gimnaziji. Po končanem petem semestru nepopolne medicinske fakultete v Ljubljani je nadaljeval študij v Beogradu. Tu je absolviral, vojna pa mu je preprečila, da bi študij končal.¹

*Sanitetni referent odreda
Adolf Drolc.*

V partizansko vojsko je Drolc stopil v začetku aprila 1944. Iz Kamniško-zasavskega odreda je konec meseca odšel v štab 4. operativne cone NOV in POS, od tod ga je šef sanitetnega odseka dr. Stane Pirc na njegovo željo poslal v Kozjanski odred za sanitetnega referenta. Ob prihodu na Kozjansko je spoznal, da tu na področju zdravstva ni bilo narejenega še ničesar.² Zatorej je bilo njegovo strokovno delo v prvih mesecih bivanja na Kozjanskem namenjeno organiziranju »trupne sanitete« oz. zdravstva v operativnih enotah ter ustanavljanju bolnic in izvajanju bolnišničnega načina zdravljenja.

Do prihoda sanitetnega referenta Drolca v Kozjanski odred na Kozjanskem ni bilo bolničarjev in bolničark, zato je sklenil, da si bo bolničarski kader ustvaril sam. Z vztrajnostjo in močno voljo je nekaj mesecev sam prirejal tečaje, na katerih se je izšolalo okoli 50 bolničark in bolničarjev. Vseh tečajev je bilo pet.³ Prvi sanitetni tečaj je potekal v času od 27. junija do 5. julija 1944 in ga je obiskovalo 6 partizank. Adolf Drolc je predaval o anatomiji človeka, prvi pomoči v nezgodi in o spoznavanju zdravil. Zaključni izpiti so bili 5. julija ob prisotnosti dveh članov ožjega štaba odreda. V svojem poročilu za mesec julij je sanitetni referent odreda zapisal, da so bolničarke pokazale izredno zanimanje in sposobnosti za opravljanje svoje službe.⁴ Ker s tem tečajem še niso rešili kadrovske problematike, so med 17. in 24. julijem organizirali nov tečaj z 9 udeleženkami. Obdelovali so snov iz prve pomoči, pa tudi poglavja iz anatomije in fiziologije človeka. Tečajnice so 25. julija opravljale zaključne izpite pred komisijo, ki ji je predsedoval Drolc, člana pa sta bila pomočnik političnega komisarja odreda Ljubo Jovan-Saša in predstavnik glavnega štaba NOV in POS kapetan Miran Brinar. Tečajnice so pokazale precej znanja, zato je bil uspeh zadovoljiv. Ohranil se je del vprašanj, zato si jih oglejmo. Gizela Herman: lekarniško zdravilo za garje, omedlevica; Anka Brinovec: hrbtenica in vretenca, umetno dihanje, očiščenje rane; Milka Gorjup: srce, razušenje obleke, rama; Fanika Kelhar: jetra, garje, ustavitev krvi; Angela Remih: kri, otekline, ovoj dimelj; Jožefa Horjak:

puls, povoj, kosti zapestja; Zvonka Zelič: kaj je to celica, garje, povez oči.⁵ Tečaj je bil v času od 27. avgusta do 16. septembra, obiskovalo ga je 11 bolničark.⁶ Naslednji tečaj je obiskovalo 12 partizank in je trajal od 5. do 15. novembra 1944. Poslušale so predavanja iz anatomije, higiene in prve pomoči.⁷ V letu 1945 na Kozjanskem ni bilo več sanitetnih tečajev. Bolničarskega kadra je bilo dovolj, zato ni bilo treba usposabljanja novega.^{7a}

Julija 1944 je sanitetna služba na Kozjanskem že dosegla precejšnjo stopnjo organiziranosti. Poleg sanitetnega referenta Adolfa Drolca je bilo na voljo še 8 bolničarjev⁸ in 9 četnih bolničark.⁹ Odredni bolničar je bil Julij Repše, ki je že pred vojno kot bolničar delal 9 mesecev v vojni bolnišnici v Beogradu in nato 6 mesecev v nemški vojski.¹⁰ Dolžnost odrednega bolničarja in nato bolničarja Kozjanskega vojnega področja je opravljal vse do 18. januarja 1945, ko je bil hudo ranjen. Svobodo je dočakal v partizanskih bolnicah na Kozjanskem.¹¹ V 1. bataljonu je bil bolničar Jože Uršič, eden najstarejših partizanov v odredu, ki je po poškodbi očesa moral odložiti mitraljez. Postal je vesten bolničar. V 2. bataljonu je bil bolničar Franc Belcijan, absolvent sanitetne šole glavnega štaba NOV in POS, v 3. bataljonu pa Konstantin Suša, ki je končal 4 semestre medicine v Gradcu. V delavskem bataljonu je bil bolničar Ivan Jazbec, v bataljonu novincev pa Vlado Jenko.¹² V bolnici sta kot bolničarja delovala Janez Šiška-Ivan in Jakob Kulovec. Četne bolničarke so bile: Marija Žandar, Saša Odlazek, Gizela Herman, Anka Brinovec, Ivanka Hudarín, Fanika Kelhar, Marija Vodišek, Sonja Dimkova in Fani Jekar.¹³

V prvi polovici septembra 1944 je prišel v partizane zdravnik iz Kozjega dr. Stanko Pogrujc. Postal je pomočnik sanitetnega referenta Kozjanskega odreda, meseca oktobra pa pomočnik sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja. Bil je slabega zdravja in težko se je gibal, zato so ga 20. januarja 1945 postavili za zdravnika R 9, največje partizanske vojne bolnice na Kozjanskem.¹⁴

Z ustanovitvijo Kozjanskega vojnega področja so nastali pogoji za ustanovitev zalednega zdravstva in tako je

17. oktobra 1944 sanitetni referent Kozjanskega odreda Drolc postal sanitetni referent Kozjanskega vojnega področja.¹⁵ Njegovo mesto v odredu je prevzel dr. Franc Pungeršič. Z njegovim delom štab odreda ni bil zadovoljen, zato je 31. oktobra prosil štab 4. operativne cone NOV in POS, da ga razreši dolžnosti in na njegovo mesto postavi drugega zdravnika.¹⁶ Že predtem je sanitetni odsek 4. operativne cone NOV in POS sredi oktobra 1944 na mesto sanitetnega referenta Kozjanskega odreda postavil dr. Franca Repiča, zdravnika s Planine.¹⁷ Kaže, da dr. Repič te dolžnosti sploh ni prevzel, kljub temu da je na seznamu zdravnikov NOV in POS iz 1. februarja 1945 še vedno zapisan kot sanitetni referent Kozjanskega odreda,¹⁸ kajti 25. oktobra je sanitetni referent Drolc sanitetnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS predlagal, da bi dr. Franca Repiča poslali na teren, kjer bi zdravil civilno prebivalstvo.¹⁹ S tem predlogom se je šef sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS kapetan dr. Peter Držaj strinjal in je dr. Repiča nameraval pokrajinskemu odboru OF za Štajersko predlagati za okrožnega zdravnika.²⁰ Dne 27. novembra 1944 je štab Kozjan-

*V. d. sanitetnega referenta
odreda Vlado Jenko.*

skega odreda za v. d. sanitetnega referenta Kozjanskega odreda postavil bolničarja 2. bataljona Vlada Jenka, ki je to dolžnost opravljal vse do prihoda Kozjanske grupe v Prekmurje.²¹

Stanje sanitetnega osebja v odredu je bilo marca 1945 takole. Odrednega bolničarja ni bilo, v. d. sanitetnega referenta Vlada Jenka pa smo že omenili. V 1. četi 2. bataljona je bila bolničarka Gizela Herman, v 2. četi pa sta bili bolničarki Marija Šubic in Marija Vodišek. V 1. četi 3. bataljona sta bili bolničarki Rozalija Pelcl in Justa Borhak, Jožefa Horjak je bila 20. februarja 1945 ranjena in se je zdravila v bolnici. V 2. četi sta bili bolničarki Justa Stopar in Sonja Dimkova.²² Za 1. bataljon Kozjanskega odreda ni podatkov.

V novem Kozjanskem odredu, ki je bil ustanovljen konec aprila 1945, je bil sanitetni referent Rudi Mlakar, po četah pa so bile bolničarke.²³

Mesec dni po ustanovitvi vojaško zaledne sanitete na Kozjanskem je v njej poleg sanitetnega referenta in njegovega pomočnika delovala še higieničarka Rita Papo-Nada. Bolničarsko službo na vojnem področju je izvajal poklicni bolničar Julij Repše, partizanske straže pa je oskrboval bolničar Albin Haler. Pri vseh komandah mest so bile ustanovljene ambulate, v katerih je bil poleg bolničarke še en nebolničar. Pri komandi mesta Jurklošter je bila bolničarka Angela Osek, Planina Fani Pristojnik, Kozje Marija Šepec, Št. Jurij Anica Fevžer, Rogatec Vera Vašcer in Sevnica Mara Rauter. Pri tehnični četi Jurklošter je bila bolničarka Gizela Herman, pri delavski četi Lesično pa Alojzija Stahl. Tudi transportna četa Jurklošter je imela svojo bolničarko. Vsi imenovani so imeli strokovno izobrazbo za opravljanje svojih nalog, a le redki so do nje prišli pred vstopom v NOV.²⁴

Drolc je zdravstvenemu osebju posvečal posebno pozornost z namenom, da bi se čimprej in čimbolj usposobili. Z vsemi bolničarji in bolničarkami se je do meseca avgusta sestajal trikrat mesečno, da je z njimi obravnaval vsa vprašanja sanitetne službe. Kot študijsko gradivo jim je služilo glasilo sanitetnega oddelka glavnega štaba

NOV in POS Partizanski zdravstveni vestnik in brošura Ranjenec^{24a} ter druga medicinska literatura, ki jo je bilo mogoče dobiti.²⁵

Posebno pozornost je zdravstvena služba na Kozjanskem posvetila higieni v partizanskih enotah in ustanovah. Garij, srbečice in uši je bilo po vseh bataljonihi precej, kljub temu da so v zdravljenje teh bolezni vlagali veliko svojih moči. Še najmanj uspešni so bili pri tem delu v bataljonihi, ki so se nahajali zunaj Kozjanskega. To so bile enote, ki so spremljale novince prek Save na Dolenjsko ter prek Savinje in Voglajne v enote in ustanove 4. operativne cone NOV in POS. V teh bataljonihi so bile bolničarke, ki so imele s sabo potrebna mazila, a vse to ni veliko pomagalo, kajti borci na dolgihi pohodih niso mogli vzdrževati higieni v taki meri, kot so jo lahko na osvobojenem ozemlju.²⁶ Bolničarke so imele glede nadziranja higieni v enotah stroga navodila. Vsak dan so morale svojo četo peljati pred zajtrkom na umivanje. Na to so bili z okrožnico opozorjeni tudi bataljonski in četni politični komisarji. V bataljonihi so imeli tudi po enega brivca, ki je opravljal samo svoje delo, kajti v partizanihi nošnja dolgihi las ni bila dovoljena. V vsaki četi je bila zraven bolničarke še partizanka, ki je imela nalogo, da vsaj enkrat tedensko moštvi opere perilo. To se je tudi izvajalo, razen v bataljonihi, ki so bili zunaj Kozjanskega. Zato je obstajala praksa, da so le-ti dobili čisto perilo pri odhodu in ob vrnitvi s pohoda. V mesecu septembru 1944 se je perilo v 1. in 2. bataljonu pralo štirikrat, v 3. bataljonu trikrat in v 4. bataljonu dvakrat. Parjenje obleke se je izvajalo štirinajstdnevno. To so delali v »srbskih buretihi« oz. sodih za razuševanje obleke. Po parjenju oz. razuševanju obleke je sledilo likanje obleke.²⁷ Prvi sod za razuševanje so kozjanci nabavili že v maju 1944,²⁸ postopoma pa so z njimi opremili vse enote in ustanove na Kozjanskem. S tem so močno zmanjšali ušivost moštvi, tako da je sanitetni referent odreda Adolf Drolc v svojem poročilu iz septembra 1944 zapisal, da ušivost po bataljonihi ni velika. Lekarniških mazil proti garjam in srbečici je bilo v začetku dovolj, že v septembru 1944 pa jim jih je začelo

primanjkovati, zato so jih morali v precejšnjih količinah izdelovati sami. Ker so se z nastankom svobodnega ozemlja čete in bataljoni zadrževali po privatnih hišah, so bataljonski bolničarji dobili navodila, da stranišča pred uporabo pregledajo in po potrebi razkužijo. Tam, kjer so se enote zadrževale na prostem za več kot en dan, pa so morali izkopati zasilna stranišča.²⁹

V avgustu 1944 je partijski biro Kozjanskega odreda naredil svoj načrt dela po bataljonih. Tudi na področju higiene je nameraval izvesti tekmovanje. Po bataljonih naj bi ocenjevali najhitrejše in najtemeljitejše odpravljanje ušivosti ter vzdrževali čistočo obleke, obutve in osebne higiene borcev. Tekmovali bi tudi v tem, kdo bi najbolj pazil na snago med taborjenjem.³⁰

Prva pomoč v bataljonih je bila v lažjih primerih v juniju nudena 120-krat, v juliju pa 145-krat.³¹ Poleg garij, srbečice in uši zasledimo pri moštvu Kozjanskega odreda tudi ture in lažje oblike želodčnih bolezni. Precej pogosti pa so bili primeri drisk in revme. Sanitetno osebje je menilo, da je bilo obolenj teh vrst preveč in da so to nekateri zlorabljali.³² Težjih oblik bolezni niso zdravili ambulantno, ampak so bolnike pošiljali v partizanske vojne bolnice. Znani so primeri, da so nekaj borcev pod izmišljenimi imeni poslali v celjsko in brežiško bolnišnico. Po operaciji ali ozdravitvi so se vrnili v enote. Z nastopom zime 1944/45 so se zaradi pomanjkanja dobre obutve in tople obleke pojavile tudi angina in prehladi. V jesenskih mesecih je bilo zaradi neprevidnosti nekaj samopoškodb s strelnim orožjem, v glavnem pa je šlo za lažje primere. Še največ je bilo teh nesreč ob vsaki podelitvi orožja novincem.³³

Zelo hud problem po bataljonih v poznem poletju 1944 je bilo vprašanje obutve. V bataljone Kozjanskega odreda je v tem času prihajalo vedno več novincev, ki so s sabo vedno vzeli le najslabšo obutev v upanju, da jim bo vojska oskrbela novo. Zato so po vseh bataljonih nastavili po dva ali tri čevljarje, ki so obutev le popravljali. Pri štabu odreda sta delovala dva čevljarja, ki sta urezavala, in trije, ki so izdelovali novo obutev. Z usnjem so bili za-

loženi še kar dobro, vendar pa vseh potreb niso mogli kriti.³⁴ Da je bil ta problem res pereč, govori podatek, da je septembra 1944 štel 2. bataljon Kozjanskega odreda okoli 100 borcev, od tega jih je bilo 20 bosih ali z zelo raztrganimi čevlji. Ves odred je takrat potreboval najmanj 100 parov novih čevljev, dobil pa jih je le 20 parov.³⁵

Prav tako so bile težave s perilom in obleko. Novinci so v partizane v večini prihajali samo z obleko, ki so jo imeli na sebi. Zato je bilo v odredu stalno zaposlenih najmanj 6 šivilj za izdelavo perila, za izdelavo oblek sta skrbela 2 krojača. V odredu je avgusta 1944 primanjkovalo 200 kosov spodnjega perila, 150 suknjičev in hlač ter 300 odev. Problem je bil tudi s šotorskimi krili, saj ga je imel mogoče le vsak dvajseti borec.³⁶ V septembru se je stanje izboljšalo, a je še vedno najmanj 50 borcev potrebovalo spodnje perilo, najmanj 60 pa nov suknjič in hlače. Zaradi zime, ki je bila že pred vrati, so potrebovali vsaj 50 odev.³⁷

Na podlagi dopisa sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS z dne 20. julija 1944 je sanitetni referent Kozjanskega odreda Drolc 1. avgusta poslal štabom vseh treh bataljonov odredbo o določitvi dveh nosačev ranjenec na četo in o tem, da mora imeti vsaka četa stalno po eno nosilo iz šotorskega krila.³⁸ Ker tega niso storili, je Drolc sklical sestanek z vojaškimi funkcionarji bataljonov, na katerem je bila poudarjena potreba, da se ta odredba uresniči.³⁹ Dne 20. septembra je vse štiri štabe bataljonov ponovno opozoril na izpolnjevanje odredbe sanitetnega referenta Kozjanskega odreda z dne 1. avgusta 1944.⁴⁰ Stanje se je glede nosil v letu 1945 popravilo, kot lahko ugotovimo iz dopisa v. d. sanitetnega referenta Kozjanskega odreda Jenka Drolcu. Ob prenosu ranjenec iz bataljonov v bolnice so tam zadržali 6 nosil iz šotorskih kril. S tem se je, ugotavlja Vlado Jenko, število nosil po bataljonih močno zmanjšalo.⁴¹

Najvišjo stopnjo organiziranosti je partizansko zdravstvo na Kozjanskem doseglo novembra 1944 pod vodstvom Drolca in njegovega pomočnika dr. Stanka Pogrujca, ki pa je v tem času zaradi bolehnosti v glavnem le pre-

gledoval nabornike za partizansko vojsko.⁴² Zdravstvena služba Kozjanskega vojnega področja je tako zajemala zdravstvene ustanove, od bolnic in lekarne do ambulant pri komandi mest. Sanitetni referent pa je ves čas poleg svojega dela pomagal še sanitetnemu referentu Kozjanskega odreda.⁴³

Zdravstveno osebje Kozjanskega vojnega področja se je do decembrske sovražnikove ofenzive sestajalo vsaj enkrat ali dvakrat mesečno, po njej pa redno na vsakih 14 dni, po potrebi pa večkrat na mesec. Na njih so obravnavali vsa vprašanja, ki so se tikala sanitetne službe, pa tudi politična vprašanja. Proučevali so strokovno literaturo in praktično vadili.⁴⁴

*Brilej in Pavel Baloh
pred ambulanto
na Planini v novembru 1944.*

V novembru 1944 so pri vseh komandah mest delovale ambulate. Zdravniški pregledi so bili dvakrat tedensko, v ambulanti pri komandi Kozjanskega vojnega področja pa vsak dan.⁴⁵ V drugi polovici novembra je bilo v ambulanti pri komandi mesta Planina na zdravljenju 28 oseb, v Jurkloštru 14 oseb in v Kozjem 3 osebe. Ambulanta na Planini je imela na voljo 5 ležišč, v Jurkloštru 9 ležišč in v Kozjem le 4, kar je povsem zadostovalo. Ambulantno pomoč je iskalo na Planini 186 oseb, v Jurkloštru 45 in v Kozjem 16. V večini primerov je šlo le za prehlade in zato

niso bili potrebni transporti v bolnice. Vendar pa se je kmalu po ustanovitvi ambulant zdravstveno osebje znašlo pred velikim problemom. Štabi različnih enot so svoje ljudi tudi ob manjši nesposobnosti za premike pošiljali takoj v ambulante na zdravljenje. Sanitetni referent Drolc je menil, da bi se lahko dal marsikateri tak primer ob dobri volji odgovornih pozdraviti tudi v enotah.⁴⁶ Skrb za higieno je vodila higieničarka, ki sta ji bila dodeljena dva pomočnika, da sta ji pomagala pri razuševanju. Tedensko so pregledovali prostore, namenjene moštvom. Kljub večkratnemu opominjanju se je slama na ležiščih premalokrat menjavala, kar je imelo za posledico veliko ušivost, ki ji je bilo zdravstveno osebje le stežka kos. V nekaterih primerih pa so ugotovili, da prostori niso bili samo nezdravi, ampak tudi premajhni. Posebno problematičen je bil prostor, namenjen kaznjencem. V prostoru, velikem 5 m², se je včasih gnetlo prek 40 ljudi obeh spolov. V njem so bili včasih tudi otroci, zato je komanda vojnega področja na Drolčevo posredovanje obljubila, da bo kaznjencem namenila še en prostor. Vsem ženskam, ki so delovale na sedežu področja in so prebivale v nezdravih prostorih, je sanitetna služba priskrbela nov prostor. Vse komande mest so imele svoj sod za razuševanje. Izvajalo se je redno na 14 dni. S sovražnikovo decembrsko ofenzivo je moštvo Kozjanskega vojnega področja postalo 4. bataljon Kozjanskega odreda. Postali so premična enota, zato je bilo razuševanje precej ovirano. Posamezne vojaške enote so imele prenosne sode za razuševanje, a je bila ušivost borcev kljub temu precej velika. Bila je posledica neumivanja in pomanjkanja čistega perila ter prebivanja po gozdovih. V tem času je prišlo po enotah do pomanjkanja hrane. Če pa je že bila, je bila enolična in premalo izdatna. Opaziti je bilo vedno več avitaminoze⁴⁷ in telesnega propadanja ljudi.⁴⁸ V enotah je bilo veliko problemov, tudi zaradi obleke in obutve, saj je bilo v novembru 1944 okoli 60 % nezadostno obutih, večina borcev sploh ni imela zimske obleke.⁴⁹

Spregovoriti je treba še o eni nalogi, ki sta jo opravljala vojaška zdravnik na Kozjanskem. Z odredbo štaba

4. operativne cone NOV in POS, ki jo je podpisal njen načelnik major Petar Brajović, so 19. novembra 1944 ustanovili komisijo za pregled ljudi v službi pri komandi Kozjanskega vojnega področja, v vseh komandah mest in partizanskih stražah ter pri njihovih posebnih enotah. Pod oznako posebne enote so bile mišljene delavske in tehnične čete. Predsednik komisije je bil Anton Račič-Zvone, oficir na razpolaganju pri štabu Kozjanskega odreda, člani so bili Franc Vidic, namestnik komandanta Kozjanskega vojnega področja, Adolf Drolc, sanitetni referent Kozjanskega vojnega področja, in njegov pomočnik dr. Stanko Pogrujc. Njihova naloga je bila pregledati ljudi Kozjanskega vojnega področja in ugotoviti njihove sposobnosti za služenje v operativnih enotah. Spiske le-teh je bilo treba poslati v štab Kozjanskega odreda, kjer bi dobili razporede.⁵⁰ Komisija je v predpisanem roku opravila svoje delo in ugotovila, da je 25 % pregledanih sposobnih za služenje v operativnih enotah.⁵¹ Do te odredbe je prišlo verjetno zato, ker so v štabu 4. operativne cone NOV in POS ugotovili, da je v vojaško zalednih organih oblasti preveč za boj sposobnih ljudi.

Posebno poglavje oz. obravnavo zaradi njihove pomembnosti zaslužijo partizanske vojne bolnice na Kozjanskem. Do prihoda sanitetnega referenta Kozjanskega odreda Drolca na Kozjanskem niso poznali bolnic. Njihovi ranjenci so bili skriti v podzemeljskih bunkerjih, ki nikakor niso bili primerni zanje. Zaradi tega so se po daljšem iskanju odločili za zdrav in dobro prikrit kraj nad jurkloštrskim oz. Nemškim grabnom pod Rudenikom. Bolnica je bila v začetku julija 1944 že pod streho. Lesena baraka je bila v zemlji le z zadnjo stranjo, merila je po dolžini 8–10 metrov, v širino 3 metre, sprejela pa je lahko 30 hudih ranjencev. Njeno prvotno skrivno ime Privatnica X so v novembru na predlog pomočnika šefa sanitetnega referenta 14. divizije NOV in POJ Rifata Tvrtkovića zaradi lažje orientacije preimenovali v R 7. V baraki so bila ležišča ločena, tako da je imel vsak ranjenec dovolj prostora. Osebe in previjališče sta bila v posebnem prostoru. V bližini so zgradili zemljanko, v katero so

lahko spravili za tri mesece živeža. V oddaljenosti približno 100 metrov so določili prostor za pokopališče. Javka za bolnico je bila na Preski pri gozdarski koči. Upravnik nove bolnice je postal Ivan Marn, v njej sta delala še Jaka Kuhar in Alojz Fantinato-Rozman. Da bi oskrbo ranjencev izboljšali, negibljivim in hudo ranjenim pa posvetili še večjo pozornost, so avgusta ranjence ločili. Medtem ko so hudi in negibljivi ranjenci ostali v bolnici, so gibljive in lažje ranjene namestili v opuščeno hišo v bližini Zgornjega Voluša nad kmetom Horjakom na dobro skritem kraju, oddaljenem od vseh poti in ob gozdu. Tako je nastala rekonvalescentna postojanka, v katero so sprejemali lažje ranjence ter bolne in onemogle iz bataljonov. S tem so razbremenjevali enote in povečali njihovo gibljivost.⁵²

Nalogo, zgraditi na Kozjanskem dve novi veliki postojanki, je štab 4. operativne cone NOV in POS zaupal Branku Defarju-Stričku. V septembru je Branko Defar izbral med borci Kozjanskega odreda dvanajst mož in jih razdelil na dve gradbeni skupini. Eno gradbeno skupino šestih mož je vodil Defar sam, drugo pa Franc Zajc. Prvi je svojo skupino v začetku oktobra odpeljal na Voluš, drugi pa nad Fužine pri Planini. Branko Defar je na vzhodnem delu Voluške gore našel primerno skrit prostor v gozdnem sestavu, imenovanem Dreikultura. Novo bolnico so gradili približno en mesec in je bila v novembru že pripravljena za sprejem okoli 60 ranjencev z zahodnega območja Kozjanskega. Poimenovali so jo R 9 in je bila največja in najbolj opremljena bolnica na Kozjanskem. Glavna javka za bolnico je bila pri kmetu Jerčinu v zaselku Pojerje. Hkrati je tudi druga skupina pod vodstvom Zajca zgradila postojanko R 8 nad Fužinami pri Planini za ranjence z vzhodnega Kozjanskega območja.⁵³

Življenje in zdravljenje ranjencev v partizanskih vojaških bolnicah je potekalo organizirano in disciplinirano. Predvsem si je vodstvo postojanke prizadevalo, da bi čas zdravljenja čim koristneje izrabili. Ko so novodošlega bolnika seznanili s hišnim redom, se je moral zavezati,

da ga bo vedno izpolnjeval. V bolnicah so vstajali ob sedmih zjutraj, ob nedeljah in praznikih pa ob pol osmih, medtem ko je bilo spanje oz. popolna tišina ob desetih zvečer. Hrano so navadno delili trikrat na dan, zajtrk ob pol osmih, kosilo ob enih popoldne in večerjo ob sedmih zvečer. Nočni dežurni bolničar je moral do vizite ob devetih zjutraj in šestih popoldne urediti ležišča, umiti bolnike ter jim izmeriti temperaturo, jo vpisati v temperaturno tablo ter počistiti postojanko. Ranjence so previjali v presledku od enega do petih dni, kakor je pač bilo potrebno glede na rano.⁵⁴

Prenos ranjenca v bolnico.

Tudi glede prenosov ranjenih do javke za bolnico so veljala natančno določena pravila. Prenos je morala spremljati izkušena bolničarka z najpotrebnejšimi obvezami in zdravili. Eden od spremljevalcev je med prenosom skrbel za intendanco, seveda kar se da neopazno, da ne bi pri tem trpela konspiracija. Z ranjenci se pod nobenimi pogoji niso smeli ustavljati v vaseh in hišah. Če je kdo med

potjo umrl, je bilo treba poskrbeti za dostojen pogreb, za grob sta morala vedeti dva člana iz spremstva. Zapuščino umrlega so vzeli s seboj, da bi jo kasneje predali njegovim sorodnikom. Če razmere niso dopuščale pokopa, so morali obvestiti terenske aktiviste OF, da so ti kasneje pokopali pokojnika pod istimi pogoji.⁵⁵

Sovražnikovo ofenzivo »Wildsau« v decembru 1944 so bolnice in celotna zdravstvena služba dobro prestale, saj okupator ni zajel niti enega ranjenca. Manj sreče so imele postojanke. Ker se ob začetku ofenzive osebje in ranjenci v postojanki R 10, nameščeni sicer v leseni zgradbi na osamljenem kraju ob robu gozda, niso več počutili varne, so se raje prestavili v gozd in si tam postavili šotore. Tako so se po srečnem naključju rekonvalescenti in osebje rešili, kajti sovražnik je postojanko 26. decembra 1944 odkril in jo popolnoma uničil. Zaradi hude zime in zlasti povečanih potreb se je vodstvo odločilo za gradnjo nove bolnice za rekonvalescente in lažje bolnike. Tako sta se v začetku januarja 1945 Defarjeva in Zajčeva gradbena ekipa že združili in začeli graditi ter še istega meseca tudi uspeli zgraditi novo bolnico R 10. Postavili so jo na zahodnem pobočju Voluške gore v zelo gostem mladem smrečju, visoko na strmem pobočju Kočovca, pod vrhom Velike Špice. Za to mesto so se odločili predvsem zaradi bližnjega potočka, prek katerega je potekala krožna pot okoli Voluške gore. S tem je odpadlo običajno maskiranje dohoda do bolnice, ker so se s shojene krožne poti lahko približali postojanki kar po potoku. To pa je bilo posebno dragoceno v zimskem obdobju.⁵⁶

Pozimi 1945, verjetno v začetku meseca februarja, je prišlo v zdravstvu na Štajerskem do reorganizacije. Območje 4. operativne cone NOV in POS je bilo razdeljeno na 15 odsekov, bolnice na Kozjanskem so bile vključene v I. odsek.⁵⁷ Z odredbo referenta za bolnice sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS 7. februarja 1945 so bolnice na Kozjanskem prešle pod upravo bloka postojank na odseku Kozje. Uprava je bila neposredno podrejena dr. Juliju Sajetu-Hakimu, referentu za bolnice sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS. Upravnik

bloka postojank odseka Kozje je postal Adolf Drolc. S tem niso bili več podrejeni komandi Kozjanskega vojnega področja, a ker do predaje dolžnosti ni nikoli prišlo, je Adolf Drolc še naprej opravljal dolžnost sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja.⁵⁸

Istega dne je upravnika bloka postojank odseka Kozje Drolca glavni štab NOV in POS za vestno opravljanje službe in pri tem izkazano hrabrost odlikoval z redom hrabrosti.⁵⁹ V predlogu za odlikovanje je okrožni komite KPS Kozje zapisal, da Adolf Drolc pri opravljanju svojega dela popolnoma pozablja na lastno osebo in žrtvuje vse svoje fizične ter duševne sposobnosti za dobrobit partizanov-bolnikov, conski sanitetni odsek pa je zapisal, da je Drolc eden najsposobnejših in najbolj priljubljenih sanitetnih referentov cone.⁶⁰

Konec marca 1945 so poleg upravnika bloka postojank Drolca v zdravstvu na Kozjanskem delovali še:

v bolnici R 7: komandir in bolničar Ivan Šiška, intendant in kamufler Jakob Kulovec, politični komisar Avgust Marn, kuhar Jakob Pekovšek in kurir Jožef Koželj;

v bolnici R 8: politični komisar in komandir Miha Molan, bolničar Jože Uršič, intendant in kamufler Jože Seničar, kurir Ivan Kozole, kuharica Marija Finžgar in bolničarka Marija Klimenko;

v bolnici R 9: komandir Franc Kramžar, politični komisar Ivan Ošo, kamufler Franc Trbovc, zdravnik dr. Stan-ko Pogrujc, bolničar Milan Ritonja, pomožna bolničarka Fini Vrečko, kuharica Jožica Pajduh, intendant Jernej Funkelj, kurir Anton Klauzer ter pomožni moči Valentin Sajko st. in Valentin Sajko ml.;

V bolnici R 10: komandir Mihael Horjak, politični komisar Ivan Fijavž, kamufler in intendant Anton Božič, kuhar Janez Levičar, bolničarka Anka Brinovec in kurir Martin Ausec; obveščevalec je bil Franc Gačnik, administratorka Vida Benetek in kurirji Viktor Zdovc, Alojz Fantinato, Rudolf Guček in Anton Leva. Člani gradbene ekipe pa Franc Zajc kot vodja ter pomožno osebje Jože Volavšek, Franc Vozelj, Karel Starkelj, Anton Strnad, Anton Zemljak, Anton Šuler ter mizar Martin Kuhar.

Najštevilnejše osebje je imel v oktobru 1944 ustanovljeni ekonomat, ki je oskrboval vse zdravstvene ustanove na Kozjanskem z živežem in drugimi potrebščinami ter opravljal razne storitvene usluge. Člani so bili ekonom Milan Ivanc, pomočnik ekonoma Miha Kostanjšek, knjigovodja Viktor Preskar, administratorka Elizabeta Preskar, čevljar Jože Manfreda, mesar Anton Drobne, pek Vladimir Druškovič, perici Milka Cornik in Ema Bučar, kuharica Anica Povalej ter pomožno osebje Ernest Suhodolčan, Franc Šantej, Stefan Kunic, Leopold Kozole, Leopold Ban, Bruno Plaustajner, Maks Seničar, Jože Bevc in Karel Cizelj.⁶¹

Zadnji dnevi 2. svetovne vojne na slovenskih tleh so bili za zdravstvene ustanove na Kozjanskem in njihovo osebje težki, če ne že najtežji. Kozjanski odred se je na ukaz štaba 4. operativne cone JA premaknil v smeri proti Celju in bolnice so tako ostale brez vojaške zaščite. Prek Kozjanskega pa so se premikale številne sovražnikove vojaške enote. Medtem ko so se nemške enote v glavnem pomikale po glavnih cestah, so se ustaši po skupinah in posamično prebijali tudi po stranskih cestah ter skozi gozdove. Ker so spotoma ropali in morili, čeprav je bilo vojne že konec, so bile partizanske bolnice v veliki nevarnosti. Zato se je upravnik bolnic Drolc 14. in 15. maja obrnil na Narodno zaščito v Planini in Laškem za vojaško pomoč. Potrebo po tej pomoči je utemeljil z dejstvom, da je slabo oboroženo zdravstveno osebje 14. maja samo na Voluški gori razorožilo prek 60 ustašev.⁶²

Vojaške pomoči ni bilo od nikoder, in ker je bila tudi izpraznitev bolniških postojank prestavljena z 19. na 22. maj, je upravnik bolnic 18. maja pisal sanitetnemu referentu Kozjanskega odreda ostro pismo z naslednjo vsebino: »Odsek, na katerem se nahajajo naše postojanke, je stalno ogrožen od ustaških band, zaščite pa nimamo absolutno nobene . . . Kozjanski odred do danes ni kazal nikakršnega interesa za svoje ranjence, vsaj zdaj ob svobodi naj pokaže toliko morale, da bodo ranjenci spravljeni čim prej na varno.«⁶³ Ta trditev je sicer preostra, vendar lahko razumemo vso upravnikovo skrb za zaupane mu

ranjence in bolniško osebje, saj ni mogel in smel dovoliti, da bi v času težko priborjene svobode prišlo do nesreče. Lahko razumemo tudi njegovo skrb za tajnost bolnic, saj je bila velika konspiracija, na katero je Drolc ves čas vojne neprestano opozarjal, edini način za preživetje bolnic.

Ker je na tajnost bolnic nenehno opozarjal tudi vojaške oblasti na Kozjanskem, je pri njih postal nepriljubljen. Kljub več sestankom, opominjanjem s strani okrožnega komiteja KPS Kozje in celo glavnega štaba NOV in POS⁶⁴ se razmere niso izboljšale. Enote odreda in predvsem vojnega področja so še naprej kršile načela tajnosti in taborile po nekaj dni v bližini bolnic. S kurjenjem ognjev in občasnim streljanjem so izdajali sovražniku položaje partizanskih bolnic in pokazali svoj omalovaževalni odnos do dela zdravstvenega osebja po bolnicah in do ranjenih borcev v njih.⁶⁵ Nekateri vojaški funkcionarji so mu namesto pomoči celo metali polena pod noge. Piko na i je dala partijska celica ožje komande Kozjanskega vojnega področja, ki je Drolca konec februarja 1945 ostro skritizirala zaradi njegove neaktivnosti, neprizadevanja in neizvrševanja sklepov partijskih sestankov.⁶⁶ Kritika je Adolfa Drolca naravnost osupnila, zato je svojemu sekretarju na dveh tipkanih straneh pojasnil svoje delovanje od prihoda v partizane. Zraven je na treh tipkanih straneh podal poročilo o političnem delu v bolnicah. Ker je slutil, da se to zanj ne bo dobro končalo, je hkrati poslal prepise vseh dokumentov sekretarju okrožnega komiteja KPS Kozje in ga prosil za pomoč.⁶⁷ Zadeva se je končala tako, da je sekretar partijske celice ožje komande Kozjanskega vojnega področja v pismu Drolcu priznal, da pozna njegovo delo in da se kritika nanaša le na njegovo trenutno delo v partiji,⁶⁸ ki pa ga zaradi težkih razmer na postojankah ni bilo možno izvršiti.⁶⁹

Dopoldne 19. maja 1945 je prebivalstvo Jurkloštra priredilo ranjencem poslovilni miting, v naslednjih dneh pa so jih odpeljali v vojno bolnico v Topolšico pri Šoštanju.⁷⁰ Na zdravljenje v Topolšico so odpeljali 30 ranjencev, od tega 6 huje ranjenih, ki so bili ranjeni v spopadih v letu 1945.⁷¹

V partizanskih vojnih bolnicah na Kozjanskem so se zdravili borci Kozjanskega odreda, Kozjanskega vojnega področja, VDV enot, 14. divizije NOV in POJ ter politični delavci. Med njimi je bilo tudi nekaj pripadnikov drugih narodov. Po mnenju organizatorja partizanskega zdravstva na Kozjanskem Drolca se je v njih zdravilo nad 300 ranjencev.⁷² Število je dokaj realno, saj lahko na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva ugotovimo, da so se v bolnici R 7 do konca vojne zdravili 103 ranjenci.⁷³ Stan-ko Pogrujc je opazil, kot verjetno vsi partizanski zdravniki, zelo veliko odpornost partizanov proti bolezni. Psihični moment in volja za ozdravitev sta bila pri borcih tako velika, da so se kljub pomanjkanju zdravil in pripomočkov pri prvi obdelavi rane in sterilnosti rane tako hitro pozdravile, da tega ni videl nikoli prej in ne kasneje. Ta velika volja je po njegovem mnenju temeljila na naslednjih dejstvih: velika politična zavest in domoljubje, sovražstvo do sovražnika in želja po čimprejšnji ozdravitvi, da bi sovražniku zadali nove udarce, počutili so se neprijetno brez orožja, zaščiteni samo s tajnostjo bivanja itd.⁷⁴

Pred terensko lekarno Skala v Belih Lazah na Voluški gori.

V mesečnem poročilu iz srede avgusta 1944 je referentka za lekarnarstvo 4. operativne cone NOV in POS ing. Anica Ivančič-Ančka zapisala, da je na ozemlju Kozjanskega odreda v načrtu gradnja terenske lekarne.⁷⁵ Zgrajena je bila konec avgusta na jurkloštrski strani Voluša, v strmem bregu kakih 50 metrov nad potjo od graščine proti Volušu. Lekarna je dobila ime Skala, bila je to zemljanka, do polovice vkopana v zemljo. Obložena je bila z deskami in dobro zaščiten pred vremenskimi neizostanki.⁷⁶ Vodja terenske lekarne Skala in hkrati organizator kanalov za nabavo zdravil in drugega sanitetnega materiala je bil Feliks Preskar, ki so ga avgusta mobilizirali v partizane, predtem pa je bil 5 let zaposlen kot lekarniški laborant v Sevnici. Uradno je bil na to mesto postavljen 20. oktobra 1944 z odredbo sanitetnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS.⁷⁷ Drugi člani so bili Martin Sitar ter kurirja Viktor Zdovc in Jože Koželj.⁷⁸ Lekarna je bila ves čas vojne še kar dobro založena, saj so dobivali sanitetni material po raznih kanalih iz Brežic, Celja, Dunaja, Gradca, Maribora in Sevnice. Precej sanitetnega materiala in drugih stvari so dobili od mestnega odbora OF v Zagrebu. Terenska lekarna Skala je bila dobro založena tudi po decembrski ofenzivi, čeprav je bilo v tem času pretrganih več kanalov za nabavo sanitetnega materiala. Njeni odjemalci so bili Kozjanski odred in Kozjansko vojno področje, VDV enote in brigade 14. divizije NOV in POJ ter civilno prebivalstvo, kateremu je bil nakup zdravil na območju, ki ga je nadzoroval okupator, nemogoč.⁷⁹

Pri opravljanju svoje dolžnosti so 19. januarja 1945 v bližini Zaloga pri Jurkloštru v zasedo padli 4 člani sanitetnega osebja Kozjanskega vojnega področja. Takoj sta mrtva obležala Martin Sitar in Karel Konec. Julij Repše je bil hudo ranjen, Feliksa Preskarja pa so živega ujeli.⁸⁰ Iz previdnosti so terensko lekarno Skala takoj izpraznili in zaradi velike nevarnosti del sanitetnega materiala poskrili kar v snegu, zato ga je precej propadlo. Meseca marca 1945 so v Belih Lazah na Voluški gori zgradili novo lekarno s skladiščem sanitetnega materiala, obdržali

so tudi staro, kajti bivši vodja lekarne Feliks Preskar se je hrabro zadržal in ni ničesar izdal.⁸¹ Za njim je v. d. vodja terenske lekarne Skala postal ing. Jože Prevolnik. V partizane je prišel v septembru 1944 in se od 28. februarja 1945 zdravil v partizanskih bolnicah na Kozjanskem.⁸²

Stara želja Kozjancev je bila, da bi se na Kozjanskem odprla zobna ambulanta, zato so že v novembru 1944 navezali stike z ljudmi, ki bi jim lahko nabavili zobozdravstveni material.⁸³ S prihodom dentista Franca Goloba iz Bračičeve brigade na Kozjansko je to bilo mogoče. Sanitetni referent Kozjanskega vojnega področja je zato 12. januarja 1945 seznanil komando vojnega področja, štab 2. bataljona 3. brigade narodne obrambe, štab Kozjanskega odreda in okrožni odbor OF Kozje o začetku delovanja zobne ambulante na območju Kozjanskega vojnega področja. Na zdravljenje naj bi sprejemali samo najnujnejše primere, kot so puljenje in plombiranje zob. Seveda je moral pred obiskom zobne ambulante imeti vsak bolnik dovoljenje svojega sanitetnega referenta.⁸⁴ Že naslednji dan je štab 13. udarne brigade Mirka Bračiča zahteval od komande Kozjanskega vojnega področja, da se morata zobozdravnik Franc Golob in njegov pomočnik skupaj z zobno opremo in orožjem takoj vrniti v brigado.⁸⁵ Vendar sta bila 22. januarja 1945 v neki vasi sredi noči napadena, dentist Franc Golob je bil ujet, njegov pomočnik pa je padel. Kozjanci so nato začeli z novo akcijo zbiranja potrebnega materiala, a niso mogli najti zobotehnika, kljub temu da so poleti 1944 mobilizirali kar 4 zobotehnike. Vsi so morali oditi v druge enote zunaj Kozjanskega.⁸⁶

In še nekaj besed o vojaški veterinarski službi, ki se je 24. avgusta 1944 z odredbo glavnega štaba NOV in POS št. 373 ločila in postala samostojna.⁸⁷ Prvi vojaški veterinar na Kozjanskem je bil Hinko Polajnar, ki je konec avgusta 1944 prišel v Kozjanski odred in postal veterinarski referent. Z ustanovitvijo Kozjanskega vojnega področja pa je postal veterinarski referent tega območja. Na tem mestu je ostal vse do konca oktobra, ko je postal veteri-

narski referent 14. divizije NOV in POJ.⁸⁸ Njegov naslednik je bil živinozdravnik Franc Deržič, rojen leta 1902 v Rigoncah pri Dobovi. Študij veterine je končal leta 1938 v Zagrebu, v partizane je šel septembra 1944. Bil je veterinarski referent Kozjanskega vojnega področja, obenem je opravljal tudi naloge okrožnega živinozdravnika.⁸⁹ V okolici Planine je bila ustanovljena premična veterinarska ambulanta, njen bolničar je bil aktivni veterinarski narednik — vodnik nekdanje kraljevske jugoslovanske vojske Barović.^{89a}

Zaradi velikega pomanjkanja konj na območju 7. korpusa je glavni štab NOV in POS poslal na Štajersko skupino, ki jo je vodil intendant pri glavnem štabu kapetan Mirko Frankič-Tilen. V dogovoru s štabom Kozjanskega odreda in njegovim obveščevalnim centrom je v septembru 1944 šla večja patrulja Kozjanskega odreda s to intendantsko skupino v vas Spodnja Pohanca pri Artičah. Patruljo je vodil Hinko Polajnar. Pobrli so 16 konj in 30 glav goveje živine. Vse so pripeljali na Planino. Govedo so večji del oddali kmetom v zamenjavo za slabo govedo za zakol. Konje pa so čez nekaj dni odpeljali čez Savinjo v Gornji Grad, ker jih niso mogli odpeljati prek Save na Dolenjsko. Konje so razdelili tako, da je štab 4. operativne cone NOV in POS dobil šest, 14. divizija NOV in POJ pa 10 konj.⁹⁰ Oktobra 1944 je imel štab Kozjanskega odreda 7 jahalnih konj in pripadajoča sedla. Komanda vojnega področja pa sredi novembra 6 jahalnih in 7 vprežnih konj. V njeni lasti so bili tudi 3 tovorni in 4 osebni avtomobili, 3 traktorji, 4 kolesa ter 5 težkih voz.⁹¹

Opombe

- ¹ ZA CK ZKS, življenjepis Adolfa Drolca.
- ² Arhiv INZ, f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja političnemu komisarju Kozjanskega vojnega področja 23. 2. 1945.
- ³ Prav tam.
- ⁴ Arhiv INZ, f. 399/I, mesečno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda sanitetnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 3. 7. 1944 in mesečno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda sanitetnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 5. 8. 1944.
- ⁵ Arhiv INZ, f. 399/I, mesečno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda sanitetnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 5. 8. 1944; Arhiv INZ, f. 401 A/III, seznam in vprašanja tečajnic 2. sanitetnega tečaja Kozjanskega odreda.
- ⁶ Arhiv INZ, f. 401 A/III, seznam tečajnic sanitetnega tečaja Kozjanskega odreda, ki je bil v času od 27. 8.—16. 9. 1944. V različnih dokumentih so o tem tečaju navedeni različni podatki o zaporednosti tečaja, o času izvajanja ter o številu udeleženk.
- ⁷ Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941—1945 (dalje: Zbornik sanitete), knjiga 3, dok. 18, poročila sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja komandi Kozjanskega vojnega področja 9. 11. 1944; Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za mesec november 1944. V njem navaja, da se je petega novembrskega bolničarskega tečaja udeležilo 16 partizank, od katerih jih je tečaj predčasno zaključilo 6 zaradi dobrega predznaja. Druge so poleg svojega dela imele predavanja le po nekaj ur na dan.
- ^{7a} Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo upravnika bloka postojank odseka Kozje, nedat. Iz spremnega dopisa upravnika bloka postojank odseka Kozje Adolfa Drolca šefu sanitetnega odseka 4. operativne cone JA dr. Jožetu Benigarju, ki je pravitako nedatiran, se da na podlagi analize dokumenta ugotoviti, da je nastal okoli 25. aprila 1945.
- ⁸ V dokumentu je navedeno sedem bolničarjev, vendar je razliko pripisati napačnem seštevanju.
- ⁹ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za avgust 1944.
- ¹⁰ Prav tam.
- ¹¹ Arhiv MRC, f. 35/XI, zapis ustne izjave Julija Repšeta 8. 4. 1960.
- ¹² V dokumentu je pomotoma zapisano Stanko Jenko.
- ¹³ Glej op. 9.
- ¹⁴ ZA CK ZKS, življenjepis Stanka Pogrujca iz leta 1945; Arhiv IZDG, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za november 1944 in f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja upravniku bolnice R 9 20. 1. 1945.
- ¹⁵ Arhiv INZ, f. 399/II, dopis sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS sanitetnemu referentu Kozjanskega vojnega področja 17. 10. 1944.
- ¹⁶ Arhiv INZ, f. 399/I, dopis štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 31. 10. 1944.
- ¹⁷ Arhiv INZ, f. 360/I, poročilo sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS sanitetnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS

22. 10. 1944; Zbornik sanitete, knjiga 2, str. 671, seznam zdravnikov v NOV in POS 30. 10. 1944.
- ¹⁸ Arhiv INZ, f. 36/I, seznam zdravnikov NOV in POS 1. 2. 1945.
- ¹⁹ Arhiv INZ, f. 399/II, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja šefu sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS 25. 10. 1944.
- ²⁰ Zbornik sanitete, knjiga 3, dok. 14, dopis sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS sanitetnemu referentu Kozjanskega vojnega področja 7. 11. 1944.
- ²¹ Arhiv PMB, f. 7/IV, dopis pomočnika političnega komisarja Kozjanskega odreda štabu 2. bataljona Kozjanskega odreda 27. 11. 1944; Vlado Jenko, ustni vir 28. 12. 1989.
- ²² Arhiv INZ, f. 342/I, spisek moštva Kozjanskega odreda iz marca 1945.
- ²³ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis štaba Kozjanskega odreda sanitetnemu referentu 29. 4. 1945; ZA CK ZKS, f. Kozjanski odred, a. e. 7190, poročilo pomočnika političnega komisarja Kozjanskega odreda 26. 4. 1945.
- ²⁴ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za november 1944.
- ^{24a} Verjetno gre za bolničarski priročnik Ranjenec in rane, ki ga je izdal sanitetni odsek VŠ NOV in POJ.
- ²⁵ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za julij 1944 5. 8. 1944.
- ²⁶ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za avgust in september 1944.
- ²⁷ Prav tam.
- ²⁸ Arhiv INZ, f. 399/I, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega odreda sanitetnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS 2. 6. 1944.
- ²⁹ Glej op. 26.
- ³⁰ ZA CK ZKS, a.e. 4144, načrt bodočega dela partije po bataljonih partijskega biroja Kozjanskega odreda 25. 8. 1944.
- ³¹ Arhiv INZ, f. 399/I, poročili sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za junij in julij 1944.
- ³² Glej op. 26.
- ³³ Prav tam; ZA CK ZKS, a.e. 4149, mesečno poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda 11. 12. 1944.
- ³⁴ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za avgust 1944.
- ³⁵ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za september 1944.
- ³⁶ Glej op. 34.
- ³⁷ Glej op. 35.
- ³⁸ Arhiv INZ, f. 399/I, odredba sanitetnega referenta Kozjanskega odreda 1. 8. 1944.
- ³⁹ Glej op. 25.
- ⁴⁰ Arhiv INZ, f. 399/I, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega odreda vsem štirim bataljonom Kozjanskega odreda 20. 9. 1944.
- ⁴¹ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis v. d. sanitetnega referenta Kozjanskega odreda Adolfu Drolcu 7. 3. 1945.
- ⁴² Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za november 1944.
- ⁴³ Arhiv INZ, f. 360/I, poročilo sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS 27. 2. 1945.

- ⁴⁴ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za november 1944 in poročilo upravnika bloka postojank odseka Kozje, nedat.
- ⁴⁵ Glej op. 24.
- ⁴⁶ Arhiv INZ, f. 399/III, petnajstdnevno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 27. 11. 1944.
- ⁴⁷ Bolezen zaradi pomanjkanja določenega vitamina v hrani.
- ⁴⁸ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 9. 11. 1944 in petnajstdnevno poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 27. 11. 1944; Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za november 1944 in poročilo upravnika bloka postojank odseka Kozje, nedat.
- ⁴⁹ Glej op. 24.
- ⁵⁰ Arhiv INZ, f. 399/II, odredba štaba 4. operativne cone NOV in POS 19. 11. 1944.
- ⁵¹ Glej op. 46.
- ⁵² Stane Mrvič: Partizanska saniteta na Kozjanskem. Celjski zbornik 1973—1974, str. 191 in 193 (dalje: Mrvič, Partizanska saniteta na Kozjanskem).
- ⁵³ Mrvič: Partizanska saniteta na Kozjanskem, str. 196—197.
- ⁵⁴ Mrvič: Partizanska saniteta na Kozjanskem, str. 199.
- ⁵⁵ Prav tam.
- ⁵⁶ Mrvič: Partizanska saniteta na Kozjanskem, str. 201—204.
- ⁵⁷ Zbornik sanitete, knjiga 3, dok. 98, poročilo dr. Milana Červinke sanitetnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 27. 2. 1945.
- ⁵⁸ Arhiv PMB, f. 7/VII, dopis upravnika bloka postojank odseka Kozje komandirju postojanke R 8 21. 3. 1945; Arhiv IZDG, f. 399/II, poročilo upravnika bloka postojank odseka Kozje, nedat.
- ⁵⁹ Arhiv INZ, f. 46/III, brzojavka glavnega štaba NOV in POS 7. 2. 1945. Depešo sta podpisala Dušan Kveder in Boris Kidrič.
- ⁶⁰ ZA CK ZKS, a. e. 2240, dopis okrožnega komiteja KPS Kozje centralnemu komiteju KPS 23. 1. 1945; Arhiv INZ, f. 360/I, poročilo sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS 12. 1. 1945.
- ⁶¹ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja komandi Kozjanskega vojnega področja 23. 3. 1945.
- ⁶² Arhiv INZ, f. 399/III, dopis uprave bloka postojank odseka Kozje okrajnemu načelstvu Narodne zaščite Laško 15. 5. 1945.
- ⁶³ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega odreda upravniku bloka postojank odseka Kozje 18. 5. 1945 in dopis uprave bloka postojank odseka Kozje sanitetnemu referentu Kozjanskega odreda 18. 5. 1945.
- ⁶⁴ ZA CK ZKS, a. e. 2230, poročilo okrožnega komiteja KPS Kozje—Brežice centralnemu komiteju KPS 19. 7. 1944 in a. e. 2240, dopis okrožnega komiteja KPS Kozje centralnemu komiteju KPS 23. 1. 1945; Arhiv INZ, f. 46/III, brzojavka glavnega štaba NOV in POS 7. 2. 1945.
- ⁶⁵ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja komandi Kozjanskega vojnega področja 26. 3. 1945 in dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja okrožnemu komiteju KPS Kozje 27. 3. 1945.
- ⁶⁶ ZA CK ZKS, a. e. 2240, dopis okrožnega komiteja KPS Kozje centralnemu komiteju KPS 23. 1. 1945; Arhiv INZ, f. 399/III, dopis partijske

celice ožje komande Kozjanskega vojnega področja sanitetnemu referentu Kozjanskega vojnega področja 21. 2. 1945.

- ⁶⁷ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja političnemu komisarju Kozjanskega vojnega področja 23. 2. 1945 in f. 657/I, poročilo o političnem delu postojank od R 7 do R 10 sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 23. 2. 1945 ter f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 23. 2. 1945 ter f. 399/III, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja sekretarju okrožnega komiteja KPS Kozje 23. 2. 1945.
- ⁶⁸ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis komande Kozjanskega vojnega področja sanitetnemu referentu Kozjanskega vojnega področja 25. 2. 1945.
- ⁶⁹ Arhiv INZ, f. 657/I, poročilo o političnem delu na postojankah od R 7 do R 10 sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 23. 2. 1945.
- ⁷⁰ Arhiv INZ, f. 399/IV, dopis upravnika bloka postojank odseka Kozje postojankam R 7, R 9 in R 10 17. 5. 1945 in f. 399/III, dopis sanitetnega referenta referenta Kozjanskega odreda upravniku bloka postojank odseka Kozje 18. 5. 1945.
- ⁷¹ Arhiv INZ, f. 399/V, seznam ranjencev, ki so jih odposlali na nadaljnje zdravljenje, nedat. Seznam vsebuje pet tipkanih strani in je nastal po 18. 5. 1945 na podlagi dopisa sanitetnega referenta Kozjanskega odreda upravniku bloka postojank odseka Kozje z dne 18. 2. 1945, v katerem ga prosi naj pred preselitvijo naredi seznam ranjencev namenjenih v nadaljnje zdravljenje.
- ⁷² Adolf Drolc: Saniteta na Kozjanskem med NOB. Zdravstveni vestnik št. 6, Ljubljana 1980, str. 74.
- ⁷³ Arhiv muzejske zbirke Laško, podatki o ranjencih postojanke R 7.
- ⁷⁴ Stanko Pogruje: Sanitetna služba u Kozjanskom vojnom području. Hronike o radu sanitetne službe u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945, zvezek IX, Beograd 1967, str. 569—570.
- ⁷⁵ Arhiv INZ, f. 360/I, mesečno poročilo lekarniške sekcije sanitetnega odseka 4. operativne cone lekarniški sekciji sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in POS 18. 8. 1944.
- ⁷⁶ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za avgust 1944; Angela Zdolšek: Partizanske bolnišnice na Štajerskem, diplomatska naloga na šoli za medicinske sestre v Mariboru, Maribor 1963, str. 12. Hrani se v arhivu Posavskega muzeja v Brežicah.
- ⁷⁷ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za avgust 1944 in f. 399/II, odredba sanitetnega odseka vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 20. 10. 1944.
- ⁷⁸ Arhiv INZ, f. 399/I, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega odreda za september 1944.
- ⁷⁹ Zbornik sanitete, knjiga 3, dok. 98, poročilo dr. Milana Červinke sanitetnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 27. 2. 1945; Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za november 1944.
- ⁸⁰ Arhiv MRC, f. 35/XI, zapis ustne izjave Julija Repšeta 8. 4. 1960; Arhiv INZ, f. 399/III, dopis upravnika bloka postojank odseka Kozje komandi Kozjanskega vojnega področja 13. 3. 1945.
- ⁸¹ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo uprave bloka postojank odseka Kozje vojni oblasti 4. operativne cone JA 25. 4. 1945; Edo Jelovšek: Jurklošter nekoč in danes. Maribor 1983, str. 104.

- ⁸² Arhiv INZ, f. 399/II, dopis sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja komandi Kozjanskega vojnega področja 23. 3. 1945 in f. 399/IV, dopis upravnika bloka postojank odseka Kozje št. 79/45 ter f. 399/III, dopis upravnika bloka postojank odseka Kozje poverjeniku za personalne zadeve Kozjanskega vojnega področja 13. 3. 1945.
- ⁸³ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja za november 1944.
- ⁸⁴ Arhiv INZ, f. 399/III, okrožnica sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja 12. 1. 1945.
- ⁸⁵ Arhiv INZ, f. 399/III, dopis operacijskega odseka 13. udarne brigade Mirka Bračiča komandi Kozjanskega vojnega področja 13. 1. 1945.
- ⁸⁶ Arhiv INZ, f. 399/II, poročilo upravnika bloka postojank odseka Kozje, nedat.; in poročilo upravnika bloka postojank odseka Kozje vojni oblasti 4. operativne cone JA 25. 4. 1945.
- ⁸⁷ Arhiv INZ, f. 12/I, poročilo za julij 1944 veterinarskega referenta glavnega štaba NOV in POS 3. 9. 1944.
- ⁸⁸ Arhiv INZ, f. 399/V, vprašalna pola B Hinka Polajnarja 11. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 360/I, dopis sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS sanitetnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 26. 9. 1944; Milan Dolenc: Veterinarska služba v NOV na Slovenskem. Ljubljana 1975, str. 352 (dalje: Dolenc, Veterinarska služba v NOV na Slovenskem).
- ⁸⁹ Arhiv INZ, f. 399/V, vprašalna pola B Franca Deržiča, nedat.; Arhiv INZ, f. 25/I, dopis personalnega odseka 4. operativne cone NOV in POS personalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 28. 11. 1944.
- ^{89a} Arhiv INZ, f. 348/I, poročilo komande Kozjanskega vojnega področja vojni oblasti 4. operativne cone NOV in POS 1. 11. 1944.
- ⁹⁰ Dolenc: Veterinarska služba v NOV na Slovenskem, str. 150.
- ⁹¹ Arhiv INZ, f. 331/II, dopis intendature Kozjanskega odreda intendanturi 4. operativne cone NOV in POS 9. 10. 1944 in f. 33/IV, pregled vozil, živine in pribora 4. operativne cone NOV in POS na dan 1. 12. 1944.

XIV.

Sodstvo v Kozjanskem odredu

Vojaška sodišča so na Štajerskem začela nastajati šele v drugi polovici leta 1944. Oddelek za sodstvo glavnega štaba NOV in POS je v svojem poročilu z dne 31. julija 1944 obvestil sodni oddelek vrhovnega štaba NOV in POJ o ustanovitvi začasnega vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS. Hkrati je prosil za poznejšo odobritev začasne ustanovitve vojaškega sodišča 4. operativne cone

NOV in POS. Do začasne ustanovitve je prišlo zaradi tega, ker nova uredba o vojaških sodiščih¹ ni predvidevala ustanovitve vojaških sodišč con, ampak le sodišča korpusov in korpusnih vojnih oblasti ter izjemno še vojaška sodišča v divizijah.² Že 6. avgusta 1944 je sodni odsek štaba 4. operativne cone NOV in POS poročal, da so bila do tedaj ustanovljena vojaška sodišča v Šlandrovi, Zidanškovi in Tomšičevi brigadi, v Kamniško-zasavskem odredu in pri zaščitnem bataljonu štaba cone. Pri drugih enotah 4. operativne cone NOV in POS v začetku avgusta 1944 vojaških sodišč še ni bilo. V istem poročilu sodni odsek 4. operativne cone NOV in POS meni, da bi bilo nujno potrebno ustanoviti sodni senat pri štabu Kozjanskega odreda, saj nadzoruje veliko območje, kamor ne pride nobena brigada, še manj pa divizija, da bi mogel odred pre-

dati osumljence senatu omenjenih enot. V nadaljevanju poročila pravi, da so najbližje brigade od odreda oddaljene od šest do deset dni hoda. Zaradi prevelike razdalje bi bilo osumljence iz odreda težko privedi v senat najbližje enote, kajti pot, po kateri bi vodili osumljence, vodi skozi območje, ki ga sovražnik nenehno nadzoruje s patruljami in zasedami. Če pa bi patrulja z osumljenci vred padla v zasedo, bi se gotovo dostikrat zgodilo, da bi osumljenci izkoristili priložnost in ušli. Zato bi bilo treba te patrulje okrepiti, to pa bi pomenilo, da bi nekatere enote za dalj časa ostale brez večjega števila vojakov in bi bila njihova bojna moč s tem zmanjšana.³ To so bili razlogi, ki jih je navajal sodni odsek 4. operativne cone NOV in POS, s čimer naj bi upravičil ustanovitev in obstoj sodnega senata pri štabu Kozjanskega odreda.

Sredi meseca avgusta so v štabu Kozjanskega odreda že začeli razmišljati o ustanovitvi vojaškega sodišča, želeli so mobilizirati sposobnega pravnika. Osmega septembra 1944 je štab Kozjanskega odreda poslal sodnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS predlog za imenovanje vršilca dolžnosti javnega tožilca in njegovega namestnika. Vršilec dolžnosti javnega tožilca v Kozjanskem odredu naj bi postal Franc Zupančič, njegov namestnik pa načelnik štaba Ivan Rožman-Janez.⁴ Franc Zupančič, rojen leta 1911 v Brežicah, je bil pred vojno sodnik na okrožnem sodišču v Celju. Sredi septembra 1944 je zapustil Kozjansko in odšel za preiskovalca vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS.⁵ Istega dne, 8. septembra 1944, je štab Kozjanskega odreda poslal odseku za sodstvo tudi predlog za imenovanje članov vojaškega sodišča. Predlog je bil naslednji:

predsednik: Marjan Jerin, komandant odreda;

namestnik predsednika: Ljubo Jovan-Saša, pomočnik političnega komisarja odreda;

1. član: Adolf Drolc, sanitetni referent;

namestnik 1. člana: Alojz Poštrak, operativni oficir;

2. član: Vlado Živič-Lado, šifrer;

namestnik 2. člana: Ivan Žabkar, vodnik zaščitne čete.⁶

Sredi septembra 1944 je na Štajerskem prišlo do reorganizacije vojaškega sodstva. Ukinili so vojaška sodišča komand področij, brigad in odredov. Tako so ukinili vojaško sodišče pri štabu Kozjanskega odreda in ustanovili vojaško sodišče 4. operativne cone NOV in POS, senat pri štabu Kozjanskega odreda, ki je vse do svoje ukinitve sodeloval s vojaškim in civilnim osebami.⁷ V skladu s sprejetimi navodili je štab Kozjanskega odreda 3. oktobra 1944 poslal odseku za sodstvo 4. operativne cone NOV in POS predlog za imenovanje članov odrednega sodnega senata: predsednik: Marjan Seliškar-Črt, šef obveščevalnega centra odreda;

podpredsednik: Ljubo Jovan-Saša, pomočnik političnega komisarja odreda;

1. član: Anton Žlindra-Janoš, komandant 1. bataljona;

namestnik: Albin Bravc, namestnik komandanta III. bataljona;

namestnik: Rudolf Dravčbaher, namestnik komandanta bataljona;

2. član: Vlado Živič-Lado, šifrer;

namestnik: Ivan Žabkar, vodnik zaščitne čete;

namestnik: Jaka Cetinski, kurir;

sekretar: Stanko Vogrinc.

Poleg dopisa so poslali še karakteristike predlaganih članov in njihovih namestnikov.⁸ Namestniki so bili iz različnih enot in bilo jih je več, kot je bilo predpisano. Ker so bile enote le redko skupaj, so zato, da bi bil na obravnavi prisoten vsaj eden od treh predlaganih, predlagali več namestnikov.⁹ Člen 19 že omenjene uredbe o vojaških sodiščih predvideva pri vojaških sodiščih tudi funkcijo preiskovalca. Na to mesto je štab Kozjanskega odreda predlagal Petra Sudjukovića, za njegovega namestnika pa Stanislava Zupančiča-Iztoka.¹⁰

Nismo našli gradiva o potrditvi sodišča in tudi ne gradiva o tem, kdaj je sodišče začelo delovati, a ohranilo se je poročilo sekretarja okrožnega komiteja KPS Kozje Sergeja Kraigherja iz druge polovice septembra 1944, ki je v zvezi s sodstvom poročal tole: »Na ozemlju, na kate-

rem deluje odredno sodišče, prihaja še vedno do raznih samovoljnih dejanj, predvsem s strani kurirskih postaj, aretacij, preiskav in celo zaplemb lastnine brez predhodnega sodnega odloka. Sodišče pa zopet ne pride do zadostnega dokaznega gradiva proti obtoženim, zato razsodbe velikokrat povzročajo nezadovoljstva. Upamo, da bodo vsi taki in podobni primeri sedaj v najkrajšem času odpravljeni. Potrebno je bilo, da bi prišel tudi na naše osvobojeno ozemlje kak večji oddelek VDV, kar bi v veliki meri pripomoglo, da se popolnoma zatrejo samovoljna dejanja, kolikor jih pač je.«¹¹

Iz edinega znanega zapisnika o zaslišanju obdolženca in nekaterih drugih dokumentov bomo poizkušali vsaj delno prikazati način delovanja vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS, senata pri štabu Kozjanskega odreda. Devetega oktobra 1944 je bilo izvršeno dejanje in že naslednji dan je stekel postopek. Preiskovalec Petar Sudjuković je zaslišal obdolženca Ivana Grizolta-Vlatka, rojenega 1908 v Donavitzu pri Leobnu. Grizolt je v komunistično partijo Jugoslavije stopil februarja 1941, v Kozjanskem odredu pa je bil v tem času pomočnik političnega komisarja 3. bataljona. Iz zapisnika, ki ga je lastnoročno podpisal, je razvidno, da se je omenjenega dne v vinjenem stanju močno sprl z nekim političnim delavcem na terenu, borcu Antonu Štusu pa je grozil z orožjem. Menimo, da je sledila sodna razprava, na kateri so ga degradirali v borca. Bil pa je tudi izključen iz komunistične partije. Ničesar drugega ne izvemo iz dokumentov. Le v položajnih poročilih obveščevalnega centra Kozjanskega odreda iz začetka aprila 1945 piše, da je bil Grizolt obveščevalni oficir tega odreda.¹²

Z odredbo 1245 štaba 4. operativne cone NOV in POS je bilo 14. oktobra 1944 vojaško sodišče 4. operativne cone NOV in POS, senat pri štabu Kozjanskega odreda ukinjeno. S tem dnem je sodni senat Kozjanskega odreda nehal delovati in vse nerešene sodne zadeve odstopil vojaškemu sodišču vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senatu pri komandi Kozjanskega vojnega področja v dokončno rešitev.¹³

Ohranil se je vpisnik obsodb vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS za leto 1944.¹⁴ Iz njega je razvidno, da je vojaško sodišče Kozjanskega odreda v času svojega delovanja na smrt obsodilo 21 oseb, od tega 3 ženske, kar kaže, da je omenjeno sodišče reševalo zadeve tudi proti civilnim osebam,¹⁵ kajti vojaško sodišče je bilo hkrati tudi ljudsko sodišče, ki je sodilo tudi civilnim

osebam za zločine in prekrške vojaške narave. Sedem oseb je dobilo pogojno kaznen, proti eni osebi pa je bil postopek ustavljen zaradi pomanjkanja dokazov. Če opravilne številke vojaškega sodišča Kozjanskega odreda prikazujejo dejansko stanje, je bilo pred tem sodiščem vsaj 147 sodnih razprav. Vsekakor jih je bilo nekaj več, saj vemo, da so bile sodne razprave tudi po 5. oktobru 1944 (opravilna številka 147/44 je zapisana zraven omenjenega datuma — opomba T. T.). Od 21 na smrt obsojenih oseb sta bili dve osebi ustreljeni na begu, štiri osebe (dva moška in dve ženski — opomba T. T.) pa so obsodila na smrt bataljonska izredna sodišča.¹⁶ Ohranil se je vpisnik o zaslišanju Uršule Srebočan, rojene 20. oktobra 1883 v Hitenburgu na Koroškem, in je nastal 10. julija 1944 v 1. bataljonu Kozjanskega odreda. Obtožena je na zaslišanju izjavila, da so bile zaradi njenega delovanja »v strahu cele Pišce«. Bataljonsko sodišče jo je obsodilo na smrt, pod vpisnik o zaslišanju imenovane se je podpisalo kar šest oficirjev in en partizan Kozjanskega odreda.¹⁷ Danes, po toliko letih, je zaradi pomanjkanja zanesljivih virov težko ugotavljati upravičenost obstoja in izrekanja sodb bataljonskih izrednih sodišč. Vendar pa je ravno na primeru Uršule Srebočan potrebno omeniti, da na Kozjanskem v tem času še ni bilo rednega vojaškega sodišča. Najbližja vojaška sodišča so bila na Dolenjskem, na območju 7. korpusa NOVJ in so bila precej oddaljena od Kozjanskega. Precejšnja oddaljenost in nenehno zasle-

dovanje močnih nemških sil je odločilno vplivalo na odločitev poveljstva 3. čete 1. bataljona Kozjanskega odreda, ki se je februarja 1945 nahajalo v Halozah, o takojšnji likvidaciji šestih gestapovskih vrinjencev v enoti. O morebitnem pošiljanju le-teh pod močno stražo pred vojaško sodišče vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senat pri komandi Kozjanskega vojnega področja, niso niti razmišljali, saj bi s tem oslabili bojno moč čete, kar bi lahko privedlo do neizpolnjevanja zadanih nalog in tudi do uničenja čete.

Vojaško sodišče vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senat pri Kozjanskem vojnem področju je začel delovati 11. oktobra 1944.¹⁸ Istega dne je komanda Kozjanskega vojnega področja poslala štabu 4. operativne cone NOV in POS v potrditev predlog članov sodnega senata Kozjanskega vojnega področja:

predsednik: poročnik Franc Stegnar, komandant vojnega področja;

namestnik: Jože Pečnik, politični komisar vojnega področja;

član: zastavnik Anton Višnjevar;

namestnik: narednik Franc Likozar, komandant mesta Planina;

član: Jože Kostanjšek, intendant vojnega področja;

namestnik: Ciril Brodar, politični komisar mesta Planina;

sekretar: dr. Ivan Bele, diplomirani pravnik;

preiskovalec: Matej Zajšek, absolvent prava;

zapisnikar: Avgust Kržičnik.¹⁹

Sodni senat Kozjanskega vojnega področja je razsojal v zadevah zoper civilne osebe in zoper pripadnike Kozjanskega odreda in vojnega področja. Da bi bilo delo sodnih senatov vojnih področij olajšano, so morali biti pri vsaki enoti, ki ni imela svojega senata, posebni preiskovalci. Štab Kozjanskega odreda je zato na to mesto predlagal preiskovalca bivšega odrednega sodnega senata Petra Sudjukovića. O tej potrditvi viri ne govorijo, le iz seznama moštva 3. bataljona Kozjanskega odreda iz marca 1945 je razvidno, da je bil Sudjuković politični komisar bataljona.²⁰

Vojaško sodišče 4. operativne cone NOV in POS je v drugi polovici novembra 1944 naredilo seznam in sestavo sodnih senatov vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS ter vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS. Ta seznam se v glavnem ujema s predlogom, ki mu ga je komanda Kozjanskega vojnega področja dostavila 11. oktobra 1944, le da je razširjen z novimi člani. Konec novembra 1944 je vojaško sodišče vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senat pri komandi Kozjanskega vojnega področja, deloval v naslednji sestavi:

predsednik: Ivan Rožman, komandant vojnega področja;
namestnik: Jože Pečnik, politični komisar vojnega področja;

namestnik: Franc Vidic, namestnik komandanta vojnega področja;

član oficir: Jože Kostanjšek, intendant vojnega področja;
namestnik: Mirko Pajduh, prometni oficir vojnega področja;

Ivan Brečko, komandant mesta Planina;

Alojzij Pikelc, komandant mesta Jurklošter;

Anton Travnikar, komandant mesta Kozje;

Zdravko Likozar, komandant mesta Brežice;

Ciril Brodar, politični komisar mesta Planina;

član podoficir oz. vojak: Franc Jurc, administrator vojnega področja;

namestniki: Miloš Toplišek, administrator komande mesta Planina;

Lado Strmšek, pomočnik v radijsko mehanični delavnici;

preiskovalec: Matej Zajšek, absolvent prava;

sekretar: dr. Ivan Bele, diplomirani pravnik.²¹

Matej Zajšek je bil preiskovalec le do 6. februarja 1945, nakar je odšel v OZNO za okrožje Kozje.²² Od konca novembra 1944 pa vse do odhoda Kozjanske grupe v Prekmurje je bil pri vojaškem sodišču preiskovalec še Ciril Verstovšek-Rastko.²³

Sodni senat Kozjanskega vojnega področja je v času od 11. oktobra do 23. novembra 1944, kot je razvidno iz vpisnika obsodb vojaškega sodišča 4. operativne cone

NOV in POS, imel 168 sodnih razprav. Obsojene so bile 104 osebe. Smrtne kazni niso izrekli nobene, zaradi dezerterstva je bilo obsojenih 64 oseb, ki so bile kaznovane od 3 mesecev do 2 let prisilnega ali težkega prisilnega dela, v glavnem pogojno. Dnevno so imeli pred sodnim senatom v povprečju po 4 sodne razprave, 6. november pa je bil rekorden, saj so tega dne izrekli kar 18 razsodb dezertertjem.²⁴ Kazen prisilnega in težkega prisilnega dela s takojšnjim nastopom se je izvajal v posebni kazenski četi Kozjanskega vojnega področja, ki je bila ustanovljena na prehodu meseca oktobra v november 1944. Bila je edina takšna četa na Štajerskem v tem času, saj so druge komande vojnih področij svoje obsojene zaradi prestajanja kazni pošiljale na Dolenjsko.^{24a}

Zadnje mesece leta 1944 je v Kozjanskem odredu in še bolj v Kozjanskem vojnem področju prihajalo v večji meri do dezerterstva. Zlasti so se ljudje zatekali na domove ob sovražnikovih vpadih na osvobojeno ozemlje in tam ostali dalj časa. Vojaške oblasti so delno za te dolge izostanke krivile politične delavce na terenu, ki so vedeli, da se ti ljudje zadržujejo po domovih, a jih niso ponovno napotili v enote. Del krivde so prevzeli nase, saj so jih premalo poučili o pomenu dezertiranja. Zato so mnogi jemali služenje vojske premalo resno.²⁵ Ta pojav so na Kozjanskem poskušali reševati s tem, da so vojne obveznike bolje poučevali o posledicah takega početja tudi s predavanji, ki so jih pripravljali člani sodnega senata. Obenem pa so dezertiranje iz enot poskušali preprečevati tudi s primernimi kaznimi, ki jih je izrekalo vojaško sodišče. Kaže, da je dezerterstva bilo na Kozjanskem kar precej, saj sta tako štab odreda kot komanda področja zaprosila nadrejene organe za nasvet. Niso si tudi bili na jasnem glede vprašanja o tem, kdaj je dezerterstvo disciplinski prestop in kdaj kaznivo dejanje. Ker ta zadeva ni bila pravno regulirana, je sodni senat pri Kozjanskem vojnem področju predlagal nadrejenim glede na razmere na Kozjanskem, da je treba vsako samovoljno oddaljitev od enote za več kot 10 dni imeti za kaznivo dejanje.²⁶ Vsi ti napori vojaških oblasti na Kozjanskem niso rodili sadov,

saj Vencelj Perko v poročilu s konca decembra 1944 oblastnemu komiteju KPS za Štajersko piše, da je v odredu in med političnimi aktivisti prišlo do mnogoštevilnih dezertacij. Samo iz enot in ustanov Kozjanskega vojnega področja je v času sovražnikove ofenzive »Wildsau« dezerterovalo okoli 400 ljudi, pogrešali so tudi okoli 100 pušk. Iz zaporov področja pa je pobegnilo okoli 60 zapornikov.²⁷

Zapuščena hiša v Pavlovi vasi — zapor za ujete vermane. Slika je iz leta 1957.

Sodni senat je pri opravljanju svojega dela imel tudi težave. To je razvidno iz dveh poročil, ki ju je naslovil na vojaško sodišče vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS. Največja težava sodišča je bila v tem, da je prejemalo veliko prijav, ki so temeljile le na sumničenjih in domnevah. Preverjanje teh sumničenj in domnev je zahtevalo veliko časa, saj je bilo potrebno zaslišati večji krog ljudi, kar pa v vojnem času ni bilo vedno možno. Take prijave so dostikrat nastajale na podlagi osebnega sovraštva ali iz kakšnega drugega osebnega motiva.²⁸ Vse spise je moral senat pri Kozjanskem vojnem področju pošl-

ljati v pregled vojaškemu sodišču 4. operativne cone NOV in POS. Spise, v katerih je bil kazenski postopek ustanovljen, so vrnili senatu pri Kozjanskem vojnem področju v čuvanje. To je bilo potrebno zaradi tega, če bi se odkrili novi dokazi in bi prišlo do obnove kazenskega postopka. Druge spise so pošiljali iz 4. operativne cone NOV in POS v sodni oddelek pri glavnem štabu NOV in POS zaradi vpisa v register.²⁹ Po pregledu spisov je vojaško sodišče 4. operativne cone NOV in POS poslalo vojaškemu sodišču vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senatu pri Kozjanskem vojnem področju po potrebi navodila za odpravo nepravilnosti ali netočnosti pri opravljanju njihovega dela. Za takšna navodila je senat pri Kozjanskem vojnem področju večkrat zaprosil nadrejeni organ, kajti oboji so se zavedali, da je vojaško sodstvo na Štajerskem šele v povojih.³⁰

Od ustanovljenih sodnih senatov na območju 4. operativne cone NOV in POS je imel v oktobru 1944 največ sodnih poslov senat pri Zgornje-savinjskem vojnem področju. Uvedel je največ kazenskih postopkov ter izrekel največ sodb in zavzel prvo mesto tudi zaradi točnosti in pravilnosti poslovanja, izdelave spisov, vodenja vpisnikov in dostavljanja poročil. Drugo mesto je pripadlo senatu pri Kozjanskem vojnem področju.³¹

- ¹ Prvega maja 1944 je vrhovni štab NOV in POJ izdal, podpisal pa vrhovni komandant NOV in POJ maršal Josip Broz-Tito uredbo o vojaških sodiščih. (Arhiv INZ, Tisk NOB, f. V-1, Vestnik 20. 10. 1944, št. 6)
- ² Arhiv INZ, f. 12/I, poročilo oddelka za sodstvo glavnega štaba NOV in POS 31. 7. 1944.
- ³ Arhiv INZ, f. 118/IV, dopis sodnega odseka 4. operativne cone NOV in POS oddelku za sodstvo glavnega štaba NOV in POS 6. 8. 1944.
- ⁴ Arhiv INZ, f. 329/III, dopis štaba Kozjanskega odreda odseku za sodstvo 4. operativne cone NOV in POS 8. 9. 1944.
- ⁵ Arhiv INZ, f. 329/III, kartotečni list Franca Zupančiča; Arhiv INZ, f. 118/IV, poročilo sodnega odseka 4. operativne cone NOV in POS oddelku za sodstvo glavnega štaba NOV in POS 18. 9. 1944.
- ⁶ Arhiv INZ, f. 329/III, dopis štaba Kozjanskega odreda odseku za sodstvo 4. operativne cone NOV in POS 8. 9. 1944.
- ⁷ Arhiv MRC, f. Č/V, dopis sodnega odseka štaba 4. operativne cone NOV in POS štabu Kozjanskega odreda 16. 9. 1944.
- ⁸ Karakteristike oz. kartotečni listi so se ohranili in se nahajajo v arhivu MRC, f. Č/V.
- ⁹ Arhiv MRC, f. Č/VI, dopis štaba Kozjanskega odreda odseku za sodstvo 4. operativne cone NOV in POS 3. 10. 1944.
- ¹⁰ Arhiv MRC, f. Č/IV, dopis štaba Kozjanskega odreda odseku za sodstvo 4. operativne cone NOV in POS 29. 9. 1944.
- ¹¹ ZA CK ZKS, a. e. 2231, poročilo OK KPS Kozje oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 21. 9. 1944.
- ¹² Arhiv INZ, f. 342/I, zapisnik o zaslišanju obdolženca Ivana Grizolta vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS, senata pri štabu Kozjanskega odreda 10. 10. 1944; ZA CK ZKS, življenjepis Ivana Grizolta iz leta 1958 in a. e. 4146, poročilo partijskega biroja Kozjanskega odreda 10. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 399/II, položajna poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda za mesec april 1945.
- ¹³ Arhiv MRC, f. Č/VI, odredba št. 1245 štaba 4. operativne cone NOV in POS štabu Kozjanskega odreda 14. 10. 1944.
- ¹⁴ Arhiv MRC, f. Č/VII, vpisnik obsodb vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS za leto 1944.
- ¹⁵ Arhiv MRC, f. Č/V, dopis sodnega odseka 4. operativne cone NOV in POS štabu Kozjanskega odreda 16. 9. 1944. V njem je zapisano, da bo odredni senat do ustanovitve področne komande na njegovem odseku oz. do ustanovitve področnega senata reševal tudi zadeve proti civilnim osebam.
- ¹⁶ Arhiv MRC, f. Č/VI, dopis štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 7. 10. 1944.
- ¹⁷ Arhiv PMB, f. 7/I, zapisnik o zaslišanju Uršule Srebočan 10. 7. 1944.
- ¹⁸ Arhiv MRC, f. Č/VI, poročilo o delu v času od 11. 10. 1944 do 20. 10. 1944 vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senata pri Kozjanskem vojnem področju vojaškemu sodišču vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 20. 10. 1944.
- ¹⁹ Arhiv MRC, f. Č/VI, dopis komande Kozjanskega vojnega področja štabu 4. operativne cone NOV in POS 11. 10. 1944.
- ²⁰ Arhiv MRC, f. Č/VI, odredba št. 1245 štaba 4. operativne cone NOV in POS štabu Kozjanskega odreda 14. 10. 1944 in dopis štaba Kozjan-

- skega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 342/I, spisek moštva 3. bataljona Kozjanskega odreda iz marca 1945.
- ²¹ Arhiv INZ, f. 329/III, seznam in sestava sodnih senatov vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS ter vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS. Seznam je nedatiran, a se v celoti ujema s spremnim dopisom vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS sodnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 22. 11. 1944. (Arhiv INZ, f. 118/IV)
- ²² ZA CK ZKS, življenjepis Mateja Zajška.
- ²³ Arhiv INZ, f. 125/I, dopis personalnega odseka 4. operativne cone NOV in POS personalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 28. 11. 1944; ZA CK ZKS, življenjepis Cirila Verstovška.
- ²⁴ Glej op. 14; Zraven tega obstajajo v arhivu MRC še razni sezname in izpiski iz sodnega in kazenskega vpisnika vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senata pri Kozjanskem vojnem področju, ki dopolnjuje in potrjuje že omenjeni vpisnik obsodb vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS.
- ^{24a} Arhiv INZ, f. 118/IV, poročilo vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS sodnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 11. 11. 1944.
- ²⁵ Arhiv MRC, f. Č/VI, poročilo vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senata pri Kozjanskem vojnem področju vojaškemu sodišču vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS 1. 11. 1944.
- ²⁶ Arhiv MRC, f. Č/VI, dopis štaba Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone NOV in POS 30. 9. 1944; Arhiv MRC f. Č/V, poročilo vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senata pri Kozjanskem vojnem področju 1. 11. 1944.
- ²⁷ ZA CK ZKS, a. e. 2236, poročilo Venclja Perka oblastnemu komiteju KPS za Štajersko 30. 12. 1944.
- ²⁸ Arhiv MRC, f. Č/VI, poročilo vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senata pri Kozjanskem vojnem področju 20. 10. 1944; Arhiv MRC, f. Č/V, poročilo vojaškega sodišča vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senata pri Kozjanskem vojnem področju 1. 11. 1944.
- ²⁹ Arhiv MRC, f. Č/VI, dopis vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS vojaškemu sodišču vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senatu pri Kozjanskem vojnem področju 30. 10. 1944; Arhiv INZ, f. 119/I, pregled razsodb št. 1082—1400 za čas od 17. 11. do 21. 12. 1944.
- ³⁰ Arhiv MRC, f. Č/VI, dopis vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS vojaškemu sodišču vojne oblasti 4. operativne cone NOV in POS, senatu pri Kozjanskem vojnem področju 30. 10. 1944.
- ³¹ Arhiv IZDG, f. 118/IV, poročilo vojaškega sodišča 4. operativne cone NOV in POS sodnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS 11. 11. 1944.

Tomaž Teropšič
KOZJANSKI ODRED

Knjižnica NOV in POS 29/3
I.

Rokopis je odobrila komisija za zgodovino republiškega odbora ZZB
NOV Slovenije na seji 7. oktobra 1991
Predsednik Zdravko Klanjšček

Recenzenta prof. dr. Tone Ferenc in prof. dr. Milan Ževart

Urednik v založbi Branko Avsenak

Lektor prof. Pavle Vozlič

Opremila Stojan Batič in Studio Vipotnik

Izdelava skic Vladimir Štimac

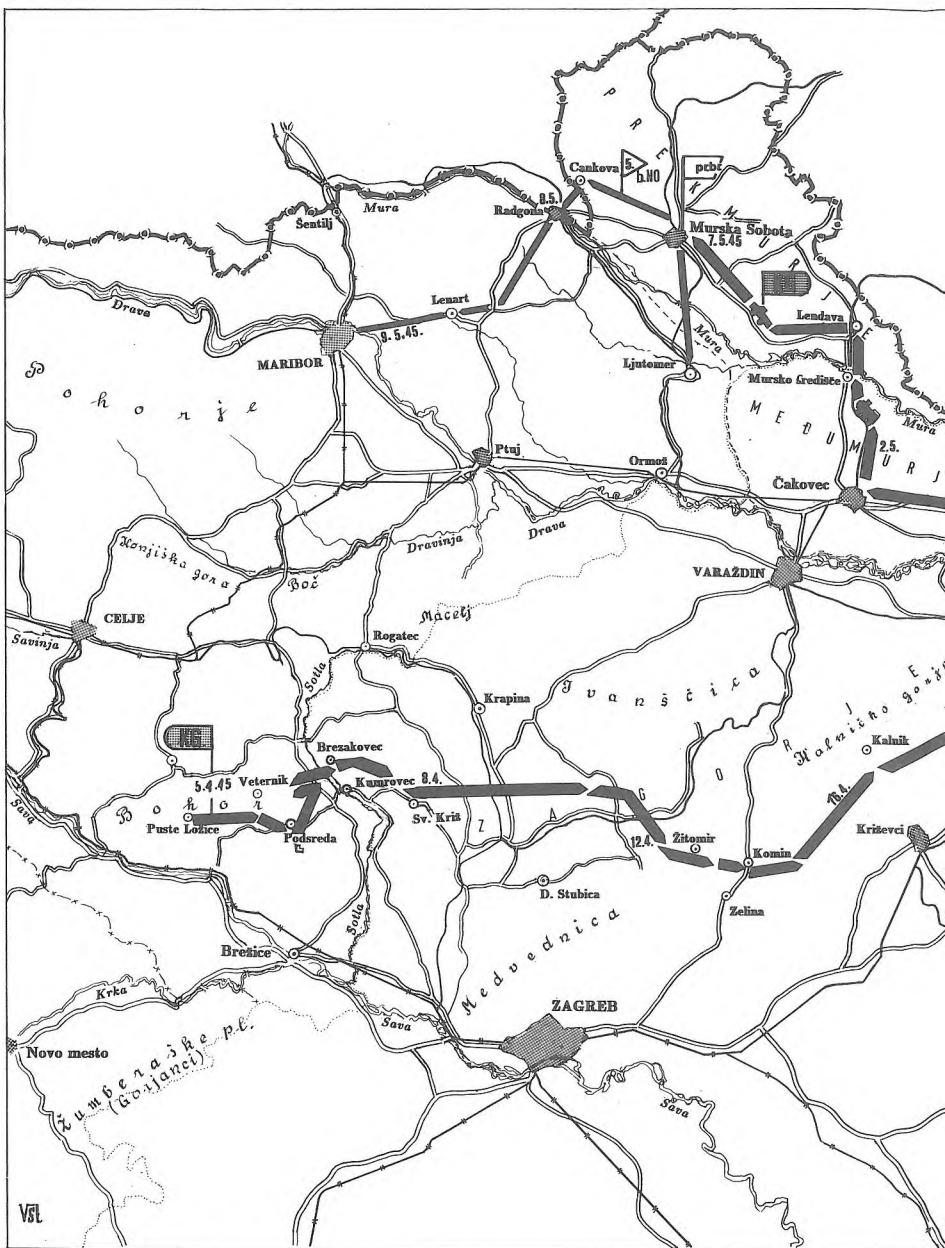
Izdala Založba Obzorja v Mariboru

Za založbo Pavla Peče

Fotografija na str. 261 je iz Pokrajinskega muzeja v Ptuju, fotografiji
na strani 227 in 393 sta iz Muzeja novejšje zgodovine v Celju
fotografiji na strani 315 in 359 sta iz Muzeja novejšje zgodovine v
Ljubljani, vse ostale fotografije so iz Posavskega muzeja v Brežicah

Natisnilo GZP Mariborski tisk
Naklada 1500 izvodov
ISBN 86-377-0656-8

Po mnenju Ministrstva za kulturo štev. 415-90 z dne 3. 3. 92 se za knjigo plačuje davek od
prometa proizvodov po stopnji 5 %.

POHOD KOZJANSKE GRUPE V PREKMURJE

LEGENDA:

- Smer pohoda Kozjanske grupe v Prekmurje
- Ustanovitev Kozjanske grupe 2.-3. 4. 45

